

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ. Випуск 10. (2023)

МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: історико-політологічні дискусії

випуск **X**

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

**ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10

Хмельницький - 2023

УДК 94(477).084.61

ББК 63.3(4Укр)

З 128

День Соборності України: історико-політологічні дискусії : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. Вип. 10. 302 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції «День Соборності України: історико-політологічні дискусії». Авторами статей розкрито такі питання: історія української державності; Українська Центральна Рада та Директорія в документах; Українська революція 1917–1921 рр.: перебіг і причини поразки; День Соборності України: початки ідеї соборності; передумови воз'єднання українських земель; Акт воз'єднання українських земель; День Соборності України: історія та сучасність; російсько-Українські війни XX-XXI століть.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Галатир В.В.**, кандидат історичних наук, доцент; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, професор; **Наголюк О.Є.**, кандидат юридичних наук, доцент; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук.

Рецензенти:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук

Олійник М.П., доктор історичних наук, професор

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 30 січня 2023 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2023

© автори статей

ЗМІСТ

Білий Л. Г.

СИЛЬНІ, КОЛИ ОБ'ЄДНАНІ СПІЛЬНОЮ МЕТОЮ:
НОВІТНЯ БОРОТЬБА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ 9

Адамський В. Р.

ІНСТИТУТ ПОДІЛЬСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІСАРА У
СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ НАВЕСНІ 1917 РОКУ 11

Артюх В.В.

ПОДВИГИ ЦИВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ,
ЯКІ РЯТУВАЛИ СОЛДАТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ..... 21

Багмут І.В.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ..... 23

Бобокал О.М.

ЄДНІСТЬ НАРОДУ КРИЗЬ СТОЛІТТЯ : ДЕНЬ СОБОРНІСТІ
ТОДІ ТА ЗАРАЗ..... 29

Борисенко Д.М.

ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ
ТА НЕЗЛАМНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 32

Гребенюк А.І.

ВІЙНА, ЯК ЧИННИК УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ..... 34

Григоренко В.В., Григоренко О.П.

ЛЮБОВ СЕРДУНИЧ – ПИСЬМЕННИЦЯ, ПУБЛІЦИСТКА,
ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ, ВИДАТНА ПРЕДСТАВНИЦЯ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ..... 36

Діхтяренко К.В., Козлова О.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ПРИРПІНЧАН У 1932-1933 РОКИ – ЧАС ШТУЧНОГО ГОЛОДУ.....	52
Дробот Д.Б., Кузьменко Г.О. ФАКТИ ПРО 9 ЛИСТОПАДА 2022 РОКУ В УКРАЇНІ, КОЛИ ТРАДИЦІЙНО ВІДЗНАЧАЮТЬ ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА МОВИ.....	66
Дудченко А.В., Дудченко В.С., Поліщук О.С. ДЕНЬ СОБОРНІСТІ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС.....	68
Єсюнін С.М. ВИПУСКНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО – ГЕРОЇ УКРАЇНИ 2014-2022 РОКІВ.....	74
Жорник А.Д., Свинаренко Н.О. СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ ШАРІВСЬКОГО ЗАМКУ ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРАЮ.....	84
Ірха А.В. ВОЛОНТЕРИ ЯК ПРИКЛАД НЕЗЛАМНОСТІ У РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ.....	87
Каширська І.С., Семенець-Орлова І.А. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	89
Коржик С.А. ДИТЯЧІ БУДИНКИ НА ЛЕТИЧІВЩИНІ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ.....	93

Керасюк М.М., Матюшко Л.І. КУЛЬТУРНЕ ТА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ (1917 -1919 рр.).....	114
Косенко Є.К. ВІЙНА, ЯКА ЗМУСИЛА ЗМІНИТИ ПРОФЕСІЮ: ВДЯГТИ ФОРМУ СОЛДАТА.....	129
Кудрявцева Н.А. ПОЛІТИКА УНР ЩОДО ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ.....	131
Кулікова Г.А., Рубльова Р.І. ВЛАДА ДИРЕКТОРІЇ УНР НА ПОДІЛЛІ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ.....	136
Кучак О.Є. ПРАВОВІ ЗАСАДИ АКТУ ЗЛУКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.....	145
Лиса К., Атаманчук О.І. КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УГА НА ПОДІЛЛІ.....	150
Лозовий В.С. «ДЕНАЦІФІКАЦІЯ УКРАЇНИ» ЯК ПРИВІД ДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	159
Лямцев М.С., Павліченко О.О. БІЙ ПІД КРУТАМИ – БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ.....	164
Магурчак А.М. АНДРІЙ ЖУК І УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ: СТОРИНКИ СПІВПАЦІ.....	169

Медвідь Ф.М., Мурдій А.А., Ярмоленко В.М. СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС	174
Олійник Ю.В., Олійник А.Ю. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА ПОДІЛЛІ В 1917 Р.....	183
Павліченко О.О. В.К.ЛИПИНСЬКИЙ – ДИПЛОМАТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	190
Погоріла Ю.С., Кузьменко Г.О. ПИСЕМНІСТЬ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	198
Попенко Я.В., Ігольнікова Н.О. «УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ (СІЧЕНЬ 1919 – СІЧЕНЬ 1920 рр.).....	199
Рибаченко В.Ф. ІМІДЖЕВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОНЯТТЯ «УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ».....	213
Самойленко І.М. АКТ ЗЛУКИ 1919 РОКУ – КУЛЬМІНАЦІЯ ПРОЦЕСУ УСВІДОМЛЕННЯ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ.....	220
Сердуніч Л.А. ОЛЕКСАНДР ГРЕХ. 13 РОКІВ НЕВОЛІ У ГІТЛЕРІВСЬКИХ І СТАЛІНСЬКИХ КОНЦТАБОРАХ.....	227
Сердуніч Л.А. ДО ПИТАННЯ «НАРОДНИХ РУХ УКРАЇНИ – ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ». ЗАРОДЖЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ НА СТАРОСИНЯВЦІНІ.....	232

Свинаренко Н.О., Добрунова Л. Е. ПРОБЛЕМИ ЗРОСІЙЩЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УРСР У 70-80-Х РР. ХХ СТ.....	241
Стеньгач Н.О. ДО ПИТАННЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРОБЛЕМИ КОНСОЛІДАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ.....	244
Тенькова З.Ю., Проніна А.І. СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	254
Тимошенко А.В. ВІЙНА ТРАНСФОРМУЄ ЛЮДЕЙ НЕСПОДІВАНИМ ЧИНОМ – ПАРАМЕДИК.....	258
Тріщук Л.Р. ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	260
Харченко Ю.О. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІЙНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	264
Худавердієва В.А. НАПРЯМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ.....	276
Ярова Н.М. ФУНДАТОР МАЛІЄВЕЦЬКОГО МАЄТКУ ЯН ОНУФРІЙ ОРЛОВСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗКОЛІ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЙМИКА 1786 р. І ТАРГОВИЦЬКІЙ КОНФЕДЕРАЦІЇ 1792 р.....	288
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	294

Білий Л. Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

СИЛЬНІ, КОЛИ ОБ'ЄДНАНІ СПІЛЬНОЮ МЕТОЮ: НОВІТНЯ БОРОТЬБА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

В історії України 2022 рік, без сумніву, став одним із найтрагічніших та найважчих. Він приніс повномасштабну криваву війну. Росія нищить Україну та українців вже понад 11 місяців поспіль. Україна за ці одинадцять місяців великої війни стала символом незламності та боротьби за свободу для усього цивілізованого світу.

За майже рік повномасштабної війни сталися події, які набули символічного значення для українців. І цей перелік поповнюється ледь не щодня.

Острів Зміїний, де Українські захисники вказали правильний напрямок руху росіянам уже на другий день війни.

Металургійний комбінат «Азовсталь» став справжньою цитаделлю опору російським окупантам під час блокади Маріуполя. А кожен, кого він прихистив – символом надлюдської стійкості та мужності.

У Генштабі ЗСУ заявляли, що гарнізон «Маріуполь» виконав бойове завдання і командирам дано наказ зберегти життя особового складу. У Міноборони пояснили, що немає іншого варіанту порятунку захисників з «Азовсталі», окрім як вийти до противника.

Вихід захисників Маріуполя на підконтрольну росіянам територію відбувався 16-20 травня 2022 року. За твердженням російської сторони, з підземель «Азовсталі» вийшли 2439 бійців. Представники «Червоного хреста» реєстрували українських захисників як військовополонених.

Зараз Україна бореться за кожного українського військовополоненого.

«Привид Києва» – символ українського пілота, захисника, який з'являвся там, де на нього не чекають, і знищував ворога у небі над Україною. Його феномен, зокрема, полягає у швидкості та

кількості ліквідованих російських літаків. Легенда про льотчика-аса народилася у перші 30 годин війни, коли стало відомо про збиття одразу шести повітряних суден у небі над столицею.

Сьогодні місто Бахмут Донецької області, залишається найгарячішою точкою на фронті. Армія Росії продовжує спроби взяти місто, використовуючи тактику випаленої землі і закидуючи українські позиції «гарматним м'ясом». Українська армія чинить відчайдушний спротив.

До повномасштабної війни в Бахмуті проживали близько 70 тисяч людей, але сьогодні цивільних залишилося мало близько тисячі осіб. Люди ховаються від обстрілів у підвалах та сховищах. Найнеобхідніше до Бахмута привозять волонтери. Місцеві залишилися без засобів до існування і виживають завдяки гуманітарці.

Волонтерський рух у нашій державі підіймався хвилями від Майдану, з 2014 року і від 24 лютого. Хвилями все вищими й міцнішими. Сьогодні волонтери – це найпотужніша частина громадянського суспільства України. Це рух, який об'єднує всі міста й громади нашої держави та всі соціальні групи.

І це ідея, яка залучає до української боротьби за свободу мільйони людей із різних країн світу.

Завдяки хоробрості, мудрості наших захисників, завдяки сміливості всіх українців, всіх українок наша держава – це справжній символ боротьби за свободу. Всі у світі – і навіть ті, хто нас не підтримує відкрито – погоджуються, що саме в Україні зараз вирішується доля Європи, доля глобальної безпеки, доля демократичної системи. А передусім те, яким бути та чи бути взагалі життю в центрі та на сході нашого континенту. [1]

Головна наша боротьба попереду і тут важливо не втратити єдності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Україна – це справжній символ боротьби за свободу – звернення Президента Володимира Зеленського.
<https://www.mbo.gov.ua/ua/Dialnist/5433.html?PRINT>

Адамський В. Р.,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ІНСТИТУТ ПОДІЛЬСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІСАРА У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ НАВЕСНІ 1917 РОКУ

У повідомленні аналізується діяльність Подільського губернського комісара навесні 1917 р. як представника Тимчасового уряду у регіоні. Зосереджено увагу на вирішенні представником державної влади назрілих земельних питань, його бачення щодо залучення військових підрозділів для унормування ситуації у губернії, взаємовідносинах з громадськими організаціями та політичними партіями.

Ключові слова: комісар, Поділля, революція, громадські організації, селянство, регіон, губернія.

Лютнева 1917 р. революція в росії детермінувала суттєві зміни у багатьох царинах державного життя імперії. Система місцевого управління не стала винятком у цьому процесі. Вже 5 березня 1917 р. Тимчасовий уряд ухвалив рішення щодо заміни інституту губернаторів та віце-губернаторів, які виступали основними державними структурами на регіональному рівні, інститутом губернських та повітових комісарів. На Поділля відповідне розпорядження надійшло наступного дня [1].

Губернські комісари працювали до початку травня 1918 р., коли відбувся гетьманський переворот в Україні і замість них був запроваджений інститут губернських та повітових старост [2]. Водночас дослідження феномену представників органів державної влади на місцях та їхньої участі у вирішенні важливих питань революційної доби залишаються актуальним для наукової спільноти завданням.

У пропонованому повідомленні ставиться за мету проаналізувати діяльність Подільського губернського комісара навесні 1917 р. Це був період, насичений різними знаковими подіями, коли умови для суспільно-політичної праці характеризувалися

цілковитим демократизмом та можливістю повноцінної реалізації для суб'єктів політичного процесу власних проєктів перетворень.

Слід зазначити, що інститут Подільського губернського комісара уже ставав предметом окремого спеціального розгляду [2; 3; 4; 5]. Однак аналіз його безпосередньої участі у вирішенні питань соціально-економічного, військового, культурно-освітнього порядку не проводився.

Згідно рішення Тимчасового уряду посаду губернських комісарів мали обійняти голови відповідних губернських земських управ. Оскільки голова Подільської губернської земської управи П. Александров був у відрядженні у Москві, то Подільський губернатор О. Мякінін 6 березня 1917 р. передав управління губернією члену губернської земської управи С. Градовському [6].

П. Александров вступив на посаду лише 12 березня [7]. Він відразу достатньо активно включився у вирішення політичних проблем. На його пропозицію персональний склад губернського зібрання, яке 14-16 березня 1917 р. проводило своє надзвичайне засідання, був поповнений представниками громадських організацій. Губернський комісар увійшов до складу комісії, якій доручили скласти вітальну телеграму на адресу Тимчасового уряду. Його кандидатуру підтримали гласні, коли визначалися з головою Комітету Всеросійського земського союзу. Довіру губернському комісару висловило губернське зібрання, сповістивши про своє рішення центральним органам виконавчої влади [8]. П. Александрова також запросив до свого складу Кам'янець-Подільський виконавчий комітет громадських організацій [9].

Останній факт є досить показовим. Ради громадських організацій та створені ними виконавчі комітети засновувались з перших днів революції за народною ініціативою. До їхнього складу входили різні інституції. У кожному окремому випадкові це питання вирішувалось місцевими активістами. Так, наприклад, до початкового складу Вінницької ради громадських організацій увійшло 49 самих різних за своєю впливовістю організації [10]. З цієї нагоди відома просвітницька діячка О. Пашенко зауважувала: «Взяти, наприклад, міське самоврядування. Для його демократизації могли всілякі громадські і професійні організації дати своїх представників. І пішла така конкуренція тих організацій, що за два-три дні їх наросла сотка.

Два-три фотографі закладали свою спілку і висилали з протоколом про вибори свого представника в Міську Думу. А 20 фрізієрів розбилися на три компанії: зв'язок фрізієрів християн, зв'язок фрізієрів жидів і зв'язок фрізієрів учнів... чи щось в цьому роді» [11].

Втім, канцелярія Подільського губернського комісара зайняла досить конструктивну позицію по відношенню до нових громадських структур. На різні телеграфні повідомлення з повітів губернії, в яких йшлося про роз'яснення ситуації на цей предмет, жодних перепон не чинилося. Відповідаючи земському лікарю Іваницькому з Ладижина про доцільність створення громадських комітетів, помічник губернського комісара І. Четвериков констатував, що у «великих пунктах повіту такі необхідні» [12].

На звернення Ради об'єднаних громадських організацій м. Летичева, що надійшло до канцелярії губкомісара 18 березня 1917 р., в якому йшлося про затвердження членів ради та виконавчого комітету, відповідь була миттєвою. У ній констатовалося, що виборні органи затвердження не потребують [13].

Загалом питання формування громадських структур породжувало чимало проблем. Яскравим зразком цього процесу виступає телеграма від 21 березня 1917 р., адресована на ім'я Подільського губернського комісара, Деражнянськими дячами. У ній йшлося: «Населення містечка Деражні просить вас роз'яснити в якій кількості повинні увійти в комітет представники груп населення чи можуть увійти в комітет представники від невеликих груп що вважати групою населення яка погодженість повинна існувати в якій кількості місць між окремими групами які завдання комісії основні найближчі в якій підпорядкованості буде знаходитись містечковий комітет і звідкіль отримувати інструкції чи будуть постанови комітету обов'язковими для населення ким будуть реалізовуватися на кому лежать обов'язки організації міліції на яких засадах рад залишені попередні невеликі оклади утримання чи можуть окремо бути організовані містечковий волосний комітет ... просимо терміново відповісти телеграмою на ім'я начальника станції Деражня Летичівського повіту призначена загальне зібрання представників груп» [14]. До цього часу відповідні рекомендації уже були надіслані усім повітовим комісарам та виконавчим комітетам, що й було зафіксовано на документі [15].

У цьому контексті слід зазначити, що нам не вдалося віднайти відповідний документ, розроблений в канцелярії Подільського губернського комісара. Однак в одній із справ ми виявили «Тимчасову інструкцію повітовим комісарам Київської губернії», яка була схвалена Київським губернським земським зібранням 10 березня 1917 р. [16]. Відповідно, можемо припустити, що саме цей документ був розісланий на місця для ознайомлення і використання в роботі.

Зауваження принципового характеру щодо механізму формування Брацлавського повітового виконавчого комітету надійшли на ім'я Подільського губернського комісара від поміщика Луганської волості Вроблевського. Він вважав, що проведені 9 квітня 1917 р. вибори були неправильними, оскільки, по-перше, не всі волосні комітети на цей час були сформовані, а, по-друге, на виборах не були представлені усі групи населення, зокрема, вчасно не повідомили власників землі [17].

У відповідь на це звернення П. Александров направив відношення Брацлавському повітовому комісару з проханням вивчити питання і доповісти по суті. Однак, зі свого боку, він зауважив, що відсутні до цього часу у виконавчому комітеті представники можуть увійти додатково. Відтак зникали підстави переобирати комітет, якщо, крім цих зауважень, не було інших порушень [18].

Ще одне повідомлення про конструкцію громадських організацій надійшло до губернського комісара від голови Немирівського комітету самоврядування Сініцина. Він цікавився, чи може й надалі функціонувати створена громадська структура за умови заснування волосного комітету [19]. П. Александров не заперечив цього, але запропонував «жорстко розмежувати функції» [20].

Аналогічні рекомендації були надані й Голованівському містечковому комітету. 15 квітня 1917 р. помічник губернського комісара І. Четвериков телеграфував районному комісару, що в разі, якщо волосний комітет не обслуговує містечко, то заснування останнього є доцільним. Але його повноваження мали розповсюджуватися лише на містечко, а волосного виконавчого комітету – лише на волость [21].

Достатньо виваженою була позиція Подільського губернського комісара й щодо трансформації органів місцевого самоврядування. У цьому питанні ним також проявлялася певна поміркованість та

виваженість. Наприклад, реагуючи на факт Гайсинської міської думи поповнити свій склад представниками єврейської етнічної групи, П. Александров рекомендував самоврядному органу самому визначитися, скільки репрезентантів євреїв мало поповнити склад гласних. При цьому він наголосив, що затверджувати останніх потреби немає [22].

Не намагався губернський комісар нівелювати ініціативу місцевих виконавчих комітетів і в питанні перевірок органів самоврядування. Так, 30 березня 1917 р. він отримав повідомлення від міського старости Старої Ушиці Лукіянука, в якому той просив вказівок на предмет проведення виконавчим комітетом ревізії місцевого управління [23]. Відповідь П. Александрова була спрямована у три інстанції: Ушицькому повітовому комісару, Старо-Ушицькому виконавчому комітету та особисто Лукіянуку. У ній зазначалося: «Доводжу до відома, що з мого боку перепон до проведення ревізії не має, з тією, однак, умовою, щоб до складу ревізійної комісії увійшов в якості її члена Ваш представник, уповноважений на цей предмет відповідним посвідченням» [24].

Революція відкрила нові можливості для проведення агітаційних кампаній та роз'яснення населенню поточних політичних подій, що пов'язувалося з відкриттям нових періодичних видань. Вже 16 березня 1917 р. голова Подільського союзу кредитних та ощадно-позичкових товариств Д. Маркович, навколо якого на початку революції гуртувалося Вінницьке українство, звернувся до П. Александрова з проханням надати дозвіл на заснування нового часопису «Подольсоюз», який мав друкуватися українською мовою. Відповідь на нього надійшла за день: «Оголошується мешканцю м. Вінниці Дмитру Васильовичу Марковичу на подане прохання, що в даний час дозволу на право видання часопису «Подольсоюз» не потрібно» [25].

Революційний злам змінив суспільні настрої у більшості населення Подільського краю. Однак це зовсім не означало, що ідея самодержавства зникла цілковито з суспільного життя. Свідченням цьому є телеграма управляючого помістям в Юзефполі К. Коницького. Звертаючись до губернського комісара, він писав: «Необхідно терміново роз'яснити селянам події Петроградські; якісь темні сили переконують селян, що повертається кріпосне право. Маю честь

доповіді, що на станціях залізничних ліній мільйони пудів хліба лежать без руху, а в селян описали останні крихти». На цьому документі П. Александров наклав таку резолюцію: «На розпорядження повітового комісара» [26]. Отже, губернський комісар поступив доволі розсудливо, надавши можливість на місці розібратися з цим питанням. Крім того, цей факт демонструє довіру комісара до представників органів державної влади на рівні повіту.

Інший яскравий приклад цього порядку надає ситуація, яка склалася у Кам'янецькому повіті. Місцевий виконавчий комітет повідомив губернського комісара про шкідливу діяльність мирового посередника Л. Гончарова, який не користувався авторитетом серед населення, але дозволяв собі без відома виконавчого комітету влаштовувати самостійні виступи з критикою нового політичного режиму. На зауваження комітету він не реагував. Тому останній просив губернського комісара вплинути на чиновника. П. Александров ухвалив відповідне рішення того ж дня, коли надійшов лист, 24 березня 1917 р. Він вимагав наступного: «Мировому Посереднику Кам'янецького повіту Л. Д. Гончарову. Пропоную Вам припинити самостійні виступи в повіті відповідно відношенню Тимчасового Кам'янецького повітового Виконавчого Комітету від 24 березня № 1» [27].

Відреагував Подільський губернський комісар і на звернення Брацлавського повітового комісара А. Мермана. Останній інформував про те, що в повіт приїхав член Державної Думи Вістяк, який за своїм світоглядом був «правим націоналістом». Його публічні виступи вносили смуту у справу налагодження роботи місцевого управління. Тому Мерман просив допомоги у поверненні Вістяка до Петрограду [28]. Позицію П. Александрова можна відстежити за змістом телеграми, яку він 31 березня 1917 р. направив голові Державної Думи М. Родзянко: «Приїзд у Брацлавський повіт члена Думи Вістяка порушує роботу волосних управлінь яка щойно налагодилась і його вплив гальмує встановлення порядку крапка Вважаю незручним знешкодити його заходами місцевих властей і прошу вплинути на Ваш розсуд» [29].

Слід зазначити, що реакція М. Родзянко була досить швидкою. Уже 4 квітня 1917 р. із Петрограду надійшла наступна телеграма: «Повідомте члену Думи Вістяку що Тимчасовий Комітет Державної

Думи просить його терміново приїхати Петроград» [30]. Зі свого боку, П. Александров розпорядився довести про це рішення Вістяку «під розписку» [31].

Наразі Подільський губернський комісар не підтримав ініціативу Літинського міського виконавчого комітету, який 29 березня 1917 р. ухвалив рішення, згідно з яким, з метою недопущення провокацій, заборонялися публічні виступи ораторів на теренах містах. Будь-який виступ мав відбуватися лише з відома виконавчого комітету [32]. Позиція П. Александрова була сформульована у відношенні, адресованому безпосередньо Літинському міському виконавчому комітету. У ньому констатовалося: «Прошу переглянути п. 3 постанови Комітету від 29 березня, оскільки, на мою думку, ухвала з цього пункту є невідповідною духу часу та принципу свободи слова. Виконавчий Комітет може спостерігати за агітаційною діяльністю шкідливих елементів і протидіяти їм іншим чином» [33].

Питання дотримання порядку у регіонах належало до основних функцій губернських комісарів. Революційна доба у цьому відношенні характеризувалася неабиякою непередбаченістю. Революційна правотворчість була притаманною не тільки радикальним громадським групам, вона проявлялася й у діяльності інституцій, які визнавалися урядовими структурами. Зокрема, 20 квітня 1917 р. Проскурівський повітовий комісар П. Шостаковський, голова виконавчого комітету об'єднаних громадських організацій С. Полозов та секретар виконавчого комітету солдатських і робітничих депутатів А. Віллер звернулися до Подільського губернського комісара за дозволом на термінове введення в дію у Проскурівському повіті тимчасових судів за участі мирових суддів та представників від ради солдатських і робітничих депутатів та ради об'єднаних громадських організацій. Така конструкція обґрунтовувалась потребами часу. У відповідь П. Александров написав на документі: «Дозволити не можу. Прошу повідомити поштою, чим зумовлена потреба тимчасових судів, питання підсудності. Зроблю подання Міністру юстиції» [34].

Достатньо виважено позиціонував себе Подільський губернський комісар у підходах до вирішення соціально-економічних проблем. Його стратегія у цій галузі полягала в тому, аби не допустити зайвого загострення ситуації, з якого б боку вона не

виходила. Про такий підхід засвідчує, зокрема, його лист Міністру землеробства Тимчасового уряду А. Шингарьову від 24 березня 1917 р. У ньому П. Александров загострив увагу на тому, що продовольче питання, з огляду на забезпечення населення та армії, набуває виключної вагомості, а тому тут необхідно діяти досить обережно. Наразі він вважав за потрібне, ґрунтуючись на думці окремих земельних власників, висловити занепокоєння щодо можливого скорочення посівних площ на приватновласницьких ділянках губернії у найближчу посівну кампанію. На це вказувало щонайменше два чинники. По-перше, недостатня кількість робочих рук та тяглової сили, по-друге, у багатьох власників не було впевненості у тому, що вдасться благополучно зібрати врожай. У сукупності ці чинники стримували окремі господарства планувати цілковите оброблення своїх ділянок. Завершував лист П. Александров наступною пропозицією: «Застосовуючи усі засоби задля ліквідації такої невпевненості, яка може негативно відобразитися на народному господарстві, вважаю своїм обов'язком повідомити, що найбільш дієвим засобом, аби запобігти цьому, на мою думку, має бути загальне розпорядження Міністра Землеробства з категоричним гарантованим запевненням повернення державою можливих збитків у зв'язку з подіями політичного моменту» [35].

З такою ж виваженістю П. Александров відреагував на звернення управляючого Подільським відділенням селянського поземельного банку, коли той попросив сприяння співробітникам банку, відрядженим у різні повіти губернії, з метою оформлення прав банку на земельні ділянки, які мали перейти до нього від його боржників [36]. Позиція Подільського губерньського комісара була викладена у телеграмі керівникові банківської установи від 20 квітня 1917 р.: «... прошу відкласти відрядження для приймання від боржників ділянок землі до більш кращого часу» [37].

Таким чином, Лютнева 1917 р. революція в росії призвела до інституційної зміни органів державної влади на регіональному рівні. В губерніях і повітах центральну виконавчу владу представляли комісари. Ними ставали голови місцевих земських управ. На Поділлі посаду губерньського комісара посів П. Александров. Належачи до старої імперської команди управлінців, за нових суспільно-політичних умов він не проявив себе контрреволюційним діячем. В принципових

питаннях доби, що визначали порядок денний, Подільський губернський комісар діяв достатньо виважено, погоджуючи почасти свої рішення з громадськими структурами. Це було одним із головних чинників, які уможливили перебування П. Александрова на посаді практично до початку осені 1917 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Поділля в добу Української революції. Рік 1917: Док. та мат. / ред. кол.: І. М. Шоробура (відп. ред.), В. Р. Адамський, В. Г. Байдич, Ю. І. Блажевич, О. М. Галус, Ю. В. Легун, Н. В. Маковська, В. М. Островий; упоряд.: В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. С. 37.
2. Адамський В. Р. Подільський губернський комісар (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2021. 275 с.
3. Адамський В. Р. Подільський губернський комісар у революційну добу (березень–листопад 1917 року): виникнення та становлення інституту влади. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки* / ред. кол.: В. Магась (гол. ред.), В. Смолій, Л. Баженов та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Т. 35: До 60-річчя від дня народження професора Олександра Федькова. С. 191–209.
4. Адамський В. Р. Подільський губернський комісар у революційну добу (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.): функціонування інституту влади. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки* / ред. кол.: В. Магась (гол. ред.), В. Смолій, Л. Баженов та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Т. 36. С. 155–169.
5. Галатир В. В. Від губернатора до комісара: утвердження місцевої влади в Кам'янці-Подільському в березні-червні 1917 р. *Сторінки історії Української революції та більшовицьких репресій на Поділлі (1917–1930-ті рр.)*: зб. наук. пр. / ред. кол.: О. О. Заремба (гол.), Л. В. Баженов, В. А. Дубінський та ін. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. С. 110–117.
6. Поділля в добу Української революції. Рік 1917: Док. та мат. / ред. кол.: І. М. Шоробура (відп. ред.), В. Р. Адамський, В. Г. Байдич, Ю. І. Блажевич, О. М. Галус, Ю. В. Легун, Н. В. Маковська, В. М. Островий; упоряд.: В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. С. 37.

7. Адамський В. Р. Подільський губернський комісар (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2021. С. 40.
8. Там само. С. 42–43.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 1792. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.
10. Граждане г. Винницы // Юго-Западный край. Винница. 1917. 8 марта. С. 1.
11. Пашенко О. М. Матеріали до життєпису / упорядн., автор передм. В. Адамський. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2012. С. 279.
12. ЦДАВО України. Ф. 1792. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 91.
13. Там само. Арк. 106.
14. Там само. Арк. 107–108.
15. Там само. Арк. 107.
16. Там само. Арк. 149–149 зв.
17. Там само. Арк. 188.
18. Там само. Арк. 203.
19. Там само. Арк. 189.
20. Там само. Арк. 200.
21. Там само. Арк. 211.
22. Там само. Арк. 124.
23. Там само. Арк. 141.
24. Там само. Арк. 156.
25. Там само. Арк. 98.
26. Там само. Арк. 109.
27. Там само. Арк. 134.
28. Там само. Арк. 138.
29. Там само. Арк. 147.
30. Там само. Арк. 158.
31. Там само. Арк. 159.
32. Там само. Арк. 182 зв.
33. Там само. Арк. 192.
34. Там само. Арк. 222.
35. Там само. Арк. 130–130 зв.
36. Там само. Арк. 212–212 зв.
37. Там само. Арк. 224.

Артюх В.В.,
здобувач освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

ПОДВИГИ ЦИВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ, ЯКІ РЯТУВАЛИ СОЛДАТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Поки українські воїни знищують окупантів із Росії на фронті, народ вчиняє дійсно героїчні вчинки, які легко затьмарюють славу зірок та політиків. Народні герої з 24 лютого були звичайними людьми, проте надзвичайні обставини змусили їх чинити мужньо [1].

З перших днів війни українці були налякані, жили від однієї повітряної тривоги до іншої, весь час читали новини. Проте українці стали протистояти російським окупантам навіть без зброї. Жінка зі жменюю насіння прийшла до окупантів, коли ті захопили її місто, вилаяла їх та запропонувала покласти в кишені насіння, щоб соняшники проросли, коли вони тут поляжуть. Вона одна з перших та зовсім не остання, хто напругу казали окупантам про їхню долю в Україні.

Вчинок жителів Конотопу надовго запам'яталися росіянам, які живими втекли з України. Жінки прокляли окупантів, які зайшли колоною в місто “Ти взагалі знаєш, де знаходишся? Це Конотоп! Тут кожна друга жінка — відьма! пообіцяли вони окупантам. На Черкащині в першу ж добу українські воїни збили літак, пілот катапультавався живим, проте місцеві жителі влаштували полювання на загарбника, і йому не вдалося сховатися від них. Все село шукало “заблудшу овечку”. На Сумщині “туристи з навчання” заблукали й вирішили запитати дороги у працівників “Укрзалізниці”. Ті чемно їх зорієнтували у тупик, де загарбників знешкодили та передали разом із трофейною зброєю Теробороні. В Україні справжні герої - це наші Збройні Сили, Терщ, які боронять нашу землю і виборюють нам мирне небо. Але здається, що на таких маленьких вчинках будується наша перемога. Російська військова колона заблукала під Полтавою. У Гадяцькому лісі у них закінчилося паливо, й вони почали покидати свої танки. Однак, мисливці на Полтавщині привітали росіян зовсім не квітами та прославленням. Вони влаштували справжнє полювання у знайомих їм лісах. Селяни на Київщині просто сиділи по хатах, проте

дуже успішно перерахували усю техніку росіян, яка їхала рідним селом. Та все для того, щоб скоригувати вогонь ЗСУ та Тєро. Місцеві жителі дуже гарно бачили тип техніки та переміщення. Більшість колон до наступного села не доїжджали [2].

Легендарною стала історія про те, як жінка збила російський безпілотник банкою консервації. Досі невідомо, чи це були помідори, чи сливи, чи огірки. Проте сам факт такого героїчного вчинку вражає. На Чернігівщині місцеві жителі без зброї прогнали російські БТРи зі свого села. Українські роми на Херсонщині вкрали у російських окупантів три танки - їх передали українським військовим [3].

Таким чином, в яких би обставинах людина не жила, вона завжди може здійснити подвиг і допомогти рятували солдат збройних сил України. У житті кожної людини настає момент коли він буде досить сміливим, рішучим і безстрашним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Які подвиги простих людей стали більш відомими за діяльність зірок? Неймовірна правда про українців Від 10.06.2022 року. URL: <https://www.stb.ua/ua/2022/06/10/nejmovirna-pravda-pro-ukrayintsiv-yaki-podvygy-prostyh-lyudej-staly-bilsh-vidomymy-zadiyalnist-zirok/>

2. Герої України від 31.01.2023 року. URL: <https://espresso.tv/geroyi-ukrayiny>.

3. Українська правда Історії та герої у текстах “Української правди” від 2022 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/01/5/7383359/>

Багмут І.В.,
здобувачка вищої освіти
(м.Київ)

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ

Економічне зростання та науково-технічний прогрес будь-якої держави базуються на розвитку окремих підприємств. Зважаючи на сьогоднішній стан в Україні велика кількість промислових, в тому числі стратегічних підприємств не працює не тільки з причини військового стану в країні, а також через велику кредиторську заборгованість, застарілу виробничу базу, відсутність обігових коштів. Вирішенням цієї проблеми може стати залучення інвестиційних ресурсів.

Як відомо, термін „інвестиції” походить від латинського слова *invest* («вкладення»). Водночас, слід зазначити, що серед сучасних авторів не існує єдиної думки з питання термінологічної однозначності інвестицій та їх класифікації. Автори словника за науковою редакцією О.Амуржуєва [9] термін «інвестиції» трактують як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, вкладені в об’єкти різних галузей економіки задля одержання прибутку чи доходів, досягнення соціального ефекту.

У деяких енциклопедіях та словниках наводиться визначення інвестицій як довгострокових вкладень капіталу в різні галузі промисловості, сільське господарство, транспорт і галузі економіки як усередині країни, так і за кордоном, з метою одержання прибутку. Хачатуров Т.С.[10], Шевчук В.Я., Рогожин П.С. [12] у визначенні «інвестицій» більше наголошують на «капіталовкладенні».

Л.Гітман [4], навпаки, під інвестиціями більш розумів цінні папери: акції чи облігації, які здатні приносити деякі фінансові результати, реальні активи, які потрібні для виробництва і реалізації товару, тобто інструменти, що забезпечують очікувану величину доходів.

На думку Т.В. Майорової, дане визначення має синтетичний характер зазначеної категорії. у ньому врахований динамізм інвестицій, тобто розкривається взаємозв’язок, процес перетворення

інвестиційних ресурсів у вкладення, витрати [7]. Але, як уважає Т.В. Дорошенко, серед об'єктів вкладення грошові засоби правильніше було б виділити окремо, а не відносити їх до майнових цінностей, тим паче що вони є основним інвестиційним ресурсом [5].

Захарін. С. навпаки, вважає хибним таке розмежування грошових, майнових та інтелектуальних цінностей як окремих не пов'язаних між собою категорій. Оскільки і нерухомість, і матеріали, і готова продукція, і об'єкти інтелектуальної власності за своєю цивільно-правовою природою є майном, то вчений пропонує їх об'єднати і вказувати «всі види майнових цінностей» [6].

Пересада А.А. у своїх працях зазначає, що інвестиції – вкладення капіталу в об'єкти підприємницької діяльності з метою забезпечення його зростання в майбутньому [8]. Таким чином, інвестиції – це категорія розширеного відтворення, яка є основою формування мікро- та макроекономічних параметрів та визначає темпи економічного росту.

За У. Шарпом «інвестувати» у найширшому розумінні означає «розстатися з грошми сьогодні, щоб мати більшу їх суму у майбутньому» [11].

На наш погляд, найбільш повно категорія «інвестицій» характеризується Бланком І.А. [3], що тотожне визначенню, наведеному в Законі України «Про інвестиційну діяльність» від 1991 року, де інвестиціями вважаються усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладено в об'єкт підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок чого утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [1]. Таке тлумачення відповідає загальноприйнятним міжнародним підходам.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [1]: фінансування капіталовкладень можливо за рахунок власних фінансових ресурсів інвестора, позикових фінансових коштів та залучених фінансових коштів інвестора, як це представлено на рис. 1.

Для вітчизняних суб'єктів інвестиційної діяльності актуальним питанням стало питання вибору оптимальних джерел фінансування та структури капіталу. Безсумнівно, перевагу слід віддавати внутрішнім джерелам фінансування – коштам, які отримані у результаті господарської діяльності, тобто прибутку, амортизаційним відрахуванням та ін. (рис. 1).

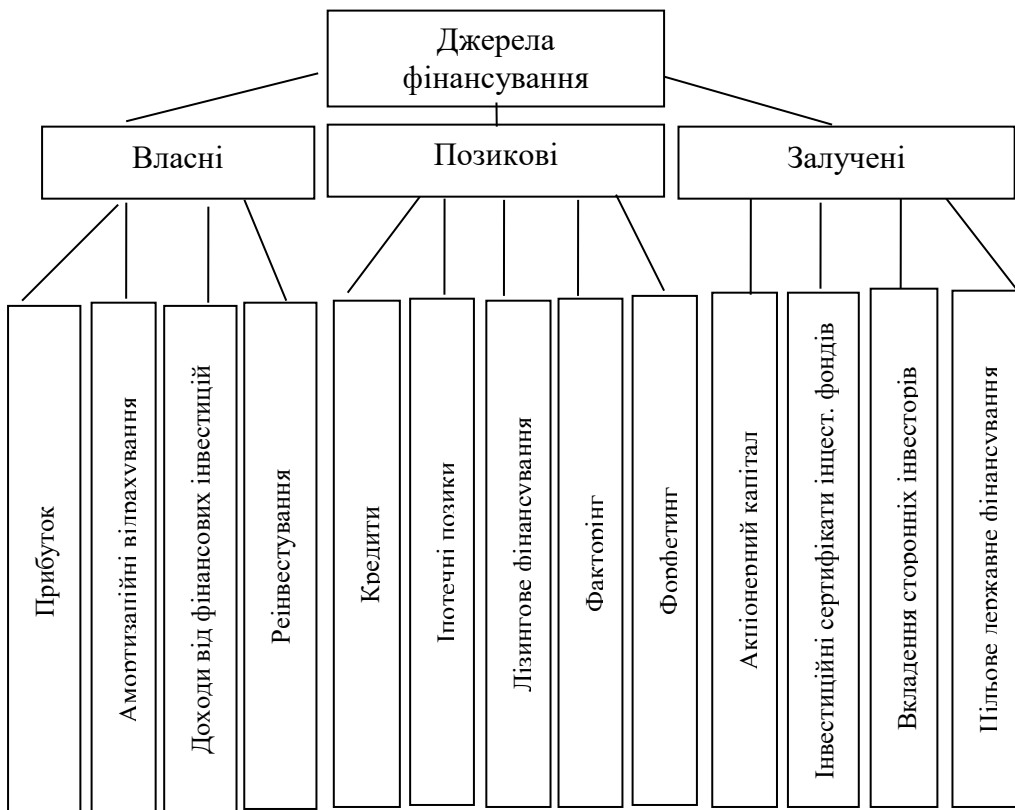

Рис 1. Джерела фінансування інвестиційної діяльності підприємств

Використання власних джерел збільшує надійність та кредитоспроможність підприємства. Але в сучасних умовах нестабільної економічної ситуації можливість внутрішнього фінансування промислових підприємств обмежено низькими результатами виробничо-господарської діяльності. Тому частіше використовуються зовнішні джерела, які містять кошти власників суб'єктів інвестування, акціонерів, пайовиків. Найпоширенішим позиковим джерелом фінансування є використання коштів, наданих кредитором. Українські дослідники підкреслюють, що в періоди інфляції середньострокове кредитування з фіксованою ставкою

відсотка часто більш привабливе, ніж випуск звичайних акцій. Однак, серед причин, що стримують можливості залучення капіталу на сьогоднішній день, слід відзначити: занадто високий рівень ризику пов'язаний з військовим станом в країні, недосконалість законодавчої бази, високі ставки за використання капіталу.

На наш погляд, наведена класифікація джерел фінансування є найбільш повною і може бути застосована в подальших наукових розробках.

Серед вітчизняних та закордонних дослідників не існує також єдиної думки щодо класифікації інвестицій. Податковий кодекс України [2] встановлює такі види інвестицій як майнових, так і матеріальних цінностей:

- капітальні інвестиції – господарська операція, яка передбачає придбання споруд, будівель, інших об'єктів нерухомої власності, основних фондів та нематеріальних активів, які підлягають амортизації;

- фінансові інвестиції – господарська операція, що передбачає придбання цінних паперів та інших фінансових інструментів;

- реінвестиції – господарська операція, що передбачає здійснення капітальних та фінансових інвестицій за рахунок доходу (прибутку), отриманого від інвестиційних операцій.

В окремих зарубіжних та вітчизняних джерелах застосовують замість терміну „капітальні” інвестиції – „реальні” інвестиції. Під реальними інвестиціями розуміють вкладення коштів у реальні активи – як матеріальні, так і нематеріальні. На наш погляд, реальні та капітальні інвестиції є близькими по сутті поняттями. Вважаємо, що Бланк І.А. [3] запропонував фундаментальну класифікацію інвестицій, наведену на рис 2, яку й слід прийняти за основу.

Водночас, на особливу увагу також заслуговує класифікація інвестицій за формою капіталу, чинником переміщення виробництва за кордон, за терміном чинності, постійністю, наявністю, контролюючою функцією, за характером охоплення.

Однак, розглянуті класифікації не досить повно відображають вплив чинника часу на інвестиційний рівень ефективності інновацій та пов'язані з інвестуванням ризику. Тому вважаємо за доцільне доповнити їх такими класифікаціями:

за цільовим терміном:

- стратегічні інвестиції;
- операційні інвестиції.

за чинником ризику:

- венчурні (найбільш ризиковані);
- ризикові (залежно від зовнішніх умов);
- безризикові (реально комерційні).

Рис. 2. Ознаки класифікацій інвестицій [3]

У результаті дослідження встановлено, що інвестиції є багатоаспектною економічною категорією, погляди на яку трансформуються з часом і залежно від тенденцій економічних знань та обумовлені специфікою конкретних етапів історико-економічного розвитку. Аналіз праць відомих науковців показав, що під час визначення економічної сутності поняття «інвестиції» здебільшого вчені ототожнюють його з категорією «капітальні вкладення», яке є більш вузьким поняттям і може розглядатися лише як одна із форм інвестицій. Установлено, що законодавство України обумовлює існування різних тлумачень поняття «інвестиції», що спричиняє значні розбіжності в установленні цілей, інструментів та досягненні кінцевої мети інвестування. Існуючі в сучасній літературі неточності в

розумінні сутності дефініцій «інвестиції» заважають проведенню ґрунтовних досліджень щодо сучасних проблем інвестування.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність в Україні» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
2. Податковий кодекс України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text>
3. Бланк И.А. Управление инвестициями предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2003. – 408 с.
4. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования / Л. Дж. Гитман, М. Д. Джонк. – М.: Дело, 1997. – 1008 с.
5. Дорошенко Т.В. Сутність інвестицій як економічної категорії / Т.В. Дорошенко // Фінанси України. – 2000. – № 11. – С. 114–117.
6. Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки: [монографія] / С.В. Захарін. – К. : КНУТД, 2011. – 323 с.
7. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : [підручник] / Т.В. Майорова. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
8. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні / А.А. Пересада. – К.: Лібра. – 1998. – 389 с.
9. *Словарь делового человека* / Под ред. О.В.Амуржуева. – М.: Экономика, 1992. – С. 95.
10. Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений / Т.С. Хачатуров. – М.: Экономика, 1979. – 336 с.
11. Шарп У. Инвестиции / Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж.; пер. с англ. А.Н. Буренина, А.А. Васина. – М.: ИНФРА-М., 2006. – 1028 с.
12. Шевчук В.Я. Основы инвестиционной деятельности / В.Я.Шевчук, П.С.Рогожин. – К.: Генеза, 1997. – 384 с.

Бобокал О.М.,
викладач-методист
(м.Київ)

ЄДНІСТЬ НАРОДУ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ : ДЕНЬ СОБОРНІСТІ ТОДІ ТА ЗАРАЗ

Історія становлення українського народу за своє існування пройшла тернистий шлях, зазнала багатьох переломних та вирішальних етапів доки нарешті отримала омріяну свободу та самостійність. Було багато перепитій та історичних подій завдяки яким народжувалася наша Батьківщина, та на тлі яких зростав український народ.

Однією з найбільш визначних подій в історії України є День соборності. В чому ж полягає його особливість, чому саме він наклав відбиток на всю подальшу історію нашої держави і дотепер він є важливим для нас?

Перегортаючи сторінки історії і повертаючись до історичного підґрунтя даної події потрібно згадати 22 січня 1919 року, тоді в Києві на Софійській площі відбулися урочисті збори проголосили Універсал Директорії Української Народної Республіки про злуку із Західноукраїнською Народною Республікою [7].

Святкування почалося з промови, а далі було зачитано «Універсал соборності», зокрема, там відзначалося: «Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка» [7]. Тоді ідея єдності охопила українців з усіх куточків та надихнула їх, бо єдність нації завжди означала багато, саме завдяки їй ми досі ми.

Що стосується саме першого святкування то воно відбулося 20 років потому у Карпатській Україні (м. Хуст) [7]. Того дня на вулицю вийшли близько тридцяти тисяч людей, деякі з них навмисно приїздили до Хуста, щоб взяти синьо-жовтий прапор та пройтись гордою ходою разом з однодумцями та згадати як все починалось.

Наступне святкування, яке започаткувало традицію, так званого «живого ланцюга», відбулося у 1990 році з нагоди аж 71-ї річниці проголошення Акту Злуки. Тоді мільйони ще радянських українців за ініціативою патріотичних сил проявили свободу українського народу та єдність громадян. Українці взяли за руки від Києва до Львова щоб відсвяткувати День Соборності [8]. Напевно, це було однією зі знакових подій у свідомості людей та яскравим прикладом прояву неподільності.

По сьогодні відзначаючи День Соборності обов'язковою традицією є об'єднання шляхом «живого ланцюга Соборності». В цьому заході беруть участь всі громадяни, від малого до великого, школярі, студенти – неважливо хто ти, головне бажання бути присутнім при цій символічній події. Тобто з моменту першого «живого ланцюга» в 1990 році і дотепер це стало головною традицією [6].

Офіційно День Соборності було закріплено в українському законодавстві у січні 1999 згідно Указу Президента № 42/99 [5]. У 2008 та 2010 роках були видані Укази про відзначення свята, в даних документах були зазначені такі заходи щодо проведення як: проведення урочистих зборів, покладення квітів до пам'ятників видатним діячам та борцям за свободу, проведення тематичних заходів та круглих столів, просвітницької діяльності, зокрема заходів у загальноосвітніх закладах, відкриття експозицій в музеях та бібліотеках та широкого висвітлення в засобах масової інформації цих заходів [3,4].

У 2011 році День Соборності було виключено зі списку свят Указом Президента № 1209/2011 «Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят» [2], проте 13 листопада 2014 року новим указом [1] День Соборності було повернуто до святкових днів.

З того часу хотілось би пригадати останнє святкування приурочене до свята яке відбулося у 2022 році. Тоді у Києві до 103-ї річниці на мосту Патона активісти утворили «живий ланцюг», у Вінниці так само з'єднали схід та захід на мосту через Південний Буг, у Хмельницькому розгорнули 100-метровий прапор України, в інших містах теж проводили заходи щодо Дня Соборності [8].

Отже, все вищесказане охарактеризувати як великий акт єднання, саме таким є і був День Соборності від свого початку.

Щорічно мільйони українців 22 січня об'єднуються зі спільною позицією, що Україна – єдина, вона неподільна та ніколи не зміниться. Народ завдяки пам'яті про події минулого може будувати майбутнє у вільній та незалежній державі, з вільними поглядами та напрямками розвитку.

Саме зараз дуже важливо зберегти іскру надії та єдності, якщо в кожного з нас вона буде, то така велика кількість розпалить полум'я, яке призведе до монолітності та свободи нас та нашої України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про День Соборності України : Указ Президента України від 13 листопада 2014 р. № 871/2014 / Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 213. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 18.01.2023)
2. Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят : Указ Президента України від 30 грудня 2011 р. № 1209/2011 / Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 245. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 18.01.2023)
3. Про відзначення у 2010 році Дня Соборності України : Указ Президента України від 01 грудня 2009 р. № 986/2009 / Верховна Рада України. *Офіційний вісник Президента України*. 2009. № 37. Ст.1224. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 18.01.2023)
4. Про відзначення у 2008 році Дня Соборності України : Указ Президента України від 13 грудня 2007 р. № 1219/2007 / Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр*. 2007. № 236. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 18.01.2023)
5. Про День соборності України : Указ Президента України від 21 січня 1999 р. № 42/99 / Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр*. 1999. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 18.01.2023)
6. В Україні відзначають День Соборності. *Слово і діло* : веб-сайт. URL : <https://www.slovoidilo.ua/> (дата звернення: 17.01.2023)
7. Інформаційні матеріали до Дня Соборності України – 2021. *Український інститут національної пам'яті* : веб-сайт. URL : <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 17.01.2023)
8. Як Україна відзначила День Соборності. *Укрінформ* : веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/> (дата звернення: 18.01.2023)

Борисенко Д.М.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ТА НЕЗЛАМНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

24 лютого 2022 року, Росія розпочала повномасштабне вторгнення на всю територію України. Масштабне вторгнення російських військ розпочалося близько четвертої години ранку по всій довжині спільного кордону, з території Білорусі, а також з тимчасово окупованого Криму.

Війська РФ обстріляли українські прикордонні застави, завдали ударів із повітря по десятках об'єктів військової інфраструктури України. Колони живої сили та техніки ворога намагалися просунутися в Херсонській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Сумській, Харківській, Чернігівській та Київській областях, а також у бік Києва. Того ж дня президент Володимир Зеленський оголосив про запровадження воєнного стану та загальної мобілізації, а також безпальотної зони над Україною. Наша держава розірвала дипломатичні відносини з РФ. Були створені військові адміністрації, а офіційний Київ почав вимагати від країн-партнерів закрити небо над Україною, щоб захистити людей від російських бомбардувань [2].

З 24 лютого громадяни України почали масово виїжджати на Захід країни та за кордон. У перший день повномасштабної війни російські військові кораблі – крейсер Москва та патрульний корвет Василь Биков – атакували острів Зміїний у Чорному морі, де перебував гарнізон українських прикордонників. Попри переважаючі сили ворога, українські військовослужбовці відмовилися здатися. Саме тоді пролунала вже крилата фраза про “руській корабль”. Вона стала гаслом українського спротиву. Спочатку повідомлялося, що всі захисники Зміїного загинули, проте згодом з'ясувалося, що вони потрапили в полон. На дорогах утворилися затори, а на кордонах із сусідніми країнами – величезні черги, зокрема до Польщі, в яких люди стояли годинами. Були призначені десятки евакуаційних потягів, які

вивозили українців до західного кордону. З 24 лютого російський десант намагався висадитися на аеродромі в Гостомелі, що на Київщині (міжнародний вантажний аеропорт Антонов) [3]. Окупанти штурмували його, відбувалися запеклі бої, однак завдяки мужньому захисту українських військових всі спроби штурму були відбиті. 25 лютого відбулися перші бої в Києві та спроба російських диверсантів прорватися в столицю України. Вони переодягнулися у форму українських військових та намагалися потрапити в центр міста, проте були знищені на Оболоні. У ніч на 26 лютого війська РФ намагалися атакувати ТЕЦ-6 в районі Троєщини, а також військову частину на проспекті Перемоги. Запеклі бої відбувалися і у Василькові (Київська область).

Через це місто загарбники намагалися потрапити до Києва, але безуспішно. У Василькові українські сили протиповітряної оборони збили Іл-76 із ворожим десантом. 26 лютого Росія підтвердила, що її мета – знищення українців: вранці війська РФ завдали ракетного удару по багатоповерхівці в Солом'янському районі Києва [1].

Таким чином, військові, добровольці, ветерани, волонтери, рятувальники, лікарі, журналісти, комунальники, мирні українці, які зупиняють ворожу силу голіруч – усі ми показали світу стійкість, мужність, національне єднання у боротьбі за свою Волю та Гідність. Плани Кремля про блицкриг зазнали поразки, тому ворог почав терор мирного населення України. Окупанти завдають ракетних ударів по житлових будинках і лікарнях, беруть в облогу цілі міста та розстрілюють гуманітарні коридори. Але ми стоїмо! І будемо виборювати до останнього за свою країну, землю, ідентичність. Нас усіх змінив цей рік повномасштабної війни. Сьогодні кожен із нас – Маріуполь, Чернігів, Херсон, Буча, Ірпінь, Мелітополь, Київ. Нам нестерпно болить, але ми вперто йтимемо до перемоги.

Список використаних джерел та літератури:

1. Урядовий кур'єр 31 грудня 2022 року, *Початок повномасштабного вторгнення та незламність українського народу*
2. Суспільне новини 29 серпня 2022 року, *Вторгнення Росії в Україну, день 187. Текстовий онлайн*
3. Кореспондент.net 04 січня 2023 року, спецтема: *війна росії з Україною.*

Гребенюк А.І.,
здобувач освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

ВІЙНА, ЯК ЧИННИК УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Головною метою гібридної війни проти України яку Російська Федерація реалізує впродовж останніх десятиріч, є зміна ідентичності українських громадян. Унаслідок цього патріотичне ставлення до нації та держави, готовність зі зброєю в руках захищати незалежність і суверенітет власної країни тривалий час намагалися “задушити в міцних братніх обіймах”, нав’язуючи українському суспільству ідеї “руського мира”, слов’янської єдності та євразійства, спільної історії та долі, ставлення до української державності як до штучного утворення [1].

Ідентичність нації – цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Домінуюча ідентичність дає назву країні (державі), наповнює сенсом її життя. Змістом домінуючої ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту внутрішніх і зовнішніх інтересів особистості. Головною метою формування домінуючої ідентичності особистості є досягнення психологічного усвідомлення нею спільності долі всіх членів нації, незалежно від їхнього етнічного походження, формування почуття відповідальності індивідів за існування та розвиток нації, готовності захищати її свободу та незалежність.

Слабкість національної ідентичності призводить до зростання привабливості для представників етнічних груп, що компактна проживають у певних регіонах країни, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а для багатьох суміжних держав – до спокуси розробки сценаріїв “захисту” “своїх співвітчизників” на цих територіях. Зараз уже очевидно, що для багатьох мешканців українська ідентичність виявилася неприйнятною. Проявами агресивного її відторгнення було, зокрема, заперечення значною частиною населення сходу України символів Української держави,

недовіра до органів влади та державних інститутів, проросійськість геополітичних орієнтацій, “радянськість” колективної пам’яті та суспільних цінностей, втрата віри в загальне майбутнє, перспектива приєднання до “стабільного” та “заможного” “русского мира” тощо [3].

Отже, нинішня експансія Росії на сході України засадничою передумовою має конфлікт двох протилежних ідентичностей: проєвропейської української та “радянської” російської. В умовах війни утверджувати українську ідентичність для більшості громадян – це готовність захищати свою країну, у багатьох випадках навіть ціною власного життя. У цьому зв’язку слід відмітити нагальну потребу формування прошарку патріотично налаштованої військової еліти, яка була би віддана ідеї захисту Української держави, її незалежності та суверенітету, утвердження України як повноцінного суб’єкта міжнародних відносин [2].

Таким чином, незважаючи на це, внаслідок теперішньої гібридної війни в Україні з’явилася політична нація. Нині для самовизначення людини її національність чи мова вже не мають значення: головне – як ця людина ставиться до незалежності й суверенітету країни та чи вважає “своїм” перелік українських цінностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кузьо Т. Чому Росія щодо України поводитьсь саме так. *Країна*. 2016. № 36 (339). 22 верес. С. 22.
2. Нагорна Л. Ідентифікаційні кризи як стимулятори насильства й свідомісних стереотипів. *Регіональна історія України*. 2016. Вип. 10. С. 77–100
3. Верменич Я. Національна ідентичність як соціокультурний конструкт: погляд з початку ХХ століття на проблеми ХХІ. *Регіональна історія України*. 2017. Вип. 11. С. 9–42
4. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контексті політики громадянської консолідації української нації: аналітична доповідь. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С.160

Григоренко В.В.,
здобувач освіти
(м.Хмельницький)

Григоренко О.П.,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)

ЛЮБОВ СЕРДУНИЧ – ПИСЬМЕННИЦЯ, ПУБЛІЦИСТКА, ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ, ВИДАТНА ПРЕДСТАВНИЦЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

У статті розглядаються найважливіші життєві сходинок уродженки села Теліжинці колишнього Старосинявського (тепер Хмельницького) району на Хмельниччині, видатної постаті новітньої історії України, педагога-новатора, культурно-освітньої діячки, краєзнавиці, письменниці, просвітниці, публіцистки, активної учасниці суспільно-політичного життя України й авторитетної дослідниці актуальних проблем історії України Любові Андріївни Сердунич на шляху до утвердження незалежної України.

Ключові слова: Хмельниччина, Старосинявщина, Любов Андріївна Сердунич, історія, освіта, просвітництво, науково-дослідна робота, фольклористика, волонтерство, літературна діяльність і творчість.

На славетній Старосинявщині Хмельницької області багато людей захищали і захищають Батьківщину, звияжно працювали і працюють на трудовому фронті, навчали (-ють) дітей, лікували (-ють) людей. Але є й чи не найвідоміша особистість, яка помітно виділяється із цієї славної когорти. Це Любов Андріївна Сердунич, уродженка села Теліжинці Хмельницького (до 2020 р. – Старосинявського) району.

Любов Сердунич – українська

письменниця, просвітниця, громадська діячка, державотворець, фольклористка, краєзнавиця, журналістка, сценаристка, волонтерка, радіоведуча, блогерка інтернет-сайтів...

Чим виділяється серед інших? Насамперед тим, що патріоткою вона стала далеко не тепер, із початком московинської війни в Україні. Життя і становлення Любові Сердунич почалося в селі Теліжинці у родині сільських трударів. Душа дівчинки щедро увібрала від батьків їхні чесноти: любов до рідної землі і людей, працелюбність і чесність, порядність і щирість. Здібною й активною була ще у шкільні роки. За успішне навчання і зразкову поведінку її портрет красувався на шкільній Дошці пошани. Лідерка шкільних суспільно-корисних справ. Багаторазова переможниця шкільних олімпіад із різних предметів, учасниця районних олімпіад з української мови та літератури, з англійської... Після Теліжинецької 8-річної продовжила навчання у Старосинявській середній школі. Після школи почала працювати в освіті. 1977 року вступила на філологічний факультет заочно, бо улюблена праця вже не відпускала. Закінчила Кам'янець-Подільський педінститут 1983 року [1].

Л.А. Сердунич працювала вчителькою української словесності, кореспондентом районної газети «Колос» і редакторкою обласної «Крок» (на громадських засадах), позаштатною кореспонденткою обласної газети «Подільські вісті», газет «Подільський кур'єр», міської «Проскурів» і позаштатним кореспондентом Хмельницької обласної державної телерадіокомпанії «Поділля-Центр», де вела власні, авторські, щотижневі радіопередачі «До рідних витоків», «У нас є все своє!» і передачу «Криниця. Культура мовлення». А почала Любов Андріївна свою трудову діяльність 1976 р. старшою піонервожатою, згодом – вчителькою української мови та літератури Щербанської восьмирічної школи (Старосинявщина), де щороку їй доручали вищі посади: вчителька молодших класів, вчителька української мови та літератури, вчителька історії та української мови. Добре зарекомендувала себе, тож керівництво освіти направляє її вчителькою російської мови і літератури Дашковецької середньої школи. У зв'язку з переводом чоловіка, В.М. Сердунича, на роботу у райцентр отримала призначення на посаду керівника гуртків районного Будинку піонерів. Вихователька групи продовженого дня Старосинявської середньої

школи, згодом – вчителька української мови і літератури тієї ж школи. Має звання «Вчитель вищої категорії». З 1989-го по 1990 рік – штатна кореспондентка Старосинявської районної газети «Колос», одночасно вчителює. На громадських засадах вела просвітницьку, краєзнавчу та літературну сторінки на Старосинявському районному радіомовленні. 2002 року через стан здоров'я залишила педагогічну працю і пішла на пенсію за вислугу років, однак усю громадську роботу виконує й досі. А її помітно додалося, бо інтереси розширилися, а вдосконаленню особистості немає меж.

Як патріотку, 2005 року Любов Андріївну призначено на посаду керівника виконкому Старосинявської районної організації партії «Народний Союз Наша Україна», де працювала по 2009 рік включно. Деякий час працювала бібліотекаркою читальної зали гуманітарного профілю Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки. І так само громадська й творча діяльність, яким жертовно віддає весь свій час, досвід, а нерідко – й кошти. Серед громадської роботи – й краєзнавство, яким займається і за покликом душі, і в пам'ять про коханого чоловіка, який був істориком.

Науково-дослідницьку та громадську діяльність, літературну творчість Любові Сердунич високо цінували і цінують відомі науковці: директор Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» О.Г. Погорілець, доктор історичних наук, професор П.П. Брицький. Крім нас, авторів цієї статті, краєзнавчу працю і творчість Л. Сердунич досліджує доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук, доктор історичних наук, професор Я.С. Калакура, кандидат філологічних наук Л.Г. Рева... Високо оцінював її й доктор історичних наук, професор, завідувач Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, багаторічний голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України Л.В. Баженов, який рецензував кілька збірок Любові Сердунич, про які схвально відгукнувся. Має вона багато схвальних відгуків про свою різнобічну діяльність і від інших відомих людей, зокрема, науковців, письменників, журналістів, політиків не лише Поділля, а й України [2, с. 77 – 172].

Любов Сердунич усім серцем уболіває за Україну, яка для неї справді – понад усе. Пропагує правдиву історію України, виборює українську мову, відроджує діалекти, пише патріотичні і

просвітницькі твори для дітей та дорослих. Пише правдиво, навіть пророчо, адже щоб передбачити майбутнє, треба знати минуле. І ця її пророчість – насамперед щодо одвічного нашого ворога: московщини та її поведінки щодо України.

Краєзнавчі та публіцистичні статті Л.А. Сердунич давно друкують засоби масової інформації, тож 2001 року її прийнято до Національної спілки журналістів України. Любов Андріївна – авторка понад 300 публікацій у республіканських, обласних і районних виданнях: історичних досліджень, краєзнавчих і літературознавчих розвідок, суспільно-політичних, культурологічних, мовознавчих і науково-публіцистичних статей.

Крім дослідницьких праць, на рахунку Л.А. Сердунич є чимало інших краєзнавчих справ. Активно вивчає пам'ятки історії, культури, природи, топоніміку рідного краю, публікує ці дослідження у пресі, краєзнавчих збірниках і власних книгах. 2015 року до вивчення топоніміки залучила 77 творчих людей України й зарубіжжя, ініціювала і видала їхні напрацювання у збірнику «Поетична топоніміка», де поєднала краєзнавство, просвітництво та художню літературу. Впорядкувала й редагувала альманах, презентувала його у багатьох містах [3]. Книга мала широкий резонанс. Так само й 2-й випуск «Поетичної топоніміки», яким Любов Андріївна долучила до краєзнавства ще 50 авторів [4]. Це видання унікальне. Тому честь і хвала пані Любові, що ініціювала і видала ці збірники, спричинивши активність авторів у дослідженні топонімів, позаяк після виходу альманаху «Поетична топоніміка» оживилися відповідні дослідження у різних регіонах, де навіть вийшло кілька книг із мікротопоніміки.

Л.А. Сердунич досліджує й інші краї. Чимало уваги приділила Рівненщині, де не раз була. Давно отримала високе звання «Почесний член Рівненського обласного краєзнавчого товариства», а 2021 року її відзначено Рівненською приватною премією імені родини Диб'яків.

Як справжня патріотка Теліжинців і мовознавиця, Любов Андріївна довго виборювала правильну назву рідного села: з буквою «и» у суфіксі. І це їй вдалося. Ще одну вельми важливу справу їй вдалося досягти: вона зробила свої Теліжинці старшими на 7 років (щодо так званої першої згадки про село), переконливо аргументуючи

це у своїй книзі «Столиця твого родоводу». Тож тепер у Вікіпедії сказано, що найдавніша (на цей час) згадка про с. Теліжинці – 1583 рік. Хоча невтомна краєзнавиця продовжує дослідження. Думається, якби кожен зробив такі дослідження й уточнення щодо «свого» топоніму, наскільки менше було б білих або й темних плям в історії!

Любов Андріївна бере активну участь у науково-практичних і краєзнавчих конференціях міжнародного, всеукраїнського і крайового рівня.

Досліджуючи радянські голодомори Л.А. Сердунич видала три власні збірки про ці страшні сторінки української історії. Вона постійно звертає увагу влади та громадськості на цю тему, спонукаючи пам'ятати і досліджувати її. Це й усні її виступи перед людьми, і публікації розвідок, яких багато. Любов Андріївна бере участь в інших заходах, приурочених темі голодоморів. Їй вдалося встановити 75 імен односельців, які померли від штучного голоду 1930-их років, а «Книга пам'яті про жертви голодомору 1932 – 33 років в Україні. Хмельницька область» (с. 907) називає лише 64-ох. Разом із неідентифікованими, за дослідженнями Л.А. Сердунич, жертвами голодомору 1930-их років стали понад 80 односельців, з-поміж яких – і жертви голодного 1946 року (2 чол.). На жаль, і в районній книгозбірні списки далеко не повні: 64 (59) жертв, де 64 – «встановлено згідно свідчень», а 59 – «заг. кількість згідно архівних документів». Тож її книга «Столиця твого родоводу» має найточніші на цей час дані. Краєзнавцям варто взяти це до уваги. У Старосинявському Будинку культури кілька років тому експонували виставку досліджень Л.А. Сердунич на тему голодоморів. Щороку вона бере активну участь у мітингах-реквіємах і в акціях «Засвіти свічку». На запрошення влади як єдина на Старосинявщині дослідниця голодоморів щороку виступає у дні вшанування жертв невинно убієнних. Літературні збірники публікують краєзнавчі матеріали Любові Сердунич, зокрема: «З вершин і низин» (Львів, 2015), альманах «Літературна громада» (Хмельницький) та інші.

Найбільша краєзнавча праця Любові Андріївни – це її об'ємна книга «Столиця твого родоводу». Історично-краєзнавче видання було присвячене 865-ій річниці з часу найдавнішої на цей час збереженої літописної згадки про болохівське поселення Городець (Вали) та 432-ій річниці з часу найдавнішої писемної згадки про село Теліжинці. До

видання увійшли дослідницькі статті, нариси з історії різних часів, публіцистичні, фольклорні та художні твори про Теліжинці від сивої давнини до наших днів. Книга багата фактичним матеріалом, цікавими гіпотезами, насичена спогадами односельців. Охоплено різні сфери життя села в різні часи минувшини з погляду історії, ономастики, фольклору, літератури... Минуле Теліжинців подано у контексті історичного поступу Поділля й України [5, с. 2]. Видання охоплює понад 10 віків: від 11-го – і до наших днів, а що згадано навіть трипільські часи, то це вже не 10 століть, а 6 – 8 тисячоліть. У рецензії на книгу «Столиця твого родоводу» доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов зазначив: «У книзі зібрані унікальні матеріали про це село, в тому числі й дискусійні, які будуть корисними для науковців, краєзнавців, освітян, а в першу чергу – мешканцям Теліжинців. Любов Сердунич – відома дослідниця історії та культури Старосинявщини, авторка декількох краєзнавчих видань. Тому рукопис книги загалом виконано на належному краєзнавчому та професійному рівні і є творчим надбанням» [6, с. 109]. 2000 року з-під її пера вийшла ще одна книжка про с. Теліжинці, зокрема, про давнє болохівське городище: поема «Городище над Іквою» [7].

У полі зору Любові Сердунич – просвітництво, література, краєзнавство, волонтерство, культурологія, політика, редагування книг, журналістика, переклади, фольклористика... Ревна захисниця української культури й мови як єдиної державної. Має чітку національну позицію, яку відстоює усним і писемним словом. Пристрасна в обороні рідного слова, національної гідності і вільного духу людини. У сфері її зацікавлень – і розгалужене дерево культури: мова, історія, література, етнографія, фольклор, звичаї, обряди, традиції, вишивка, діалекти, пісня...

Дбаючи про розвиток творчості дітей району, Любов Андріївна опікувалася ними протягом усієї педагогічної праці. Вона – організаторка і багаторічний керівник шкільного гуртка поетичної проби «Світанок», який вела з 1992 року у Старосинявській ЗОШ І – ІІІ ступенів і який переріс у районний гурт: дитячу літературну студію «Муза Надіквиння», котру очолює досі, навчаючи дітей азам поезії, прози, публіцистики, долучаючи їх до краєзнавства, збору фольклору, до активного життя. 1999 року заснувала Старосинявське районне

літературне б'єднання «Джерелинка» для дорослих і очолює його уже 24-й рік.

Із 2009 року Л.А. Сердунич – голова Старосинявського районного відділення Всеукраїнського об'єднання ветеранів, до якого прийнята 6 жовтня 2003 року, входить до прес-служби Хмельницького обласного відділення. На її рахунку як очільниці районного відділення Всеукраїнського об'єднання ветеранів – теж багато добрих справ, як і в громадському об'єднанні «Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка», зокрема, й на посаді голови Старосинявської районної організації, де вже 26 років працює на цьому посту, активно пропагуючи все українське.

Л.А. Сердунич любить гуртуватися і гуртувати людей, тому входить до багатьох громадських організацій, творчих об'єднань і гуртів, зокрема: 1). Організаторка і багаторічний керівник гуртка поетичної проби «Світанок» у Старосинявській середній школі; 2). Фундаторка і керівник Старосинявської районної дитячої літературної студії «Муза Надіквиння»; 3). Організаторка і голова Старосинявського районного літературного об'єднання «Джерелинка». 4). Членкиня Національної спілки журналістів України; 5). Членкиня Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Очолює районну організацію Всеукраїнського товариства «Просвіта» з 1997 року. Входить до правління Хмельницького обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта»; 6). Входить до Всеукраїнського об'єднання ветеранів, голова Старосинявського відділення. Входить до ради Хмельницького обласного відділення Всеукраїнського об'єднання ветеранів; 7). 30 квітня 2010 року прийнята до Національної спілки краєзнавців України (секретар районного осередку). Тож у краєзнавстві Любов Андріївна уже 22-ий рік; 8). Членкиня Хмельницької міської літературної спілки «Поділля»; 9). Членкиня Хмельницького літературно-мистецького клубу «Золота троянда» (Вінницька область), віце-президент із питань української культури і духовності; 10). Членкиня Всеукраїнської творчої спілки «Літературний форум»; 11). Членкиня Вінницького обласного літературного об'єднання імені В. Стуса; 12). Членкиня Київського літературного об'єднання «Радосинь»; 13). Членкиня Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України»; 14). Членкиня Асоціації дослідників

голодоморів в Україні; 15). Активна членкиня Національної спілки письменників України... І за кожним членством – велика, нерідко – подвижницька праця.

Л.А. Сердуніч в політичних поглядах правоцентрична, патріотка. Була членкинею Народного Руху України, керівником мобільної агітаційної групи від блоку «Наша Україна» (2004). Із 2005 року входила до політичної партії «Народний Союз Наша Україна», була депутаткою Старосинявської селищної ради від Блоку «Наша Україна». Обиралася депутаткою у багатомандатному виборчому окрузі з виборів депутатів до Старосинявської районної ради від блоку «Наша Україна». Виконувала обов'язки секретаря постійної комісії з питань освіти, культури, соціального, транспортного забезпечення і духовного відродження району, загалом – близько 10 років праці у вирішенні різних питань життєдіяльності селища Стара Синява і району. Активна учасниця Помаранчевої Революції та Революції Гідності. У виборюванні прав і свобод не зупиняється перед посадами. Наприклад, 2006 року Старосинявський районний суд зареєстрував заяву-позов від Л.А. Сердуніч на Президента України В. Ющенка. 2013 року позивалася в суд на міністра внутрішніх справ В. Захарченка в уряді Президента В. Януковича. 2014 року писала лист на ім'я президента РФ щодо захоплення московинами Криму й отримала офіційну відповідь від його адміністрації. Відзначена Подякою Українського Народного Руху «за вагомий внесок у відновлення та розбудову національної, демократичної України»; грамотою за активну участь у Помаранчевій революції, нагороджена пам'ятним знаком «Гвардія Революції»; Почесною грамотою за активну участь у виборчій кампанії Блоку «Наша Україна»; Подякою за особистий внесок у розбудову партії «Народний Союз Наша Україна»; Подякою політичної партії «Народний Союз Наша Україна» за активну участь у виборчій кампанії...

У Національній спілці журналістів України Л.А. Сердуніч – із 2001 року. Написала чимало статей на різні теми з різних сфер. Була позаштатною кореспонденткою газети Хмельницької міської ради «Проскурів» та обласної «Подільський кур'єр». Працювала позаштатною кореспонденткою газети Хмельницької обласної ради та обласної державної адміністрації «Подільські вісті», кореспонденткою Старосинявської районної газети «Колос». Як незалежний журналіст

статті публікує у газетах від районних і міських до всеукраїнських, друкується й за кордоном. Вельми активна і в інтернеті, де веде патріотичні, літературні, просвітницькі, публіцистичні, культурологічні та мовознавчі блоги. Публікується на сайтах «7 днів. Україна», «Україна молода» та інших. Свої публіцистичні, краєзнавчі, культурологічні й мовознавчі матеріали публікує і на відомому сайті «UA Modna», входить у першу десятку найпопулярніших дописувачів, а її сторінка – одна з найвідвідуваніших [8].

Бентежить і болить стан рідної мови, тому Л.А. Сердунич ревно захищає і всіляко сприяє її розвоєві. Її просвітництво давно вийшло за межі району та області, ще до появи інтернету. Протягом 26-ти років на посаді голови районної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» зробила чимало важливих справ. Наприклад, ініціювала і провела «Мовний практикум» для державних службовців, керівників, працівників організацій. Звичними стали її виступи біля пам'ятника Кобзареві, дарування книг для бібліотек, участь у всеукраїнських акціях «Подаруй бібліотеці книгу» та «Подаруй воїнові книгу», презентації книг... Часто відвідує дитячі садки, школи, училища, виші, проводить творчі зустрічі, дарує матеріали «Просвіти», власні збірки. Зустрічається зі школярами і студентами Хмельниччини (Старосинявщина, Старокостянтинівщина, м. Хмельницький), Вінниччини... Долучається до перейменування вулиць. Передала сотні власних книжок воїнам і для бібліотек в Україні та за кордоном. Як своєрідний звіт про роботу голови районної організації «Просвіти» газета «Слово Просвіти» оприлюднила статтю Л.А. Сердунич «20 років із «Просвітою»» (№41, 2017) [9, с. 28]. Саме за активне просвітництво Любов Андріївну 2014 року було відзначено просвітянською медаллю «Будівничий України».

Любов Андріївна є активною популяризаторкою творчості Т. Шевченка. Щиро вболіваючи про вшанування пам'яті Т. Шевченка, ініціювала у Старій Синяві читання державними службовцями «Кобзаря» та покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченкові. Ініціює відзначення Дня перепоховання поета, залучаючи до заходу школярів із читанням ними його віршів, читає власну поезію. В 2013 і 2014 роках входила до Хмельницького обласного комітету з відзначення 200-ліття з дня народження Т. Шевченка. До двохсотліття Кобзаря провела районний літературний конкурс «Будитель нації, Пророк».

Ініціаторка, організаторка й учасниця щорічних відзначень Шевченківських днів у Старій Синяві, а також учасниця у Хмельницькому, Хмільнику... Брала участь в обласному літературно-мистецькому святі «Іду з дитинства до Тараса» в с. Нова Синявка (тоді – Старосинявський район) 5 березня 2014 року, у всеукраїнській науково-практичній конференції «Тарас Шевченко в новітніх парадигмах наукового знання», 20-21 лютого 2014 року, м. Хмельницький. Учасниця міжнародного флешмобу «Global Shevchenko» до 203-ї річниці Т. Шевченка (2017). Переможниця (3-є місце) Міжнародного літературного конкурсу «Невідома українська література» (2018 року) за твір «Тарас Шевченко – автор підручника». Учасниця літературно-мистецького свята «Іду з дитинства до Тараса» у Хмельницькій обласній бібліотеці для дітей ім. Т. Шевченка 6 березня 2018 року. 2021 року створила у фейсбуці спільноту «Старосинявські школярі читають Тараса Шевченка» і провела районний конкурс відео з читанням творів Кобзаря. Відзначена Дипломом II ступеня XXIV Всеукраїнського відкритого конкурсу читців ім. Т. Шевченка (II відбірковий етап Міжнародного проєкту-конкурсу «Тарас Шевченко єднає народи». Переможниця Міжнародного проєкту-конкурсу (лауреат II ступеня) за статтю «Тарас Шевченко – автор Букваря» (історична розвідка, номінація «Мій Шевченко. Літературне втілення»). Видала збірку «Сучасний, злободенний, вічний» (поезія, проза, публіцистика, додатки про Т. Шевченка, 2019)...

Л.А. Сердунич активно волонтерить із 1992 року. Працюючи вчителькою, багато допомагала не лише творчим дітям школи, де 20 років вела на громадських засадах гурток юних поетів «Світанок», а й творчим дітям і дорослим району. Створила й очолила районну дитячу літературну студію «Муза Надіквиння», яка діє з 1993 року і якою опікується понині, та районне літературне об'єднання «Джерелинка» для дорослих. А з початком сучасної московинсько-української війни волонтерської роботи додалось, бо ще 2014 року долучилася до надважливої справи: допомагати українським воїнам. Організовує збір продуктів для них, «Вареничні толоки», листи й малюнки від дітей та іншу всебічну допомогу, надсилає українським воякам посилки, неодноразово їздила на буремний схід України з волонтерською допомогою. Опікується й незахищеними громадянами, багатодітними

родинами, дітьми-інвалідами та дітьми загиблих воїнів сучасної війни. Займалася організацією встановлення у Старій Синяві пам'ятної таблиці захисникові О. Казмірову, який загинув на війні, та присвоєння його імені школі № 2 у Старій Синяві. Організовує і веде зустрічі вояків зі школярами. 2022 року започаткувала свій новий волонтерський проект: безкоштовні курси української мови для переселенців, які веде з березня 2022 року. Спорадично волонтерить і тепер.

Л.А. Сердуніч – активна популяризаторка української народної пісні. Організувала районний аматорський ансамбль «Мальви», перша його староста. Дбаючи про поширення народної пісні, першою відгукнулася на об'яву районного Будинку культури, заохотила й інших учасниць, які тепер виступають перед крянами з народною піснюю.

Чимало журналістів, письменників та блогерів цікавляться творчістю Любові Сердуніч і зробили інтерв'ю з нею, зокрема: Г. Аріон, Н. Диб'як, М. Куземський, Ю. Лискун, В. Олійник, О. Бондарчук, Р. Токар, Я. Гавришко...

Близько сорока віршів поклали на музику композитори: С. Цушко, А. Лотишко, В. Войтко, С. Дзюба, Т. Паламарчук, І. Пустовий, В. Бондаренко, О. Пенюк-Водоніс, Г. Різничук, Л. Яцкова, В. Стратуца, М. Назарівський, М. Ведмедеря, З. Ткачук, О. Грицик-Рак, В. Лонська, З. Тимченко...

Любов Сердуніч не обмежується просто віршами, які в неї теж різножанрові, а пише історичні поеми, прозу, досліджує історію краю й України. Їй під силу лірика, патріотична поезія, пісні, публіцистика, славні, гуморески, афоризми, красназнавчі й мовознавчі дослідження, переклади, мала проза, нетрадиційна поезія (паліндроми, хокку, рубаї, сонети, акровірші, віршовані загадки, мовні шаради, твори на одну букву...). Загалом Л.А. Сердуніч охопила понад 20 літературних жанрів. Як письменниця надзвичайно працююча: видала 24 власні збірки і понад 15 колективних. У її доробку – книги для дорослих і дітей: «Перша крапелька», «Джерелинка», «Квіти грудня», «Городище над Іквою», «На човнику долоньки», «Загублений перстень», «Барва смерті – 33-ій», «Душа не терпить порожнечі», «ОдКРОВення», «Краплини сонця на долоньці», «Вустиами правди і болю», «Із народної криниці», «Дві барви», «Вітражі жартів», «Столиця твого

родоводу», «Зайдам – зась!», «І слово боролось», «Розвиднень», «Сучасний, злободенний, вічний», «Без чого не буває дня?», «Народитися вдруге», «Гамниці двохсот місяців», «До Врат Острозьких», «Перука для Оленки». Всі ці книги, жанри й теми – теж на утвердження українського слова у служінні Україні.

Л.А. Сердунич є редакторкою і рецензенткою багатьох авторських збірок. Дбаючи за чистоту мовлення авторів, згодилася редагувати книги. А ще вона – редакторка газет: «Крок», «Свобода», «Яворина», «Дзвоник», «Літературна громада»... Редакторка часопису «Рідна віра». Вона є літературним редактором, упорядницею, співавторкою літературних і краєзнавчих збірників та альманахів: «Надіквиння», «Село моє, ти – писанка подільська», «Розмай», «Квітне у Хміль-граді Золота Троянда», «Голосом Майдану», «Материнська молитва. Українки – героям Майдану», «Україна-мати кличе нас повстати», «Поетична топоніміка-1» і «Поетична топоніміка-2», «Старосинявщина в історії та документах», «Воїнам Світла», «Українська хвиля», «Нескорена нація», «Медобори», «Щедрий квіт», «Літературна громада», «Дитяча мрія», «Три матері, три долі, три калини», «Олександрійські дзвони»... Лише протягом 2009 року видала 9 книг, 2014 року редагувала 5, а протягом сучасної війни ініціювала, впорядкувала і редагувала понад десять збірників.

Великий внесок Л.А. Сердунич й у вивчення і збереження української лексики та мови загалом. Активно виступає за утвердження нашої мови в усіх сферах життя. Палка прихильниця української культури та мови як єдиної державної. На її рахунок – не лише участь у мовних і краєзнавчих конференціях, симпозіумах, форумах, а й проведення заходів на мовні теми. 2012 року разом із поетом С. Цушком зібрала підписи старосинявців про підтримку української мови як єдиної державної, які вдалося навіть зареєструвати у Верховній Раді України. Була учасницею всеукраїнського громадського форуму «За українську мову», брала участь у такому ж форумі у м. Хмельницький, де виступала перед учасниками. А ще – власні дослідження, статті на мовні теми, активна пропаганда мови у фейсбуківських спільнотах, які вона адмініструє. Л.А. Сердунич перемогла на конкурсі найкращих збирачів діалектів, який 2012 року проводило Українське національне радіо. Створила і неологізми, що засвідчує її як майстриню слова. Тож маючи уже й

власне словництво, яке можна назвати сердуничізмами (їх понад 40), поповнила лексику словами: білосвіття, багнючно, вільнодум'я, впёршень, всёрчень, втікайчик, джерелінка, дорогучка, завіконня, задалéchя, замушлюєшся, заприміта, казкіана, крап'я, набрідник, наджерелити, передраїя, розвіднень, світобіки, сонцестіл, спековіїний, сутінкучи, тихоплїнь, трéбїнь, трїдень, трипоём'я, трикрап'я, українна, щодумник... Деякі її неологізми уже вживають інші люди, а це сприяє збагаченню лексики української мови.

Л.А. Сердунич не лише активно збирає фольклор, а й дбає про його збереження для наступних поколінь. Для цього видає народну творчість у краєзнавчих збірниках, альманахах і власних книжках, публікує у засобах масової інформації й соціальних мережах. Фольклорних збірок у Любові Сердунич близько десятка. Окрім власних книг, написала і статті про фольклор, які оприлюднено у науково-краєзнавчих збірниках, засобах масової інформації й соціальних мережах.

Твори і статті Л.А. Сердунич оприлюднено у часописах: «Українська культура», «Дивослово», «Дніпро», «Заповіт батьків», «Педагогічний вісник», «Мистецькі грані», «Вечірня казка», «Військо України», «ЛітераТ», «П'ятниця. Настрій вихідних», «Радосинь», «Зоря вечорова», «Дзвін», «Світ дитини», «Крилаті», «Равлик», «Вінницький край», «Німчич», «Лава», «Рідна віра», «Золоте левеня», «Малятко», «Аллочка-дошколярочка», «Фенікс», «СТОС», «Незабудка» (Чехія), в інтернет-виданнях «Золота пектораль», «Кримська світлиця»...

Художні твори Любові Андріївни друкували газети: «Слово Просвіти», «Вільне слово» (Румунія), «Свобода» (США), «Народне слово», «Свобода» (Київ), «Літературна Україна», «Українське слово», «Україна молода», «Український голос», «Високий замок. Хмельниччина +», «Демократична Рівненщина», «Порадниця», «Жива вода», «Подільські вісті», «Хмельниччина», «Подільські новини», «Подільський кур'єр», «Проскурів», «Голос громади», «Пульсуючі джерела», «Скрижалі», «Вісник Подільського Меморіалу», «Дунаєвецький вісник», «Життя. Історії», «Життя», «Я сам(а)», «Екологічний вісник Вінниччини», «Майбуття», «Народне слово», «Провінція», «Саквоаяж», «Гарний настрій», «Дебют-газета», «Я та місто», «Вечірній Коростень», «Долоньки», «Колос», «Бережанське

віче», «Подoliaнин», «Захід», «Прапор», «Сімейна», «Чорноморські новини», «Відродження»...

Про Любов Сердунич як дослідницю голодоморів, української культури, як про письменницю, просвітницю і громадську діячку писали відомі у всій країні науковці, громадсько-політичні діячі, письменники, журналісти центральних і місцевих видань, співробітники літературних музеїв, освітяни тощо. Показовим в цьому плані є видана в серпні 2022 року книга «Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці», в якій багатогранній творчості Л.А. Сердунич свої матеріали присвятили шість авторів (с.77-179, 312-319, 324-329). Сама остання публікація про антивоєнну творчість письменниці з'явилась восени 2022 року [10]. Старосинявська центральна районна бібліотека (методичний відділ) видала біобібліографічний буклет-довідку «Душа не терпить порожнечі» (до ювілею поетеси Л. Сердунич) і краєзнавчу пам'ятку «Серце – щоб жити, душа – щоб задля України» (Любов Андріївна Сердунич – поетеса, просвітниця, громадська діячка).

Окремі поезії Л.А. Сердунич перекладено французькою мовою (М. Бучко), англійською (А. Морозова), російською (С. Радич, С. Груздева). А прозову казку для дітей «Гатилів дуб» переклала білоруською Є. Нечипуренко.

Україна належним чином оцінила багатогранну працю своєї славної доньки. За громадську, просвітницьку, журналістську, волонтерську, літературну і депутатську діяльність Любов Сердунич відзначено грамотами, преміями, медаллю й орденом. Медаллю «Будівничий України» відзначена «за вагомих особистий внесок у справу українського національного відродження, розбудову та зміцнення Української держави». Хмельницькою обласною премією ім. М. Годованця у галузі літературної діяльності та популяризації української мови – «за вагомих особистий внесок в утвердження духовності, розвиток української мови та культури», Хмельницькою крайовою премією ім. Лесі Українки у галузі літературної діяльності і популяризації української мови – «за подвижницьку літературну діяльність, служіння народові та Україні, дослідження та вірші про Лесю Українку і за власні збірки». А за

особливі заслуги перед українським народом Указом Президента України В. Ющенка від 20 листопада 2007 року Л. А. Сердунич відзначено державною нагородою: орденом «За заслуги» III ступеня [11].

Багаторічну працю Любові Сердунич оцінено й за кордоном: «ЗОЛОТОЮ ВІДЗНАКОЮ» Фундації «Українська Наука і Освіта, Інк.» (США) «за довголітній особистий вклад у розвиток української освіти та державності у цілому, за плекання української мови та дбання про наступні покоління Українців у власній державі» (2018). Ця почесна відзнака американської фундації до 27-ї річниці незалежності України дає їй статус лавреатки премії Українського Вільного Університету у м. Нью-Йорк. Крім державних і міжнародних нагород, Любов Андріївну відзначено й багатьма грамотами, подяками, Почесними грамотами Всеукраїнського товариства «Просвіта», Національної спілки журналістів України, Хмельницької обласної та Старосинявської районної й селищної влади за громадську, просвітницьку, журналістську, волонтерську та депутатську діяльність.

Як поетка, просвітянка, краєзнавиця, дослідниця голодоморів, журналістка, Любов Сердунич має власний фонд особового походження (№ 6526) у Державному архіві Хмельницької області. А 30 жовтня 2009 року створено фонд у Старосинявському районному державному архіві. У них – її почесні відзнаки, грамоти, рукописи, машинописи, примірники книжок, друковані тексти радіопередач, рукописи творчих портретів, створених Любов'ю Сердунич, друковані видання, рецензії, листи, книги з дарчими надписами, статті про Л.А. Сердунич, світлини (оригінали і ксерокопії) та багато інших матеріалів, доступних для користування, які наочно засвідчують довготривалу й цілеспрямовану працю Любові Андріївни Сердунич на розвиток української державності, культури, мови.

Ми, автори статті, не перший рік повноцінно досліджуємо життєвий шлях, творчу та науково-дослідницьку діяльність цієї світлої й прекрасної особистості з великим і щедрим серцем, повним любові, запрограмованим на добро, сповна відданий Україні. Такою яскравою, творчою особистістю новітньої історії України, як Любов Андріївна Сердунич, по праву може пишатися український народ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Любов Андріївна Сердунич. Вікіпедія: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%87_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BD%D0%B0
2. Григоренко В., Григоренко О. Село Теліжинці на Старосинявщині – батьківщина видатної представниці вітчизняної інтелігенції Любови Сердунич// Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці. – Вінниця, 2022. – 396 с.
3. Поетична топоніміка. Поезія та проза про міста і села України. (Літературно-художнє видання. Редактор-упорядник Любов Сердунич). – Хмельницький, 2015. – 228 с.
4. Поетична топоніміка-2. Поезія і проза про топоніми України. (Літературно-краєзнавче видання. Редактор-упорядник Л. Сердунич). – Хмельницький, 2018. – 248 с.
5. Сердунич Л. Столиця твого родоводу. (Історія села Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області). – Хмельницький, 2015. – 308 с.
6. Григоренко В., Григоренко О. Село Теліжинці на Старосинявщині – батьківщина видатної представниці вітчизняної інтелігенції Любови Сердунич// Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці. – Вінниця, 2022. – С.109.
7. Сердунич Л. Городище над Іквою (Поєма). – Хмельницький, 2000. – 52 с.
8. Любов Сердунич, сайт «UA Modna: <https://lubavka.uamodna.com/>
9. Сердунич Л. 20 років із «Просвітою»// «Слово Просвіти», №41, 2017.
10. Григоренко В., Григоренко О. Микола Магера, Любов Сердунич: творче спільне в зображенні війни// Дунаєвечина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Збірник науково-краєзнавчих праць. Випуск 9. За матеріалами науково-краєзнавчої конференції «Дунаєвечина в культурно-освітньому просторі України», присвяченої 120-річчю пам'яті композитора Владислава Заремби і 100-річчю від дня народження письменника Миколи Магери 21 жовтня 2022 року м. Дунаївці. – Дунаївці – Кам'янець-Подільський, 2022. – С.193-200.

[http://dunrada.gov.ua/public/uploadfile/upload/files/Zbirnik-Dunayevchchina-2022-obkl-\(1\).pdf](http://dunrada.gov.ua/public/uploadfile/upload/files/Zbirnik-Dunayevchchina-2022-obkl-(1).pdf)

11. Указ Президента України № 1123/2007 «Про відзначення державними нагородами України»
<https://web.archive.org/web/20100622114827/http://www.president.gov.ua/documents/7032.html>

Діхтяренко К.В.,
учениця
(м. Ірпінь, Київська обл.)
Науковий керівник:
Козлова О.О.,
вчитель
(м. Ірпінь, Київська обл.)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ПРИРПІНЧАН У 1932-1933 РОКИ – ЧАС ШТУЧНОГО ГОЛОДУ

*Класичним прикладом геноциду в світі являється саме
винищення української нації
Рафаель Лемкін, 1953 р.*

Актуальність і доцільність обраної теми. Наразі, проблема пов'язана з Голодомором на теренах України вважається актуальною й на теперішній час. Із висновків дослідників (В. Гудзь, А. Кудряченко, К. Назарова, Дж. Мейс та ін.) можна впевнено стверджувати, що період, який пов'язаний з штучним голодом стосується не тільки України, а також й інших країн світу (Казахстан, Кубань, Білорусія, Центрально-Чорноземна область, Північний Кавказ) [1]. Багато сучасних істориків (В. Тилищак, Я. Файзулін, В. Ярменко та ін.) і навіть політиків (В. Вовк, М. Голомша, В. Наливайченко та ін.) [2] досі ведуть дискусію на цю тему, але тим не менш не всі визнають Голодомор геноцидом.

У Конвенції ООН (1948 р.) у статті II написано: «... під

геноцидом розуміються такі дії, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, якусь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розлади членам такої групи; с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; d) заходи, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи; е) насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої» [3; 4].

Нормативні документи, що відображають наслідки голодомору в Україні: Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» (№ 376-V від 28.11.2006 р.), Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (від № 995-155 від 09.12.1948 р.), Указ президента України «Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій» (№ 1310/98 від 26.11.1998 р.), Наказ Кабінету Міністрів України про створення Національного музею Голодомору-геноциду (від 08.07.2009 р.) тощо.

Переглядаючи будь-який підручник з радянської історії помічаємо той факт, що про голод в Україні в 1932-1933 рр. (УСРР) замовчуються дані [5].

На той час усі згадки про голод знаходилися під офіційною суворою забороною. Зменшення населення, не достаток продовольчих і харчових продуктів пояснювалося: 1) похолоданнями, які призвели до неврожаю; 2) помилками, що були допущенні під час ведення документів хлібозаготівельної кампанії; 3) низьким рівнем народжуваності, який припав саме на цей рік; 4) лінню громадян СРСР (про цей факт писалося в радянських газетах для майбутнього приваблення іноземної преси) тощо. Осіб, які хотіли повідати правду про український народ і «винести» тему голоду за межі УСРР називали «ворогами радянського ладу», «наклепниками» і відносили їх до статусу «буржуазних фальсифікаторів», але у дискусію з ними не вступали.

«Завісу» з страждань і гноблення українського народу було «скинуто» лише в роки «перебудови»: у січні 1990-го року постановою ЦК КПУ визнано, що трагедія, яка відбулася в 1932-1933 рр. спричинена «злочинним курсом Сталіна та його оточення». Це було першим «знаком» для початку історичних досліджень

історикознавцям, науковцям, літераторам і т.д.: опитано тисячі свідків голоду; свідчення занесені до архіву; «винесення» болючої правди за межі СРСР [6].

Один із перших творів про голодомор в Україні був «Степова доля» (1943 р., автор О. Корж); «Історія Ірпінського краю» (2017 р., автор А. Зборовський); «Сльоза пекучої пам'яті»: 1-й том – «Свідчення очевидців Голодомору 1932-1933 років на Київщині» та 2-й – «Голодомор 1932-1933 років очима літераторів Київщини».

Таким чином, **доцільність обраної теми** передбачається висвітленням життя прирпінчан у 1932-1933 роках, що залишається немало важливим для доведення істориками про факт геноциду на цій території. Висвітлення інформації в загальному доступі (Instagram, Viber, Fesebook тощо), що було не можливим на даний час.

Сутність досліджуваної проблеми передбачається наступними фактами:

1. Аналіз голодомору на території Київщини, а саме Приірпіння (м. Буча, м. Гостомель, смт. Ірпінь, смт. Клавдієве, смт. Коцюбинське, м. Ворзель).

2. Теоретичне дослідження передумов, процесу, виявлення головних винуватців, свідчення даних очевидцями, думка закордонних істориків, вплив на сьогодення, освіченість молоді на рахунок Великого голоду тощо.

Проаналізувавши та визначивши актуальність, доцільність і сутність обраної теми виявлено низку **суперечностей** між:

- суспільною значущістю даної теми для виховання молодого українського покоління і недостатньою дослідженістю за великий проміжок часу (майже 90 років);

- реалізацією нормативних документів, що відображають наслідки голодомору в Україні в усіх закладах освіти та впровадження дистанційного навчання на всій території України;

- необхідністю розроблення методичних рекомендацій із систематичним доповненням щодо вшанування Дня пам'яті жертв голодоморів і політичних репресій для виховання молодого українського покоління та недостатньої кількості історичної інформації по всіх регіонах України з точними даними з археологічними розвідками.

Актуальність теми, існування суперечностей зумовили **мету**

роботи – теоретико-практичне обґрунтування актуальності та доцільності обраної теми: «Дослідження життя приірпінчан у 1932-1933 роки – час штучного голоду» та експериментальне перевірення розроблених тестів, запитань.

Завдання:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми: життя приірпінчан у 1932-1933 роки – час штучного голоду через архівні документи.

2. Дослідити поняття «геноцид» як феномен даної науково-дослідної роботи.

3. Розроблення анкети з запитаннями опитування щодо даної теми.

Об'єкт дослідження: життя приірпінчан у 1932-1933 роки – час штучного голоду.

Предмет дослідження: виховання молодого українського покоління через видання даної публікації та розроблення анкети на тему: «Штучний голод 1932-1933 рр.».

На різних етапах наукового пошуку використано **методи дослідження:** педагогічні спостереження, бесіди, анкетування, узагальнення результатів аналізу даних науково-методичної літератури з визначеного напрямку дослідження.

Нові наукові положення одержаних результатів передбачають:

- *вперше розроблено* анкета з запитаннями опитування щодо даної теми, що були оприлюднені в соціальних мережах (Instagram), де анонімно отримано відповіді;

- *уточнено* з офіційних джерел нормативні документи, що відображають наслідки голодомору в Україні; поняття «геноцид» як феномен даної науково-дослідної роботи;

- *подальшого розвитку* набудуть розроблена анкета з запитаннями опитування щодо даної теми з метою національно-патріотичного виховання підростаючого покоління.

Рекомендації щодо використання. Даний історичний матеріал можна використовувати: під час вивчення навчальних дисциплін у ЗОШ («Історія України», «Українська література», «Захист Вітчизни» тощо); під час розробки сценаріїв для відзначення державних свят; при написанні науково-дослідної роботи до збірника

наукових праць; під час виступу на конференціях різного рівня тощо.

Розроблення спеціальних планів радянською владою

«Заглянувши», відносно у недавню історію, ми можемо зрозуміти, що Ірпінь у ХХ столітті – це невеличке селище міського типу, яке входило до Приірпіння (неофіційна назва території неподалік від м. Київ, яка об'єднувала м. Буча, м. Гостомель, смт. Ірпінь, смт. Клавдієве, смт. Коцюбинське, м. Ворзель). Але, на превеликий смуток, жорстока політика керівництва комуністичного режиму в СРСР на чолі з Й. В. Сталіним (Джугашвілі) щодо введення та поширення штучного голоду на території України не обминули цей мальовничий край.

Утворення СРСР (30 грудня 1922 року), до якого увійшла і УСРР, у Союзному договорі передбачав рівноправ'я серед республік. По факту – виконувався даний договір тільки на папері. Таким чином, завада руху національного відродження українців і жорстка русифікація сприяла вже в 1928 році впровадженню курсу на колективізацію, що стало передумовою суттєвого впливу на подальше життя приіпінчан. Розроблялися спеціальні плани, наприклад, у 1930 році по Київському районі, а саме в м. Гостомель мав бути організований колгосп із повним привласненням людського майна (75 дворів і 220 Га землі). Але на той час у цьому місті вже існувала комуна ім. І. Петровського. Оскільки вона об'єднувала міцні господарства та не несла наймецько-бідняцького характеру, то викликала певний сумнів та недовіру в місцевої влади. Але вже в 1930 році у м. Гостомель було створено колгосп (303 двори та 685 Га землі), а у 1931 році ідентичне об'єднання утворилося в смт. Ірпінь, що об'єднало 21 господарство. За архівними даними, станом на 15 жовтня 1931 року в смт. Ірпінь проживало 8300 робітників, що становило приблизно 83 % від всього населення. Вся вільна земля була передана комунальному лісництву і, таким чином, вже сільського господарства в смт. Ірпінь не існує, що стало наслідком отримання статусу – робітниче селища.

Таким чином, спеціально розроблені плани владою не сприяли виникненню колективізації, але й не покращенню життя жителям Приірпіння. Адже, ці дії радянської влади були прикриттям для вилучення зерна, землі та худоби. Наприклад, у м. Гостомель було вилучено 98 голів худоби та все зерно з домівок людей. Наступний

план влади – впроваджена спеціальна схема під назвою «Дворазова оплата праці колгоспникам» (1930 рік). Люди повинні були отримувати символічну плату двічі на рік – аванс і повний розрахунок на кінці року, що свідомо затримували, схиляючись на ухвалену урядом постанову щодо заборони видавати робітникам зерно на трудовні, якщо ті не виконали державного плану. Наслідок: селяни почали тікати до смт. Ірпінь, шукаючи захисту від розкуркулення та голоду, що сприяло приниженню місцевою владою, яка боролася не тільки з переселенцями, але й на той час і з відродженням української культури. Таких селян чекала жорстока «боротьба» з Колегією ДПУ УСРР з подальшим ув'язненням, у гіршому – розстріл.

Статистичні дані 1932-1933 рр. Приірпіння

Для отримання статусу робітничого смт. Ірпінь, місцевий Голова ради в 1931 році в статистиці подав проживаючого населення – майже 10 тисяч. Але, звернувшись до Української загальної енциклопедії, читаємо зовсім інші цифри, а саме: загальна кількість ірпінчан у 1930 році становила 2550 жителів, у 1910 – близько 3 тисяч, а вже в 1913 – 5000 жителів. ... в Ірпені на 15 жовтня 1931 року живе: робітників – 8300 (83 %), службовців – 1100 (11 %), інвалідів – 160 (1,5 %), учителів – 40 (0,5 %), інших – 400 (4 %), кількість підприємств і закладів – 24. У 1932 році кількість населення м. Гостомеля становила 2948 осіб, у смт. Мостиці (з хутором Берковцем) – 440, у смт. Романівці (з хутором Любка і Стоянка) – 529, а у смт. Яблунці (з хутором) – 1435 осіб, у м. Бучі – 1082 особи, м. Ворзель – 1494 [7, с. 104, 108].

Наразі важко визначити кількість людей, які загинули під час Голодомору 1932-1933 рр. у Приірпінні, адже, медикам суворо заборонялося ставити причину смерті «голод». Фактом залишається статистика смертності та народжуваності. Так, у 1933 році в смт. Ірпінь народилося 41 дитина, а померло 102 особи різного віку. Переважання смертності в два з половиною рази нашттовує на думку про голод. Наприклад, якщо в смерть 75-річної А. Неверової від виснаження або 76-річного Г. Мерзаєва від розриву серця можна повірити, то коли померли С. Найденко у 2-річному віці від авітамінозу та епілепсії, а 27-річна Є. Григоренко від туберкульозу – ні (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею).

Таким чином, у результаті підвищеної смертності в Україні

протягом 1932-1933 рр. загинуло 3,4 мільйона осіб; через зниження народжуваності – 1,1 мільйона осіб; кумулятивні демографічні втрати – 6,0 мільйона осіб (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею).

Опираючись на інтерв'ю взяте А. Зборовським 9 листопада 2005 року в очевидця голоду М. Ламбудцького, 1924 року народження (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею) та за аналізом можемо зробити низку **висновків**:

1. Нажаль, навіть сьогодні важко визначити число приірпінчан, які померли від штучного голоду в 1932-1933 роках. Адже, лікарям заборонено було вказувати в документах причину смерті: «голод». Люди в білих халатах писали різноманітні хвороби, що спричинили загибель людей різного віку: виснаження та хронічний фурункульоз, параліч серця внаслідок авітамінозу, заворот кишок, туберкульоз, захворювання серця, запалення легенів, кривавий понос, запалення кишок, кір, коклюш тощо [7, с. 107-109].

2. Голод виник за спеціально розробленим планом радянської влади, а, отже, штучним, хоча неврожай картоплі також сприяв цьому факту.

3. Щодня з самого ранку та до вечора 6-7 активістів від імені влади приходили до хатин й забирали в людей все, що ті виростили на полі чи городі, а також: худобу, вози, меблі, скрині з речами. Для цього вони використовували податки, якими накладалися особливо ті хто не працював у колгоспі на той час. Активісти могли перенишпорити та ламати все в хаті, «тикати» землю.

4. Люди з осені 1932 року намагалися ховати їжу, але важкі закони та жорстоке покарання за невиконання (арешт, висилання, ув'язнення) швидко обезнадіяли селян.

Цифри статистики – рівень життя

Сукупні втрати від голодомору з 1932-1933 рр. складають 10,5 мільйонів осіб. А, отже, нажалі, штучний голод, зачепивши доросле населення України, не зміг оминати дітей. Тільки за приблизними підрахунками понад 50 % померлих становили діти. За неповними даними, кількість учнів у початкових, неповних середніх і професійних школах, а також діти у дошкільних закладах за 1932-1933 рр., які охопив голод зменшилася на 1 071 000 осіб. Лише на Київщині було зафіксовано наприкінці травня 1933 р. понад 330 000

сиріт і бездомних дітей (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею). Протягом 1933-го року в м. Бучі народилося 20 дітей, а померло 55 осіб. У м. Ворзелі народилося 19 дітей, а кількість померлих становила 361, з них – 289 дітей.

Дитячий комбінат м. Ворзель

Осиротівших дітей забирали в дитячий будинок у м. Ворзель, який називали – дитячий комбінат. Нерідко ранками дитячий лікар М. Городецький з дружиною знаходили на ганку веранди свого флігеля у м. Ворзель немовлят, замотаних у ганчірки. Батьки, помираючи від голоду, вірили, що добрий лікар врятує їхніх дітей. Попри всю турботу, що намагалися дати лікар з дружиною дітям, смертність не спадала. Були й інші випадки: на трупах померлих від голоду матерів знаходили ще живих маленьких діток. Їх також віддавали в дитячий комбінат. Але, ці дітки були настільки виснажені, що врятувати їх майже не вдавалося.

Отже, можемо тільки констатувати історичний та страшний факт, у м. Ворзель із 18 по 25 березня 1933 року в будинку для дітей-сиріт померло майже 300 осіб віком від 9-ти місяців до 5-ти років. Це були діти українських селян, які померли від виснаження та голоду. Таким чином, основною причиною найбільшої смертності в м. Ворзелі, а ні ж у інших селищах Приірпіння – величезна смертність дітей до 5-ти років. Найпоширенішими діагнозами смерті були: запалення легенів, запалення кишок, кір, коклюш, отруєння, виснаження, а також авітаміноз, що був спричинений нестачею продуктів необхідних для життєдіяльності та росту дитини тощо.

Переглядаючи архівні записи, можемо тільки констатувати, що батьки цих дітей були не відомими. Адже, залишаючи своїх дітей на цьому світі, вони не залишили дані про своїх дітей: прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць і рік народження, хто батьки тощо. (Кім Октябрський, Лариса Декабристка, Паша Полтавка, Юхим Підозрілий, Дуся Жахлива, Оля Неділя і т.д.) [7, с. 108-109]. Ці імена та прізвища підтверджують справжню картину життя дітей в 1932-1933 рр. – в який день їх знайшли: неділя, той і прізвище «Неділя». У якому стані була знайдена дитина – жахливому, а, отже, і прізвище: «Жахлива» і т.д. В архівах було збережено декілька діагнозів смерті діток: Вась Швець – виснаження, Маруся Соловейко та Наталя Наливайко – кривавий понос, Володя Таїров – порушення харчування,

причина смерті деяких дітей записана як «невідома», а діагноз «голод» ніде не згадано (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею).

Через два роки в дитячому комбінаті перебувало 350 дітей, перші з яких ставали жертвами штучного голоду, їхні батьки, близькі та родичі були розстріляними, вивезеними у Сибір або померли від голоду. З 1937 року в дитячий будинок привозили дітей репресованих батьків, як правило, вночі на автомобілях НКВС [7, с. 108-109]. Меншим дітям давали нові прізвища. Вихователі старшим дітям почали насаджувати думку про те, що їхні батьки злочинці, куркулі, націоналісти, петлюрівці і т.д. Тому й про них слід відмовитися та забути, а прізвище та ім'я – помінати. У кожному селі та містечку організовуються дитячі будинки для бездомних голодуючих дітей, батьків яких було розстріляно, або вивезених у заслання.

Щоб краще зрозуміти, в якому жахливому становищі знаходилися діти в 1932-1933 рр. ми можемо звернутися до записаних спогадів очевидців: одного з яких було викладено в доповідній записці завідуючого дитячого будинку м. Приятин у 1932 році : «А тим часом, діти від поганого харчування виснажені донезмоги, деякі дошкільники лежать від слабкості у ліжку. Лікарі приписують посилене харчування, тепло, повітря і дали свій висновок, що не має жодної нормальної здорової дитини. У всіх без виключення гостре недокрів'я, золотушне, гнійне запалення вух, [інші] хвороби. Риб'ячого жиру, приписаного лікарем в Приятині всю зиму взагалі немає».

А, отже, можна зробити висновки, що хоч спогад був про дітей дитячого будинку в м. Пирятин, але обстановка в Приірпінні суттєво не відрізнялася.

Результати теоретичних досліджень, статистичні дані дають можливість зробити **висновки**, наголосивши:

1. Загальні дані про людські втрати від голодомору з 1932-1933 рр. складають 10,5 мільйонів осіб із яких більше 50 % – це діти.

2. Дитячий будинок у м. Ворзель прийотив усіх дітей, які знаходили в різних місцях Приірпіння. Але, на жаль, майже ніхто з них не вижив у період «зниження української нації – 1932-1933 рр.»

3. Підтвердженням наших правдивих висновків є ще багато історичних задокументованих фактів, доказів очевидців [1, с. 1317-

1337] і один із них – це витяг з доповідної записки експерта з сільського господарства при посольстві Німеччини в СРСР Отто Шіллера, надісланої до Імперського Міністерства продовольства та сільського господарства, надісланого 18 вересня 1933 року: «...населення в голодних областях через пережиті злидні отримало у більшості тяжкі пошкодження здоров'я. Це є дійсним насамперед для дітей, значна частина яких покалічена від голоду, не має більше шансів, щоб розвинути до нормальної людини» (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею).

А, отже, стає зрозумілим, що становище було дуже важким, українську націю хотіли викоринити. Іноземні країни про створений штучно голодомор були повідомлені, але ніхто з керівників інших держав не приклав багато зусиль, щоб протистояти геноциду радянській владі. Адже, мета була очевидною – українців хотіли винищити як націю. Дітям нав'язали неправдиву та ганебну думку, що була вигідна російській владі, але ми, потомки козаків, знайшли сили вижити та боротися за право на життя та суверенність.

Існує народна пам'ять – нація має майбутнє

Побутує вислів, що історію України не можна читати без заспокійливого – стільки у ній людських страждань, горя й крові. Повною мірою це стосується і початку 30-х років минулого століття, – одного з найстрашніших періодів у житті українського народу. Тому, сучасники намагаються зберегти живу пам'ять про свій рід, родину, друзів, Батьківщину через масові заходи, симпозиуми, конференції різного рівня, вивчення матеріалу в ЗОШ, літературні твори, документальні фільми, журливі пісні тощо.

Таким чином, нормативно-правові документи (Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» (№ 376-V від 28.11.2006 р.), Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (від № 995_155 від 09.12.1948 р.), Указ президента України «Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій» (№ 1310/98 від 26.11.1998 р.), Наказ Кабінету Міністрів України про створення Національного музею Голодомору-геноциду (від 08.07.2009 р.) тощо сприяють щорічно на державному рівні вшановувати пам'ять про страждання у найстрахотливішому в історії людства злочину проти українців.

В Україні остання субота листопада проголошена Днем

пам'яті жертв Голодомору, убитих нечуваним терором.

Великою групою співробітників Державного архіву Київської області, Служби безпеки України, краєзнавців, істориків, літераторів, студентів, учнів і педагогів, культосвітніх працівників Київщини було створено обласний том Національної книги пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932-1933 років. У даній книзі зібрано та опрацьовано майже 40 тисяч документів і свідчень, які розкривають моторошні картини штучного голоду, що спричинив знищення майже третьої частини українських жителів.

24 листопада 2020 року в м. Ірпінь (Київська обл.) у кінотеатрі «Перун» пройшов показ стрічки «Гірки жнива», яку зняв канадський режисер українського походження Джордж Менделюк. Фільм присвячений пам'яті жертв голодомору 30-х років.

Зв'язок минулого з сучасністю: науково-дослідна робота

На сьогоднішній день почала розвиватися в певної групи людей стереотипна думка, що молоде покоління поступово перестає цікавитися історією рідного краю, своїм родом, своєю Батьківщиною.

Одним із завдань нашої роботи: це розроблення анкети з запитаннями опитування щодо даної теми. Таким чином, за проведеним анонімним соціальним опитуванням на тему: «Штучний голод 1932-1933 рр.» на платформі соціальної мережі Instagram (https://instagram.com/ka_tya_07?utm_medium=cory_link) ми отримали 61 відповідь та такі запитання:

Таблиця 1

«Штучний голод 1932-1933 рр.»

Запитання:	Так	Ні	Важко відповісти
1. Чи відомо Вам про події Голодомору на Київщині та Приірпінні в 1932-1933 рр.?	45	10	6
2. Чи цікава Вам тема «Штучним голод на території Приірпіння» в 1932-1933 рр.?	54	5	2
3. Часто Ви чуєте дискусії або розмови про голод на Київщині 1932-1933 рр. в соціумі, дома від родичів, друзів, знайомих?	19	31	11
4. Вам би хотілося бачити більше достовірної інформації про голод 1932-1933 рр. на території Приірпіння у вільному доступі?	51	2	8

Отже, опираючись на результати анонімного опитування, можемо констатувати факт:

1. Дане опитування було в загальному доступі в жовтні, 2021 року.

2. Дали відповідь 61 особа, яка забажала відповісти.

3. На запитання: «Чи відомо Вам про події Голодомору на Київщині та Приірпінні в 1932-1933 рр.?» відповіли «так» – 45 (74 %) опитаних, «ні» – 10 (16 %) осіб, важко відповісти – 6 (10 %) людей.

4. На запитання: «Чи цікава Вам тема «Штучним голод на території Приірпіння» в 1932-1933 рр.?» відповіли «так» – 54 (89 %) опитаних, «ні» – 5 (8 %) осіб, важко відповісти – 2 (3 %) людей.

5. На запитання: «Часто Ви чуєте дискусії або розмови про голод на Київщині 1932-1933 рр. в соціумі, дома від родичів, друзів, знайомих?» відповіли «так» – 19 (31 %) опитаних, «ні» – 31 (51 %) осіб, важко відповісти – 11 (18 %) людей.

6. На запитання: «Вам би хотілося бачити більше достовірної інформації про голод 1932-1933 рр. на території Приірпіння у вільному доступі?» відповіли «так» – 51 (84 %) опитаних, «ні» – 2 (3 %) осіб, важко відповісти – 8 (13 %) людей.

Результати теоретико-практичних досліджень дані дають можливість зробити наступні **висновки**:

1. Мета даного розділу – визначення достовірних фактів через опитування, тести про знання сучасників з голодомору на Приірпінні в 1932-1933 рр.

2. Результати анонімного опитування показали добрі результати, на нашу думку.

3. Можемо стверджувати наступний факт для сучасників: не відкладати та розпланувати вихідний день, усвідомлюючи – час минає та його не можна повернути. А, отже, українці повинні сходити, наприклад, у музеї, архіви, на історичні та документальні фільми тощо, щоб взнати багато достовірної інформації.

4. У мережі Інтернет є достовірна інформація, яка також сприяє розширенню кругозору щодо історії рідного краю та людей, які жили на території Київщині 1932-1933 рр., але, на жаль, обмаль про Приірпіння.

Загальні висновки

1. Науково-дослідницька робота: «Дослідження життя

приїрпінчан у 1932-1933 роки – час штучного голоду» відображена в напрамах: розроблення спеціальних планів радянською владою; статистичні дані 1932-1933 рр. Приїрпіння; цифри статистики – рівень життя; дитячий комбінат м. Ворзель; існує народна пам'ять – нація має майбутнє; зв'язок минулого з сучасністю: науково-дослідна робота, загальних висновків, використаних джерел і літератури.

2. Нами було проаналізовано стан дослідженості проблеми: життя приїрпінчан у 1932-1933 роки – час штучного голоду через архівні документи:

2.1. Існував закон про хлібоздачу, за спробу відхилення від неї – тюрма.

2.2. Найкраще жилося робітникам райвиконкому. Вони не голодували, а дехто, навіть, хліб продавав за 9 карбованців.

2.3. Колгоспники жили в впроголодь, тому що їм на роботі видавали обіди (здебільшого це була зварена пшениця на розбавленому водою молоці, або раз у день шматок хліба). Таким чином, голод слугував мотивацією йти працювати в колгосп і 12-тирічним робітникам було це нормою.

2.4. Існували наймані люди, які збирали тіла померлих на вози, а потім закопували їх у спільній ямі, а імена не занотовувалися в документах. Бували часті випадки, коли ще живих селян зараховували до смертників зважаючи на той факт, що через день-другий і так помруть, а їм їздити двічі по одній вулиці не вигідно. Справжня мотивація: таким робітникам за кожне тіло видавали шматок хлібу.

2.5. Багато людей самі повтікали з Приїрпіння у більше місто, наприклад, м. Київ, щоб врятувати життя своєї родини.

2.6. Люди, які пішли на роботу та почали отримувати пайки, причиною гібелі був заворот кишок – надмірне вживання їжі після тривалого голодування [7, с. 107].

2.7. Працюючи на заводах, вони отримували 600 грамів кукурудзяного хліба та 500 грамів муки. Але біженців часто ловили патрульні, які були розставлені на кордонах селищ та міст (застави). У кращому випадку покаранням слугувало ув'язнення, в гіршому – розстріл.

2.8. Із спогадів очевидців ми дізнаємося, що почитавши в газеті «Вісті» за 1932-ий рік можна зрозуміти, що ірландський драматург Бернард Шоу проїжджаючи по території УСРС запевняє,

що і близько не бачив голодуючих дітей. Діло в тому, що республіканське керівництво для міжнародних гостей влаштувало «показову» екскурсію, під чач якої можна було побачити гарно одягнених людей, які стояли на вулиці або біля своєї хати із хлібом у руках та посміхалися. Таке «шоу» було влаштоване і для экс-прем'єр-міністра Франції Едуарда Еррію, маршрут якого був чітко спланований завчасно (з архівних даних Ірпінського краєзнавчого музею).

2.9. Міжнародний симпозіум «Голодомор 1932-1933 років в Україні», що відбувся 7 вересня 1990 року в Києві, ухвалив підсумковий документ, у якому голод в Україні кваліфікується як геноцид українського народу.

2.10. Отже наразі важко встановити точну цифру смертей на певній території, але можна зробити висновки на основі приблизної кількості втрат після Голодомору, який охопив Україну та сусідні землі (кількість жертв у всьому СРСР оцінюють у близько сім мільйонів).

2.11. Нині цей факт визнали десятки країн світу.

3. Досліджено поняття «геноцид» як феномен даної науково-дослідної роботи – дії, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, якусь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розлади членам такої групи; с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; d) заходи, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи; е) насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої» [3; 4].

4. Розроблено нами анкету з запитаннями опитування щодо даної теми: «Штучний голод 1932-1933 рр.» на платформі соціальної мережі Instagram ([https://instagram.com/ka_tya_07?utm_medium=copy link](https://instagram.com/ka_tya_07?utm_medium=copy_link)) та отримано 61 відповідь.

Список використаних джерел та літератури:

1. holodomormuseum.org.ua.
2. svoboda-news.com.
3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.
4. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%>

BE%D1%86%D0%B8%D0%B4#%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2.

5. https://www.google.com/search?q=%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F+%D0%A1%D0%A0%D0%A1%D0%A0+%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA&rlz=1C1GCEA_enUA967UA967&hl=uk&sxsrf=AOaemvIOrqg8Ns6Zp81VctOcJR0ow19Mvw:1635699509334&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj7dnBj_XzAhXQ-yoKHdX-BioQ_AUoAXoECAEQAw&biw=1366&bih=667&dpr=1#imgsrc=vrWnv2H6_heH5M.

6. https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/kiiwska_obl.pdf.

7. Зборовський А. І. Історія Ірпінського краю. – К. : ТОВ Видавництво «Прометей», 2017. – 228 с.

Дробот Д.Б.,

*здобувачка першого (бакалаврського) рвня вищої освіти
(м.Київ)*

Науковий керівник:

Кузьменко Г.О.,

*доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування
(м.Київ)*

ФАКТИ ПРО 9 ЛИСТОПАДА 2022 РОКУ В УКРАЇНІ, КОЛИ ТРАДИЦІЙНО ВІДЗНАЧАЮТЬ ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА МОВИ

Українська мова – одна з головних цінностей нашої країни. Українську мову неодноразово забороняли і намагалися викоринити, а над її носіями вчиняли геноцид. Наша мова пережила все це і нині визнана однією з найкрасивіших мов у світі. 9 листопада 2022 року, наша країна відзначає День української писемності та мови. Цей день українці святкують з 1997 року. Встановлений він указом президента України на підтримку ініціативи громадських організацій у день вшанування пам'яті преподобного Нестора-літописця, послідовника

творців слов'янської писемності Кирила і Мефодія. Він був письменником-агіографом, основоположником давньоруської історіографії, першим істориком Київської Русі, мислителем, вченим, ченцем Києво-Печерського монастиря [1].

Слід відзначити, цікаві факти про нашу мову і про День української писемності:

– у сучасній українській мові налічується понад 250 тисяч слів;

– українська мова має найбільше спільної лексики з білоруською, польською та сербською мовами. З російською мовою українська має лише 62% спільних слів. Також у російській та українській мови багато фонетичних відмінностей. За вимовою українська найближча до чеської та словацької;

– в українській мові майже будь-який іменник має зменшувально-пестливу форму (наприклад, «вороги» – «вороженьки»);

– перші слова українською були записані на листі в 448 р н.е. візантійським істориком Пріском Панікійським. Він записав слова «мед» і «страва»;

– деякі лінгвісти зараховують українську до найдавніших зі слов'янських мов. За деякими версіями, українська сформувалася приблизно в IX-IV тисячолітті до н.е. а російська мова походить від церковного варіанту української мови;

– іменники в українській мають цілих 7 відмінків – це рекорд для слов'янських мов. На відміну від споріднених мов, у нас також є кличний відмінок [2];

– в українській мові виділяється три форми майбутнього часу в дієслів – проста («я піду»), складна («я йтиму») і складена («я буду йти»).

– у сучасній нормі правопису в українській мові дозволено вживати фемінітиви до професій і родів занять. Це не вважається мовною помилкою;

– найчастіша перша буква в словах в українській мові – буква «П». Найменше слів починається на букву «Ф» (не враховуючи букву «И» і м'який знак);

– перший український буквар вийшов у Львові в 1574 році. До наших часів зберігся лише один зразок з цієї партії. Зараз він

зберігається в бібліотеці Гарварду;

–українська мова багата на синоніми. У слова «горизонт» 12 синонімів, а у слова «бити» – цілих 45 [3].

Таким чином, українська мова в усьому світі - це тренд, а для нас це мова нашої боротьби й незламності. Впродовж всіх століть українська мова зазнавала безліч утисків та заборон з боку різних держав, особливо зі сторони Росії. Однак зараз вона з кожним днем все більше розквітає та набуває нового та переосмисленого значення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Профспілка працівників освіти і науки України, 9 листопада 2020 року .
2. Світ попереду 2022 року *День української писемності та мови: сім фактів про остаточний провал русифікації України через війну*, вип 3.
3. Останній бастион 2023 року, *Першопросвітник Нестор і День української писемності*.

УДК 112:132.3:21

Дудченко А.В.,
здобувач вищої освіти
(*м. Кам'янець-Подільський*)
Дудченко В.С.,
кандидат філософських наук
(*м. Кам'янець-Подільський*)
Поліщук О.С.,
доктор філософських наук, професор
(*м. Хмельницький*)

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

У новітній українській історії 22 січня наша держава і патріотичне українство відзначають День Соборності, приурочений до Акту об'єднання цього дня Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки.

Соборність української землі має глибинне історичне коріння, опирається на споконвічну жагу народу до власної незалежної, соборної держи і є об'єднаним результатом довготривалого процесу її формування і становлення. В період середньовічного роздроблення земель Київської Русі гасла до спільних дій окремих князів супроводжували літописний період вітчизняної минувшини. Образ поневоленої України та християнської віри, необхідність її оборони надихав козацьку звитягу воїнів Богдана Хмельницького, вояків УПА в боротьбі з комуністичним режимом СРСР, новітніх героїв ЗСУ в сучасній російсько-українській війні. В народній соціокультурній пам'яті сакральна Україна завжди поставала як єдиний простір від Сяну до Дону і завдання сучасних політиків, воїнів, пересічних громадян в тому, щоб повернути споконвічні українські території, зберегти територіальну цілісність і суверенітет нашої держави. Відновлення повної української соборності відбудеться після деокупації Криму й звільнення всіх наших загарбаних земель внаслідок російської навали після 24.02. 2022 року.

Знаково, що день Соборності припадає на період великої радості Різдва Христового, радості людини, що благоговіє перед таїною Спасителя, переживає чудо великого оновлення духу, душі і тіла. Утвердження єдності вільного народу у соборній державі, відчуття великої національної родини як у далекому 1919, так і сьогодні завжди було є і буде чудом становлення, оновлення та існування незалежної української держави в гідному світовому шерегу демократичних країн.

Новопостала проблема збереження державної Соборності, національного суверенітету, територіальної цілісності, стратегії консолідації національної єдності України, проблема духовної єдності нації в умовах військової агресії путінської ерефії належить до визначальних і в річці геополітичної стратегії, теоретичної спекуляцій, так і відносно суспільної теорії і практики політичних реалій військового часу сьогодні.

Характерно, що в аналізі наших рудиментів пострадянського суспільства, оживлення позитивних рис ментальності українства проступає здебільше як віртуальна реальність чи слабке і доволі сором'язливе нагадування про нашу частково вже напівзабуту багату

духовну спадщину, героїчну історичну і сучасну реальність в реаліях війни.

Визначальна риса національної самоідентифікації – це соціокультурна пам'ять. Вона охоплює найрізноманітніші форми проявів духу, в яких людина усвідомлює своє минуле, свою причетність до історичного процесу, своє місце в ньому та перспективи розвитку української держави.

Важливе значення, під час формуванні національної самосвідомості відіграє соціокультурна пам'ять. Як складова частина духовної культури України вона відображає специфічний художньо-творчий досвід українського народу, який опирається на своєрідне емоційно-поетичне світосприймання наших пращурів.

Актуальність дослідження дня Соборності очевидна: однією з яскравих ознак сучасного духовного життя нашого суспільства в умовах війни є відродження та формування історичної пам'яті. За останні роки вона стала об'єктом наукового дослідження відомих учених держави – П. Толочка, Л.Губерського, В.Андрущенко, В. Вашкевича, М.Михальченка, В.Романця, Ю.Прилюка, О.Поліщука, М.Поповича, Г.Грабовського, М.Мальованого, В.Смоля, В.Степанкова та інших.

Зусиллями сучасних культурологів, філософів, публіцистів, громадських діячів повертаються із забуття знакові для народу імена, події, цілі епохи, що донедавна були невідомими, бабуйованими не лише широкому загалу читаючої публіки, а й фахівцям–науковцям.

М.Михальченко писав про те, що: «Україні прийдеться пройти шлях, який проходила Італія. Потрібні будуть свої Гарібальді у політиці, економіці, науці, освіті, які не тільки підвищать рівень національної свідомості, але й піднімуть народ на боротьбу за свою країну і долю, покажуть антидержавникам та сепаратистам їх місце на смітнику історії»[1, с. 1] .

На думку В.Жадько: «важливість освоєння власної історії усвідомлена українським суспільством, адже ми і є свідками й маємо бути учасниками з відродження та формування історичної пам'яті нації» [2, с.1].

У релігійно-філософських творах В.Зеньковського подибуємо роздуми про те, що християнство прийшло на Русь не тільки як

релігія, «але і як світогляд, в повному об'ємі його змісту, що охоплює найрізноманітніші теми» [3, с.32].

Аналізуючи і використовуючи аналіз двох історичних подій, віддалених у часі, проте єдиних за методологічними проявами соціальної реконструкції. М.Попов мову веде про: «християнську революцію на перетині старої та нової історичної ери та духовні трансформації нашого суспільства, пов'язані з розвалом СРСР та історичною поразкою побудови соціалізму»[4, с.8].

Роздуми М.Попович у книзі «Червоне століття» дають можливість переглянути звичні для нас наукові і позанаукові технологічної епохи і замінити їх на гуманітарний погляд. В той же час, звертаючись саме до «червоної» барви минулого століття, вказує на історію України, бо: «справді – наша історія була більш червоною ніж коричневою. Хоча надто багато спільного є між тими формати диктатури, не даремно порівнюють Сталіна-Гітлера і їхню методу боротьби з українським народом.

На нашу думку культурний спадок Української держави був започаткований в добу Київської Русі, продовжений Галицько-Волинським князівством, Козацькою Республікою, Українською Народною Республікою, Західно-Українською Народною Республікою, день Соборності який святкуємо 22 січня і як наслідок незалежна Україна позначена трьохсотлітньою національно-визвольною боротьбою українців за свою незалежність.

У роздумах Д. Чижевського відслідковується вплив на формування духовної культури українців прийняття християнства. Але проблема полягала в тому, що українське духовне життя не завше було усамітнене та незалежне. Бо мінявся ступінь територіальної колонізації і рівня національної свідомості інтелігенції – найважливішої передумови духовного розвою нації. Він підкреслює: «...українська історія знижується до рівня «обласної історії» (російської, почасти польської), наслідком цього було те, що значна частина української думки працювала поза межами України, а, навпаки, на Україні брали живу участь в культурному життю чужинці» [6, с. 15].

Наша держава проходила надскладні історичні випробування і руїни. Україна формувалася на перетині світів та комунікацій: «варяг та греків», Європи та Азії, землеробської нації та кочівників дикого

поля, православ'я, католицизму й протестантизму, християнської та мусульманської релігії, Західної Європи та Росії.

Нажаль, так відбувалося, що українська нація постійно зазнавала політичних зазіхань та збройної агресії, багато років перебувала під окупацією. Лівобережжя тривалий час було під владою москвії, Правобережжя більшість років перебувало у колі інтересів Європейських країн. Наразі наша країна потерпає від ворожої навали ерефії, яка руйнує українську інфраструктуру, нищить і паплюжить духовні надбання нашої нації.

Соціокультурна пам'ять продовжує функціонувати там, де є спадковість поколінь, пам'ять про минулі досягнення і звитяги. Без знання свого історичного минулого – немає майбутнього нації. Знання минувшини – код до розуміння і сучасного, і майбутнього народу. Суб'єкт держави-нації, який не знає і не поціновує минулого, не знайде місця в майбутньому. Слід озиратись в минуле, щоб краще розуміти майбутнє. Для кожної історичної нації знання історичної скарбниці – це завше більше, ніж просто сума знань. Історичний актор, який знає історію держави, рідного краю, власної родини, є переконаним і свідомим патріотом. Втрата історичної пам'яті перетворює навіть величну націю у просте населення без роду і племені. Народ, який не шанує власне минуле, стає об'єктом, а не суб'єктом цивілізаційного поступу людства.

Різностороннє функціонування нашої нації неможливе без збереження і відродження національної культури – це в першу чергу якісне оновлення та розвиток основних її компонентів, збереження нашої ідентичної і територіальної цілісності. Здатність змінюватися – необхідна умова виживання та самозбереження нашої етнічної культури.

Збереження соборної, незалежної української держави великою мірою залежить від загального рівня духовної культури нації, патріотизму і потужності наших героїчних воїнів ЗСУ. Власні поразки і здобутки в минулому і наша цупка об'єктивна пам'ять поколінь з елементами посилення її сучасним баченням світу і бажанням подолати подекуди маргінальне існування українства повинні розбудити в нас потяг до волелюбства, свободи і гідного існування в шереху світових держав, яке було притаманне українцям одвічно.

Здатність нації об'єднатись до спротиву російській агресивній політиці є не тільки базовою цінністю, а й обов'язковою умовою виживання і функціонування української державності. Для того, щоб відстояти УНР, нашим попередникам забракло єдності та національної свідомості.

Нащадкам дня Соборності слід пам'ятати, що Акт Злуки був не миттєвим явищем, а наслідком і вершиною об'єднавчої боротьби, яка тривала від середини ХІХ ст. на українських землях, що були в складі іноземних імперій.

Наша незалежність і соборність є запорукою виживання української держави. Втрата незалежності в результаті більшовицької окупації в довготерміновій перспективі призвела до мільйонів смертей під час Голодомору, репресій та воєн.

Сьогоднішні герої в зоні бойових дій так само боронять не лише незалежність, а й соборність України, як і наші мужні попередники майже 100 років назад. Важливо зробити аналіз і врахувати помилки минувшини: брак національної самосвідомості, згуртованості на початку ХХ ст., брак досвіду і дріб'язковість інтересів тодішніх українських політиків призвели до втрати української державності.

Наразі, внаслідок російсько-української війни маємо національні території, непідконтрольні нашій державі, День Соборності – це привід нагадати, що Крим та Донеччина – це Україна, Херсон та Запоріжжя – це Україна.

Список використаних джерел та літератури:

1. Михальченко М. І. Постколоніальний синдром на пострадянському просторі: порівняльний аналіз // Світогляд. 2010. №5. С.50-53.
2. Жадько В. О. Історична пам'ять в системі духовного світу особистості сучасного українського соціуму (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. К., 2007. 21с.
3. Зеньковский В. В. История русской философии // Соч. в 4 кн. – Л. : «ЭГО», 1991. К.1. 220 с.
4. Попов М. В. Цінність духовності та духовні цінності / М. В. Попов // Практична філософія. 2010. №3. С.4-11.

5. Попович М. В. Застереги історії «Червоного століття» на початку XXI-го [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: <http://jeynews.com.ua/articles/d7/293>

6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. К.: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.

7. Даренська В. П. Куліш як фундатор українського екзистенціалізму /В.Даренська // Філософська думка. 2010. №4. С. 103-115.

8. 22 СІЧНЯ – ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ. ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/22-sichnya-den-sobornosti-ukraini-informatsiini-materiali>.

9. День Соборності України: історія виникнення традиції й свята. URL: <https://mkrada.gov.ua/content/den-sobornosti-ukraini-istoriya-viniknennya-tradicii-y-svyata.htm>

Єсюнін С.М.,

кандидат історичних наук

(м.Хмельницький)

ВИПУСКНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО – ГЕРОЇ УКРАЇНИ 2014-2022 РОКІВ

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ) – це сучасний провідний вищий військовий навчальний заклад, єдиний на теренах України, який здійснює підготовку персоналу для прикордонного відомства – офіцерів нової формації, справжніх патріотів Батьківщини, з високим рівнем професійної компетенції.

Свій життєпис прикордонний виш розпочинає з 14 грудня 1992 р., коли відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №700 на базі Хмельницького вищого артилерійського командного училища імені маршала артилерії Д. Яковлева було засновано Інститут Прикордонних військ України.

У червні 1993 р. відбувся перший випуск офіцерів-прикордонників.

12 квітня 1995 р. на базі Інституту Прикордонних військ України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №268 створено Академію Прикордонних військ України.

04 серпня цього ж року Постановою Кабінету Міністрів України № 602 Академії присвоєно ім'я Богдана Хмельницького.

30 квітня 1999 р. академії відповідно до Указу Президента України № 458/99 надано статус Національної.

6 лютого 2002 р. академії було вручено Бойовий Прапор частини.

У серпні 2003 р. назва навчального закладу була змінена на Національну академію Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

НАДПСУ імені Богдана Хмельницького здійснює освітню діяльність щодо підготовки фахівців за першим (бакалаврським), другим (магістерським), третім (освітньо-науковим) рівнями освіти. Не зважаючи на невеликий в історичному вимірі термін існування, академією підготовлено та направлено в органи Державної прикордонної служби України (ДПСУ) більше ніж 11 тисяч висококваліфікованих офіцерів-прикордонників [2].

З початку російської агресії, з 2014 р., сотні випускників НАДПСУ імені Богдана Хмельницького встали на захист Батьківщини. Чимало з них відзначились під час бойових зіткнень та виконання бойових завдань, отримавши за звитягу державні нагороди. На кінець 2022 р. вісім випускників академії удостоєні почесного звання Герой України: полковник Євгеній Пікус, генерал-майор Ігор Момот, майор Андрій Жук, полковник Дмитро Каплунов, підполковник Ігор Дашко, полковник Віталій Кучерявий, полковник Валерій Падитель, полковник Роман Гах.

Пікус Євгеній Михайлович – народився 14 вересня 1979 р. у м. Вінниця. У 2001 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького, служив на різних посадах у ДПСУ у Вінницькій, Одеській, Київській та Сумській обл. Потім очолював відділ на залізничному вокзалі в Харкові. Викрив значну кількість контрабанди, зокрема одягу, історичних цінностей, ікон; не допустив незаконне вивезення маленької дитини. За успіхи в службі достроково отримав звання підполковника, був призначений старшим офіцером з реєстрації та паспортної роботи відділу прикордонного контролю та

реєстрації штабу Східного регіонального управління Державної прикордонної служби України в Харкові. Від липня 2014 р. керував підрозділами в районі пункту пропуску «Красна Талівка». Ініціював та організував поновлення пошкодженої під час обстрілу лінії електропостачання для місцевих мешканців. У різний період у бойових умовах рятував своїх підлеглих. Завдяки вмілому керівництву Євгенія Пікуса прикордонники неодноразово успішно утримували позиції під час атак ворога. 27 липня за його участі без втрат і поранених відбито напад диверсійно-розвідувальної групи. Загинув у бойовому зіткненні з диверсантами, які намагалися прорватися через українсько-російський кордон. У цьому бою також полягли старші прапорщики В. Фірсов і Д. Арнаут, молодший сержант О. Сороченко. Хоча терористів підтримували вогнем з території РФ (міномети, 2 бронетранспортери, 2 бойові машини піхоти, 2 вертольоти Мі-24), однак завдяки мужності українських прикордонників прорив не відбувся. У березні 2015 р. на фасаді Вінницької школи-гімназії №30 імені Т. Шевченка, де навчався Євгеній Пікус, встановлено меморіальну дошку; у серпні 2015 у відділі прикордонної служби «Красна Талівка» — пам'ятний знак воїнам-прикордонникам, які загинули під час бою 25 серпня 2014 р. На його честь у квітні 2016 перейменовано вулицю у Вінниці. 22 серпня 2018 його ім'я присвоєно 3-му прикордонному загону Східного регіонального управління ДПСУ у м. Лисичанськ Луганської обл., зокрема на Сході від літа 2014 р. 25 серпня 2014 р. на ділянці кордону «Красна Талівка» група прикордонників на чолі з підполковником Пікусом вступила в бій з російською ДРГ, яка порушила кордон з боку Росії. Бій тривав 2,5 години, диверсанти залучили БТри, БМП та гелікоптери. Проте прорив через кордон здійснити не змогли. У бою загинули 4 українські прикордонники, серед яких Євгеній. Похований у Вінниці. Посмертно присвоєне звання полковник [4].

Указом Президента України № 109/2018 від 26.04.2018 р. за героїзм і особисту мужність, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народові полковнику Є. Пікусу присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

На честь Є. Пікуса у 2016 р. перейменовано вулицю у Вінниці. У 2018 р. його ім'я присвоєно 3-му прикордонному загону Східного регіонального управління ДПСУ у м. Лисичанськ Луганської обл.

Момот Ігор Федорович – народився 18 серпня 1965 р. у м. Тирасполь (Молдова). У 1986 р. закінчив Свердловське вище військово-політичне танкове-артилерійське училище (РФ) та служив у прикордонних військах СРСР (брав участь у бойових діях в Афганістані, нагороджений орденом Червоної Зірки, медаллю «За бойові заслуги» та ін.). Від 1992 р. служив у Прикордонних військах України, у 1997 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького. Служив у ДПСУ на посадах: комендант Котовського прикордонного загону (нині м. Подільськ Одеської обл.), від 1997 – заст. начальника оперативного управління центрального апарату ДПСУ (м. Київ), від 2003 р. – начальник Ізмаїльського прикордонного загону, від 2007 р. – начальник Навчального центру підготовки молодших спеціалістів (с. Оршанець Черкаська обл.), від 2014 р. – заст. начальника Східного регіонального управління ДПСУ. У березні 2014 р. І. Момот сформував і очолив мотоманеврену групу ДПСУ, що виконувала завдання у Донецькій та Луганській областях, зокрема знищувала колони рос. бойовиків, які намагалися потрапити з тер. РФ в Україну. Нагороджений Орденом Богдана Хмельницького 3-го (2009) і 2-го (2014) ступ. Загинув 11 липня 2014 р. під час обстрілу з реактивних систем «Град» позиції підрозділу тактичного угруповання «Кордон» біля с. Зеленопілля Луганської обл. Похований у Черкасах. Указом Президента України №591/2014 від 12.07.2014 р. удостоєний звання генерал-майор (посмертно).

Указом Президента України №179/2019 від 29.04.2019 р. за виняткову мужність, героїзм і самопожертву, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України генерал-майору І. Момоту присвоєне звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

Ім'ям Момота названо Навчальний центр підготовки молодших спеціалістів ДПСУ (встановлено погруддя), теплохід Українського Дунайського пароплавства, школу та вулицю у Черкасах (відкрито пам'ятник), а також вулиці у Харкові, Ізмаїлі, с. Руська Поляна Черкаської обл. [5].

Жук Андрій Сергійович – народився 3 травня 1984 р. у м. Запоріжжя. Коли Андрію було 3 роки, разом з мамою та сестрою переїхав до с. Кам'янка Городоцького району (нині – Хмельницький район). З 1990 по 1999 рік навчався у Кам'янській школі, далі продовжив навчання у Сатанівській ЗОШ I-III ступ. У 2005 р. закінчив НАДПСУ імені Б. Хмельницького у Хмельницькому. Відтоді до 2010 р. служив начальником прикордонної застави Західного регіонального управління ДПСУ на Закарпатті. Потім мешкав в Одесі. У 2013-2014 рр. – командир взводу охорони роти Регіонального центру радіоелектронної розвідки «Південь» Сухопутних військ Збройних сил України. Після трагічних травневих подій 2014 р. в Одесі пішов добровольцем на фронт. Від серпня того ж року – у 3-му батальйоні 72-ї окремої гвардійської механізованої бригади: командир взводу, командир роти, начальник штабу батальйону, командир батальйону. Брав участь у боях у Донецькій обл. — поблизу смт Старобешеве, сіл Петрівське та Старогнатівка й у секторі «М» у Волноваському районі. Загинув у бою з ворожою диверсійно-розвідувальною групою 27 травня 2016 р. Оберігаючи менш досвідчених бійців, комбат сам пішов уперед для розвідки місця просування бойовиків. Напад був відбитий, ворог відійшов. Капітан А. Жук отримав 6 кульових поранень, одне з яких виявилось смертельним. Помер під час евакуації до шпиталю. Похований 30.05.2016 р. у м. Хмельницький на Алеї Героїв. Посмертно присвоєне звання майор та нагороджений орденом Богдана Хмельницького 3-го ступ. [3]

Указом Президента України №880/2019 від 04.12.2019 р. за виняткову мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі майору А. Жуку присвоєне звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

На честь Андрія Жука у Кам'янській загальноосвітній школі (с. Кам'янка Хмельницького району), де він навчався, встановлено меморіальну дошку (жовтень 2016 р.). У жовтні 2016 р. присвоєне звання Почесний громадянин Хмельницького (посмертно).

Каплунов Дмитро Віталійович – народився 4 грудня 1980 р. у м. Алма-Ата (Казахстан) у родині військовослужбовця-прикордонника. У 1981 р. разом із родиною переїхав до Львівської

області, у 1996 р. закінчив 9 класів Червоноградського НВК №13 у м. Соснівка Львівської обл. Потім переїхав до Харкова, де продовжив навчання у школі №153. За прикладом батька мріяв стати прикордонником. У 2002 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького. У 2002-2004 рр. служив кінологом у Кінологічному навчальному центрі ДПСУ (м. Великі Мости Львівської обл.). У 2004 р. перевівся у Службу безпеки України, де став оперативним співробітником відділу Центру спеціальних операцій "А" ("Альфа") СБУ. Брав участь в АТО/ООС, виконував завдання із контрдиверсійної та контрснайперської боротьби. Нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (12.10.2017). В ніч з 30 листопада на 1 грудня 2019 р. у складі групи виконував бойове завдання поблизу села Староласпа Бойківського району Донецької області. Під час переходу групи після виконання завдання у "сірій зоні" внаслідок вибуху міни загинув на місці... Похований у Києві. Посмертно присвоєне звання полковник [6].

Указом Президента України №877/2019 від 03.12.2019 р. за героїзм і особисту мужність, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народові полковнику Д. Каплунову присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

На честь Д. Каплунова встановлено меморіальні дошки на будівлі Кінологічного навчального центру у Великих Мостах (2020 р.) та Харківської школи № 153 (2021 р.).

Дашко Ігор Тарасович – народився 18 червня 1977 р. у м. Самбір Львівської обл. У 1994 р. закінчив Самбірську середню школу № 1 імені Тараса Шевченка. У 1999 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького. Опісля розпочав службу в управлінні Державної прикордонної служби України в Маріуполі. Від літа 2012 р. до січня 2022 р. проходив службу в Західному регіональному управлінні ДПСУ. За місяць до російського вторгнення в Україну знову перевівся до Маріуполя. Коли почалося широкомасштабне вторгнення російських загарбників в Україну, підрозділ Ігоря Дашка тримав оборону на одній із ділянок Маріуполя. 9 квітня 2022 р. загарбники зібрали великі сили та в черговий раз спробували прорвати позиції українців. Підрозділ, у складі якого був підполковник І.

Дашко, спільно з побратимами з Сил оборони України самовіддано стримував значно переважаючі сили ворога у визначеному секторі оборони міста-героя. Під час спроби прориву противником позиції прикордонників, І. Дашко прикривав відхід побратимів. Це дало можливість укріпити запасні позиції. Прикордонник був тяжко поранений і щоб не потрапити в полон та не дати ворогу захопити радіостанцію він прийняв важке рішення – підірвати себе гранатою. У радіоєфірі пролунали останні слова мужнього прикордонника: «Слава Україні!» [1, с.20].

Указом Президента України № 252/2022 від 17.04.2022 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народу підполковнику І. Дашку присвоєне звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

У 2022 р. вулицю Тургенева у Самборі та вулицю Філатова у Львові було перейменовано на честь Ігоря Дашка.

Кучерявий Віталій Вікторович – народився 7 вересня 1989 р. у с. Водяне Черкаської області. У 2010 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького. Керував прикордонними відділами в Чернігівській області. Від 2020 р. – начальник відділу контрольного пункту в'їзду-виїзду «Щастя» Луганського прикордонного загону імені Героя України Євгенія Пікуса. Пункт неодноразово потрапляв під обстріли. Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. вступив у бій з противником загін під командуванням підполковника В. Кучерявого вступив у бій і тривалий час успішно відбивав ворожі атаки. Його вмиле керівництво сприяло знищенню десятків одиниць ворожої техніки, взяттю в полон російських вояків, швидкій евакуації поранених українських бійців. Нагороджений Орденом «За мужність» 3-го ступ. (10.03.2022). Загинув 13 березня 2022 р. від вибуху артилерійського снаряду противника під час бою поблизу селища Стара Краснянка Луганської обл. Посмертно присвоєне звання полковник [7].

Указом Президента України №252/2022 від 17.04.2022 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій

присязі В. Кучерявому присвоєно звання Героя України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

Падитель Валерій Борисович – народився 26 липня 1978 р. у м. Дунаївці Хмельницької обл. У 2000 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького. Служив у Херсонському, Львівському, Мостиському, Чопському, Харківському та Сумському прикордонних загонах, у Північному та Східному регіональних управліннях ДПСУ. З 2021 р. – командир Донецького прикордонного загону. Брав участь в АТО/ООС. 24 лютого 2022 р. його підрозділ вступив у битву за Україну. Разом зі своїми побратимами пройшов важкі бої за Маріуполь, боронив «Азовсталь». 16.03.2022 р. нагороджений орденом Богдана Хмельницького 3-го ступ. Разом з багатьма бійцями-азовцями потрапив до російського полону, утримувався в Оленівці. 21 вересні 2022 р. Україні вдалось обміняти понад 200 полонених оборонців «Азовсталі», серед яких був В. Падитель [8].

Указом Президента України №706/2022 від 14.10.2022 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі В. Падителью присвоєно звання Героя України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» [9].

Гах Роман Васильович – народився 20 липня 1984 р. у с.Баворів Тернопільської обл. У 2005 р. закінчив НАДПСУ імені Богдана Хмельницького, згодом заочно закінчив Луганський державний університет ім. Т. Шевченка. Служив у прикордонних військах, дослужився до звання підполковник. У 2014 р. під час проходження служби в 25-му прикордонному загоні ДПСУ забезпечував проведення АТО в районі м. Лисичанськ на Луганщині. Проходив службу на посаді заступника начальника 3-го прикордонного загону імені Героя України полковника Євгенія Пікуса ДПСУ. У період з 24 лютого по 6 березня 2022 р. офіцер у складі зведеної групи прикордонної комендатури швидкого реагування «Новопсков» спільно з підрозділами ЗСУ виконував військовий обов'язок у районі бойових дій – прикордоння Луганської обл. (м. Старобільськ та Кремінна). 6 березня 2022 р. під час виконання бойового завдання на південно-східній околиці с. Житлівка, зведена група «Новопсков» на чолі з підполковником Р. Гахом висунулась в район залізничної колії з метою блокування просування військ

противника. Підрозділ прикордонників першим став до бою. Утримання оборони на визначеному рубежі, проводилося під щільним вогнем противника зі стрілецької, великокаліберної зброї та мінометів. Підполковник Р. Гах понад шість годин вміло керував зведеним прикордонним підрозділом та утримував визначений рубіж. Проте внаслідок ворожої кулеметної черги отримав важкі поранення, несумісні з життям... За мужність і героїзм, виявлені в захисті державного суверенітету й територіальної цілісності України, Р. Гаху у посмертно присвоєне звання полковник та нагороджено орденом Богдана Хмельницького 3-го ступ. [1, с.60].

Указом Президента України № 893/2022 від 27.12.2022 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народу полковнику Р. Гаху присвоєне звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) [9].

Таким чином, за вісім років війни (2014-2022) вісім випускників НАДПСУ імені Богдана Хмельницького стали Героями України. Пам'ять про них вшанована у різних куточках України, а також на Хмельниччині. Більше того, 22 червня 2022 р., у День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни, в місті Хмельницькому відбулось урочисте відкриття вулиці та провулку Героїв-прикордонників, яка раніше мала ім'я російського поета Некрасова. До заходу долучилось керівництво та персонал Національної академії Державної прикордонної служби України на чолі з ректором генерал-майором Олександром Луцьким, міський голова Олександр Симчишин, представники місцевого самоврядування та жителі Хмельницького, зокрема й мешканці вулиці. Для перейменування цю вулицю було обрано не випадково, адже саме вона межує з кварталами, де розміщується НАДПСУ імені Богдана Хмельницького.

Список використаних джерел та літератури:

1. Герої МВС. 200 днів війни: Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Національна поліція України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій. – Київ: ДП «Інфотех», 2022. – 124 с.
2. Історія академії // <https://nadpsu.edu.ua/istoriya-akademii/>
3. Железняк М.Г. Жук Андрій Сергійович // Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І.М. Дзюба,

А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77546>

4. Железняк М.Г. Пікус Євгеній Михайлович // Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77591>

5. Кравець А. Генерал Момот: наш МІФ / А. Кравець. – Черкаси: Третьяков О.М., 2015. – 95 с.

6. Очеретянюк С.І. Каплунов Дмитро Віталійович // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77551>

7. Очеретянюк С.І. Кучерявий Віталій Вікторович // Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77558>

8. Савченко О.В. Падитель Валерій Борисович // Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77765> (дата перегляду: 01.02.2023)

9. Укази Президента України // <https://www.president.gov.ua>

Жорник А.Д.,
здобувачка вищої освіти
(м.Харків)
Науковий керівник:
Свинаренко Н.О.,
кандидат історичних наук
(м.Харків)

СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ ШАРІВСЬКОГО ЗАМКУ ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРАЮ

Анотація. У статті коротко описані найважливіші хронологічні події за весь час існування Шарівського палацу – від заснування до сьогодення. За наявними письмовими джерелами описані парковий комплекс та оздоблення кімнат. Описано власне проблеми реставрації Шарівського палацу та його важливе місце у туризмі та у культурному житті жителів Харківської області.

Ключові слова: Шарівський замок, Харківська область, туризм, історична пам'ятка, фестивалі.

Зараз, у час російської повномасштабної агресії не на часі говорити про гарне відпочинок, розваги, дозвілля туристів, харків'ян, та гостей Харківщини. Ми можемо показати закарпатцям, дніпрянам, буковинцям, волинянам красу нашої Слобожанщини. Зараз ми мусимо планувати наше життя після закінчення цих страшних військових реалій сьогодення.

Але коли прийде час відновлювати Харків, відреставрована споруда Шарівського палацу була б цікавою гостям Харкова, іноземним студентам (яких традиційно було завжди багато) хоча б через зручне географічне розташування та близькість до обласного центру.

Історія Шарівського замку починається у 1869 р., коли масток – кам'яний величезний будинок недалеко від Харкова у місцевого поміщика Сави Васильовича Ольховського придбав Христіан Гебенштрейн та активно розпочав його впорядкування: була добудована споруда самого палацу, прекрасні міцні кам'яні тераси,

з'явився будинок варти, оточив це прекрасне видовище – капітальний садибний мур, ковані ворота, а невід'ємною частиною цієї краси стали оранжереї з диковинними рослинами та садибні ставки [1, с.14]. А його сусідами на той час були батьки В.Н.Каразіна.

З 1881 по 1917 р. власником маєтку у Шарівці була багата та освічена сім'я відомих в Україні цукрозаводчиків Кеніг, які прагнули до створення господарства та зручностей європейського рівня на Слобожанщині. По замовленню Леопольда Кеніга у 1900 р. відомий паркобудівник Г. Куфальдт створює проєкт парку, а його учень А.А. Прейль до 1913 р. формує посадки. За проєктами німецького архітектора Якобі інженером К. Є. Штольцем в 1901 р. були споруджені житла для технічного персоналу – службовців, будинок керуючого, будинок садівника з оранжереями, манеж зі стайнями, каретні сараї, автомобільні гаражі [2]. Звели навіть власну електростанцію та водогін.

У досліджуваній період Л. Є. Кеніг уже був впливовою особою в галузі цукроваріння й фактично диктував ціни на цукор. Наприклад, газета «Російський кур'єр» у 1881 р. повідомляла: «Відомий петербурзький цукрозаводчик Л. Є. Кеніг, на розсуд якого регулюється ціна цукру в усій Росії, знизив ціну цукру в червні на 40 коп. за пуд., унаслідок цього на цукровій біржі помітним було велике збудження» [3]. На початку ХХ ст. рафінадні заводи компанії «Л.Є. Кеніг» випускали значну частину всього рафінаду Російської імперії, завдяки чому цукрозаводчик увійшов до двадцятки найбагатших підприємців [7, с.15].

Після смерті барона Кеніга в 1903 р. маєток перейшов його синам [2]. Саме вони через дев'ять років нарешті завершили будівництво палацу. Оригінальний фасад замку зберігся донині. Частково вціліло й внутрішнє оздоблення – автентичний розпис, оригінальна ліпнина, прекрасні дубові панелі та благородні мармурові каміни. Найкраще всі ці елементи збереглися у величезній бальній залі з внутрішнім балконом.

Після Жовтневого перевороту, тільки в 1925 р. відкрили у замку туберкульозний санаторій [2]. За той час радянська влада мусила розбудовувати та покращувати транспортну інфраструктуру. Частина медичних спеціалістів – приїздили на роботу з обласного центру, частина – проживали у селищі. Для цього у Шарівці

з'явилися дитсадки, магазини, активно розвивалася сфера побуту. Навіть з настанням незалежності України у Шарівці продовжував працювати санаторій. Тільки у 2008 р. туберкульозний санаторій закритий [3]. Відразу у замку провели дезінфекцію. Як наслідок – сьогодні палички Коха в Шарівці немає, відвідувачам страшні інфекційні хвороби зовсім не загрожують

Садибний парк знаходиться в нижній частині ансамблю, на схилах великої балки, яка прилягає до русла річки Мерчик. Між схилами створено мережу водоймищ, далі він з'єднується з лісом. Парк створено на базі діброви. Спочатку площа парку становила близько 30 га. У результаті подальших робіт протягом ХІХ – початку ХХ ст. площа парку сягнула 70 га.

Час є нещадним. А втрата часу у даному випадку є злочином. І щодня, щохвилини ці прекрасні архітектурні історичні споруди, котрі зводилися для того, щоби радувати людське око та приносити в життя позитив – потрішку розсипається, розвалюється, і за подібного ставлення мають всі шанси залишитися у пам'яті народній тільки легендами. Та все це – і палаци, і садово-паркові ансамблі, за наявності інвестицій та бажання, ще можна відновити, реставрувати і повернути минулу велич уже у новому форматі – як місце для проведення конференцій, фестивалів, симпозиумів, урочистих подій життя різних людей. Щоб історичні місця та природні краєвиди радували око як місцевому населенню, так і гостям міста, вселяли гармонію та спокій.

Суспільні ініціативи не можна якось передбачити, тож молоді прихильники музичного мистецтва на Харківщині вирішили не чекати, допоки палац розсипеться, влаштували івенти на території комплексу. Колись у цьому місці влаштовували помпезні бали для прекрасних витончених благородних дам та їх військових-кавалерів, програвали у карти десятки гектарів родючої землі на Харківщині, мільйони російських рублів витрачали на іноземних дизайнерів, щоби здивувати своїх не менш багатих сусідів, засаджували екзотичними рослинами (деревцями та кущами) паркові території, потім – у буремні часи, коли поціновувачів прекрасного у цій провінції не стало, відбувся поступовий занепад. І воно точно варте естетичного відродження, на думку сучасних можновладців на сучасному етапі відродження Шарівського замку – варто починати з музичних

концертів на території замку. Хотілося б вірити, що Шарівський палац невдовзі постане у всій своїй красі та радуватиме око сотень тисяч екскурсантів та поціновувачів прекрасного.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кривенко А. Відтворення історичних ландшафтів ансамблю Шарівської садиби // 3 історії української реставрації / Під ред. В. Тимофієнка. Київ: Українознавство, 1996. 276 с.
2. Бондарев А. Садиба Кеніга у Шарівці (Шарівський палац)//Hedgehog stories. – 2018. URL: <https://hghstories.com/ua/sharovka/>
3. Кузубов Д. Блиск та злидні Шарівки. Як занепадає унікальний замок під Харковом // Українська правда. – 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/06/29/7216629/>

Ірха А.В.,

*здобувач освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)*

ВОЛОНТЕРИ ЯК ПРИКЛАД НЕЗЛАМНОСТІ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Волонтерство – надзвичайно важлива складова громадянського суспільства. Особливо складно переоцінити роль волонтерської діяльності в умовах, коли на нашу землю прийшла війна. Це аж ніяк не професія, скоріше – покликання, спосіб життя.

Визначальним є принцип добровільності – волонтер діє за покликом душі, з почуття потреби реалізувати свою громадянську позицію. Волонтерство і благодійництво є різними видами суспільної діяльності. Адже благодійництво не передбачає особистої безпосередньої участі у суспільно важливій роботі (не потрібно чергувати в притулку, розвозити нужденним харчі і ліки, готувати їжу) [2].

Благодійники, як правило, обмежуються фінансовою допомогою волонтерів інші погляди. Це в першу чергу – особиста безпосередня участь у вирішенні певної суспільно важливої проблеми. Також визначальним є принцип добровільності, адже волонтер діє за

покликом душі, з почуття потреби реалізувати свою громадянську позицію (саме такі люди формують суспільну свідомість) [3]. Волонтерська робота носить суспільно важливий характер, тобто спрямовується на вирішення проблеми, що турбує багатьох громадян і з певних причин не може повністю вирішитись зусиллями держав. Наведемо приклад у Луцьку волонтери-музиканти збирають кошти на тепловізор для ЗСУ, серед музикантів можна побачити різних артистів, яких об'єднує одна мета:

– скрипалька Марія у вільний також бере участь у волонтерській ініціативі. Дівчина працює в філармонії, а після роботи встигає дарувати музику перехожим і збирати кошти для ЗСУ;

– у місті Гадяч музиканти теж упевнено наближають перемогу. Студенти, викладачі та випускники місцевого коледжу культури та мистецтв влаштували благодійний концерт на підтримку Збройних Сил України. Молодь під час концерту організувала й виставку-продаж картин студентів. Виручені кошти доклали до зібраних на імprovізованому концертному майданчику. Загалом вийшло майже 15 тис. грн, які були передані на потреби ЗСУ;

– 9-річний Черкащанин Андрій розповідає світові історії війни через фігурки з полімерної глини. Наразі він вимушено разом із мамою та братом живе в Литві. Щодня хлопець ліпить із пластику героїв, які разом із родиною продає на ярмарках і в соціальних мережах. Під час першої ярмарки родина змогла зібрати більше 900 євро, а виручені кошти перерахували на потреби Збройних Сил України. Андрій створив понад 500 фігурок, 100 з яких передав українським воїнам на передову. Кожен допомагає як може: хтось ліпить вареники, хтось плете сітки, хтось робить щось інше [1; 4].

Таким чином, сьогодні в часи повномасштабної військової агресії РФ – це один із символів віри та незламності духу нашого народу. Сьогодні волонтери сприяють перемозі України та збереженню її державності, не чекаючи за це винагороди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2016 року С. 27.

2. Яблонський В., Балакірева О., Бельська Т. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів та ін. Київ: НІСД, 2016 року с.32.

3. Кудря М. В. Теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства як інституту громадянського суспільства. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Серія : Політ. науки.* 2016. № 2. С. 38–42.

4. Жужа Л. О. Волонтерський рух у контексті антитерористичної операції в Україні: політологічний вимір : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2016. С. 19.

Каширська І.С.,
магістрантка
(м.Київ)

Семенець-Орлова І.А.,
доктор наук з державного управління, професор
(м.Київ)

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Житлово-комунальне господарство (далі – ЖКХ) України є одним з найбільших галузей економіки країни, яка має великий вплив на щоденне життя кожної людини та на ситуацію в країні загалом.

Сьогодні, на жаль, рівень розвитку ЖКГ не повністю задовольняє потреби населення та підприємств. Проблеми, які сьогодні існують у ЖКГ, стосуються кожного громадянина України. Житлово-комунальне господарство є найбільш технічно відсталою галуззю економіки з багатьма проблемами, які останнім часом особливо загострилися [2]. На розвиток ЖКГ впливає низка негативних факторів, такі як політичні, економічні, соціокультурні та технологічні [1].

До політичних факторів належить:

– недосконалість нормативно-правової бази, що регулює діяльність ЖКГ;

– відсутність належної реалізації розробленої програми

реформування галузі;

- відсутність єдиного постійного органу влади, спроможного реалізувати напрямки реформування галузі;
- недостатність фінансування з боку держави;
- відсутність підтримки органів регіональної влади щодо розвитку комунальних підприємств [2].

Економічні фактори:

- нестійка економічна ситуація в країні;
- рівень інфляції, який постійно зростає;
- несприятливий інвестиційний клімат у галузі;
- неможливість упровадження зарубіжних тенденцій функціонування галузі;

– специфічний характер надання деяких послуг (сезонність);
– відсутність дієвого механізму встановлення тарифів на послуги галузі;

– середній рівень платоспроможності попиту на надані послуги підприємствами галузі.

Соціокультурні фактори:

- загальна тенденція зниження рівня освіченості населення;
- недостатність кваліфікованих кадрів робітничих спеціальностей та управлінських кадрів;
- негативна демографічна ситуація у країні: зростання кількості населення пенсійного та передпенсійного віку, підвищення рівня смертності і захворюваності;

– сучасні зміни законодавства у соціальній сфері (пенсійна реформа тощо);

- недосконала репутація підприємств галузі;
- рівень задоволеності споживачів послуг і відношення до їх оплати.

Технологічні фактори:

- недостатність фінансування наукових досліджень у галузі ЖКГ;
- недосконалість і застарілість технологій підприємств;
- відсутність упровадження інноваційних технологій та нових високотехнологічних комунікацій;

– низькі виробничі потужності галузі відсутність законодавчої бази для підтримки впровадження та адаптації інноваційних технологій;

– відсутність патентної роботи, ліцензування [2].

Нажаль сьогодні великі дотації з бюджету для малозабезпечених верств населення та повне погашення боргів по оплаті послуг цієї сфери не в змозі змінити технічну і технологічну відсталість системи ЖКГ. До значного погіршення технічного стану основних фондів, підвищення рівня аварійності на цих об'єктах призвели відсутність інвестиції в галузь та обігових коштів підприємств. За офіційними даними, четверта частина водопровідних очисних споруджень та мереж в вартісному вираженні фактично відробила термін амортизації, 22 % мереж знаходяться в аварійному стані. Закінчився термін амортизації кожної п'ятої насосної станції. Фактично з амортизована половина насосних агрегатів, з яких 40 % потребують заміни [3]. Погіршення технічного потенціалу підприємств галузі веде до підвищення поточних експлуатаційних витрат на утримання, наприклад в результаті підвищення кількості аварійних ситуацій в системі. Наслідком технічного та морального зносу обладнання є збільшення питомих норм витрат матеріальних та енергоресурсів. Все це потребує термінової заміни зношених фондів, при цьому щорічна заміна, як стверджують експерти, повинна складати не менше 10-15% (замість 0,2-0,3%, що відповідає діючим тарифам). Сьогодні підприємства житлово-комунального господарства у силу цілого ряду причин не здатні справитися з формуванням ринкових стратегій виробництва та їх реалізацією [3].

На сучасному етапі досить актуальною проблемою в ЖКГ є доведення послуг до споживачів. Так як майже 60% мереж є зношеними, втрати при доставці послуг кінцевому споживачу складають десь 30%. Хоча для покриття цих витрат збільшуються тарифи, технічне становище основних фондів підприємств цієї галузі, які і морально і фізично застаріли не поліпшується, оскільки при підвищенні тарифів втрати продовжують зростати, що знову призводить до зростання тарифів. Згодом це призводить до виникнення не відповідності між якістю послуг та тарифами [4].

Один зі складників національного багатства країни є житловий фонд України. Структура загальної площі житлових приміщень

житлового фонду протягом останніх залишається незмінною: найбільша частка належить міським поселенням (61%) [5]. Сільська місцевість у структурі загального житлового фонду становить 39%. Понад $\frac{3}{4}$ житлового фонду становить державний житловий фонд. При цьому приватизація населенням житлового фонду, частка приватного житлового фонду постійно збільшується. Рівень приватизації житла в Україні є досить високим та становить більш 90% [3-5]. Залишаються проблемними питання організації обслуговування будинків, у яких приватизовані квартири. До головних причин стримування залучення фінансових ресурсів відносять неліквідність неподільного майна загального користування в житловому господарстві, велику кількість дрібних власників. Крім того, не дозволяють використовувати механізм майнових гарантій повернення банківських кредитів і забезпечення економічних інтересів інвесторів [3].

Загалом, по регіонах України житлово-комунальні підприємства залишаються стабільно збитковими. Фізичне та моральне старіння конструкцій і внутрішніх систем житлових будівель є головною причиною погіршення комфортності, зниження якості комунальних послуг, безпечності та надійності умов проживання. Низька платоспроможність населення, загальна економічна криза, невідповідність рівня тарифів вартості послуг, відсутність бюджетних дотацій на покриття різниці між повною вартістю послуг та рівнем тарифу, слабка законодавча база гальмують ринкові перетворення в галузі. До негативних факторів також можна віднести стабільний розмір дебіторської заборгованості за послуги ЖКГ тривалістю близько 3 місяців на рівні 20% вартості послуг, збереження збитковості підприємств галузі, плату за природний газ, енергоносії, що становить дві третини кредиторської заборгованості ЖКГ [6].

Отже, високий знос і низька ефективність основних фондів ЖКГ, недофінансування ЖКГ за існуючими тарифами, низька якість послуг, що надаються, а також повільне зростання реальних доходів населення є основними слабкими сторонами, що впливають на сучасний розвиток ЖКГ України. Недоліки в організаційно-фінансовому механізмі розвитку ЖКГ призводять до значного відставання в модернізації та оновленні інфраструктури, що негативно впливає на вартість послуг, їх надійність та якість. Проте стійкий

високий попит на послуги, великий об'єм технічних і технологічних інновацій, наукових розробок, застосування яких можливо в ЖКГ, а також фінансова, методична допомога держави в реалізації інвестиційних проектів можна розглядати як важливими показниками для покращення розвитку ЖКГ України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Григорович А.В. Програмне управління розвитком житлово-комунального господарства міста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» К., 2006. 20 с.
2. Статистичний щорічник України URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
3. Статистичний збірник «Україна у цифрах» URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm
4. Житловий фонд України: статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Обуховський П.П. Державне регулювання у сфері житлово-комунально гогосподарства. URL: http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/conf/2015_5/doc/1/07.pdf
6. Олійник Н.І. Управління житлово-комунальним господарством у процесі ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2003. 20 с.

УДК 94(477.72) «19-25»:364

Коржик С.А.,
вчитель, член НСКУ
(сmt Летичів, Хмельницька обл.)

ДИТЯЧІ БУДИНКИ НА ЛЕТИЧІВЩИНІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

Анотація. У статті розглядається одна із форм ліквідації дитячої безпритульності в період формування радянського тоталітарного режиму – створення мережі дитячих закладів. У статті досліджено причини створення мережі спеціальних закладів для безпритульних дітей, визначено типи установ, проаналізовано характерні особливості виховної і освітньої системи цих закладів. У статті простежується кількісний склад вихованців дитбудинків на Летичівщині у 20-х роках ХХ століття.

Ключові слова: безпритульні діти, дитяча бездоглядність, 1920-і рр. дитячі будинки, будинки-інтернати, дитячі містечка, дитячі притулки, Летичівський повіт, Летичівський район, Летичів, Меджибіж, Деражня.

Annotation. The article examines one of the forms of elimination of child homelessness during the formation of the Soviet totalitarian regime - the creation of a network of children's institutions. The article examines the reasons for the creation of a network of special institutions for homeless children, identifies the types of institutions, and analyzes the characteristic features of the educational and upbringing system of these institutions. The article traces the quantitative composition of the children from orphanages in Letychiv region in the 20s of the twentieth century.

Key words: street children, child neglect, 1920s, orphanages, boarding schools, children's towns, children's shelters, Letychiv district, Letychiv rayon, Letychiv, Medzhybizh, Derazhnya.

Початок 1920-х рр. для населення України виявився дуже важким. Військові дії на території країни періоду першої світової війни та визвольних змагань 1917–1921 рр., постійна зміна влади, зростання бандитизму та голод. Саме політична непевність, економічні труднощі, голод можна віднести до об'єктивних причин зростання дитячої безпритульності на початку 20-х рр. ХХ ст. Політика «воєнного комунізму» в 1918 – 1920 рр. мала вкрай тяжкі наслідки. Виробництво промислової продукції у республіці знизилось до 1/10 довоєнного рівня. У 1921 р. з 11 тис. підприємств в республіці діяло лише 2,5 тис., і то переважно це були дрібні підприємства. Цей факт призвів до збільшення рівня безробіття серед дорослого населення, і позначився на зниженні можливостей для дітей та підлітків працевлаштуватися. Наявність безробіття серед дорослого населення призвела до погіршення матеріального забезпечення родин, а іноді й до голодування. Перш за все це стосувалося дітей, як найменш захищеної категорії населення. Потреба якось прогудуватися виганяла на вулицю навіть тих дітей, які мали батьків. Це так звані бездоглядні діти, які при живих батьках знаходились на положенні сиріт і потребували соціального захисту [1, с.39-41]. Крім того, величезні кадри безпритульних дітей в Україні постійно

поповнювалися колосальним припливом голодних дітей з Поволжя на початку 20-х рр. ХХ ст. [2, с. 660].

До основних причин дитячої безпритульності в Україні можна віднести: низький матеріальний рівень життя багатьох родин; безробіття найбільш поширене серед молоді; недоліки становлення нової освітньої та виховної системи, недоступність системи освіти для певної частини дітей; соціально-психологічний клімат перехідного періоду, формування маргінальної особистості; соціально-класову політику радянського уряду й формування авторитарної політичної системи; політичні репресії та депортації населення України; суперечливий процес становлення системи охорони дитинства в радянській Україні [3, с. 68].

Ще однією з причин збільшення кількості дітей у дитячих будинках стали наслідки єврейських погромів. Після революційних подій на території України і Білорусі проживало близько 300 тис. єврейських сиріт, жертв війни і погромів, які потребували і матеріальної допомоги, і соціальної підтримки.

Джерельною основою для висвітлення цього питання є матеріали фонду, який зберігаються у Державному архіві Хмельницької області (Ф.Р-1684 уповноважений Подільського губернського єврейського громадського комітету допомоги постраждалим від погромів Проскурівського району). У фондах Державного архіву Вінницької області виявлено постанови та рішення Секретаріату ЦК ВЛКСМ, ВЦВК РРФСР, РНК СРСР з питань подолання безпритульності та бездоглядності дітей на Поділлі та методи перевиховання даного контингенту дітей. Великим доповненням інформації щодо даного питання є матеріали періодичних видань 20-х рр. ХХ ст. Звичайно, радянська преса 1920-х рр. сповнена ідеологічних штампів та кліше. Цей факт треба враховувати при використанні цього виду джерела для дослідження означеної проблеми. І в той же час, матеріали преси у поєднанні з іншими видами історичних джерел дозволяють скласти більш повну картину про повсякденне життя безпритульних Летичівщини, про умови їхнього перебування у дитячих колоніях та інтернатах, про заходи, до яких вдавалась губернська влада з метою допомоги цим дітям.

Особливе значення серед документів законодавчого характеру має прийнята 1 липня 1920 р. «Декларація про соціальне виховання дітей», яку схвалив НКО УСРР. Його пріоритетною ідеєю стало гасло «охорона дитини» або «охорона дитинства», що включало процес навчання, виховання і матеріальне забезпечення дітей. На основі цього, уряд прийняв ряд наказів та розпоряджень для реалізації даної декларації [4, с.14-17].

Приблизно в цей же час розпочалось становлення системи охорони дитинства, державних та громадянських установ боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю. Як зазначає С.Пришляк, першим центральним органом, який об'єднав зусилля всіх комісаріатів, була Рада захисту дітей (далі РЗД), створена декретом Ради народних комісаріатів УРСР від 14 березня 1919 р. РЗД забезпечувала узгодженість роботи установ та організацій щодо врятування дітей. Головним напрямом її діяльності було влаштування безпритульних до інтернатних закладів. Крім того, проводилася значна робота із залучення колективів підприємств, громадських та профспілкових організацій до справи охорони дитинства. Найбільш поширеними заходами були «Тижні захисту дітей», «Дні голодних дітей», суботники допомоги безпритульним, збирання пожертвувань, одягу та взуття тощо.

Досвід роботи РЗД впродовж 1919 – 1922 рр. дозволив створити новий орган боротьби з безпритульністю. Так, 28 листопада 1922 р. уряд УСРР прийняв рішення про ліквідацію РЗД і створення нового органу боротьби з безпритульністю – Центральної комісії допомоги дітям (далі – ЦКДД). На відміну від РЗД, ЦКДД мала ширшу компетенцію, фінансову самостійність і була спрямована на остаточну ліквідацію безпритульності шляхом скоординованих зусиль держави й громадськості [5, с.57].

Аналогічні ради були засновані на містах. Їх відділи функціонували як на рівні губвиконкомів, так і місцевих, повітових, міських та сільських рад. Фактично саме комісії допомоги дітям протягом досліджуваного періоду були на містах головними органами у вирішенні проблеми безпритульності дітей. На них покладалися завдання відкриття дитячих закладів різного рівня та спрямування, а також їх фінансова підтримка.

11 червня 1921 р. РНК УСРР була ухвалена постанова «Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю», «Декларацію про соціальне виховання дітей», що визначала приналежність до категорії безпритульних наступним чином: а) залишення їх батьками або особами, які їх замінюють, без будь-якого нагляду та опіки; б) жорстоке поводження з ними осіб, зазначених у пункті «а»; в) ненадання їм потрібного мінімуму виховання і навчання; г) згубний вплив домашньої обстановки; д) ведення самими неповнолітніми хибного способу життя, зокрема жебракування і бродяжництво; є) заняття будь-якого роду торгівлею. Рішення про визнання дітей і підлітків безпритульними приймала комісія у справах неповнолітніх. Дія цього нормативного документа поширювалася на дітей і підлітків віком до 18 років [6, с.124].

Забрати дітей з вулиці ставало пріоритетним завданням комуністичної влади. Дитячий будинок, який за планами перших радянських освітян мав стати осередком виховання людини світлого комуністичного майбутнього, став тоді головною формою порятунку дітлахів від голодної й холодної смерті. Тому кількість дитячих будинків неухильно зростала [7, с.163].

Паралельно з розвитком законодавчої бази, формуванням органів влади та організацій, побудованих на громадських засадах, що опікувалися безпритульними та бездоглядними дітьми, формувалася мережа виховних закладів. Вперше питання дитячого будинку було поставлено у згаданій вище «Декларації Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей» від 1 липня 1920 р. Інтернати повинні були реалізувати завдання колективного виховання дітей в дусі комуністичної ідеології. Відповідно до пануючого комуністичного дискурсу вважалося, що ані сім'я, ані окремі особи, або група осіб, неспроможні виховати, або перевиховати молоде покоління, відповідно до потреб часу [8, с.174-178]. 10 червня 1921 р. Наркомпрос була прийнята постанова «Про організацію відкритих дитячих будинків» для сиріт та дітей до 16 років, які залишилися без опіки батьків. Сама назва – «відкриті» дитячі будинки вказувала на те, що будь-яка дитина могла прийти в цей дім в будь-який час та знайти собі притулок, випрати речі, поїсти та відпочити. Такі будинки були особливо важливими для безпритульних дітей, які жили на вулицях міст, не маючи постійного притулку.

За закладами для безпритульних та бездоглядних дітей закріплювалися лікарі. На кожні 2-4 дитячі будинки в містах губернії припадав 1 лікар, який лікував цих дітей. Гірше були справи у повітах, оскільки дільничні лікарі без особливого бажання реагували на виклики від дитячих будинків. Тому часто хворих дітей треба було везти до міста у спеціальні дитячі лікарні [9].

У червні 1920 р. було створено "Київську районну комісію єврейського громадського комітету з надання допомоги постраждалим від погромів". Передісторія її створення така. Наданням допомоги постраждалим від погромів займалася низка громадських організацій: ОЗЕ (товариство здоров'я євреїв), ЄКОПО (єврейська комісія допомоги жертвам війни і погромів), ОРТ (товариство землеробства і ремісничої праці серед євреїв). Культур-Лшв, БУНД, Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія, ПОАЛОЙ-ЦІОН, СЕТМАСС (Союз єврейських трудових мас). Необхідно було скоординувати їхні дії. Поштовхом послужив приїзд до Росії американської делегації від "Джойнт дистриб'юшен комітет", яка пообіцяла підтримати такий орган допомогою з Америки.

У червні 1920 р. у Москві було організовано "Всеросійський Єврейський громадський комітет допомоги погромленим" (Євобщестком), куди ввійшли представники всіх громадських і політичних організацій, що працювали до того часу. Слідом за московським було організовано Київську райкомісію, а потім уже прибули до Харкова уповноважені московського комітету Брегман і Новаковський, які були організаторами Всеукраїнського Євробкому. Було вироблено Статут комітету.

Територія України була поділена на три райони, головними серед яких обрали: Київ, Одесу і Харків. Завданням комісії було надання матеріальної, медичної, юридичної допомоги єврейському населенню, яке постраждало від погромів у 1919-1920 роках, і розподіл посилок і грошей, надісланих з Америки. Вона охоплювала своєю діяльністю території Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської губерній. Підпорядковувалася Всеукраїнському єврейському громадському комітету допомоги постраждалим від погромів у Харкові.

Для організації та керівництва роботою в губерніях призначали губернських уповноважених, які, своєю чергою,

призначали повітових і районних уповноважених. Робота комітету відбувалася у важких умовах розрухи (особливо транспортної), бандитизму. Її ефективність знижувалася через обмеженість у коштах, несвоєчасність їхньої доставки, відірваність центру від місць.

Із припиненням до середини 1921 р. масових погромів перед комісією постали нові питання; надання допомоги дітям-жертвам погромів, ліквідація дитячої безпритульності, медична допомога постраждалим, можливість отримання ними професійно-технічної освіти, допомога в пошуку родичів. У містах і селах губернії створювалися дитячі будинки, садки, притулки, трудові школи, артілі, майстерні, лікарні, аптеки, лазні, пральні, інвалідні будинки, їдальні тощо для єврейського населення, яке постраждало від погромів [10].

У Державному архіві Хмельницької області (ДАХО) зберігаються справи фонду Ф.Р-1684 «Уповноважений Подільського губерньського єврейського громадського комітету допомоги постраждалим від погромів Проскурівського району». Фонд налічує 28 справ за 1920-1923 роки. Тривалий час він перебував на секретному зберіганні і був закритий для дослідників. У 1990-1991 роках фонд був розсекречений і переданий на загальне зберігання.

Проскурівський Євобщестком розпочав функціонування з 1 грудня 1921 року з призначенням Київської Райкомісії Євобщесткому та підтвердженням Підгубуповноваженого Чернявського. Структура районної комісії на 01.01.1922 р. була наступною: президія, відділ управління справами, транспортний відділ, бухгалтерія, відділ розподілу, медико-санітарний відділ, інформаційно-статистичний відділ, відділ посилок. Уповноваженим Євобщесткомом по Проскурівському та Летичівському повітах був призначений Йосип Вайнскоп. Кількість службовців Проскурівського Євобщесткома на 1 червня 1923 року становила 4 чотири особи [11].

3 червня 1920 року «Джойнт» почав працювати на території України з Єврейським громадським комітетом. Єврейський громадський комітет за сприяння «Джойнту» у 1922 році надавав допомогу 132 тисячам дітей в дитячих будинках, школах, дитячих садах, лікарнях, поліклініках.

В архівних матеріалах є лист завідуючої дитячим будинком № 3 (далі - Будинок) Естер Елік до Єврейського громадського комітету,

яка просить при розподілі одягу для дітей від «Джойнту», передати їх Будинку п'ять костюмів для хлопчиків та вісім – для дівчат [12, арк.3].

Кровава різанина в Проскуріві залишила жахливу спадщину – 960 дітей-сиріт. Община виявилася виснаженою і знекровленою і з останніх сил заснувала три дитячих будинки, в яких було розміщено 200 сиріт, у яких не виявилось близьких і опікунів. Інші були розподілені між знайомими і родичами. Завідуюча дитячим будинком у Проскуріві Басшева Горовиц згадує про його створення після єврейського погрому 1919 р.: «Історія виникнення (дитячого будинку) проста і жахлива. Петлюрівський загін під командуванням отамана Семесенка в зимовий лютневий день (в суботу) протягом трьох годин (від 3 до 6 годин дня) вирізав три тисячі чоловік Проскурівської бідноти. В результаті – три дитячі будинки заповнилися дітьми різного віку. У нашому дитячому будинку були і ясла (десять маляток). Наближалася важка весна. Перша весна без батьків. Дні, безрадісні і незрозумілі для незміцнілої дитячої свідомості, серед таких же заляканих і мовчазних мешканців великого, чужого будинку. Весь час здавалося, що цей жах може знову повторитися» [13].

Рис. 1 . Дитячий будинок №3.

Завідувача пригадує, що спочатку в дитячому будинку на 70 дітей була одна завідувачка, одна вихователька, завідувач господарством, кухарка, сторож і три няні. Весь персонал цілком віддався роботі, не рахуючись ні з займаною посадою, ні з тим, що ніхто зарплати не отримував. Дітей треба було годувати, одягати, мити, вичісувати, виховувати і вчити. І все це робили тільки завдяки ентузіазму.

Будинок № 3 розміщувався у Меджибожі. В книзі «Знищення в Проскурові» знаходимо фото 1919 р. (Рис. 1) та список дітей, що перебували у дитячому будинку № 3: «Сура - дочь Нахмана Свердлика. Лея, Израиль-Хаим, Роза, Фейга, Хаим - дети Элиезера Вексельмана. Шейндла, Либа, Фейга - дочери Элимелеха Гельфонда. Арон - сын р. Шломо Гуральника. Янкель (фамилия не известна). Перец - сын р. Мойше Пессечинского (?). Ашер - сын р. Ашера Гендельмана. Борух - сын р. Мойше Розенбойма. Аврум - сын Ихиля Шпилькемана. Мейхель - сын р. Айзика Вайсера. Элиэзер, Ашер - сыновья Ешягу Нудельмана. Пейсах Калужный. Аврум Нарабельник (?). Меир - сын р. Тевье Бейма. Шломо - сын р. Иехуды Меламеда. Иццок сын р. Иехуды Меламеда. Хайка, Бейла дети Мордко Гельмана. Моли дочь Ионы Робинштейна. Ривка дочь Иосифа Вальдмана. Ихиль сын р. Кальмана Бермана. Ихиль, Сура дети Зиса Шермана. Аврум сын р. Шмуля Каца. Бени, Ешу сыновья Аврума Швайга. Ешягу, Дувид, Эстер дети Фавеля Буксира. Натан сын р. Мордко Зеленчера. Шмуль сын р. Арона Шмила Когана. Иосиф, Гитл дети Пинкаса Цинкера. Хайка дочь Хаима Злотника. Дувид сын р. Шалома Шакна Фридмана. Дувид, Мошко сыновья Лейбуша Фукса. Сима дочь Ихиля Шпилькеман. Хайка дочь р. Хаима Гоника. Рахиль дочь Шмуля Вайнера. Фейга, Шейндля дочери Мойше Глейзера. Фавель сын р. Иосифа Вайнштока. Израиль, Лейбуш сыновья Мойши Шустермана. Хаим Генфельд (?). Меер сын р. Мойше Каменя. Лея, Хая, Сура, Ривка дочери Аврума Столяра». Символ (?) після прізвища означає, що прізвище може мати різні варіанти підставлення голосних через особливості перекладу з ідіша та івриту [14, с.47].

З листування між завідувачою Будинку та Проскурівським відділом Єврейського громадського комітету відомо, що Меджибіжський Будинок № 3 з січня 1922 р. знятий з Держпостачання

і знаходиться на утриманні місцевого населення. Влітку 1921 р. дитбудинок був на межі голоду. Діти майже не бачили хліба, обходилися кашами і супами. До дитбудинку поступило ще 20 дітей з голодуючого місцевого населення. Сили здорових раніше єврейських дітей надірвалися від недоїдання, оскільки і вони при необхідності обслуговують величезний контингент хворих і малюків (на 50 чоловік дитячого складу припадає 32 малюки). Персонал практично відсутній: в штат будинку була введена куховарка, сторож і прибиральниця-праля.

У цей час дитбудинок пережив період переїзду в нове приміщення, в садибу. Але боротьба за садибу не була простою справою. Завідуюча зазначає, що сам переїзд і облаштування на новому місці – усе це коштувало Будинку не лише матеріальних, але і величезної витрати фізичних і моральних сил його мешканців. Стіни облуплені, дах протікає, колодязь засипаний, вбиральні немає, пральні і ванної кімнати теж немає. Будинку потрібні увага і дружня підтримка зацікавлених в дитячих долях організацій. А доки сили дітей і працівників виснажуються у боротьбі за його благо, усе може закінчитися крахом.

Завідуюча просить відрядити члена Єврейського обласного комітету в Меджибіж для особистого ознайомлення з положенням Будинку. Необхідно констатувати сумний факт: малюки виснажені фізично, старші і фізично, і душевно (неврози) [15, с.20]. На основі доповідної записки уповноваженого єврейського громадського комітету по Проскурівському району дізнаємося, що Будинок № 3 займає садибу у Меджибожі (Рис. 2) [15, с.23], яка була передана для потреб Будинку № 3 і має площу - 1 десятина 623 м² [15, с.2].

Навесні 1923 р. дитячий будинок розпочав вести власне сільське господарство в усіх його формах: під сіном 1 - десятина, під городом - $\frac{1}{4}$ дес., плодкових дерев і кущів -150, є простір для облаштування пасіки, для посадки нових плодкових дерев, для поліпшення родючості і якості вже наявних плодкових дерев і кущів. Крім того, зазначає уповноважений, на території садиби, можливо, широко вести молочне господарство і пташник. Нині Будинок має одну корову, одного коня, п'ять свиней і 35 курей. Сіно скошене і росте новий урожай сіна (сіно залишається на зиму). Город поставляє Будинку овочі. Окрім садиби Будинок має ще близько 6 десятини

орної землі. Біля 4-х десятин засіяно просом, решта залишаються під паром. Планувалось влітку виконати ретельне обрізання дерев, оскільки навесні зробити це не встигли, а також зробити щеплення і пересадку у фруктовому садку.

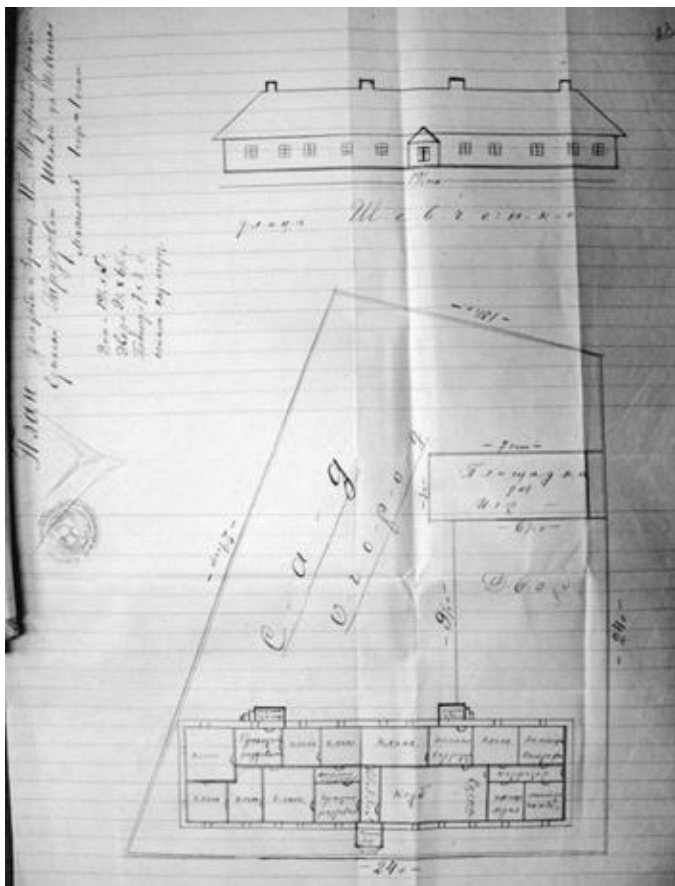

Рисунок 2. План дитячого будинку №3 у м.Меджибожі.

До весни 1924 року планували використати поле так: під картоплю 1 десятину, під капусту $\frac{1}{2}$ десятини, під квасолію 1 десятину, а під буряки, огірки - $\frac{1}{2}$ десятини. З такого городу Будинок отримає

грунтовний запас продуктів на зиму 1924 року, зокрема огірки і капусту.

«Поступаючись наполегливим вимогам дітей і батьків, не маючи достатньо інструментів і матеріалів, відкрили швейну майстерню, в якій зараз працюють 15 дітей і ще 20-25 чекають своєї черги приступити до роботи. Ентузіазм дітей не піддається опису, вони долають усі труднощі - одна свідомість, що їм не доведеться покинути...(аркуш листа відсутній)».

Завідуюча також надає кількість дітей, що перебувають на той час в Будинку: хлопчиків у віці 12-13-14 років – 4 особи. Дівчат – 8. Решта – 26 у віці 7-8-9-10 років [12, арк.1]. У березні 1923 р. плодкових і неплодкових дерев в Будинку було 200 шт. (наприклад, яблунь різних сортів – 82 шт., груш – 21 шт., слив – 18 шт. та ін.) [4, арк.4]. Під овочі відводилась площа 600 кв. саженів [4, арк.6].

Проскурівським Євгромадським комітетом 1921 року було організовано меджибізьку амбулаторію, яка спочатку перебувала на утриманні комітету, а пізніше її було включено до мережі закладів «Летичівського Уздоров'я». Амбулаторію очолив лікар Фішман. Амбулаторія надавала також послуги і Меджибізькому дитячому будинку.

Отже, Меджибізький дитячий будинок прийняв дітей-сиріт, які залишилися без батьків внаслідок єврейського погрому 1919 р. При цьому, вже у 1922 р. вихователі та діти змушені були самостійно утримувати себе, так як Будинок був знятий з державного утримання. Діти повинні були виконувати відповідні роботи як по Будинку так і по лінії сільського господарства. З 1926 р. зустрічаємо відомості про існування в садибі, на місці дитячого будинку, Другої Меджибізької Єдиної Трудової Школи [16, с.309-313].

За безпосередньої участі Євобщесткома надавалася суттєва підтримка дитячому будинку у м. Меджибіж, школі-осередку в м. Летичеві та цілій низці шкіл у Проскуріві і Летичівському повіті. Усі ці школи включені в загальну мережу Наробразу від якого отримують кошти на основне утримання. Було організовано шкільні аптеки при деяких дитячих будинках і трудових школах погромлених. Медикаменти відпускалися на вимогу лікарів і за візою мед закладу [12, арк.1].

З 31 березня 1921 року відповідальним по Летичівському повіту було призначено Грінберга Аарона. «Євобщестком м. Проскурів. Посвідчення. Дано це тов. Грінбергу Аарону в тому, що він призначається мною уповноваженим Проскурівського євобщесткома по м. Меджибожу та інструктором по Летичівському повіту.

На підставі угоди між Наркомнацем РФССР та Американською делегацією посвідчення Рев.Воєн.Ради П.З.Фронту за № 5870, а також постанови Під губревкома від 31 березня 1921 року тов. Грінбергу доручається обстеження становища погромлених, надання їм допомоги та захисту майна Євобщесткома відповідно до інструкцій і положень, отриманих від центральних органів. Уповноважений Євобщесткома Йосип Вайнскоп» [12, с.71].

Влітку 1921 року дитячий будинок було відкрито у містечку Деражні Летичівського повіту. «14.11.1921. До Проскурівського районного Євогромадського комітету. Доповідь. Про стан єврейської трудової школи і відкритого Дитячого Будинку в м. Деражня Подільської губернії. Сімнадцятого березня 1921 р. з ініціативи представника Проскурівського Євобщесткома і місцевої шкільної комісії, обраної з середовища місцевих ремісників і культурних працівників, було відкрито єврейську трудову школу. На початку до школи було прийнято вісімдесят дітей з найбільш погромленого населення, але поступово кількість дітей, які потребували цієї школи, зросла до ста п'ятдесяти. Заняття в школі проводилися далеко не ідеально за відсутності матеріальних і технічних засобів, про що було зроблено доповідь у червні місяці до Проскурівського Євобщесткому.

Найбільше позначалося на правильний хід занять важке матеріальне становище дітей і також персоналу. З метою задоволення найнеобхіднішим вкрай нужденних дітей педагогічним персоналом спільно з представниками шкільної комісії вирішено було для групи найбільш нужденних дітей відкрити денний дитячий будинок, при чому в цю групу відібрати 19 круглих сиріт, 54 напівсиріт і 10 дітей за соціальним становищем батьків.

За відсутністю приміщення дитячий будинок відкрито в приміщенні школи, не дивлячись на те, що це приміщення не тільки під дім, але навіть під школу не годилося.

Летичівський Унаробраз санкціонував відкриття Будинку та видав харчі й дошки для парт, але водночас вимагає, щоб будиночок

був переведений в інше приміщення. Таке приміщення знайдено, але воно потребує ремонту в сумі двох мільйонів карбованців, окрім матеріалу, який обіцяв відпустити Деражнянський Волнаобраз. Крім коштів на ремонт приміщення, дитячий будинок вкрай потребує матеріальних засобів на обладнання господарства будинку. Діти будинку у своїй більшості без взуття і теплого одягу, і зараз в осінню пору вже не можуть відвідувати Будинок.

Педагогічний персонал, за невеликим винятком перебуває у вкрай скрутному матеріальному становищі, оскільки нізвідки ніяких коштів і допомог не отримує. За відсутністю взуття і теплого одягу персонал у жодному разі не може виконати покладене на нього завдання. Необхідно вжити найенергійніших заходів до задоволення квартирної справи і потреб персоналу та дітей, інакше будинок не зможе функціонувати і доведеться його закрити. Що стосується шістдесяти п'яти дітей, які залишилися в школі, то досі вони окремими групами займаються на квартирі в однієї з викладачок. Необхідно якимось чином координувати роботу в школі з роботою в будинку, зважаючи на відсутність приміщення і педагогічного персоналу. Уповноважена Євобщесткома по Деражні Клара Ашкеназі” [12, арк.8].

Робота по боротьбі з голодом на Поділлі розпочалася ще у серпні місяці 1921 року. Головна робота спочатку виражалася у прийманні дітей із голодних губерній. Як тільки з'ясувалося, що Поділля має прийняти 3500 осіб дітей, з них 3000 осіб шкільного віку та 510 осіб до 4-х років, то для цього було організовано губернську трійку у складі Передгубвиконкому, представників Наробраза та Губздорова з приймання та розміщення дітей, що прибувають по повітах. За рознарядкою Летичівський повіт приймав дітей із Казані (місто Царицино), які прибули до Вінниці 38 санітарним поїздом. Після санітарної обробки їх відправляли до спеціально створених дитячих будинків. Усього прибуло в повіт 418 дітей. З них організовано розміщено 146 осіб та неорганізовано — 30 дітей. Стан дітей був жахливий. Вони були виснажені, роздягнені та роззуті та переважно приїжджали в одній сорочці. І це в умовах лютої зими. Як наслідок – різними хворобами перехворіло 75 % дітей, померло 2 % [17, с.53-54].

Станом на 1921 рік дитячих будинків (постійних) на Поділлі було 70, дітей в них 2 888, денних – 40, а дітей в них – 2 699. Матеріальне становище в губернії було таким: 90% дітей без взуття, 80% без теплого верхнього одягу. Ситуація з працівниками виглядала так: «особливо необхідно забезпечити працівників у дитячих будинках одягом і взуттям, так як є такі серед них (до 30%), у яких, крім зміни білизни, комплекту обірваного літнього одягу, нічого немає, а місцевими засобами задовольнити їх немає можливості» [18, арк. 7]

Станом на 1 листопада 1921 року на Поділлі нараховувалося 53 дитбудинки для 2635 дітей [19, арк. 13].

Вирішальну роль у порятунку голодуючих відіграли іноземні добротинні організації, які розгорнули свою діяльність 1922 р. за власною ініціативою. Стражденим українцям допомагала місія Нансена та Американська адміністрація допомоги (АРА) на чолі з В. Гаскелом. Вся ця допомога була вибірковою й не охоплювала всіх потребуючих. Місії зосереджувались в основному по містах і не опікувались сільським населенням. Їх робота постійно зустрічала опір місцевих чиновників і відстрочувалась. Функції АРА на території Подільської губернії полягали у постачанні дитячим та інших закладам продуктів, необхідних медико-санітарних предметів. Діяльність американської організації включала в себе відкриття їдалень, роздачу пайків, піклування про дитячі будинки і лікарні. Допомога АРА дитячим будинкам Поділля була суттєвою. Зокрема, 3 серпня 1922 р. дитячі будинки регіону отримали 40 % (від необхідного) білизни і 90 % ковдр та простирادل і по одній американській аптечці. За даними співробітників АРА в 1923 р. в Україну організація надала продукти 180 дитячим будинкам, тобто забезпечила найнеобхіднішим близько 4,5 тис. дітей. Один товарний вагон АРА із дитячим харчуванням включав: муку – 309 п. 15 ф., крупу – 179 п. 35 ф., жири – 29 п. 03 ф., молоко – 112 п. 35 ф., какао – 4 п. 31 ф., цукор – 62 п. 14 ф., чай – 4 п. 01 ф., рис – 103 п. 30 ф. П У Летичівському повіті закордонні місії розгорнули свою діяльність у Летичеві, Деражні, Ставниці та Меджибожі.

У газетах публікувалися статистичні дані щодо кількості різних навчально-виховних закладів для безпритульних та бездоглядних дітей Поділля. Ця інформація є дуже важливою для вивчення та відтворення мережі подібних закладів у регіоні. Зокрема,

в газеті «Червоне село» подавалася інформація про діяльність дитячих установ в Летичеві у 1922 році: «На Летичівщині знаходиться 10 дитячих домів, котрі мають приміщення на 700 дітей. При трудшколах є кілька їдалень, розрахованих на 735 дітей» [20, с.2].

Дитячий будинок був побудований у Летичеві у 1921 році для більш ніж двох сотень місцевих дітей, які втратили своїх батьків під час погромів та епідемій [21, с. 395]. Він займав територію, де тепер розташований заклад дошкільної освіти №4 “Дзвіночок”. У травні 1921 року відповідно до Постанови IV з’їзду Рад про боротьбу з неписьменністю в приміщеннях жіночого монастиря у селі Головчинцях організована Головчинецька Комуна із школою лікбезу. 28 травня 1922 року Декретом Ради народних комісарів України культові споруди, землі, господарські будівлі монастиря передані Головчинецькій дитячій колонії.

Зауважимо, що справа організації дитячих будинків набула загального характеру. Так, враховуючи велику потребу дитбудинків у матрацах, Поділцукор виділив 2000 нових мішків, губнаросвіта закупила солом’яні й організувала виготовлення матраців [22, арк. 3]. З архівних документів ми дізнаємося про надзвичайно важкий був стан дитбудинків, у яких діти “спали по 2-3 на одному ліжку, голодували, зовсім не бачили жирів, вихователі масово звільнялися” [23, арк. 13 зв.-14].

25 листопада 1922 р. набув чинності Кодекс законів про народну освіту. З поміж іншого у документі визначалася структура закладів соціального виховання безпритульних та бездоглядних дітей. Прикметним є те, що ця структура відображала поділ дітей позбавлених батьківської опіки на певні категорії. Одна з них у визначенні згаданого закону отримала назву «нормальних» дітей. Для них призначалися дитячі будинки, інтернати, денні дитячі будинки тощо. Очевидно, що всі інші категорії виходили за межі «нормальності». До них належали правопорушники та безпритульні, якими повинні були опікуватися в основних дитбудинках для правопорушників, допоміжних дитбудинках для правопорушників, трудових колоніях для правопорушників, трудових будинках для дівчат, відкритих дитячих будинках для безпритульних дітей. Для іншої групи, «дефективних» дітей створювалися спеціальні основні та допоміжні дитячі будинки.

У 1922 р. в Україні нараховувалось 1940 дитячих будинків. Установ для дефективних дітей було 41. Починаючи з 1923 р. спостерігається тенденція до скорочення кількості дитячих будинків. На цей рік їх нараховувалося 1758. Це скорочення, головним чином, пройшло за рахунок їх концентрації в дитячі містечки (городки). Таких містечок в 1923 р. нараховувалось 24 [24].

Подільська губерньська комісія допомоги дітям розпочала свою діяльність 1 вересня 1923 р. [25, с.139]. Її діяльність була досить продуктивною та важливою у напрямі формування дитячих закладів у регіоні. За даними вінницької газети «Червоний край» за організаційної та фінансової підтримки Подільської губерньської комісії допомоги дітям в губернії планувалося відкрити 60 ясел для 2,4 тис дітей віком від 6-ти місяців до 8 років [26, с.2].

Станом на кінець жовтня 1923 року в усіх округах на Поділлі діяло 76 дитячих установ із чисельністю дітей в них 5302 [27, арк. 2].

Також, варто зазначити, що організація соціальної роботи з дітьми перетиналась з налагодженням діяльності «Охматдиту», створеного 1922 р. за розпорядженням Наркомату охорони здоров'я. Згодом у губерніях відкрилися його філії, обов'язками яких було проведення комплексу заходів, спрямованих на охорону здоров'я матерів і дітей, організація лікувальних процесів, науково-виховної роботи та підготовки медичних працівників. Під контроль «Охматдиту» були поставлені дитячі садочки, дитячі поліклініки, санаторії та інші дитячі заклади [28, с. 362].

На початку 20-х рр. ХХ ст. проблема безпритульності набула наскільки великих масштабів, що для її подолання радянська влада залучала громадськість. З цієї метою у 1924 р. було засновано всеукраїнське добровільне товариство «Друзів дітей», як громадський підрозділ Центральної комісії допомоги дітям при ВУЦВК. З 1927 р. товариство почало діяти як самостійна громадська організація. Діяльність «Друзів дітей» була дуже широкою та мала різні напрями. Організація повинна була відкривати свої осередки на підприємствах та в районах для допомоги безпритульним, хворим, немовлятам та вагітним жінкам. На неї покладався обов'язок брати участь в господарському житті дитустанов. Вони також мали брати участь в заходах органів влади спрямованих на допомогу дітям, проводити подібні заходи з власної ініціативи. Один із їх напрямів діяльності був

пов'язаний із протидією експлуатації неповнолітніх. Осередки «Друзів дітей» також мусили «патрунувати» дитячі заклади у районі їх діяльності, тобто надавати їм матеріальну допомогу [29, с.64].

Приведені вище матеріали переконливо свідчать, що незважаючи на тогочасну скруту, на Поділлі у 20-х роках ХХ ст. був накопичений певний досвід в галузі боротьби з дитячою безпритульністю. Ці змістовні матеріали дають нам нові можливості та нові підходи щодо розв'язання питання дитячої безпритульності в умовах зростання чисельності дітей на вулицях України [30].

Починаючи з 1925 р. основною формою інтернатних закладів ставали саме дитячі містечка і сільськогосподарські колонії. Активне створення містечок і колоній означало перехід на повний

господарський розрахунок, що поєднував продуктивну діяльність дітей із вихованням, навчанням та профорієнтацією. Згідно з існуючими інструкціями дитячі містечка створювалися на околицях міста поруч з фабриками і заводами або в сільській місцевості. Містечка у своїй структурі склалися з декількох споруд, де проживали діти у відповідності до різних вікових груп [31, с.194]. У 1925 році у Летичеві в приміщенні колишньої повітової в'язниці обладнали дитяче містечко, в якому жило і навчалось 216 дітей [21, с.396]. У 1924 році колонію в селі Головинцях реорганізовано в Головчинецьке дитяче містечко, а пізніше у Головчинецький дитячий будинок, в якому утримувалося 320 дітей [32]. У 1926 році там було оновлено шкільну ферму. Вихованці дуже любили працювати на

шкільній фермі. Вони доглядали корів, свиней, телят і поросят. Намагались робити все «по-науковому». Складали раціон, відважували зерно, буряки, сіно. Дівчата допомагали доярці доїти корів, хлопці пасли корів на запашних луках Південного Бугу. Після другої світової війни у 1944 рік у цьому приміщенні було відкрито спеціальний дитячий будинок імені Сталіна. У 1959 році дитячий будинок в с.Головчинцях реорганізовано в школу-інтернат для обдарованих дітей із малозабезпечених сімей, напівсиріт. 26 вересня 2012 року заклад реорганізовано у Головчинецький дитячий оздоровчий заклад «Смарагдове містечко» Хмельницької обласної ради. Дитячий будинок у Летичеві проіснував до кінця 70-х років ХХ століття.

Таким чином, у 1920-х роках ХХ століття на Летичівщині склалася мережа закладів, діяльність яких була спрямована на допомогу безпритульним дітям. Дитячий будинок, який бачився як ідеал соціалістичного виховання, на практиці перетворився на установу, яка була покликана найбільш повно і терміново вирішувати проблему дитячої безпритульності. Позаяк держава не мала достатніх коштів, щоб фінансувати мережу дитячих будинків, то відповідно умови повсякденного життя в них були вкрай складними. Архівні джерела свідчать, що довгий час невирішеною залишалася проблема забезпечення дитячих установ обладнанням, паливом, а самих дітей відносним харчування, примітивним одягом, взуттям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Парашевіна, О. С. Дитяча безпритульність в Україні в 1920-х – першій половині 1930-х рр.: історіографія проблеми. Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф., 29-30 листоп. 2013 р. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. Ч. 2. С. 39 – 41.
2. Сірополко С. Історія освіти в Україні. К.: Наукова думка, 2001. 912 с.
3. Букреев Т. Б. Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю у першій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. Вип. 42. С. 67–72.
4. Березівська Л. Розробка Наркомосом УСРР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та

суспільно-політичних детермінант (1920–1924). Історико-педагогічний альманах. 2007. Вип. 1. С. 12–29.

5. Пришляк С.О. Дитяча безпритульність в Україні у 20–30-х рр. ХХ століття. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012 2 (1). С. 54–61.

6. Букреев Т. Б. Досвід подолання дитячої безпритульності у другій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 45. Т. 1. С. 221–226.

7. Тріпутіна Н. П. Дитяча безпритульність та боротьба з нею у житті українського суспільства 20-х рр. ХХ ст. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Історія. 2011. № 982, Вип. 44. С. 161–174.

8. Єрмакова В. Я. Повсякденне життя безпритульних дітей в установах соціального захисту дитинства на Поділлі у 1920–ті рр. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2016. Вип. 24. С. 174–178.

9. Міхеєва О. К. Сирітство, безпритульність та злочинність неповнолітніх у 1920-ті рр. в контексті соціально-демографічних процесів. Історичні та політологічні дослідження. 2013. № 1. С. 120–130.

10. David A. Chapin, Ben Weinstock. The Road From Letichev, Vol. 2: The History and Culture of a Forgotten Jewish Community in Eastern Europe Paperback – August 2, 2000.

11. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО) – Ф.Р.- 1684. - Опис 1. - Справа 22. - Аркуш 81.

12. Державний ДАХМО.- Ф.Р.-1684 – Оп. 1 – Спр. 23 – Ар.3.

13. Грачев М. Возвращенное детство // Журнал детский дом. – № 4. – 1957.

14. Уничтожение в Проскурове; В память о святых душах, погибших во время страшной гайдамацкой резни – Нью-Йорк, 1924. – 112 с.

15. ДАХМО – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Ар. 20.

16. Михайлова С., Западенко Л. Дитячий будинок №3 //Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник «Межибіж») / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької ОДА, Держ. Історико-культ. заповідник «Межибіж», Хмельницька обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2016. – № 1. – 360 с.

17. Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. Збірник документів та матеріалів / Обласна редколегія науково-документальної серії

книг «Реабілітовані історією» (голова І. С. Гамрецький, заступники голови В. П. Лациба, С. С. Нешик та ін./ Автори-упорядники: Р. Ю. Подкур, В. Ю. Васильєв, П. М. Кравченко, В. П. Лациба, І. П. Мельничук, В. І. Петренко. — Вінниця: ДП «ДКФ», 2007. — 704 с.

18. Державний архів Вінницької області (ДАВіО). - Ф.Р. 254. - Оп. 1. - Спр. 561. - 76 арк.

19. ДАВіО. - Ф.1. - Оп.1. - Спр. 464. Протоколи засідань колегії Подільського губернського відділу народної освіти і політосвіти та звіти про їхню діяльність. - 1921. - 20 ар.

20. Червоне село. 1922. № 6.

21. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Хмельницька область / Ред. кол. тому: Мехеда М. І. (гол. редкол.), Гаврик Ю. О., Галай Д. М. (відп. секр. редкол.), Гарнага І. В., Главак Т. В. (заст. гол. редкол.), Гуменюк С. К., Ігнатів О. С. (заст. гол. редкол.), Коваленко Л. А., Копилов А. О., Ланевський В. П., Мецишин А. І., Олійник Л. В., Соколяненко В. В., Степенко О. Д., Суровий А. Ф., Тищенко В. І. АН УРСР. Інститут історії. - К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. - 708 с.

22. ДАВіО. - Ф.1. - Оп.2. - Спр. 204. Протоколи, циркуляри, доповіді, інструкції губнаросвіти. - 1921-1922. - 22 арк .

23. ДАВіО. - Ф.1. - Оп.1. - Спр. 464. Протоколи засідань колегії Подільського губернського відділу народної освіти і політосвіти та звіти про їхню діяльність. - 1921. - арк. 13 зв.-14.

24. Вісти ВУЦВК. 1923. № 251.

25. Єрмакова В.Я. Діяльність місцевих органів влади Поділля щодо подолання дитячої безпритульності на початку 1920-х років. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. 2013. Вип. 21. С. 138–140.

26. Червоний край. 1924. № 184.

27. ДАВіО. - Ф.Р -149. - Оп. 2. - Спр. 46. - 82 арк.

28. Григорчук П.С. Форми боротьби з дитячою безпритульністю на Поділлі в 20-х роках ХХ ст. Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Вінниця. 2009. С.358-364.

29. Єрмакова В. Я., Романюк І. М. Діяльність міжнародних організацій АРА та «Джойнт» по наданню допомоги дитячому населенню Східного Поділля в умовах голоду (1921–1923 рр.). Сумський історико-архівний журнал. 2014. № 23. С. 61–66.

30. Зозуля Є.К. Дитяча безпритульність і бездоглядність на Поділлі у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. Спеціальність 032 «Історія та археологія», ОП «Публічна історія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

31. Букреев Т.Б. Досвід подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в умовах формування радянського тоталітарного режиму: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Луцьк, 2019. 329 с.

32. Проскурівська округа / Центральне статистичне управління УСРР. – Х., 1926. – 58 с. – (Матеріали до опису округ УСРР).

Керасюк М.М.,

*кандидат історичних наук, доцент
(м.Львів)*

Матюшко Л.І.,

*кандидат історичних наук
(м.Львів)*

КУЛЬТУРНЕ ТА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ (1917 -1919 рр.)

Період національно-демократичної революції є визначальним в історії України, адже тоді формувалися засадничі принципи української державності. Правлячі політичні режими, незважаючи на відмінність в ідеологічних підходах, одностайно визнавали розвиток культурного й релігійного життя українського народу як пріоритетний напрям державотворчої діяльності.

Вже Центральна Рада у Відозві до українського народу від 22 березня 1917р. та Резолюції Українського національного конгресу (квітень 1917 р.) визначила основні напрями у сфері гуманітарної політики [4]. Головними завданнями у трансформації культурно-освітньої сфери стали: відродження української мови, створення національних загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, культурно-освітніх установ, збільшення кількості українських періодичних видань. Концепцію нової національної школи активно обговорювали делегати I Всеукраїнського учительського з'їзду, який проходив у Києві 6 квітня 1917 р. Там піднімалися питання про необхідність українізації середньої та вищої школи, підготовки україномовних педагогічних кадрів, відкриття кафедр українознавства та української мови [16, с.137].

Першочерговим завданням для влади було підвищення загальноосвітнього рівня українського народу, адже понад 70% населення було неписьменним. З весни 1917 р. Центральна Рада розпочала формування мережі україномовних освітніх закладів: початкових шкіл, гімназій, училищ та вишів [9, с.4]. Станом на грудень 1917 р. в Україні функціонувало понад 38 тис. нижчих початкових однокласних і 1373 двокласних шкіл, 573 вищих початкових шкіл, 92 українські гімназії (25 з них — в селах) [12, с. 62].

Становлення системи української вищої освіти розпочалося з прийняття Декларації Генерального Секретаріату Центральної Ради від 26 червня 1917 р., яка визначала основні вектори розвитку національної школи та підготовки для неї кадрів [3, с. 192]. У 1917 році постали Українська Науково-Педагогічна Академія та Українська Академія Мистецтв, спрямовані на формування вчителя нової генерації; Українська Науково-Педагогічна Академія, створена за ініціативи Григорія Ващенка, яка здійснювала підготовку вчителів-українознавців; Київський юридичний інститут, Природничий і географічний інститути в Києві, Економіко-адміністративний інститут, Одеський муніципальний інститут. Гордістю українських державних університетів стали висококваліфіковані викладачі, серед яких – філологи А. Кримський, А. Лобода, І. Огієнко, Ф. Сушицький, історики М. Грушевський, Д. Дорошенко, мистецтвознавці Г. Павлуцький, К. Широцький, юристи М. Василенко і Б. Кістяківський, фізики й математики І. Ганницький, Д. Граве, С. Тимошенко, педагог С. Русова та інші.

Процес формування мережі вищих навчальних закладів продовжився у березні 1918 р., коли уряд УНР схвалив проект відкриття українських університетів: класичних (Київ, Кам'янець-Подільський, Катеринослав, Полтава, Чернігів) і науково-популярних (Житомир, Холм, Одеса, Харків, Полтава, Чернігів, Суми, а згодом Херсон, Черкаси, Умань, Ніжин, Вінниця, Кременчук, Єлисаветград) [10, с. 31]. Хоча Центральна Рада і не змогла реалізувати цей проект в повному обсязі, він став основою державної освітньої політики у галузі вищої освіти Гетьманату.

В період Центральної Ради діяли різного роду товариства мистецького й наукового спрямування, які відіграли значну роль у піднесенні національної свідомості українців. До найвпливовіших

належало Товариство “Просвіта”, а її філії стали ініціаторами багатьох культурно-творчих починань у 1917 р., зокрема у театральному житті. 11 травня відбулася перша театральна прем'єра — п'єса І. Карпенка-Карого “Безталанна”. На ґрунті української революції активізувалися мистецькі пошуки Леся Курбаса. На сцені “Молодого театру” вдавалися до модерних сценічних засобів відтворення української та європейської драматургії, а його прийомами в новому тисячолітті користуються на усіх мистецьких майданчиках — від театральних сцен до відкриття амфітеатрів та інсталяцій на стінах будинків [23, с. 350].

За період Центральної Ради активно розвивалася кінематографічна справа. Маючи в розпорядженні два кіноапарати, театральний відділ знімав на плівку найвидатніші події українського суспільно-політичного життя. В Києві було створено перший стаціонарний державний кінотеатр.

Уже з перших днів свого існування Центральна Рада приділяла увагу відкриттю видавництв і друкарень, налагодженню книговидавничої та бібліотечної справи. У 1917 р. в Україні діяли 78 державних і приватних видавництв, а також різні товариства, об'єднання, громадські організації як видавничі осередки. Протягом березня — листопада 1917 р. було видано літературно-художніх творів загальним тиражем 360500 прим. [14, с. 32]. Досить популярним став часопис “Книгар”, дописувачами якого були В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов. На сторінках видання публікувалися рецензії на нові книжки, статті з історії та теорії літератури, історії книги, актуальних питань культури та книговидавництва [6, с. 404]. Уже в 1918 р. видавничий рух набрав високих темпів, а кількість видавництв збільшилася до 104. Найбільш продуктивними були “Вернигора”, “Дзвін”, “Дніпросоюз”, “Друкарь”, “Серп” та ін.

Протягом 1917 р. було розроблено комплекс заходів щодо організації музичного життя і музичної освіти в Україні. Прийняті закони про музичний факультет при Українському державному університеті, відкрито Національну оперу, кобзарську школу, організовано мандрівні хорові капели, диригентські курси. До розвитку українського музичного мистецтва доклали чимало сил

талановиті композитори, оранжувальники, диригенти К. Стеценко, М. Леонтович, О. Кошиць та Я. Степовий.

Революція дозволила розвинутися й українському мистецтву. До Києва повернулися і працювали митці світового рівня, такі як В. Кричевський, О. Мурашко, М. Жук, П. Холодний, брати М. і Т. Бойчуки та багато ін. Їх об'єднала ідея створення Української академії мистецтв, урочисте відкриття якої відбулося 22 листопада 1917 р. Першим ректором академії став Ф. Кричевського, а Г. Нарбута обрано професором. Художник виконав малюнки-ілюстрації до “Української абетки”, яка стала помітним явищем в художньому житті. Разом із Г. Нарбутом в Україну повернувся відомий український графік І. Мозалевський, який здобув світову славу, був засновником мистецько-промислової школи у Кам'янці-Подільському.

Більшовицька окупація України у січні — лютому 1918 р., хоча й не була тривалою, перервала процес становлення української національної культури. Його вдалося відновити в березні — квітні 1918 р. [14, с. 3], а повноцінно продовжити вже за П. Скоропадського. Незважаючи на кардинально відмінну від Центральної Ради соціально-економічну політику, гетьман також вважав пріоритетним напрямом державної політики розвиток і підтримку національної культури та освіти, усвідомлював значення української мови як об'єднавчого чинника для всіх громадян: “Великороси зовсім не визнають української мови,... Взагалі ж це обурливо – презирливе ставлення до української мови ґрунтується виключно на безграмотності і на повному незнанні та небажанні знати українську літературу” [22]. За його дорученням, Рада Міністрів розробила механізми забезпечення прав української мови в школі, державних і громадських установах, надавала фінансову підтримку різним національним товариствам і організаціям [11, с. 23].

Уряду довелося прикласти чимало зусиль у напрямі створення національної школи, оскільки лише у початковій школі вчителі володіли українською мовою й були готові вводити предмети українознавства. Натомість у середній та вищій школах російське вчительство становило більшість та було агресивно налаштоване проти будь-яких спроб українізації.

Рішенням Міністерства освіти від 22 липня і 5 серпня 1918 р. у початкових школах для українських школярів запроваджувалося навчання рідною мовою. В тих школах, де українці становили менше 50%, допускалося викладання “тією мовою, яка вживається в школі”, але наказувалось обов'язково ввести предмети з українознавства: українську мову та літературу, історію і географію України [11, с. 23]. Всього в Українській державі діяло понад 1200 державних нижчих початкових шкіл, а кількість вищих початкових шкіл збільшилася з 343 (квітень 1918 р.) до 1069 (листопад 1918 р.) [11, с. 23].

Департамент середньої освіти на чолі з А. Синявським займався відкриттям нових українських державних середніх шкіл, яких на початку 1918/19 навчального року функціонувало 50 (40 українських гімназій для хлопчиків та 10 реальних шкіл) [11, с.24]. Завдяки зусиллям Гетьмана та його уряду відкрито 150 українських державних гімназій, фінансованих державою, причому деякі з них діяли навіть у селах. Для підтримки талановитих, але незаможних, учнів уряд заснував 350 іменних стипендій імені Т.Шевченка, Г.Сковороди, І.Котляревського, В.Антоновича, Лесі Українки, М.Лисенка, М.Кропивницького, І.Нечуя-Левицького, І.Карпенко-Карого та ін.

Українська національна школа потребувала педагогічних кадрів, які б володіли українською мовою і могли навчати українознавчих предметів у навчальних закладах різних ступенів. Під такі потреби перебудовувалась робота педагогічних навчальних закладів, створювались учительські семінарії (12) та інститути (2). Циркулярами міністра народної освіти від 15 серпня та 7 вересня в учительських семінаріях вводилися обов'язкові предмети з українознавства: українська мова та література, історія та географія України.

Гетьман особисто звертався до українських вчителів із закликом вивчати українознавство і бути прикладом для молодого покоління. У своїй промові 29 червня 1918 р. він зазначив: “Вас же панове, прохаю, коли роз'їдетесь на свої посади, прикласти весь свій розум і любов до Неньки-України на те, щоб підняти рідну національну школу як найвище, розуміючи, що тільки освіта... допоможе народові вийти на кращий, спокійний і рівний шлях життя” [22]. З 1 червня до 1 вересня 1918 р. проходили курси українознавства,

які підготували 15500 педагогів [11, с. 25]. Цікавим фактом є те, що таке навчання проводилось також на території Воронежчини, Курщини, де проживала значна частина українців, а також в українській Холмщині, окупованій Польщею. Усі курси Міністерство забезпечувало досвідченим персоналом і надавало слухачам житло та матеріальну допомогу.

Комісія у справах вищої школи та наукових закладів на чолі з В.І.Вернадським займалася реформуванням вищої освіти. 17 серпня 1918 р. П.Скоропадський затвердив прийнятий Радою Міністрів закон про відкриття Київського та Кам'янець-Подільського державних університетів [11, с. 26]. Тоді ж було засновано український історико-філологічний факультет у Полтаві та Правничий Факультет у Січеславі (колишньому Катеринославі, тепер Дніпро). Українізовано Харківський, Одеський університети та Київську політехніку. Для молодих учених, яких заохочували вдосконалювати свої знання за кордоном, засновано 30 стипендій, на які виділялось 150 тис. крб. [21]. Всього за добу П. Скоропадського було відкрито більш як 20 вищих навчальних закладів.

Формування мережі державних і приватних вищих шкіл мало на меті створити фундамент нової системи української вищої освіти, адаптувати передовий світовий досвід у цій галузі. Однак труднощі часу, політична нестабільність, воєнні дії завадили реалізації такої мети.

Вершиною національно-культурної діяльності стало заснування Української Академії наук як найвищої наукової установи в Україні. 14 листопада 1918 р. П. Скоропадський ухвалив закон “Про заснування Української Академії Наук” та особисто затвердив її перший склад із 12 дійсних членів. УАН була самоврядною установою, що складалася із 45 установ: 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінетів, 2 лабораторій, Ботанічного та Акліматизаційного садів, Астрономічної обсерваторії, Біологічної станції, бібліотеки, друкарні та архіву [8]. Статут підкреслював і загальноукраїнський характер Української академії наук, адже дійсними членами могли бути не тільки громадяни Української Держави, а й українські вчені заходу України, яка тоді входила до складу Австро-Угорщини. Першим президентом УАН став В. Вернадський, а ученим секретарем - А. Кримський. Науковий

потенціал українознавства втілювався у системних археографічних, історичних, етнографічних, мистецтвознавчих, фольклорних, літературознавчих, мовознавчих, правничих, економічних досліджень, які проводили українські вчені-академіки Д. Багалій, Є. Тимченко, С. Єфремов, С. Смаль-Стоцький, М. Холодний та ін. [5, с. 64]

На час Гетьманату припадає заснування й інших наукових установ, таких як: Державний Український Архів, в якому мали бути зосереджені документи з історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограду; Український Історичний музей та Українська Національна бібліотека, в якій нараховувалося понад 1 млн. книжок [22].

Для координації фахової діяльності мистецьких закладів створено Головне управління у справах мистецтва та національної культури, яке очолив П.Дорошенко. Під патронатом управління в Києві працювали Державний драматичний театр, Державна драматична школа, Український національний театр державної оперети імені М. Лисенка, Національна галерея мистецтва. Слід пам'ятати, що діяльність культурних установ фінансувалася державою, що дало потужний стимул для розвитку науки, освіти і культури, поновлювало національне життя новими досягненнями.

За період правління П. Скоропадського Київ перетворився на провідний культурно-мистецький, освітній центр, осередок консолідації патріотичних сил. Впродовж 1918 р. в столиці відбувалися: загальнодержавний форум художників, виставки художніх творів в залі Української Академії мистецтв, презентація творів Товариства київських художників і Товариства киян. З 1 січня 1919 р. планувалося відкриття виставки Товариства діячів українського пластичного мистецтва, у якій заявили про участь: Г. Нарбут, О. Мурашко, М. Бойчук, М. Жук. П. Холодний, К. Трохименко, брати Кричевські та інші [20]. На таких заходах інтелігенція підтримувала й популяризувала національну ідею засобами мистецтва.

Потужна законодавча база, практичні напрацювання гетьманського уряду в культурній сфері стали сприятливим фактором розвитку культури в період Директорії. Також існували й негативні чинники, які перешкоджали культурному розвитку. Нестабільність, невизначеність курсу нової влади ставили під сумнів подальший

розвиток різних напрямів національного мистецтва, які фактично відродилися за часів Центральної Ради.

Серед перших законодавчих актів Директорії був закон про державну мову в УНР, прийнятий 1 січня 1919 р., який врегулював статус української та права мов національних меншин. Створене Міністерство освіти значну увагу приділяло підготовці вчительських кадрів. З цією метою при університетах і вищих жіночих курсах започатковано “педагогічні семінарії”, відкрито нові профільні кафедри, зокрема кафедру педагогіки на чолі з С. Русовою в Кам’янець-Подільському університеті [15, с. 84]. Державою профінансовано заснування учительських інститутів у Харкові, Херсоні, Кам’янець-Подільському, розширено перелік спеціалізацій у Харківському технічному, Київському політехнічному, Новомосковському інституті сільського господарства та інших вишах [17, с. 117]. Однак через більшовицьку інтервенцію частина цих закладів розпочала роботу вже за часів радянської влади.

Політика Директорії спрямовувалася здебільшого на підтримку театрального, музичного мистецтва та кінематографа, оскільки вони носили просвітницько-пропагандистське значення та активно використовувалися для підвищення національної свідомості та підтримки революційного духу серед населення. Директорія заохочувала діяльність як професійних, так і аматорських театрів, що мали донести до широкої аудиторії здобутки сценічної майстерності. Театральні постановки часто носили політичний підтекст й орієнтувалися на сучасність. Завданням мандрівних театрів та музичних колективів стало пропагувати національну ідею по всій території України, особливо в місцях, віддалених від культурних центрів. У буремній ситуації факти й гасла були вагомішими, ніж естетичні критерії [1, с.16].

Найвизначнішою подією музичного життя стало створення Української республіканської хорової капели у 24 січня 1919 р., головним диригентом якої став О. Кошиць [2, с. 131]. Свою діяльність капела розпочала концертами по містах України, згодом вирушила у велике турне по Європі. В 1919 р. капела виступила з концертами у Франції, Чехословаччині, Великій Британії, Швейцарії, Польщі та ін країнах. Гастролі проходили з великим успіхом. Хорова капела

продемонструвала світові найкращі зразки національної та світової музики у виконанні українських віртуозів.

З приходом до влади більшовиків розпочався етап фактично безконтрольного ставлення до культурної спадщини країни. Втілення принципу “грабуї награвоване” призвело до нищення монументальних пам’яток та відвертого розкрадання культурної спадщини.

Не менш яскраво і результативно відбувався процес становлення української держави та розвиток її культурної і релігійної справи на заході України: у проголошеній 13 листопада 1918 р. Західно-Українській Народній Республіці. Принагідно зазначимо, що державна культурно-просвітницька політика ЗУНР втілювала загальноукраїнську стратегію та відповідала вимогам часу. Неможливо переоцінити значення Акту Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 року для формування єдиної державної візії майбутнього України. Цей історичний момент став орієнтиром для всіх поколінь борців за волю України, заклик до єдності й неподільності українських земель і нашого народу від Закарпаття до Донбасу.

Одним з пріоритетних напрямів державної політики ЗУНР була реорганізація шкільництва та формування україномовної освітньої мережі. Базові постулати національного шкільництва виклав С. Сірополко, член комісії з розробки проекту єдиної школи в Україні. Він, на сторінках часопису “Республіка”, акцентував увагу на необхідності забезпечити: автономію школи, яка мала бути національною, виховною та діяльною; активну участь громадськості в освітньому процесі; утвердження правового статусу вчителя [19, с. 334]. Такими питаннями займався Державний секретаріат освіти і віросповідань, створений в листопаді 1918 р. Юридичну основу функціонування закладів освіти творили закони й розпорядження, прийняті Українською Національною Радою, Державним Секретаріатом впродовж січня-травня 1919 р. Так, згідно Закону “Про основні уладження шкільництва на Західній області Української народної Республіки” від 13 лютого 1919 р. всі школи – громадські, середні, гімназії, реальні та інші – оголошувалися державними, а вчителі визнавалися державними службовцями. Урядовою та навчальною мовою в усіх державних школах запроваджувалася українська (це положення підтверджувалося законом про українську

мову від 15 лютого 1919 р.) [24, с. 330]. В українських селах, містечках і великих містах були відкриті українські народні (початкові) школи. Державними стали українські приватні гімназії в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові, Яворові та вчительські семінарії в Коломиї, Львові та Тернополі. Уряд ЗУНР надавав можливість відкривати і приватні школи за умови, коли засновник і вчителі були громадянами української держави і виконували розпорядження влади. Загалом діяло 30 українських середніх навчальних закладів: 20 гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських семінарій [24, с. 331].

При Державному секретаріаті освіти і віросповідань працювала спеціальна комісія, члени якої розробляли навчальні плани і програми, а також підручники для усіх типів шкіл ЗУНР. Спеціальний закон започаткував державне видавництво шкільних підручників та книжок, а усі школи зобов'язувалися користуватися виключно його виданнями [24, с. 332].

Керівництво ЗУНР усвідомлювало необхідність фахової підготовки вчительських кадрів до роботи на нових засадах. З цією метою, резолюцією Української Національної Ради від 15 лютого 1919 р. започатковано курси українознавства для вчителів [19, с. 334]. Урядовці не оминули своєю увагою й питання покращення матеріального становища педагогів, зміцнення їх соціального статусу та авторитету. Розпорядженням Державного секретаріату освіти і віросповідань від 16 лютого 1919 р. усім вчителям підвищили заробітну плату, пенсії та виплати вчительським вдовам і сиротам. Розміри доходів визначалися залежно від кваліфікації, стажу роботи та кількості членів сім'ї.

Окрім формування мережі початкових і середніх шкіл, важливе місце в державній освітній політиці займала вища освіта. Планувалося розбудовувати ремісничу й фахову освіту, а також відкрити український університет. Оскільки Львівський університет залишився на польській території, були відкриті тимчасові університетські правничі та філософські курси у Станіславові. Студенти, таким чином, отримали можливість завершити навчання у виші.

Державний секретаріат освіти і віросповідань опікувався також справами культури і мистецтва, виділяв кошти, заохочував

відкриття театрів, бібліотек, зобов'язував зберігати в бібліотеках, архівах зразки друкованої продукції ЗУНР. Такі задуми так і не були втілені у житті у зв'язку із захопленням території ЗУНР польською армією та подальшим входженням до новоствореної польської держави.

До духовної національної скарбниці увійшли надбання української культури доби ЗУНР. Представники літератури, мистецтва долучилися до національно-визвольних змагань. Серед них: письменники О. Бабій, Р. Купчинський, Б. Лепкий, О. Назарук, М. Ірчан; художники М. Бринський, Ю. Буцманюк, О. Курилас; композитори Я. Барнич, М. Гайворонський, Л. Лепкий; актори та режисери М. Бенцаль, Й. Гірняк, Л. Курбас, І. Рубчак, М. Крушельницький та десятки інших [18, с. 346].

Чільне місце серед репрезентантів культурного життя ЗУНР займало театральне мистецтво, а воєнні дії не завадили його творчому злету. Звісно, що держава не змогла повноцінно підтримати театральне мистецтво, яке розвивалося у скрутних матеріально-технічних умовах. Однак, попри труднощі, діяло два професійні галицькі театри: Новий львівський театр в Тернополі під керівництвом А. Бучми та Український театр ЗУНР, яким керував Й. Стадник [18, с. 347]. Творчі колективи докорінно оновили репертуар, а також пропонували своїм глядачам прем'єри: п'єсу С. Черкасенка “Казка старого млина”, В. Винниченка “Панна Мара” та інші [18, с. 347]. Певного успіху досягнули й аматорські театри, створені філіями “Просвіти” та інших національних інституцій. Відступ УГА за Збруч ускладнив становище українських театрів, які змушені були переїжджати, шукати собі покровителів, а згодом – припинити своє існування або емігрувати. Попри все, театральне мистецтво ЗУНР стало ефективним засобом у формуванні національної свідомості українців, а також потужною зброєю у боротьбі за рідну мову та культуру.

Активну участь у розбудові Західно-Української Народної Республіки, без сумніву, брало греко-католицьке духовенство, представники якого увійшли до виконавчих і представницьких органів влади нової адміністрації [13, с. 204]. З перших днів формування Української Галицької Армії до її бойових груп, куренів, Окружних військових команд добровільно долучалися або були запрошені

священники, які ставали польовими духівниками (капеланами). Вони займалися як національно-патріотичним вихованням, так і підтримували бойовий дух серед українських військових. Близько 100 греко-католицьких священників служили в лавах УГА, з них: більше 40 загинули на польському, більшовицькому та денікінському фронтах або в період пандемії тифу восени 1919 р. [13, с. 205].

Визначною подією у житті Греко-католицької церкви став з'їзд у Станіславові 7-8 травня 1919 р. на якому більше як 200 представників духовенства прийняли рішення, скеровані на активізацію Церкви у розбудові ЗУНР як держави, заснованої на християнських засадах [13, с.206]. Однак, в ході українсько-польської війни, Східна Галичина була окупована польською армією, а українські державотворці й духовенство перейшли річку Збруч і приєдналися до УНР.

Дещо по іншому розвивалася православна церква на теренах підросійської України, адже вона була складовою російської і підпорядковувалася московському патріархату. Вже Центральна Рада вживала заходів щодо надання автокефалії українській православній церкві. З цією метою планувалося скликати церковний Собор, однак завершити процес надання автокефалії так і не вдалося: Україну окупували більшовики, а УЦР втратила контроль над територією. Більш результативно у релігійній сфері працював уряд гетьмана П. Скоропадського, при якому діяло окреме Міністерство віросповідань. Керівник відомства В. Зінківський озвучив державну стратегію в даному питанні на останній сесії Українського церковного Собору 12 листопада 1918 р.: “В самостійній державі має бути і самостійна Церква... автокефалія Української Церкви. Це не лише церковна, але й національна наша необхідність... В імені уряду Української Держави маю за честь оголосити його тверду і непохитну думку, що Українська Церква має бути автокефальною” [22]. Таке рішення стало основою для подальшого просування ідеї самостійності церкви вже за часів Директорії УНР, яка в січні 1919 р. ухвалила Закон “Про вищий уряд Української Автокефальної Православної церкви”. Він став фундаментом для створення української національної православної церкви і позбавлення її впливу РПЦ. І. Липа, міністр культів і віросповідань, розпочав підготовку до нового Всеукраїнського Православного Церковного собору. Але реалізувати

ці плани не вдалося: уже наприкінці січня — на початку 1919 р. влада Директорії залишила Київ. Лише в жовтні 1921 р. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор проголосив створення Української Православної Церкви і обрав її митрополитом Василя Липківського [7].

Отже, можна констатувати, що Центральна Рада, Гетьманський уряд, УНРада і Державний Секретаріат ЗУНР, Директорія УНР як центральні органи влади (1917-1920) вважали українську культуру фундаментом національного державотворення. Незважаючи на обставини, досягнуто вагомих результатів у національно-культурному будівництві, позитивний досвід якого має велике значення для сьогодення суверенної України і має бути переосмислений та адаптований під сучасні реалії соціокультурної ситуації у нашій державі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуславський О. В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917-1920 рр.: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.08. / О. В. Богуславский. К. : Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. 20 с.
2. Буравченко Д. А. Культурне життя за Директорії УНР: здобутки та втрати / Д. А. Буравченко // Симон Петлюра в історії та національній пам'яті: матеріали Всеукр. наук. конференції (20-22 травня 2009 р.) / Укр. ін-т нац. пам'яті, Ін-т історії України НАН України, Полтавський держ. пед. ун-т В. Г. Короленка; відп. Ред. В. Ф. Верстюк. К. : Фоліант, 2009. С. 127-140.
3. Вища освіта і Болонський процес: (навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти) / М. Ф. Дмитриченко, Б. І. Хорошун, О. М. Язвінська, В. Д. Данчук. К. : Знання України, 2006. 439 с.
4. Відозва Української Центральної Ради до українського народу від 22 березня 1917 р. [Електронний ресурс] // Робітнича газета. К. : 1917. Режим доступу: [http // www.zakon.rada.gov.ua/](http://www.zakon.rada.gov.ua/). Назва з екрана.
5. Гомотюк О. Утворення Академії наук як координатора українознавчих досліджень / О. Гомотюк // Сторінки історії : Збірник наукових праць. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2006. Вип. 22. С. 62–75.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. Дорошенко. Ужгород, 1932. Т1. 512 с.

7. Історія релігії в Україні : Навчальний посібник / За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. К. : Знання, КОО, 1999. 735 с.
8. Квітка В. Дітище Скоропадського, останнього українського гетьмана [Електронний ресурс] / В. Квітка // Український інтерес : інтернет-газета. 2022. 27 листопада. Режим доступу : <https://uain.press/blogs/1118218-1118218>
9. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні : Педагогічні концепції / [А. Погрібний, А. Алексюк, О. Вишневський та ін.] К. : Школяр, 1997. 151 с.
10. Корж-Усенко Л. Розбудова мережі вищих навчальних закладів у добу українського державотворення / Л. Корж-Усенко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. Мелітополь, 2018. Вип. 1 (20). С. 29-36.
11. Кучменко Е. М. Історія реформування освіти в Україні за доби Гетьманату Павла Скоропадського [Електронний ресурс] / Е.М. Кучменко // Магістеріум : інтернет-журн. К. : НаУКМА, 2001. Вип. 7 : Історичні студії. С. 21–26. Режим доступу : <http://ekmair.ukma.edu.ua>
12. Лебідь І. Ю. Історичні умови розвитку системи освіти в Україні (1917-1918 рр.) / І. Ю. Лебідь // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2011. Випуск 9. С. 58-62.
13. Марчук В. Участь греко-католицького духовенства в державному будівництві ЗУНР / В. Марчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича. – Львів, 2000. Вип. 6. : Західно-Українська Народна Республіка : історія і традиції. С. 204–207.
14. Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради [Електронний ресурс] / Осташко Т. С. // Український історичний журнал. 1998. №3. С. 24–38. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1998_3_24
15. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. / С. Постернак. К.: Вид. тов-во «Друкарь», 1920. 127 с.
16. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920) : монографія / Д. Ф. Розовик. К., 2002. 312 с .
17. Розовик Д. Культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. / Д. Розовик. К. : «Аквілон-плюс», 2011. 543 с.
18. Савчук Б., Білавич Г. Театральне мистецтво ЗУНР / Б. Савчук, Г. Білавич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність

/ Національна академія наук України, Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича. Львів, 2000. Вип. 6 : Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. С. 346–348.

19. Ступарик Б. Організація шкільництва в Західно-Українській Народній Республіці / Б. Ступарик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича. – Львів, 2000. Вип. 6 : Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. С. 333-335.

20. Телячий Ю. В. До історії мистецького життя м. Києва в часи гетьманату П. Скоропадського (1918 р.) / Ю. В. Телячий // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб. наук. пр. / За заг. ред. П. С. Григорчука. Вінниця : [б.в.], 2009. – Вип. 17 : Серія «Історія». С. 136–139.

21. Терещенко Ю. Що встиг Скоропадський? [Електронний ресурс] / Ю. Терещенко // Історична правда : інтернет-газета. 2023. 25 січня. Режим доступу : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/13/153341/>

22. Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі / Ю. С. Фігурний ; Міністерство освіти і науки України, Науково-дослідний інститут українознавства, Відділ української етнології. К.: НДІУ, 2008. 128 с.

23. Чорний С. Лесь Курбас — творець українського модерного театру / С. Чорний // Український театр і драматургія. Мюнхен-Нью-Йорк, 1980. 450 с.

24. Черноус В., Кравчук М. Правові основи розвитку освіти в ЗУНР / В. Черноус, М. Кравчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2000. Вип. 6. : Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. С. 330-332.

Косенко Є.К.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

ВІЙНА, ЯКА ЗМУСИЛА ЗМІНИТИ ПРОФЕСІЮ: ВДЯГТИ ФОРМУ СОЛДАТА

24 лютого 2022 року о 5:00, за Києвом, намагаючись «остаточно вирішити українське питання», РФ розпочала масовану атаку із застосуванням усіх видів озброєння на всі великі міста вільної України.

Наслідуючи Гітлера, який теж хотів «остаточно вирішити єврейське питання», керівництво країни-агресорки наказало своїм військам перейти державний кордон України та атакувати його столицю та міста, об'єкти критичної інфраструктури, аеродроми, Збройні Сили України, вбиваючи на своєму шляху мирних громадян, руйнуючи їхні будинки, школи та дитячі садки. Білорусь приєдналася до атаки на боці Росії. Але щось пішло не так і ця атака захлинулася [4].

Народ України завадив його планам. Російська армія була зупинена і почала швидко утилізуватися, втрачаючи за перші кілька днів більше живої сили та техніки, ніж за багато років двох чеченських воєн та сирійську авантюру, разом узяті. Демократичний світ не здригнувся і об'єднався довкола України.

Війна поставила на паузу професійні прагнення багатьох українців. Хтось вирішив відкласти зміну фаху на кращі часи, комусь навпаки довелося перекваліфікуватися екстерном.

Людей, які вже склалися як професіонали в певній сфері, але з якихось причин вирішили змінити спеціальність, називають світчерами. Зазвичай, бажання здобути новий фах виникає через відсутність викликів та перспектив кар'єрного росту на попередньому місці роботи, через втому від свого щоденного функціонала, а також через необхідність поліпшити матеріальне становище. Утім сьогодні доведеться говорити ще й про так званих вимушених світчерів – людей, які у зв'язку з війною розпочали своє професійне зростання з

самого початку в новій сфері, хоча ще до повномасштабного вторгнення в них таких планів не було.

Таким прикладом для всіх є відомий черкаський журналіст Валентин Чернявський від початку повномасштабної війни записався до місцевої тероборони. Валентин пригадує, що в перший день повномасштабного російського вторгнення 24-го лютого - відвіз дітей на дачу, а сам пішов у військкомат. У лавах ТРО Валентин Чернявський навчився поводитися зі зброєю та склав військову присягу. Тим паче є ще бізнесмени, і вчитель історії є, колишні правоохоронці, пенсіонери. Повна хата людей із різних професій і більшість з них - не пов'язані з військовими [1].

Втім, сприймати 14 жовтня як суто чоловіче свято може лише той, хто дуже погано знається на реаліях сучасної України та світу загалом. Хто дуже мало знає про війну, яка триває на нашій землі, та про війни, що точаться у численних “гарячих точках”. Захищати Вітчизну мають чоловіки. Такі стереотипи вкладалися у свідомість десятиліттями. Але ще кількасот років тому на теренах України існували бойові жіночі “сестринства”, де жінок навчали володінню підручною “зброєю” - рогаками, ціпами, великими ножами. Адже ворог міг підступно напасти звідусіль, доки чоловіки обороняли рідний край на іншому фронті. І тоді захист домівки, дітей, села, громади лягала на плечі жіноцтва. Таким прикладом є Ліза їй 21 рік. До 24 лютого вона жила у Львові разом з хлопцем, навчалася на психолога, активно волонтерила та брала участь у мирних акціях. Зараз Ліза служить в зоні бойових дій на Харківщині та бореться одразу на кількох фронтах: проти загарбників і за жіночі права [3].

Понад 25 тисяч жінок на сьогодні є військовослужбовцями Збройних Сил України - жінок-військовослужбовців ЗСУ, медиків, добровольців. Але ця цифра значно більша, адже є медики, бійці добровольчих підрозділів. З 2014 року в кожній жінки, яка пішла на фронт, є своя причина йти на війну страшно, але повертатися в сотні разів страшніше: тут більше нерозуміння. Зламана психіка і проблеми зі здоров'ям, як у більшості ветеранів [2].

Таким чином, ми маємо цінувати та поважати жінок та чоловіків, які обрали для себе цю нелегку місію саме сьогодні. Разом з тим, багато українців прагнуть бути корисними і робити свій внесок у прискорення нашої перемоги і миру на українській землі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Суспільне новини змін професій під час війни 15 червня 2022 року. URL: <https://suspilne.media/351090-pidsumki-2022-roku-ocima-vijni-sport-na-cernivivsiniv/>
2. Світчери під час війни: це історії людей, яким довелося змінити фах 01 листопада 2022 року. URL: <https://nashkiev.ua/life/svitcheri-pid-chas-viini-tse-istorii-lyudei-yakim-dovelosya-zminiti-fah>
3. Історії українських воїнів *Україно Військо Бойправи* Київ 2018 року. URL: <https://www.mil.gov.ua/multimedia/biblioteka/istorii-ukrainskih-voiniv.html>.
4. Початок війни Росії проти України. URL: <https://www.dilovamova.com/index.php?page=10&holiday=651>.

Кудрявцева Н.А.,
старший викладач
(м.Харків)

ПОЛІТИКА УНР ЩОДО ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Національно-визвольна доба 1917–1921 рр. характеризується значною політичною та дипломатичною діяльністю українських національних сил, спрямованою на відродження самостійної держави на всіх українських землях. Одночасно доводилося вирішувати проблеми військового будівництва. Процес національного військового будівництва гальмувався через антимілітаристську політику лідерів Центральної Ради та майже повну відсутність національно-свідомих фахівців військової справи.

Офіцерський корпус як окремих соціальний прошарок завжди був стрижнем будь-якої армії. Українські офіцери періоду українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., як правило, не мали спеціальної військової освіти та підготовки і професіоналізму вони набували під час збройної боротьби за незалежність своєї держави. Це “батько” українського націоналізму – Микола Міхновський, Євген Коновалець, Роман Дашкевич – правники, Юрій Тютюнник – агроном та ін. Симон Петлюра, журналіст за освітою, прекрасно розумів значення війська для побудови й оборони української державності та

вважав, що національний склад армії має велике значення: «У військових частинах Української Армії повинні залишатися тільки ті козаки-старшини, які родилися на Україні і жили тут постійно. Решта вояків не-українців можуть залишитися в нашій війську тоді, коли вони виявлять своє відношення до Української Державності... [4]. Такі погляди провідних діячів доби УНР зумовили політику щодо формування національної військової системи освіти, що полягала поперше в українізації військових навчальних закладів, колишньої Російської імперії.

Перша спроба українізації військових шкіл була зроблена юнкерами Києва 30 березня 1917 р. Окреме зібрання юнкерів-українців усіх військових шкіл міста звернулося до Українського Військового Комітету, Ради солдатських депутатів Київського гарнізону, Ради робітничих і солдатських депутатів Петроградської округи та військового міністра з вимогою, щоб : “1. Всі полки, що стоять на землі українській, комплектувалися виключно з українців (солдатів та офіцерів). 2. Українців, які скінчили військові школи, призначати в полки, які стоять на Україні. 3. Для навчання у військових школах усіх українців посилати виключно в школи, що на українській землі” [4]. 9 квітня 1917 р. відбулося віче офіцерів, лікарів, військових урядовців, юнкерів та солдатів м. Харкова. У резолюції йшлося про те, щоб офіцерам-українцям дати право записуватися в українські полки після закінчення військових шкіл, шкіл прапорщиків, а українці-офіцери, щоб мали право переводитися туди, де є солдати українці [6]. Ухвала ж гуртка юнкерів і офіцерів Віленської військової школи у Полтаві містила вимогу створення національного українського війська. Для її реалізації необхідно було пропагувати ідею заснування українських полків та налагоджувати стосунки з українськими військовими організаціями, а також дбати про поширення національної освіти між юнкерами й офіцерами [5].

У квітні 1917 р. у військових школах імперії активно закладаються і діють українські товариства. Для координування їхньої роботи у Києві було засновано “Союз українських юнкерських товариств військових шкіл Росії” [5]. Наприкінці квітня з метою “Об’єднати всіх юнкерів, котрим не байдужа доля України, заснувати українські громади при кожній військовій школі.” [7] був заснований

ще один координуючий орган – Всеукраїнська юнкерська спілка, що об'єднувала 32 військові школи [9].

Спонтанне поширення українського військового руху потребувало певних організаційних форм та плановості. Тому 1-й Всеукраїнський військовий з'їзд, що проходив у Києві з 5-го до 8-го травня 1917 р., прийняв окрему ухвалу щодо українізації військової освіти. У ній було визначено такі головні завдання: 1) здійснювати освіту у військових школах українською мовою; 2) відкривати військові школи від найнижчих до вищих; 3) військові статuti та різні підручники перекласти українською мовою; 4) для українських військових громад і гуртків виписувати літературу (газети, журнали, книжки і агітаційну літературу) з державних коштів; 5) відкривати просвітні курси у війську [1, с. 172]. З'їзд покладав практичне проведення українізації існуючих на Україні військових шкіл (юнкерських, прапорщиків, морських, авіаційних тощо) на Центральну Раду та на Український Військовий Комітет.

Другий напрямок формування національної військової освіти – відкриття нових національних військових шкіл та розроблення планів, програм та інструкцій для українських військових шкіл.

Так у вересні 1918 р. Головна шкільна управа Військового міністерства під проводом генерала Армії УНР М. Юнакова розробила план створення мережі військових юнацьких шкіл для підготовки старшин. Усі школи поділялися на: основні – з однорічним курсом навчання та фахові – з дворічним курсом. У випадку об'єднання основної та фахової шкіл в один навчальний заклад утворювалася спільна військова юнацька школа. Першою школою, створеною Головною шкільною управою, була інструкторська школа старшин – перша українська школа зі скороченим курсом навчання, яка зробила випуски старшин для війська. У цю школу приймали старшин для підвищення військової освіти. Строк навчання в ній був спочатку 2, а пізніше 4 місяці. З усіх юнацьких шкіл найбільш відомою для нас є «Київська інженерна юнацька школа». На жаль, випусків ця школа не зробила.

Згідно плану в січні 1919 р. таку школу було засновано у Житомирі, яку очолив полковник В. Петрів [8]. Школа поділялася на чотири відділи (піший, кінний, гарматний, інженерний), у ній навчалася 1156 юнаків, викладацький корпус становили 20 лекторів і

90 старшин [3, с. 129]. 1 жовтня 1919 р. було урочисто здійснено перший випуск трьохсот українських старшин. Особливість випуску полягала у тому, що молоді хорунжі встигли отримати у процесі навчання знання закріпити у реальних бойових умовах.

Наприкінці 1919 р. український уряд підпадає під вплив Польщі. Тому вже у середині грудня 1919 р. у зайнятому поляками Кам'янці-Подільському почалося створення другої спільної військової юнацької школи з підготовки старшин з відділами різних родів зброї. Виконувачем обов'язків начальника школи призначено О. Пучковського. До школи приймалися юнаки, віком від 18 до 35 років, у піхотний і кінний відділи – із закінченою середньою освітою в обсязі не меншою за чотири класи вищої початкової школи, або 7 класів гімназії, на гарматний та інженерний відділи – не менше 8 класів гімназії. Курс навчання у школі повинен був тривати шість місяців занять, також додавалися 19 днів занять у полі та місяць для складання іспитів. У школі планувалося викладати такі дисципліни, як тактика, топографія, фортифікація, військова адміністрація, артилерія, військове законодавство, зв'язок і телефонна й телеграфна справа, статuti, кулеметна справа, методика національного виховання, українська мова, історія України, географія України, історія української літератури, релігійні бесіди, збереження здоров'я. Головний ухил робився на викладанні військових дисциплін, тому й випускні іспити планувалося зробити лише з п'яти важливих предметів: тактики, топографії, військової адміністрації, артилерії і статуту польової служби. Крім іспитів випускники повинні були виконати дві письмові роботи: одну з історії чи географії України, другу – з історії української літератури [10, арк. 2].

Кам'янецька СВЮШ через незадовільне матеріальне становище, постійні переїзди закладу, роззброєння й інтернування школи не виконала свого головного завдання – не відбулося жодного випуску старшин для українського війська. Сподіваючись на продовження збройної боротьби за державну незалежність уряд УНР надавав великого значення фаховому навчанню інтернованих вояків-українців. Особлива увага приділялася військовій підготовці українських старшин. Тому паралельно з Державною Спільною Юнацькою Школою у таборі Каліш запрацювала заснована у квітні 1921 р. генералом О. Удовиченком Дивізійна Юнацька Школа, у

складі якої було 266 чол.: 153 чол. з Третьою Залізної, 84 чол. з Другою Волинської дивізій та 29 чол. з Військ Охорони Головного Отамана. Начальником Школи був призначений полковник О. Годило-Годлевський [2]. Було затверджено термін навчання – два місяці, пізніше його було подовжено до чотирьох місяців. Незважаючи на матеріальні труднощі, заняття у школі відбувалися чітко за розкладом. З шостої ранку – стройове навчання, після цього до сьомої вечора тривали виклади, а після 21.00 починались практичні заняття, що тривали до першої-другої години ночі [10, арк. 2]. Варто зазначити, що Дивізійна Юнацька Школа успішно виконала своє завдання – здійснила випуск молодших старшин Армії УНР, тим самим зміцнивши національну самосвідомість українського вояцтва.

Однак, через розбіжність лідерів у поглядах щодо створення національних Збройних сил, унаслідок непослідовну політику щодо військового будівництва, через нестачу організаторів військової справи Україна не була забезпечена власним офіцерським корпусом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вісті з Української Центральної Ради. – № 7. – травень. – 1917 // Український історик. 1987. № 1-4. С. 160-173.
2. Колянчук О. Симон Петлюра і українсько-польські відносини – Армія УНР у польських таборах (1920-1924 рр.). URL: http://www.national.org.ua/library/armija_unr.html
3. Кривизюк Л. Збройні сили України 1917-1920 рр.: вишкіл і виховання. Львів: ВІ НУ «ЛП», 2006. 253 с.
4. Нова Рада. – 1917. – 31 березня.
5. Нова Рада. – 1917. – 9 квітня.
6. Нова Рада. – 1917. – 22 квітня.
7. Нова Рада. – 1917. – 30 квітня
8. Петрів В. Житомирська юнацька школа: формування, наука, бої, перший випуск української старшини. Сторінки з ненадрукованого щоденника // Літопис Червоної Калини. 1936. № 6. С. 7-10.
9. Робітничая газета. – 1917. – 10 липня.
10. ЦДАВОВУ України. Ф.2292. Оп.2. Спр.110.

Кулікова Г.А.,

викладач

(м.Харків)

Рубльова Р.І.,

старший викладач

(м.Харків)

ВЛАДА ДИРЕКТОРІЇ УНР НА ПОДІЛЛІ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

Анотація: У статті розглянуто державотворчий період діяльності Директорії з 1918-1921 роки на Поділлі та у місті Вінниці, яка тричі ставала Тимчасовою Столицею. Проведена аналогія з нагальними потребами сучасного державного протистояння проти російської федерації, успішне вирішення яких немислиме без урахування досвіду минулого.

Ключові слова: Українська народна революція, Директорія, УНР, ЗОУНР, ЗУНР, політичні партії, Брестський договір, Антанта, більшовики, уряд, угоди, перемовний процес, мультираундові переговори, конфлікт, Раднарком, «ДНР», «ЛНР», «Петлюрівщини», «Бандерівщини».

Наразі, аналізуючи державотворчий період діяльності Директорії (Уряд УНР) слід звернути особливу увагу до Поділля та, зокрема, до міста Вінниці, яке тричі ставало Тимчасовою Столицею Української Народної Республіки. Значною мірою це пов'язано нагальними потребами сучасного державного протистояння проти російської федерації, успішне вирішення яких немислиме без урахування досвіду минулого. В умовах нової визвольної боротьби, питання соборності та єдності для нас актуальні, як ніколи. Український уряд, окрім В.Винниченка з самого початку не визнавав більшовицький переворот і зайняв ворожу позицію до радянської влади, у свою чергу більшовики навіть формально не погоджувались з існуванням самостійної від росії України. У результаті зіткнення різновекторних політичних сил - Україна зазнала спустошливої зовнішньої агресії, яка підтримувалась численними антиукраїнськими силами у самій країні. Головне завдання статті - на основі історичної літератури та електронних джерел, ще раз звернути увагу на здобутки,

прорахунки та недоліки керівників Директорії періоду правління на Поділлі, які призвели до поразки Української революції та втрати країни на довгих сімдесят років. Сьогодні треба порівнювати та проводити аналогію з сучасністю для того, щоб уникнути подібного. Проаналізувати, засвоїти і не повторити – от що зараз головне. Історія дозволяє науковцям виокремити та провести аналогію між збройною експансією більшовицького режиму проти Української народної республіки 1918-1921 років з сучасним вторгненням держави агресора. «Мирні» російсько-українські угоди 1918 року багато в чому нагадують тривалий «мінський» перемовний процес, і недавні мультираундові переговори сторін. Затягування, вирішення нагальних питань того часу і сьогодні, явно підтверджують загарбницьку політику російської влади, яка діє за кривавими лекалами тодішніх більшовицьких комісарів, демонструючи повсякчас неповагу до суверенітету України. Тоді більшовицькі дипломати денонсували Брестські угоди, видав директиву про надання військової допомоги «трудаючим України» силами українських повстанських дивізій [1, с. 363]. Показовим є те, що всі свої перші агресії більшовики здійснювали проти України з російськомовних регіонів. Ще у лютому 1918 року більшовики оголосили про утворення в Одесі та на Донеччині й Криворіжжі двох нових радянських "республік". Формально обидві вони не були визнані Раднаркомом. Однак це не завадило їм вдавати, нібито ці території є окремими "державами", які не входять до складу УНР, а тому, мовляв, умови Брестського миру на них не поширюються[2]. Увечері 21 лютого 2022 року Володимир Путін підписав указ про визнання незалежності самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», порушуючи суверенність територій України та провокуючи до воєнного конфлікту. З огляду на це – пострадянська «демократична» росія насправді не вигадала майже нічого нового, хіба що пристосувала методи попередників до нових реалій. Хід історії – це ланцюг причинно-наслідкових зв'язків. Минуле неодмінно впливає на майбутнє. Захоплені ідеєю національної переваги, повсякчасну історичну звичку росія продовжує вдавати себе захисницею українців, від «Петлюрівщини» та «Бандерівщини». Коли кремлівські ідеологи розповідають всьому світу, що насправді в Україні триває внутрішній конфлікт і громадянська війна, дуже хочеться звернути увагу на історичний факт. Більшовики почали

розповсюджувати свою владу територією України з міста Харків. 25 грудня 1917 року було проголошено створення Української Народної Республіки рад, як складової частини федеративної радянської росії. Подальші військові дії і встановлення радянської влади в Києві вже велися під прикриттям «українського» уряду[3]. Історична потреба спостереження дій більшовиків того часу та уряду російської федерації третього тисячоліття. З оглядом на 2014 рік – анексія Криму, неоголошена війна у східних регіонах нашої країни, підтримка сепаратистів «ДНР» і «ЛНР», а потім 24 лютого 2022 року збройна агресія, ракетні удари по всій території України, у тому числі неподалік від Києва, вторгнення у міста та області Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з росії, Білорусі й тимчасово окупованого Криму [4]. Керівники Кремля мали намір за три дні завдати блискавичного удару по столиці України та обезголовити центральну владу, а потім наголосити про допомогу щодо вирішення внутрішнього конфлікту та знищення українських націоналістів. Тож тепер ніщо не заважає скористатися нагодою зрівняти частково схожі політичні дії більшовиків початку століття, які намагалися видати вторгнення в місто Київ, за громадянський конфлікт всередині самої України – мовляв, це місцеві робітники й селяни «повстали» проти «нелегітимної київської влади» [5, с. 18].

Під час аналізу в статті цих подій, користуючись джерельною базою, окрему увагу заслуговує видання, яке містить матеріали архівів та регіональної періодики, свідчення учасників подій про діяльність вищих і місцевих органів влади УНР на Поділлі [5].

Вперше керівництво Директорії, яке було обране 13 листопада 1918 року на таємних зборах УНС у Києві в складі: В. Винниченко, С.Петлюри, Ф. Швець, О. Андрієвського та А.Макаренка[5, с. 5] переїхало до Вінниці, у ніч з 3-го на 4-е грудня цього року. Члени Вінницької філії УНС О. Базілевич, Є. Богуславський, Ю. Щириця, командир II корпусу П.Єрошевич та інші вищі урядовці влаштували керівництву УНР урочисту зустріч на станції, де було вишиковано почесну варту[5, с. 16]. Аналізуючи події того часу, вибір міста був вдалим.

У 1918 році Вінниця була одним із дванадцяти повітових центрів Подільської губернії[5, с. 4]. У зв'язку з відносною близькістю до Києва, Подільський регіон став важливим плацдармом в

утвердженні влади УНР у межах всієї країни[5, с. 18]. Під час першого перебування у Вінниці, уряд Директорії здійснив початкові демократичні заходи. Постановою від 9 грудня 1918 року повернув закони Центральної Ради про національно персональну автономію, земельну реформу, 8-годинний робочий день, роботу профспілки. Водночас скасував закони гетьманату у пунктах, спрямованих «проти інтересів трудових класів і шкідливих для всього громадянства» [5, с. 17]. Конкретно звертаючи увагу на слова «національно персональну автономію», треба відверто сказати, що між урядовцями не було узгодження та визначення, яку політичну форму організації правління вони обрали. Підтвердженням цього була Державна нарада УНР 12-14 грудня 1918 року. На нараді обговорювалися важливі питання державного та соціально економічного будівництва, пов'язані із встановленням в Україні нової форми правління. Частина учасників наради виступала за розбудову УНР у формі демократичної парламентської республіки, що не було підтримано у зв'язку з ліворадикальними настроями населення, а інші – за запровадження «диктатури трудових верств населення» [5, с. 17].

На цю помилку Директорії слід звернути увагу, бо не було з самого початку визначено українським урядом до кінця реалізація своїх повноважень на певній території. Складність була ще в тому, що фактично протягом усього існування уряд УНР жодного разу не поширював своєї юрисдикції на всю територію України. Так у листопаді 1918 року Румунія захопила Північну Буковину. З грудня 1918 року по квітень 1919 року південні українські міста зайняли війська Антанти. Україна була оточена ворожими військами з усіх боків. На заході стояли польські війська, на південно-східному кордоні зростали російські антибільшовицькі сили під командуванням генерала Денікіна, південна смуга була зайнята французами. Німецькі та австро-угорські армії, що мали охороняти Україну від більшовиків, зберігали нейтралітет. Вигравши війну, Антанта з підозрою ставилася до відновлення УНР, розглядаючи Україну лише як частину росії, відновлення якої (але без більшовиків) і входило в плани переможних союзників, які надавали всебічну підтримку армії Денікіна. Решта території України постійно перебувала під владою червоних російських військ, які підтримував робітничо-селянський уряд (Раднарком)УСРР. На той час позиції більшовиків на зайнятих

територіях укріплювалися та ставали впливовими. Вони активно займалися агітаційно-пропагандистською діяльністю, здійснювали заходи «по більшовизації народу», тому частина українців сприймала більшовизм, як політичний рух диктатури пролетаріату і бідного селянства. У цих умовах, ми бачимо, що своїм основним завданням на Поділлі уряд Директорії вважав поглиблення української національно-визвольної революції. Були відновлені посади губернських і повітових комісарів, проведена реформа місцевих адміністрацій, розпочато формування керівного складу апарату. Часто місцевими державними службовцями призначалися особи, які займали керівні посади у період Центральної Ради, були її державними службовцями [5, с. 15]. Особливо треба приділити увагу розколу між урядовцями Директорії. В.Винниченко бажав побудувати в Україні національний варіант радянської держави, своїми поглядами наближався до більшовиків і був не проти союзу з ними. С.Петлюра виступав за парламентську демократію і пропонував орієнтуватися на Антанту та її союзників. У січні 1918 року соціал-демократ Симон Петлюра бере на себе керівництво придушення більшовицького повстання у Києві. В результаті отримує перемогу [6].

Невдовзі на вимогу представників Антанти, що вважали лівацьких лідерів Директорії УНР «більшовиками», Володимир Винниченко піде у відставку. А Симон Петлюра вийде з Української соціал-демократичної робітничої партії та з 11 лютого 1919 року очолить Директорію. Дріб'язковість та інтриги між тодішніми українськими лідерами згодом стануть однією з головних причин поразки УНР [7]. Уже 2 лютого Директорія та всі урядові установи УНР під натиском "червоних" евакуюються з Києва до Вінниці вдруге. Цей період до 6 березня 1919 року стає найбільш плідним. Активно видавали закони й розпорядження, формувалася та конкретизувалася політика. Зокрема було ухвалено закони й розпорядження «Про місцеві Конгреси і Ради трудового народу», «Про землю», «Про реформу судової влади», «Про запровадження в усіх вищих школах лектури українською мовою» тощо [5].

Щодо Західної України, відповідно до постанови Трудового конгресу України і Закону про форму української влади ЗОУНР мала територіальну автономію та зберігала законодавчі й виконавчі органи влади, а також силові структури ЗУНР [9, с. 1]. Для координації

діяльності урядів президента ЗОУНР Є. Петрушевича введено до складу Директорії УНР, з цією метою засноване окреме міністерство у справах ЗОУНР. Після об'єднання у липні 1919 року. Армії УНР й УГА створено спільне командування, сформовано єдину делегацію на Паризьку мирну конференцію 1919-1920 років. Проте до повної інтеграції двох українських держав справа не дійшла, через тактичні й стратегічні розбіжності в питаннях визвольних змагань і патріотичних суперечностей. Логіка державного будівництва змусила С.Петлюру захищати українські інтереси, навіть якщо його влада опиралася на чужі багнети, а більша частина міністрів говорила і думала по-російському. У зв'язку з неприйняттям для ЗОУНР позицією Директорії на переговорах УНР і Польщі [9, с. 1] згідно Варшавському договору. Уряд ЗОУНР проводив незалежну політику, а на початку 1920 року відновив і назву держави – ЗУНР, тому що до липня 1919 року більшість територій вже було зайнято польськими військами, північна Буковина - румунськими, Закарпаття - Чехословаччиною. До кінця листопада 1920 року решту території УНР здобули більшовики. Тож Акт Злуки фактично став декларацією намірів. Бо як писав у спогадах про 22 січня 1919 року Лонгин Цегельський «Не злука, а символічне проголошення, ствердження її – для всіх українців, для світу». Обидві частини України й далі зберігали окремішність – мали свої уряди, системи державної адміністрації, власне військо. Між ними встановився зв'язок подібний до конфедеративного [9,с.1]. Різними були й зовнішньополітичні орієнтири: «західняки» готові були співпрацювати з будь-ким, окрім поляків, «східняки» – із будь-ким, окрім росіян. «Лише скоординованою акцією обох частин – «наддніпрянців» і «галичан» – можна було досягнути ідеалу державної самостійності [6]. У контексті сьогодення, як бачимо, гострота цих питань не зменшилася в Україні. Ми ще подекуди також чуємо такі промови, хоча страждання та горе, страшні руйнування війни, яка порізала життя наших людей, сильно змінила українську свідомість і через століття український народ об'єднала одна на всіх біль та велике бажання Перемоги. Народ згуртувала боротьба Збройних Сил України, які користуються безперечною повагою.

Розглядаючи змагання українського народу 1918-1920 років слід відзначити, життя в імперіях із різною політичною культурою, які

давали свої взнаки й відмінності,тому і не все населення Поділля розуміло кого підтримувати. Так було у деяких повітових центрах – Вінниці, Кам'янці-Подільському, Могилеві-Подільському, Гайсині, Літині, Проскуріві [5, с. 7].

Наприклад, повне відокремлення УНР від гіпотетичної російської республіки схвилювало Балту,та багатьох одеситів. Генерали, офіцери та юнкери Одеського воєнного округу, дізнавшись про повне «відділення» УНР, відмовлялися служити у військах нової держави. Всі вони, як і Павло Скоропадський, в підсумку людина, яка зробила чи не найбільше для становлення української державності, викликала щире неприйняття у співвітчизників і була усунена від влади саме українськими патріотами [8, с. 6]. Так і симпатії більшості жителів Одеси були не на боці уряду Директорії, бо вони побоювалися не стільки українізації, а посилення економічного хаосу[8, с. 7]. Запрошені гетьманом Скоропадським, відверті вороги не лише української державності,а й взагалі українства [8, с. 6]. Франція та країни Антанти,вважали, що Одеса, Миколаїв, Херсон, можливо Крим, будуть у з'єднаній південно-західній республіці, де керуватиме директорія соціалістів та кадетів,без більшовиків. Спочатку французи вважали, що в Одесі – на півдні Росії, як вони тоді це називали – є сили, які можуть сформувати місцеву владу та боронитися від більшовиків, від Петлюри. Але в реальності вони побачили, що таких сил на півдні України практично немає. Окрім генерала Грішин-Алмазова, який міг запропонувати заледве тисячу-півтори багнетів [8, с. 6]. Це було дуже мало для оборони або для якихось походів на Київ чи на Москву, вони зіштовхнулися з вакуумом влади. Натомість вони побачили, що існує влада Директорії УНР, хоча до неї були певні застереження: вважали – це більшовики, які нехтують поняттям приватної власності; почали вести перемовини з Симоном Петлюрою. Але не сталося, тому що червоні війська просувалися дуже швидко. Французьке командування зрозуміло, що продовження цієї війни може обернутися перенесенням соціальної революції до Франції, разом з цими бунтівними солдатами. Не треба забувати, що головною ідеєю Леніна була всесвітня революція. Тому було завдання використовувати Одесу як плацдарм для всесвітньої революції. І через поширення більшовицьких настроїв командування так званих союзників, вирішило забратися.

Підтримкою Антанти успішно користувалися у власних цілях поляки. Західну Україну вважали своєю історичною територією. Пізніше, лідер польської держави Юзеф Пілсудський розглядав варіант існування України як буферної держави між Польщею та більшовиками. Ніхто не хотів бути сусідом більшовиків. Ці історичні факти ще раз підтверджують символічну схожість ситуації з сьогоднішнім. Весь світ, всі цивілізовані країни допомагаючи нам, розуміють, що Україна стає ключовим фактором боротьби за демократію і цивілізацію проти терору та тоталітаризму.

З червневим загостренням уряд Директорії переїздив до Кам'янець-Подільського, Рівного, Галичини. З червня 1919 року знову повернувся до Кам'янець - Подільського, де працював до 1 листопада 1919 року, діяльність аж до середини листопада 1919 року (саме стільки тривала «Кам'янецька доба Директорії УНР»). Про це розповідали такі часописи, як «Україна», «Новий шлях», «Трудова громада», «Визволення», «Селянська громада», «Шлях» та ін. Вони мали на меті - інформувати місцеве населення, війська гарнізону про заходи, які українська влада здійснювала у різних сферах життя держави і суспільства, і тим самим завойовувати більше прихильників на бік Української республіки, що була у дуже важкому становищі і вирішувала питання власного існування [9, с. 103].

Майже після піврічного скитання Україною уряд Директорії знову опинився у Вінниці, де перебував до 14 листопада 1920 року, тобто до евакуації за межі України. 21 травня 1919 року уряд ухвалив постанову про відкликання А. Макаренка і Ф. Швеця з-за кордону, однак оскільки вони не повернулися, Директорія УНР припинила існування як колективний орган. Відповідно до закону про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР від 12 листопада 1920 року Симон Петлюра став одноосібним носієм верховної влади в державі. На підставі цього закону верховна влада в УНР після смерті С.Петлюри у 1926 році перейшла до голови тодішнього уряду УНР на еміграції – А. Лівіцького [11, с.1].

З 1921 року у результаті підписання Ризького мирного договору, Директорія, уряд УНР і всі їх організації втратили право легального існування, вони продовжували свою діяльність нелегально [11, с.1]. Всі частини України опинилися під окупацією: з 1918 р. Закарпаття – під чеською, з 1921 р. Наддніпрянська Україна – під

російсько-радянською та польською, з 1923 р. Галичина – під польською [10]. Ризький договір закінчив офіційну героїчну добу Визвольних змагань влади Директорії УНР, боротьби за волю України, її державу, за національні права. Ця боротьба охопила тільки чотири роки(1917–1921 рр.), але ці роки провели глибоку межу між попередніми та наступними роками. Вони піднесли національну свідомість народу, скріпили соборність, прагнення державності. Занадто багато крові пролив український народ, сотні тисяч жертв приніс він, щоб здійснити мрії свободи. Оточений ворогами він не мав підтримки, не мав союзників у цій боротьбі. Закінчення регулярної війни не означало капітуляції перед численним сильнішим ворогом: багато років тривала внутрішня боротьба, не припиняючись навіть за кордоном.

Через шаблонність мислення і догматизм, українські буржуазні націоналісти були доктринерами без управлінського досвіду і мали типові недоліки тогочасної інтелігенції просвітянського типу. Розглядаючи період влади Директорії УНР, ми трішки наблизилась до розуміння парадоксального феномену, боротьби українського народу за свою незалежність. Ретельне вивчення і осмислення всього позитивного і негативного досвіду, допоможе застрахувати нашу Державу від небажаних, навіть згубних помилок на сучасному етапі її боротьби.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гісем О.В. Історія України. Опорні схеми, таблиці, коментарі/ О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2021. 564с.
2. Бірчак В. Гібридні війни Росії: історія, яка повторюється: стаття/ В. Бірчак, С.Рябенко. Український інститут національної пам'яті 2019: веб-сайт. URL:<https://old.uinp.gov.ua/news/gibridni-viini-rosii-istoriya-yakapovtoryuetsya>
3. Назарук О. Рік на великій Україні. Відень, 1920: веб-сайт. URL:<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/372/file.pdf>
4. Воєнно-історичний опис російсько-української війни (червень 2022 року): веб-сайт. URL:<http://www.mil.gov.ua>
5. Кравчук О. М. Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.: документи і матеріали / О.М. Кравчук, С. Л. Калитко, І. І. Ратушняк. – Вінниця: 2020. 268 с.

6. Верстюк В. Українська революція 1917-1921. Петлюра без бронзи, але у кольорах: веб-сайт. URL:http://www.netishyn-cbs.edukit.km.ua/resursi/virtualjna_vistavka/?prnt=prnt

7. Файзулін Я. Винниченко задрить популярності Петлюри: веб-сайт. URL:https://gazeta.ua/articles/history-journal/_vinnichenko-zazdrit-populyarnosti-petlyuri-a-za-chasiv-centralnoyi-radi-ne-mig-perenesti-populyarnosti-grushevskogo/536137

8. Шурхало Д. Скоропадський, Маннергейм, Врангель: Ковалеристи-державники / Шурхало Д.- 2-е вид: Залізний тато, 2018. 332с.

9. Поділля у добу Української революції 1917-1921 рр.: матеріали круглих столів / [редкол.: О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький, Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП«Медобори-2006», 2013. – 216 с

10. Литвин М.Р. Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР): веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article>

11. Щусь О.Й. Директорія Української Народної Республіки: веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/articl>

Кучак О.Є.,
викладач-методист
(м.Київ)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АКТУ ЗЛУКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Україна однією з перших серед європейських держав стала на шлях національного визволення, але однією з останніх здобула його. Державне існування України ставало історичним фактом не раз, але не надовго, або й залишалось лише декларованим на папері. Незважаючи на те, що просторове об'єднання усіх українських земель завершилося лише після другої світової війни, значення 22 січня 1919 року є таким, що саме ця дата справедливо вважається Днем Соборності України [1, с. 243].

В українській історії проблематика цього питання окремо не розглядалося. Зокрема її аспекти наголошуються в працях українських

учених: М. Стахова, В. Вериги, М. Литвина, К. Науменка, І. Кураса, В. Солдатенка, В. Сергійчука та ін.

Визначною подією та яскравою сторінкою вітчизняної історії стало об'єднання Української Народної Республіки (далі – УНР) та Західно-Української Народної Республіки (далі- ЗУНР). Проголошення Акту Соборності українських держав було детерміновано багатьма причинами, зокрема:

- прагнення громадян обох держав до соборного життя, яке залишалось основним завданням тривалого бездержавного існування;
- потужне відновлення соборницької ідеї в умовах розпаду Російської, Австро-Угорської імперій та утвердження української державності по обидва береги Збруча;
- потреба об'єданого військового захисту від зовнішніх посягань;
- гостра необхідність скоординованих дипломатичних зусиль з відстоювання українських інтересів [3, с. 45].

1 грудня 1918 року у м. Фастові Українською Народною Республікою та Західно-Українською Народною Республікою було підписано «передвступний договір про злуку обох українських держав», у статті 1 якого йшлося про те, що ЗУНР заявляє, підписанням цього договору, намір на злиття у найкоротші терміни в одну державу з УНР. Натомість у ст.2 цього договору йшлося про те, що УНР має намір злитись у найкоротші терміни з Західно-Українською Народною Республікою та прийняти всю територію цієї держави і населення, як обов'язкову складову державної цілісності. У ст.3 договору була вказана привілея для ЗУНР - «як будучій частині неподільної УНР» гарантувалась територіальна автономія. Тобто галичани отримують автономію у межах УНР [5, с. 33].

Договір про воз'єднання двох держав повинен пройти процес надання йому юридичної сили (ратифікації), але цьому перешкоджала війна. Тому Західноукраїнський уряд, покинувши Львів, переїхав до Тернополя, а потім і до Станіслава. Так, 3 січня 1919 року у Станіславі на засіданні УНРади одноголосно було прийнято рішення про затвердження ухвали Злуки ЗУНР та УНР [5, с. 26].

21 січня 1919 року відбулось засідання Ради Народних Міністрів (далі -РНМ), цього ж дня нарада РНМ з делегацією ЗУНР, після закінчення наради відбулось заслуховування тексту акту ЗУНР

про об'єднання ЗУНР та УНР. РНМ винесла постанову «З'єднання УНР та ЗУНР ухвалити», виходячи з цього побудова держави на правовому фундаменті була запроваджена керівними колами ЗУНР та УНР [2, с. 14].

Невдовзі 36 галицьких делегатів виїхали до Києва на урочистий Акт злуки, приурочений до першої річниці проголошення самостійності Наддніпрянської України. Двадцять другого січня тисяча дев'ясот дев'ятнадцятого року святково прибраний Софіївський майдан Києва заповнили десятки тисяч жителів столиці, численні гості, військові. О дванадцятій годині над колонами пролунало «Слава», прозвучав національний гімн. Міністр закордонних справ ЗУНР Лонгин Цегельський оголосив грамоту – ухвалу УНР-ади і передав її голові Директорії Володимир Винниченку. У відповідь член Директорії Федір Швець зачитав Універсал уряду УНР, в якому, зокрема, зазначалося: «Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирили кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка...» [4, с. 227].

Основні положення відповідно до «Акту Злуки»:

1. ЗУНР користувалася повною автономією і отримувала назву Західної Області Української Народної Республіки.
2. Збройні сили двох держав об'єднувалися.
3. Всім громадянам гарантувалися демократичні права і свободи [2, с. 13].

Законодавча влада належала Українській Національній Раді, а виконавча, розпорядча - Державному Секретаріату. Символікою цієї держави став тризуб, замість раніше затверженого золотого лева на голубому фоні для Західно-Української Народної Республіки [6, с. 26].

За умовами цього акта ЗУНР стала частиною УНР і отримала назву Західна Область Української Народної Республіки (далі - ЗОУНР), а державний секретар закордонних справ ЗОУНР Лонгин Цегельський ставав першим віце-міністром закордонних справ українського уряду. З ним мали погоджуватися всі рішення щодо

взаємовідносин України з Польщею, Румунією та Чехословаччиною [8].

Для визначення форми центральної так і місцевої влади був скликаний Трудовий Конгрес [11]. Цей представницький орган ратифікував Акт соборності й, зважаючи на загрозливе міжнародне становище, вирішив надати всю повноту влади Директорії до скликання Установчих Зборів [9].

Хоч завдяки проголошенню Акту Злуки формально обидві частини були злиті в одне ціле, кожна проводила свою політичну лінію. Наддніпрянці продовжували запеклу боротьбу з більшовиками, а галичани чинили опір полякам.

На початковому етапі після Акта Злуки між обома державами ще підтримувалися тісні стосунки, незважаючи на розбіжності у цільових завданнях. Симон Петлюра армію направив проти більшовиків і виступав за порозуміння з поляками, в той час як для наддністрирців це було зовсім неприйнятним. До того ж вони не отримували від Великої України такої необхідної допомоги, яка передбачалася умовами Злуки. Про це, зокрема, свідчить Сидір Голубович: «Коли Українська Державність знаходиться в незвичайно скрутнім положенні, а з трьох боків наступає ворог, придніпрянські брата відмовляють естевенної помочи грошової, до якої первісно зобов'язалися без дальших застережень та умов» [10].

Акт злуки УНР і ЗУНР мав лише декларативний характер, до того ж він надавав широкій автономії Галичині до скликання Установчих Зборів. Однак військові дії на Україні не сприяли скликанню цього представницького органу. Більш реальне об'єднання відбулося лише з переходом Українська галицька армія Збруча. Проте навіть армія не підлягала єдиному проводу. Неузгоджена політика Євгена Петрушевича і Симона Петлюри, протиріччя у діях військового командування призвели до втрати Києва і до катастрофічного стану української армії. Ціла низка нарад восени тисяча дев'ятсот дев'ятнадцятого року. мала на меті підняти бойовий дух населення вирішити питання подальшої політики українських урядів. Однак в умовах складної політичної ситуації Начальна команда Української Галицької армії уклала сепаратний договір з Антоном Денікіним, який перекреслив усі соборницькі змагання українців [7, с. 191].

Список використаних джерел та літератури:

1. Акт Директорії про з'єднання всіх українських земель. Українознавство: Хрестоматія-посібник: Кн. 2. Київ, 1997.
2. Іванова І.С. Злука ЗУНР з УНР: історико-правовий аспект. Вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. Випуск 4. 2013. Том 1. С. 12— 16.
3. Кондратюк В.О. Злука УНР і ЗУНР - чергова спроба реалізувати ідею соборності українських етнічних земель. Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарні науки. 2010. № 9. С. 43-50.
4. Лазарович М.В., Н.А. Лазарович. Історія України: відповіді на питання екзаменаційних білетів: навчальний посібник. Київ, 2010. 438 с.
5. Луцький М.І. Правовий аспект акту злуки УНР та ЗУНР. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Д. Галицького. Випуск 9. 2014. С. 32-37.
6. Мацькевич М.М. Етапи юридичного оформлення об'єднання УНР і ЗУНР. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 1. С. 25-29.
7. Р. Тимченко. Акт злуки 22 січня 1919 р. та проблеми його реалізації (січень–листопад 1919 р.). Український історичний збірник / за ред. Чухліб; А. Блануца. Київ. 2009. С. 183-193.
8. Цегельський Л. Від легенд до правди. Львів, 2005. 251 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади України – Ф. 2208. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 1–1.
10. Центральний державний архів вищих органів влади України Ф. 3505. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 260.
11. Центральний державний історичний архів м. Львова. Ф. 760. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 4.

Лиса К.,
здобувачка фахової передвищої освіти
(м. Хмельницький)
Науковий керівник:
Атаманчук О.І.,
викладач
(м. Хмельницький)

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УГА НА ПОДІЛЛІ

На початку літа 1919 р. для Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки склалася загрозлива обстановка. Обидва державні утворення боролися за свою незалежність проти значно сильніших ворогів. У критичний момент цієї боротьби було реанімовано питання про об'єднання, започатковане Актом злуки від 22 січня 1919 р. З 9 по 18 липня 1919 р. відбувся перехід галичан через р. Збруч, що донедавна слугувала кордоном між Російською і Австро-Угорською імперіями. Кількість людей, що переправилась, досягла 100 тис. осіб. Разом з Українською Галицькою армією на «Велику Україну» перейшла і значна кількість цивільних - урядовців, службовців, інтелігенції. Чи не вперше найкращі сини і доньки України волею долі опинилися разом і мали змогу зреалізувати державотворчий потенціал українства. Загалом події Української революції літа-осені 1919 р. досить добре висвітлені в сучасній українській історіографії.

Напруження у стосунках подолян і галичан одразу після переходу останніх через Збруч та поступове покращення взаємовідносин констатують С. Олійник, В. Солдатенко, Б. Савчук, Концептуально культурно-просвітню діяльність УГА на території Поділля і Наддніпрянщини розкрив у своїй монографії «Українська Галицька армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.)» В. Фугулуйчук, зазначаючи, що збільшення культурно-освітньої роботи УГА після переходу р. Збруч було спричинено двома обставинами: надзвичайно низьким рівнем національної свідомості українського населення, яке століттям перебувало під Росією, а також необхідністю розтопити лід недовір'я певної частини українського

суспільства до галичан - недавніх вояків австрійської, тобто ворожої, армії. Авторка ставить за мету проаналізувати обставини культурно-просвітньої діяльності УГА на «Великій Україні» та її наслідки. Опинившись на Поділлі наддністрянці не залишилися осторонь процесів, що тут відбувалися у різних сферах життя. Галицькі вчителі долучилися до вироблення «Проекту єдиної школи на Україні» - концепції нової української школи. Знайшли собі роботу залізничники, було відновлено польову пошту УГА.

Вчені східної Галичини знайшли спільну мову з колегами-наддніпрянцями і 27 липня 1919 р. було засновано Українське технічне товариство з представників Галичини і Наддніпрянщини. Його члени мали розвивати українську технічну науку і проваджувати винаходи в промисловість. 30 липня у м. Кам'янець-Подільському було засновано товариство «Союз українок» на чолі з львів'янкою Б. Барановою, метою якого була консолідація українського жіноцтва для національно-суспільної праці. Товариство складалося з 3-х секцій (культурно-просвітницької, торгівельно-промислової та гуманітарної) і нараховувало бл. 60 членкинь, серед яких галичанки Б. Баранова, М. Кекішівна, А. Паладійчукова, П. Бемко, С. Юринець та наддніпрянки М. Старицька-Черніхівська, С. Русова та ін. 12 вересня 1919 р. Б. Баранова та її заступник М. Кекішівна мали зустріч з С. Петлюрою, під час якої вони запевнили Головного отамана, що жіноцтво «всіма силами буде допомагати правительству в його важкій роботі по будівництву держави».

Галичан вразило ставлення подільського (наддніпрянського) селянина до галицького бійця, його відповідального обов'язку. «Як же болючо було нераз глядіти на картини, коли то наші бідолашні стрільчики йшли селом. Обідрані, знеможені, погано озброєні, а селянство, молоді, ситі дядьки й парні, під звуки гармошки вистукувало весело закаблуками, посміхаючись під вусом над тими, що ледь ноги за собою тягнули за якусь там Україну», - оцінював обстановку головнокомандувач УГА М. Тарнавський. Така поведінка до болю в серці обурювала галичан: молоде здорове покоління «спокійно сиділо в хаті, цікавилось надходячими жнивими та йшло між собою о заклад, «чия возьме»: «Леніна, Петлюри чи Денікіна...?»» [1, с. 141].

Характер дозвілля взагалі здавалось багатьом наддністрянцям знуцанням над стрілецькою долею: «Вечорами та ночами йшла по селі широка забава молоді від гри на гармонії аж до стріляння собі в вікна». Таке мирно-байдуже повсякдення наддніпрянського селянства дуже пригнітили стрільців УГА. «Чого ми тут прийшли, чого нас сюди ведуть, куди ми йдемо, в які цілі, чого взагалі УГА йде на Велику Україну, коли по тутешніх селах сидить повно молодих, боездатних молодців і ще з нас сміються, що ми воюємо?», - обурувались вони.

Захист чужої для них Директорії мав бути обов'язком наддніпрянця, а відтепер ставав наддністрянця. Боець УГА, який півроку вів виснажливу боротьбу за свою державу, не міг повірити, що на Наддніпрянщині, де боротьба ведеться ще з 1917 р., могло бути настільки байдуже ставлення до суспільно-політичних подій. До фізичного виснаження стрільців додалося ще й морально-психологічне розчарування. «Чому так діється?» - запитував галицький офіційний часопис «Стрілець» і давав пояснення. - «Тому, що тутешній простий народ не має національної свідомості такої, як у Галичині». Дійсно, протягом подій Української революції селянин УНР не відзначався високим рівнем національної свідомості. Вихований на соціальних гаслах, національний аспект поведінки проявлявся лише у критичний момент. За відсутності національної ворожнечі між українцями і росіянами, український селянин був здебільшого пасивним спостерігачем боротьби на «національному фронті». Інакше складалася обстановка на території західних областей України.

Тривала боротьба поляків і українців за домінування в Східній Галичині проводилася на ґрунті національному, що змушувало західних українців усвідомлювати свою ідентичність та аналогічно виховувати своїх дітей. Відчуття національності українського селянина колишньої Російської імперії не мало чітко вираженого українського забарвлення, хоча спостерігалось протиставлення своєї окремішності російській. Коли на Поділлі галицькі стрільці запитували селянина «Хто ви, українець?» - часто чули відповідь: «здешній», «всьо равно», «православний», але від москалів себе різко відмежовували, називаючи їх прийнятною для них назвою - «москалі»,

згiрдливо «кацапи», рiдше «руські», а їхню мову «московською», «руською», або просто – «кацапською».

Попри війну і революцію, Україна володіла значними людськими ресурсами. Ці резерви помічали і галичани, прямуючи центральною Україною. «Нераз я думав собі, - згадував М. Тарнавський, - що коли б цій темній, безідейній масі дати свідомість галицького селянства, ми без труду мали би півтора мільйонну армію з простору далеко не цілої України».

На час переходу галичан через р. Збруч особовий склад УГА налічував 53 тисячі вояків і старшин (з них 18 тисяч – багнетів бойового складу), тоді як Дієва армія УНР складалася з 10 тисяч осіб. Тобто 4-мільйонна ЗУНР мала майже в півтора рази більшу армію за 30-ти мільйонну УНР, що не в останню чергу залежало і від рівня національної свідомості. Тому окрім свого прямого обов'язку – зі зброєю в руках захищати батьківщину - галичани беруться за важелі підйому рівня національної свідомості.

Вже 3 серпня газета «Стрілець» наказувала воїнам УГА: «... перше завдання галицьких військ: по дорозі освідомляти тутешню молодь в національному дусі». Починати таку роботу в перші тижні було непросто. Наприклад, у с. Калабаївці поблизу Кам'янець-Подільського дві підозрілі особи намовляли селян не продавати хліба УГА. Перші тижні перебування галичан на схід від р. Збруч змушували їх «з боєм у серці ствердити, що більша частина тутешнього населення відносилася до нас не кажу ворожо, але з певним холодом, не як до людей своїх, але як до чужої армії». Населення Поділля можна зрозуміти — кожна нова військово-політична сила під час війни несла із собою примус, реквізиції, повинності. До того ж, подолян лякала форма австро-угорського зразка, що її носили галичани [2, с. 148].

Як стверджує О. Левицький, УГА вистачило одного місяця для зміни ставлення подільського населення з нейтрально-ворожого на дружнє та сердечне. Цьому сприяла як власна поведінка галицького стрільця, так і рішення спільної військової наради УГА і Дієвої армії про приділення до кожної галицької частини, штабу бригади і вище наддніпрянського старшини, який мав допомогти наддністрянцям краще адаптуватися до нових умов дислокації і проводити роз'яснювальну роботу серед місцевого населення про роль і завдання

перебування галичан на «Великій Україні». Основною умовою для проведення національно-просвітньої роботи було входження військовослужбовців у тісний контакт з місцевим населенням на побутовому рівні. Процес знайомства відбувався дуже просто. Якщо більшовики та повстанці, вриваючись у хату, наказували господарі накривати стіл, господарю нагодувати коней, погрожуючи і разі відмови побиттям чи розстрілом, то галичани подібну практику рішуче відкинули. «Зайнявши квартири в будь-якому селі, галицький старшина чи стрілець входив спокійно до призначеного йому дому, а знімаючи шапку, чемно промовляв: «Слава Ісусу Христу» або «Добрий день» чи «Добрий вечір». Господарі, заскочені таким привітом, дивувались, як це так, москаль (так в українських селах називали вояків), а здоровить по людськи! Приємно вражені й осмілені таким привітом, господарі починали розмову – хто ви такі і звідки, за що воюєте і з ким ідете – з Петлюрою чи проти Петлюри і т. д. Така розмова кінчалася звичайно гостинно - «чим хата багата» і добрі відносини нав'язувались»[4, с. 576].

Змучене терором населення горнулось до кожного, хто встановлював лад і спокій, нормальні людські стосунки. Для координації зусиль у культурно-просвітній сфері 11 серпня 1919 р. постав «Відділ для освіти при Команді Етапу Галицької армії» на чолі з сотником О. Левицьким. Відділ мав провадити діяльність як серед війська, так і цивільного населення. В його завдання входило ліквідувати неписьменність та поглиблювати освіту серед війська, прищеплювати бійцям національно-патріотичні ідеї, проводити культурно-просвітницьку роботу серед населення на схід від Збруча, пробуджувати в селянських масах національну свідомість тощо. Зв'язок з місцями здійснювався через трьох старшин, які в своєму розпорядженні мали групу з 6 етапних сотень.

Для роботи в інших об'єднаннях призначалися «освітні старшини». Філії відділу знаходилися у Вінниці, Могилеві, Проскурові, Кам'янці-Подільському. Широкою була сфера запланованої діяльності. Відділ поділявся на відчитову, бібліотечну, видавничу, співацьку і театральну секції. Перелік заходів, які здійснювали члени відділу, складався із влаштування віч та бесід, організації театральних вистав, постачання преси та книжок на село, відновлення та відкриття нових бібліотек та читалень «Просвіти»,

організація виступів хорових капел та співання пісень тощо. З метою уніфікації робіт відділ опрацював спеціальну інструкцію, в якій докладно представлено завдання просвітньої роботи та способи її організації. У «Стрільці» було надруковано засади проведення агітацій та бесід. Передовсім агітатори мали акцентувати на національному моменті. Слід було наголошувати, що лише власна українська держава дасть у повній мірі все необхідне українцеві. Кожен українець мусив розмовляти українською мовою. Роблячи короткі виклади з історії слід було прищеплювати ненависть до тих іноземців, які хочуть знищити українську державу. Належало регулярно повторювати, що служити в українському війську - це найбільша честь. Проводити просвітницьку роботу належало серед усіх верств населення обох статей, регулярно співати українських пісень, передовсім, «Не пора», «Ще не вмерла Україна», «Гей на горі Січ іде».

Місцем перебування Команди Етапу УГА стала Жмеринка, тому переважну частину своєї роботи просвітники провели саме в цьому районі. Серед працівників відділу були: А. Озарків, В. Апостол, Ю. Стефанюк, П. Івасевич, О. Бійовський, І. Сенюта, М. Кравець, І. Чебан, І. Романків та інші. Культурно-освітня робота розпочалася швидко. Кількість присутніх на вічах досягала 150–300 осіб. Серед питань, що їх обговорювано, були: хто такі галичани, завдання галичан на Наддніпрянщині, потреба створення збройних сил, інформування про поточні події на фронті та світі, актуальні економічні питання тощо. Наслідки віч були очевидні. Як свідчив сучасник-галичанин, «Населення, що перед вічем недовірливо «бокувало» від Галичан та пускало на їх адресу насмішливі й обидні замітки, - після віча, триваючого іноді й більше годин, підходило до цих Галичан; доповнювало іноді дуже остроумними запитаннями все те, що чуло від бесідників, та запрошувало приїхати в те або друге село й уладити подібне віче». »[5, с. 55].

Попри присутність на селі агітаторів різних політичних сил, розмаїття програм та настроїв, пропагандистам галичанам вдалося налаштувати селян на конструктивну бесіду. Як відгукувалися подоляни, «Ви одні, що сказали: вперед лад та спокій, перш усього сильна українська держава. Вперед зуби — а потім, пожалуй, і кусайся!». Як стверджує О. Левицький, з 11 серпня по 24 листопада

1919 р. відділ для освіти провів 18 віч. І. Романків у звіті про просвітню діяльність УГА свідчить, що лише за період з 25 вересня по 15 жовтня відбулося 18 віч. Вочевидь, через помітні зрушення в суспільній атмосфері довкола ставлення населення до збройних сил і певний патріотичний підйом, 3 жовтня 1919 р. Рада Народних Міністрів УНР виділила кілька мільйонів гривень «на культурно-просвітню працю у війську». Зважаючи на низький освітньо-культурний рівень переважної маси селянства особливу роль у просвітній діяльності мали засоби образно-художнього слова - театри. Відділ освіти мав у своєму розпорядженні аматорський театр під проводом хорунжого Костіва.

У своєму репертуарі театр мав головним чином вистави побутового характеру: «Жидівка вихрестка», «Ой не ходи Грицю», «Наталка Полтавка» та гастролював у районах Жмеринки, Бару, Браїлова. Начальна команда УГА також воліла мати у своєму розпорядженні театр. Після відмови Директорії УНР виділити одну трупу для УГА, Начальна команда запросила галицьку трупу «Новий Львівський театр», який з 27 вересня отримав назву «Державний театр при Начальній Команді Галицької армії» на чолі з Л. Гринішаком. З переїздом до Вінниці театр розпочав активну діяльність. Після того, як свого часу більшовики зробили кілька обшуків глядачів, у Вінниці театр завмер, відновившись лише після приїзду галичан. Репертуар театру складався здебільшого з історичних п'єс («Невільник», «Маруся Богуславна» «Гетьман Дорошенко», «Сава Чалий» та ін.).

Звичайно, артистам не завжди вистачало артистизму, декорацій чи приміщень, але вони, свідомі своєї поважної місії, працювали з повною віддачею, допомагаючи воїнам відпочивати і пробуджуючи свідомість населення. Помітивши «інформаційний голод» українського села та солдат на фронті, галицькі просвітники паралельно з організацією доставки преси на місця налагодили друк брошур. Серед таких можна назвати «За що ми боремося» і «Казка про державу» О. Назарука, «Під ляцьким наїздом» Г. Задорожного, «Україна в міжнародній політиці» та ін. Передбачаючи насторожену реакцію на синю обмундирування галицької армії було видано брошуру «Що то за люди в австрійській формі йдуть з нашими стрільцями?». Тут пояснювалося, що землі за р. Збруч з давніх-давен заселені українцями, але багато років вони перебували під ярмом

інших держав. «Наші земляки мусили служити в Австрійській армії, через те і досі ходять в Австрійській формі, хоч вже рік назад під час революції в Австрії скинули з себе Австрійське ярмо», – наголошувалося тут. Зважаючи на важливість релігійного фактора впливу на населення, галицькі стрільці та старшини намагалися знайти контакт з місцевим духовенством. У міру просування у глиб Поділля газета «Стрілець» акцентувала на важливих питаннях для галичан: «Чому оповістки й надписи по українських церквах в столиці українського Поділля і тимчасової столиці УНР не пишуться на державній українській мові, а на чужій – і чому церковнослов'янський текст нашого богослужіння читається по українських церквах Кам'янця у московській (!) вимові...».

Однак відчувши неприязнь і неналаштованість подільського духовенства до контакту і конструктивної роботи на державній ниві, керівництво ЗУНР і УГА обережніше підходить до релігійного чинника. У рекомендаціях для агітаторів вказувалося: «В релігійні справи не мішатися, а шанувати тільки тих священників, які правлять по-українськи». Консервативне, лояльно налаштоване до російського царського режиму духовенство Поділля і Наддніпрящини поступалося професійному рівню греко-католицьким священикам тому негативно сприйняло свідомих державницької ідеї духівників УГА. «Всього в галицькій армії відслужило близько сотні духівників і кожен третій з них загинув у час бойових дій».

Звичайно, не слід переоцінювати національно-просвітню діяльність УГА та інтелігенції серед українців Поділля і Наддніпрящини. Попри важливість і дієвість пропагандистської праці серед населення, вона не мала сталого, регулярного характеру. Апарат Відділу для освіти Команди етапу не мав розгалужених осередків. Військові частини проводили віча і займалися національним пробудженням місцевих мешканців шляхом свого руху. Коли військові підрозділи йшли далі, населення знову поринало в сферу побутових проблем. Для тривалого ефективного впливу належало встановити тісний зв'язок з місцевою свідомою інтелігенцією, яка б продовжила культивування державницьких ідей. Та головне: не перший рік велася збройна боротьба на українській території. Населення стомилося від постійних реквізицій, мобілізацій, артилерійських залпів і страху за власне життя. Численні агітатори

різних політичних партій та швидкоплинна зміна ситуації відбивали у сільського населення інтерес до подій у державі. Крім того, бойові дії велися влітку, коли пріоритетну увагу селянин приділяв землі і врожаю. Проте перебування УГА на Поділлі та просвітницька робота не пройшли безслідно.

Зокрема, можемо говорити про тенденцію до зміни ставлення місцевих мешканців до галичан з нейтрально-вичікувального до дружжелюбного. Зокрема, селяни с. Бахматівка з власної ініціативи забезпечили продуктами деякі відділи армії, а в Межиріві «Комітет збірки для ранених, вдів і сиріт» допомагав продуктами Жмеринському військовому шпиталю. Після наведення порядку у м. Літин галицьким поручником Колодницьким вдячні мешканці міста влаштували лікарню для хворих бійців і забезпечили її ліками. Братні почуття наддніпрянців проявилися і під час пошесті тифу, що вразила українські збройні сили восени 1919 р.: «самі заражувались, хорували і вмирали, а нами опікувались, перехували в себе і доглядали».

Коли у результаті збройної боротьби зі Збройними силами Півдня Росії УГА перейшла на бік білогвардійців, у Кам'янці поширилось гасло «бий галичан». Проте свідчень про погроми не знаходимо: «Не піднялася ні одна селянська чесна рука, щоб вдарити каменем галицького стрільця». Кількамісячний період співіснування УНР і ЗУНР завершився фіаско: збройні сили зазнали поразки, державні центри загострили відносини аж до денонсації Акту злуки.

Однак липень-жовтень 1919 р. має важливе значення в історії Української революції, адже відбувся безпосередній діалог не лише очільників чи делегатів УНР і ЗУНР, але й тисяч пересічних громадян, військових, управлінців. Кількамісячна культурно-просвітня діяльність УГА мала позитивні наслідки, обмежені загальним несприятливим ходом боротьби.

По-суті, відбулося підживлення ідеї соборності України. Сталися певні зрушення у національній свідомості українців, оскільки, хоча і формально, але протягом літа–осені 1919 р. обидві українські республіки вели спільну боротьбу за незалежність України. Як прецедент, це мало велике значення, оскільки сприяло зростанню спільноукраїнської ідентичності населення, що довгий час перебувало у складі різних держав.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія України: нове бачення. К.: видавництво «Україна», 1996. Т. 2. С. 141.
2. Завальнюк О., Олійник С. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 - травень 1920 р.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. 148 с.
3. Ковальчук М. Невідома війна 1919: українсько-білогвардійське збройне протистояння: Наукова монографія. Київ: Темпора, 2006. 576 с.
4. Олійник С.В. Українська Галицька армія і населення Поділля (липень 1919 - квітень 1920 рр.) // Наукові праці історичного факультету. Т. 1. Кам'янець-Подільський: Історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1995. С. 244–247.
5. Левицький О. Галицька армія на Великій Україні. – Відень: Українські мемуари, 1921. С. 55.

Лозовий В.С.,

*доктор історичних наук, професор
(м.Київ)*

«ДЕНАЦИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ» ЯК ПРИВІД ДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

З постановням незалежної України внаслідок розпаду СРСР у Росії не сприймали її як «справжню державу». З приходом до влади В. Путіна взято курс на відновлення геополітичного домінування Росії у якому Україна займала ключове місце. Формування в Україні демократії, її намагання здобути повний суверенітет та дистанціюватися від російського диктату трактується Кремлем та пропагандою як зрада «братських відносин», «русофобія», «ненависть до Росії». Щодо України формується «образ ворога», «нациста», пов'язаний з імперським прагненням Кремля спрямованим на ліквідацію її державного суверенітету.

24 лютого 2022 р. РФ розпочала повномасштабну війну проти України, виправдовуючи її серед іншого необхідністю «денацифікації» київського «фашистського режиму» та «нацистських

формувань», які нібито здійснювали «геноцид» на території «ЛДНР» [1].

Що мається на увазі під «денацифікацією» і чому В.Путін вжив цей термін щодо сучасної України? Поняття нацизм (або націонал-соціалізм) пов'язується передусім з ідеологією та практикою гітлерівської Німеччини 1933-1945 років. Його сутністю є вождизм, расова вищість німців, тоталітарні репресивні методи влади. Своїм головним завданням нацисти проголосили створення «расово-чистої держави» та завоювання «життєво-важливого простору» для чого втілювали політику знищення інших нібито «неповноцінних» народів та груп. Засобом реалізації нацистських ідей стали військова агресія та геноцид. Тому використання такого терміну як «денацифікація» глибоко резонує в свідомості населення багатьох європейських країн і є дуже потужним пропагандистським кроком.

Процес денацифікації пройшов у Німеччині після Другої світової війни. Він передбачав виявлення нацистів-злочинців, їх осудження та покарання, заміну нацистської влади та ідеології на демократичні. Використання поняття «денацифікація» має викликати спогади про звірства нацистського режиму та перемогу у Другій світовій війні, а також асоціацію з тим, що терміни «нацист» та «геноцид» стали загальними означеннями «абсолютного зла». Використовуючи їх Кремль стверджує, що сучасна Україна є своєрідним аналогом нацистської Німеччини.

Кремль пояснив, що під денацифікацією мається на увазі звільнення та зачистка України від «пронацистські налаштованих людей» [3]. Критерії визначення цих людей не зрозумілі. Пропаганда РФ проголошує, що в українській владі перебувають «нацисти і фашисти», що пригнічують та винищують місцеве російське населення, яке нібито потребує «звільнення від київського режиму». Почалося повномасштабне поширення антиукраїнських дискурсів «фашист-нацист-русофоб-геноцид» тощо.

Свою владу і статус наддержави путінізм буде на перемозі СРСР над нацистською Німеччиною та використанні образу визволителя Європи. Це подається як символ вагової ролі та значення СРСР (Росії) і проголошується джерелом її історичного та морального права диктувати свою волю іншим, передусім Україні. Тому особливого значення в творенні «образу ворога» надавалося історії

Другої світової війни. Вдаючись до хибних спотворених узагальнень, поєднуючи боротьбу українців за самостійність та їх співпрацю з Німеччиною під час війни, Кремль намагається показати спадкоємність і охарактеризувати сучасну Україну як нацистську, а агресію РФ подати як війну з нацизмом. Війна РФ проти України оприявнила російське розуміння того, хто є «нацистом»: нацист – це українець, який відмовляється визнати, що він росіянин [2]. Денацифікація Німеччини сприймалася у світі як нівелювання злочинних нацистських настанов у свідомості німців та відновлення справедливості. Тому РФ хоче показати, що її боротьба з українцями нібито теж справедлива. Оскільки в російському суспільстві тема Другої світової війни (Великої вітчизняної війни) сприймається дуже болюче, ідея «відродження нацизму» в Україні добре підходить для мобілізації народної підтримки путінського авторитаризму.

Кремль стверджує, що війна в Україні, – це своєрідне відновлення бойових дій проти нацистів у часи Другої світової війни. Для демонізації України терміни «нацизм» та «геноцид» були використані у всеохоплюючій кампанії дезінформації серед військових РФ, яким стверджували, що російська армія має здійснити визвольну місію від «українського нацизму» та припинити «геноцид» як і в 1941-45 роках. Москва заявляє, що російські військові в Україні «як і їхні предки, пліч-о-пліч борються за звільнення рідної землі від нацистської скверни» [4]. Все це мало на меті обґрунтувати справедливість вторгнення та воєнних дій.

Вже видно, що «денацифікація» як спосіб позбавитися «нацистських українців» у виконанні збройних сил РФ перетворилася у масові вбивства мирних людей, які носять ознаки геноциду українського народу. Дані з Бучі свідчать, що це були підготовлені репресивні акції, оскільки російські солдати, які ходили по помешканнях, мали списки українських посадових осіб, волонтерів, громадських активістів і військових [5].

Меседж щодо «денацифікації» України спрямований також до населення Криму та ОРДЛО, якому наголосили, що вони нібито «спаслися» від «нацистського режиму». Одним з обґрунтувань анексії Криму було твердження, що жителі півострова могли залишитися «під владою неонацистів». А створення сепаратистських ЛДНР аргументувалося також боротьбою з «українським фашизмом».

Ще однією метою проголошеної «денацифікації» є дискредитація Заходу та НАТО, які нібито для досягнення своїх цілей в антиросійській політиці підтримують в Україні «крайніх націоналістів і неонацистів», тобто викликати критику держав та організацій, які допомагають українській владі.

Отже, поширюючи та акцентуючи тему українського «неонацизму» та «фашизму» кремлівська пропаганда була спрямована на чотири цільові аудиторії: російське суспільство – створити образ ворога і викликати потребу з ним боротися та консолідувати населення навколо путінського режиму; збройні сили РФ – дегуманізувати українців та обґрунтувати справедливості воєнних дій та насильства; населення Криму та ОРДЛО – потрактувати дії РФ та сепаратистів як захист від нацизму; міжнародне співтовариство – зробити вразливими для критики позиції прихильників України за підтримку нібито «нацистського режиму».

Потужна російська пропаганда та участь у ній по-різному вмотивованих західних «антифашистськи» налаштованих журналістів і деяких науковців, які своїми тривожними заявами гіперболізуючими роль українських ультраправих [6], мали надати довіри до одного з найважливіших виправдань Кремлем своєї агресії як «денацифікації».

Твердження Кремля про «геноцид та нацизм» є частиною тривалої спроби делегітимації незалежної та демократичної України як держави, оскільки розглядає її як екзистенційну загрозу прагненням до відновлення імперії та сфер впливу авторитарної та антидемократичної Росії. Щодо звинувачень у «геноциді» на території «ЛДНР», то спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, яка ретельно документувала жертви серед цивільного населення Донбасу з 2014 р. заявила, що немає жодних свідчень масових вбивств, а твердження РФ про «геноцид» в Україні є «осудною брехнею» [7]. Відтак, справжньою метою так званої «денацифікації» є зміна політичної системи та десоверенізація України, скасування демократії та української складової ідеології, культури, духовності. Водночас, якщо український патріотизм раніш мав значну регіональну специфіку, то після нападу РФ, масових убивств та руйнувань, населення усіх регіонів консолідувалося навколо ідеї відсічі російській агресії та проєвропейського курсу суверенної України.

Нинішня демократична українська влада не робила жодних політичних заяв чи кроків, які можна кваліфікувати як «нацистські», і жодним чином не пов'язана з «нацистським» минулим. Коли українська влада творить демократичну державу, яка є антиподом авторитарній Росії, розширює сферу вживання української мови, розвиває свою культуру, все це розглядається як антиросійська політика і визначається як «крайній націоналізм» та «нацизм». Кремль виступає не так проти «нацистської», а саме демократичної України, яка проводить власну національно-культурну політику і фактично вийшла зі сфери впливу Москви.

Таким чином, уявлення українців про себе як про окремих народ, наявність у них власної самосвідомості та ідентичності трактується Кремлем як нацизм який потребує «денацифікації». Тому зрозуміло, що заявлена на початку агресії «денацифікація» тотожна ліквідації української нації шляхом деукраїнізації, тобто фактичному знищенню національно свідомих (у кремлівському трактуванні – нацистських) українців. Виступ РФ проти вигаданих «нацизму» та «геноциду» фактично вилився в реальний геноцид українців.

Список використаних джерел та літератури :

1. Путін почав вторгнення в Україну | Свобода Live [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-oholosyv-viynu-operativno/31719784.html>
2. Snyder T. Russia's genocide handbook. The evidence of atrocity and of intent mounts. 2022. 8 Apr. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook?s=r>
3. Кремль: нужно зачистить Украину от «пронацистски настроенных людей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/russian/news-60509463>
4. Путін, знищуючи народ України, привітав його з Днем перемоги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/8/7344847/>
5. Як у Бучі почули блягу звістку після звірчої рашистської «денацифікації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/04/09/yak-u-buchi-pochuly-blagu-zvistku-pislya-zvirychoyi-rashystskoyi-denacyfikaciyi/>

6. Commentary: Ukraine's neo-Nazi problem [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www-reuters-com.translate.goog/article/us-cohen-ukraine-commentary-](https://www-reuters-com.translate.goog/article/us-cohen-ukraine-commentary-idUSKBN1GV2TY?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc)

[idUSKBN1GV2TY?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc](https://www-reuters-com.translate.goog/article/us-cohen-ukraine-commentary-idUSKBN1GV2TY?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc)

7. U.S. Mission to OSCE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://twitter.com/usosce/status/1493962541772509192?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1493962541772509192%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2F1b.ua%2Fsociety%2F2022%2F02%2F17%2F505840_zayavi_rosii_pro_genotsid_donbasi.html

Лямцев М.С.,

*старший солдат, курсант
(м. Харків)*

Науковий керівник:

Павліченко О.О.,

*кандидат історичних наук
(м. Харків)*

БІЙ ПІД КРУТАМИ – БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Боротьба українського народу за власну державність, що тривала під час революції 1917-1921 рр. займає особливе місце в новітній історії нашої держави. Уперше в історії українського народу була створена національна політична сила УЦР, яка відстоювала політичні, соціально-економічні та національні інтереси українців і проголосила незалежну українську державу УНР. Характерною ознакою гострої політичної боротьби початку 1918 р., що точилась за реалізацію ідеї української державності між національними політичними силами та радянською владою став перехід її з політичної площини у військову.

Головною метою військової інтервенції більшовицьких військ наприкінці 1917 початку 1918 р. в українські землі було встановлення радянської влади в Україні шляхом військового повалення Центральної Ради у Києві, що мало стати не тільки військовою і політичною, а й ідеологічною перемогою над українським

національно-політичним рухом. Тому обороні Києва Центральною Радою у січні 1918 р. приділяється особлива увага. Одним із епізодів героїчного військового протистояння українських збройних формувань з більшовицькими військами на підступах до Києва став бій під Крутами, що відбувся 29 січня 1918 р.

Зведений військовий загін (за різними джерелами, від 300 до 500 юнаків), що складався з юнкерів старших курсів Юнацької Військової школи, студентів Університету імені Святого Володимира та Українського Народного Університету та учнів старших класів київської української гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства не зміг зупинити більшовицьку армію і майже повністю там загинув. Через декілька днів у Києві була проголошена радянська влада.

Вивченню значення бою під Крутами присвячений широкий історіографічний матеріал, який можна поділити на декілька напрямів.

За доби Центральної Ради на шпальтах тогочасних видань (Нова Рада, Народна воля, Киевская мысль – березень 1918 р.) починається формування як патріотичного культу Героїв Крут – борців за незалежність української держави, так і створення міфів (порівняння з дитячим Хрестовим походом – Л.Старицька-Черняхівська) навколо цього бою [1].

У радянській історичній літературі бій під Крутами розглядався в контексті встановлення влади рад в Україні. Тому українські захисники з героїв і борців за незалежність України перетворилися на «контрреволюційне, реакційне студентство», яке відстоювало позиції старого режиму й заважало утвердженню влади робітників і селян. Водночас, починаючи з праці В. Антонова-Овсієнка («Записки о гражданской войне»), у всіх працях радянських істориків була присутня теза про запеклий бій, а перемога під Крутами завжди оцінювалася як серйозний здобуток Червоної армії [2].

З кінця 1920-х і протягом 1930-х років в емігрантських українських газетах і журналах виходило багато праць, присвячених бою під Крутами. Значну питому вагу серед них займали спогади учасників бою, в яких вони намагалися спростувати деякі міфи та максимально відтворити картину бою. Так, світ побачили спогади курсанта Першої Української військової школи Михайла Михайлика та бійця студентської сотні – студента Ігоря Лоського [3,4,5,6].

У 1929 р. було опубліковано нарис Бориса Монкевича «Бій під Крутами». Колишній старшина армії УНР розглядав бій під Крутами у контексті боротьби України за незалежність і одним із перших спробував дати йому виважену оцінку. На його думку, бій у стратегічному відношенні не мав великого значення, але у моральному плані його можна вважати «українським Ватерлоо» [7].

Особливого значення культ Героїв Крут набув у роки Другої світової війни. Він поширився серед вояків УПА. Політичний відділ УПА націлював командний склад на ті події в історії України, які мали для вояків найбільший виховний ефект. До таких подій відносився й бій під Крутами. Так, у підрозділі «Історія» розділу II «Навчання в УПА» «Програми виховних гутірок, докладів і лекцій в УПА» за жовтень 1943 р. був вміщений окремий пункт «Крути. Героїзм української молоді» [8].

Після Другої світової війни тема Крут стала невід'ємною частиною громадського життя української діаспори по всьому світу. Громадськість продовжувала урочисто відзначати роковини бою, надаючи їм визначального героїчного забарвлення. У масовій свідомості закордонних українців Крути остаточно закріпилися як символ боротьби за незалежність України [9].

Сучасна українська історіографія має різні підходи до значення бою під Крутами, як у політичній, так і військовій площині. Частина істориків вважає бій під Крутами локальною військовою операцією не приділяючи їй ніякого значення [10]. О.Реєнт та В.Солдатенко розглядають бій під Крутами як результат політичної та військової недалекоглядності українських керманичів [10, 11]. Велике політичне, стратегічне та ідеологічне значення цій події приділяється в працях О.Бойко, Р.Пірига та В. Скальського.

Крутянський бій беззаперечно став однією із кривавих військових трагедій для українського народу в часи національної революції 1917-1921 рр. А яке значення він мав для української державності?

Згідно «Політичної енциклопедії» державність – це якісна характеристика, властивість державноорганізованого суспільства, що (а) розкриває взаємодію органів державної влади і суспільства, направлену на забезпечення існування та функціонування держави; (б) окреслює характерні риси та особливості його перебування на

конкретно-історичному етапі розвитку. Поряд з цим О. Бойко зазначає, що термін «Державність» не має чітко усталеного, конкретного смислового змісту, і тому він часто звучить поліфонічно і вживається: а) як синонім держави взагалі; б) характеристика держави того або іншого історичного типу (рабовласн. Д, феод. Д, бурж. Д. тощо); в) позначення певного етапу в розвитку держави даного історичного типу (Д. франків, загальнонар. Д); г) назва системи (механізму) політичних організації суспільства [12].

Отже, виходячи з визначення, можна зауважити, що українська державність на початку 1918 р. може сприйматися як державноорганізоване національними політичними силами суспільство в рамках певної території, задеклароване вищими державними актами (III та IV Універсалами).

Розглядаючи сьогодні значення бою під Крутами можна з впевненістю зазначити, що це була перемога української державності у боротьбі за її витворення та незалежність. Вона знайшла свій прояв в усвідомленні частиною українського суспільства, в тому числі і молоддю, постання власної національної держави і нагальною потребою захисту останньої від більшовицької інтервенції. Доказом цього слугує наявний джерельний матеріал, де чітко простежується позиція учасників Крутянського бою щодо необхідності захисту, навіть ціною власного життя, незалежності української держави. У відозвах, що містяться у «Киевлянині» від 6 (19) січня 1918 р. та «Новій Раді» від 11(24) січня 1918 р. лунають заклики до українських студентів щодо захисту «тій великій будові, яку ми ж самі будували – Українській державі». Ставлення самої молоді до організації студентських загонів з метою захисту УНР якнайкраще ілюструють спогади І.Лоського, який зазначав: «В перших днях січня 1918 р. відбулось віче українського студентства, на якому вирішено zorganizувати добровільний студентський курінь імені Запорозьких Січових Стрільців для оборони Української Держави від московсько-більшовицької інвазії».

Ідеологічна важливість добровільної участі молоді у захисті незалежності УНР під Крутами була відзначена промовою М.С.Грушевського на заходах, присвячених перепохованню загиблих студентів та увіковіченню їхньої пам'яті. Голова УЦР підкреслив: «ганебний знак російської власті над Україною, символ неволі, в

котрій вона прожила двісті шістдесят з верхом літ. Видко, можливість його здерти не давалась даремно, видко, вона не могла пройти без жертв, її треба було купити кров'ю. І кров пролили сі молоді герої, котрих ми нині проводжаємо! Вони щасливі, що могли купити своєю кров'ю такі вартості своєму народові!»

Високу оцінку цим подіям дав Д.Дорошенко. Він писав: «Бій під Крутами був одним з героїчних епізодів у боротьбі, яку провадила неевлика частина свідомого національного громадянства за українську незалежність...».

Отже, можна зазначити, що бій під Крутами - це була перемога української державності. Тому що на момент січня 1918 р. факт існування української незалежної держави було задекларовано IV Універсалом.

Усвідомлення частиною українського населення наявності власної національної держави та необхідності її добровільного захисту від більшовицької інтервенції стало ключовим моментом української революції у січні 1918 р. Висока оцінка керманічами УНР та сучасниками добровільної загибелі молоді заради незалежності Батьківщини в ідеологічному значенні та патріотичному вихованні наступних поколінь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами // Нова рада. – 1918. – 24 березня.
2. Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник Б59 документів і матеріалів / Упорядники: О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал. – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 288 с.
3. Михайлик М. День 16 січня 1918 р. // Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 2. – С. 11–13; Його
4. Михайлик М. Виступ Першої Української Військової Школи // Там само. – С. 18–22.
5. Лоський І. Спогади про події під Крутами // Літературно-науковий вісник. – 1926. – Кн. 4. – С. 309–313.
6. Лоський І. Уривок зі споминів // Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 2. – С. 2–4.
7. Монкевич Б. Бій під Крутами // Поступ. – 1929. – С. 59–65.

8. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. – К. – Торонто, 1999. – С. 7. Битинський М. Про Крутянські фальші // Зарицький В. Крутянська подія. – Чикаго, 1972. – С. 50.

9. Голубко В. Армія Української народної Республіки 1917–1918 рр.: Утворення та боротьба за державу. – Л., 1997. – С. 167.

10. Реєнт О. П. Українська Центральна Рада та діяльність її військових структур // Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети. – К., 2001. – С. 49.

11. Солдатенко В. Ф. Збройні сили в Україні (грудень 1917 – квітень 1918 рр.) // УДЖ. – 1992. – № 12. – С. 52

12. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) П50 та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. С.205.

Магурчак А.М.,
кандидат історичних наук
(Київська обл.)

АНДРІЙ ЖУК І УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ: СТОРІНКИ СПВПАЦІ

Доля українського емігранта Андрія Жука (1880-1968) вихідця з Полтавщини закинула на передодні Першої світової війни до Галичини (1908) де проводив активну політичну і громадську діяльність. Не дивлячись на те, що персоні А. Жука присвячено кілька дисертацій[1] і низка статей[2] багато сторінок життєвого шляху політика залишаються недослідженими. Одним з таких маловивчених епізодів політичної біографії А. Жука є участь в українському стрілецькому русі, а саме діяльність в керуючих органах УСС.

З початком світової війни був організатором створення Союзу визволення України (далі СВУ) входячи до складу президії організації. Активна діяльність А. Жука у Відні не обмежувалась роботою в СВУ. Зокрема він входив до Бойової Управи Українських Січових Стрільців (далі БУ УСС), створена в серпні 1914 р. і базувалась у столиці Австро-Угорщини. БУ УСС – організаційно-координаційний центр Легіону УСС, що займався пропагандискою,

видавничою діяльністю. До складу БУ УСС входили І. Боберський, Ю. Коссак, В. Темницький, К. Триловський та ін. Слід зазначити, що засідання БУ УСС відбувались нерегулярно.

Зокрема 3 травня 1915 р. А. Жук доповідав відносно діяльності представників УСС на Волині. Зокрема мова йшла про четара УСС М. Саєвича, який вимагав коштів за свою роботу за першу половину 1915 р. При цьому доповідач зазначав, що СВУ допомагає йому як фінансово так і надсилає літературу. Але на думку А. Жука цієї допомоги недостатньої. Водночас І. Коссак і В. Темницький були проти надсилання коштів січовикам на Волинь, вважаючи що вони повинні працювати на громадських засадах. Натомість А. Жука підтримав І. Боберського щодо надання 500 крон четару М. Саєвичу, що в підсумку було підтримано більшістю голосів [3, арк. 68].

Питання участі УСС у військовій виставці у Відні обговорювалось засіданні БУ УСС від 3 травня 1916 р. Частина присутніх підтримала даний захід не дивлячись на фінансові видатки, серед них І. Боберський, К. Триловський. Натомість В. Темницький виступив проти вважаючи, що не буде ніякого ефекту, а провести окрему виставку присвячену УСС. Позиція А. Жука відносно цього питання була наступна взяти участь у виставці усвідомлюючи, що даний захід є суто комерційним, а тому поставити свій кіоск в якому повинна бути література і фотографії про УСС, підготувати альбом і брошуру про стрільців. При цьому підкреслюючи, що потрібно відштовхуватись від фінансів [3, арк. 67]. В ході обговорень даного питання А. Жук переконував присутніх, що пропозиції В. Темницького з фінансової сторони є більш затратними щодо проведення окремої виставки. В підсумку було вирішено взяти участь у виставці і виділити на ці цілі 22 000 крон із залученням грошей українських банкірів і нафтовиків з Дрогобича. Для побудови виставкового павільйону запросити архітектора з Галичини п. Лушпинського.

На черговому засіданні БУ УСС 7 вересня 1917 р. А. Жук піднімав питання видавання стрілецького часопису. Зокрема подавав кошторис витрат, а також склад редколегії у складі В. Темницького, І. Боберського, А. Жука. Озвучив тематику видання, а саме: вісті про стрілецьке життя, уклад стрільців у військо, політичні ідеї стрілецтва [4, арк. 10зв.]. Пропозиція А. Жука мала підтримку, але виникали

запитання відносно фінансової сторони. Зокрема І. Боберський наводив львівські видання – “Українське Слово”, “Діло”, які на його переконання зводять кінці з кінцями. Відповідно вважав, що запропонований бюджет на видавництво часопису А. Жуком є занижений. У відповідь А. Жук ще раз наголосив, що видання часопису вкладеться вказану суму (до 500 крон) при цьому жалкуючи, що стрілецькі кошти ідуть на інші на його думку неважливі речі. Питання стрілецького часопису піднімалось і в жовтні 1917 р. А. Жук з прикрістю констатував, що ніхто не хоче брати участь у запуску даного часопису, а крім того він особисто назбирав до 50 крон на видання. У свою чергу засідання БУ УСС ще раз підтвердило підтримку А. Жуку і виділило 500 крон [4, арк. 17]. Справа видання часопису все таки зрушила з мертвої точки. Так 19 жовтня 1917 р. обговорювалось перше число журналу. Але на передодні засідання Центральної Управи УСС (далі ЦУ УСС) відбулась робоча нарада на якій були присутні А. Жук, І. Боберський, М. Оповса. Присутні обговорювали теми статей і всі редакційні питання пов’язані з номером. Було вирішено що журнал буде виходити раз на місяць і називатись “Українське військо часопись Центральної Управи Українських Січових Стрільців”. Серед статей першого номера планувалась стаття А. Жука “Мілітарний український рух на російській Україні” [4, арк. 19зв.]. Під час обговорення на ЦУ УСС присутні вважали надати іншу назву виданню – “Стрілецькі вісті”, “Українське військо”, “Стрілець” і т.д. Більшістю голосів була прийнята назва місячника – “Українське військо”. Для А. Жука не була принципова назва місячника.

В буремні дні 1917 р. питання будівництва українського війська було одним із актуальних. Відповідно А. Жук вважав щоб на сторінках видання висвітлювалися питання українського війська за весь період української історії.

На спільному засіданні БУ УСС і ЦУ УСС 27 липня 1917 р. обговорювалася ситуація відносно голови БУ УСС К. Трильовського якого на зборах Української Парламентської Репрезентації образили і негативно поставились відносно його особи. Всі присутні підтримали К. Трильовського. Зокрема А. Жук вважав цей вчинок Української Парламентської Репрезентації негарним в основі якого лежить суто політичний чинник. Тому дану ситуацію розглядав на користь голові

БУ УСС, при цьому нагадуючи про його великі заслуги перед громадськістю за створення “Січей” [4, арк. 3].

Засідання БУ УСС приходили у вигляді дискусій. Зокрема 3 рудня 1917 р. обговорювався лист ЦУ УСС підписаний Д. Вітовським датований 17 листопадом 1917 р. В. Темницький вбачав у даному листі непотрібні звороти “із зброєю виступимо проти всіх ворогів, ким би вони не були”. В. Темницького підтримав А. Жук, який зазначав, що думка є правильна, але по формі даний вислів є невідповідний. Тому радив не говорити, а робити реальні кроки: “Треба робити а не писати або цілком мовчати а не перехвалюватися” [4, арк. 23 зв.].

На 25 засіданні ЦУ УСС, яке відбулось 19 липня 1918 р. А. Жук заявив про свій вихід з членів ЦУ УСС, але дане клопотання було відхилено. Що спонукало А. Жука на хід, на жаль архівні документи про це нічого не говорять. Можемо припускати, що такий крок був пов'язаний із загроженою роботою А. Жука, який в цей час займався процесом ліквідації СВУ.

Засідання ЦУ УСС відбувались нерегулярно через відсутність і переїзд переважної частини її членів. Водночас ті хто перебував у Відні зібралися 22 листопада 1921 р. на своє засідання. Постало питання про склад членів ЦУ УСС. Була прийнята пропозиція А. Жука щоб скликати нараду галицьких і буковинських партій, а також Стрілецької Ради на якій би вирішилося питання про статус самої ЦУ і підтвердження діючих членів управи або обрання нових [4, арк. 41 зв.].

Також піднімалось питання реорганізації ЦУ УСС і створення на її базі товариства. Так К. Трильовський у своєму рефераті пропонував створити товариство “Булава”, оголосивши його статут. Товариство мало б опікуватись інвалідами стрільців, створення Музею-Архіву. Позиція А. Жука по цьому питанню була така, щоб до товариства залучити великий загал людей, оскільки на його переконання ця справа набувала національного характеру. За підсумками обговорень було вирішено створити комісію для підготовки статуту товариства в складі А. Жука, К. Трильовського, Петрушевича і Горинського [4, арк. 63]. Не дивлячись на те, що А. Жук паралельно брав активну участь в роботі інших українських організацій як КОЗУЗ, СУЖП, ВНР продовжував роботу в УСС.

6 серпня 1924 р. відбулось відкрите засідання ЦУ УСС присвячене десятиріччю від дня заснування. На засіданні були присутні біля 90 осіб. Із вітальним словом виступив перший голова БУ К. Трильовський. В свою чергу А. Жук прочитав кілька розділів свої заміток-спогадів про перші дні війни, про заснування ГУР, СВУ, БУ і перші кроки цих організацій. [4, арк. 66 зв.]. Фактично 1924 р. обмежує діяльність А. Жука в підрозділах УСС.

Отже, в умовах Першої світової війни на західноукраїнських землях зароджується і постає український січовий рух. Активну участь і допомогу УСС надавали керівники українських закордонних організацій серед яких можна виділити діячів СВУ і зокрема А. Жука. Наявні архівні документи на явно ілюструють співпрацю А. Жука із УСС у воєнний і післявоєнний період.

Список використаних джерел та літератури:

1.Таравська Я. Громадсько-політична та науково-публіцистична діяльність Андрія Жука (1880-1968 рр.): Дис. ...канд. іст. наук/Я. Таравська. – Чернігів, 2012. – 234 с.; Шульгата Н. Андрій Жук у суспільно-політичних процесах Галичини і Наддніпрянщини першої третини ХХ ст. / Н. Шульгата: Дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2013. – 213 с.

2. Гирич І. Андрій Жук: матеріали біографії (автобіографія, спогади, листування) / І. Гирич // Молода нація. – 2002. – № 3. – С. 177–240; Він же. Як дійшло до заснування Союзу визволення України (Спомини у 20-ліття “Союзу”). / І. Гирич// Молода нація. – 2002. – №3. – С. 135–150.; Патер І. Андрій Жук і Союз визволення України / І. Патер // Молода нація. – 2002.–№ 3. – С. 58–82.; Осташко Т. Андрій Жук в добі національно-визвольних змагань / Т. Осташко// Молода нація. – 2002. – № 3. – С. 46–57.

3.Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), ф. 4465, оп.1, спр. 23.

4.ЦДАВО України, ф. 4465, оп.1, спр.24.

Медвідь Ф.М.,
доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук
(м. Київ)

Мурдій А.А.,
здобувач вищої освіти
(м. Київ)

Ярмоленко В.М.,
магістрант
(м. Київ)

СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

22 січня в день проголошення Акта Злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки Україна відзначає День Соборності. Офіційно це свято встановлене Указом Президента України «Про День Соборності України» від 13 листопада 2014 року № 871. Сама ж ідея Соборності генетично закладена в українцях з давніх-давен. Від часів феодального дроблення Київської Русі вона стала однією із заporук збереження нашої державності та національного самоусвідомлення. У найважчі часи національної історії кращі сини України-Русі озброювалися нею для боротьби з ворогами. Ідея соборності немислима без ідеї державності, без національного поступу, бо в нашому народі ніколи не затухала ватра надії на відновлення державотворчого життя і відчуття належності до великої соборницької та єдинокровної нації [28, с.171-174;26, с.93-98]. Навіть будучи поділеними між кількома чужинними державами українці завжди вірили і сподівалися на національне об'єднання. Після більш як століття по ліквідації Гетьманщини український народ був поділений між двома імперіями - Австро-Угорською та Російською [33, с. 42-52; 19, с.119-126].

Сам термін «соборність» у загальному розумінні означає єднання людей на основі толерантності, свободи, демократії, віротерпимості й культури в широкому розумінні цього слова, тобто культури політичної, правової, моральної, релігійної атеїстичної, міжнародних відносин тощо. Термін традиційно вживається в науці та політичній практиці як відображення процесів згуртування

споріднених ідеологічних і суспільно-політичних рухів. Про це свідчить, зокрема, використання терміну «соборність» для визначення об'єднаних конфесійних процесів християнства, мусульманства, іудаїзму та інших світових релігій, а також реалізація політичної стратегії імперських супердержав (Римська імперія, Візантія, Російська імперія, Радянський Союз та ін.). Ідея соборності у новітні часи стала пов'язуватися з консолідаційними етнонаціональними процесами, становленням і розвитком національної державності. Питання соборності, зокрема в доктрині і практиці ідеологів українського націоналізму, зокрема, Д. Донцова [32, с.155-175] і М. Міхновського [1].

Поняття «соборність» виступає ключовим релігійно-філософської думки XIX - XX с. Так, соборність визначалася А. Хом'яковим і пізніше М. Бердяєвим як подолання конфлікту між індивідуальністю і колективом у суспільному діянні любові, як духовне єднання людей безпосередньо один з одним, вільне від диктату держави і політичних структур. А. Хом'яков, як один із засновників слов'янофільства, протиставляв православний тип духовного єднання в любові більш формально і зовнішньо організованим католицькій і протестанській спільнотам. В його філософській системі соборність постає як особливий вид людської спільності, що характеризується свободою, любов'ю та вірою. А. Хом'яков протиставляє соборність механічній спільності людей, тобто йдеться не про кількість об'єднаних людей, а про спосіб їхнього єднання, його якість. Соборність, на думку А. Хом'якова, невідома і не дана ані в чуттєвому, ані в раціонально-логічному досвіді пізнання, бо вона пізнається не ззовні, а з середини, у своїй цілісності, яка репрезентує свою єдність індивідуальності та спільності.

За А. Хом'яковим соборність є зразком справжньої соціальності, яка, незважаючи на свою тотальність, має не насильницький характер, не примусовий характер. Основа спільності – свобода, джерело якої – не індивідуальність, а суспільність. Творіння здійснюються вільно, закладаючи свободу в саму структуру людського ества. Водночас реалізація цієї свободи можлива лише об'єднаному людству. Індивідуальність і суперечність індивідуальних інтересів, з погляду А. Хом'якова, є результатом відчуження від початкової цінності людського буття. Досягнення цієї втраченої

цільності пов'язанезі встановленням такого суспільного життя, в основі якого буде духовність [31, с.12-14]. Ідеї А. Хом'якова розвивали М. Булгаков, П. Флоренський, А. Красавін, і особливо С. Франк., М. Федоров наголошував, що справжнє духовне єднання людей по типу Божественної Трійці відбудеться в ім'я «спільної справи» - спільної праці задля перемоги над смертю і загального воскресіння.

В філософській системі В.Соловйова ідея соборності була пов'язана з ідеєю всеєдності: людство розглядалось як соборний або суспільний організм, а соборність визначалася як пошук людьми у житті такої форми всеєдності, яку вони мають у Бозі. Релігійно-філософська думка розглядала ідею соборної свідомості як факт слов'янської ментальності. Персоналістичним уособленням соборності В. Соловйов, М. Булгаков, Г. Флоренський вважали Святу Софію – як соборний, зібраний воедино Всесвіт, як всесвітнє соборне буття людей, культури і природи. Загалом ідея соборності корелювала з історіософічною ідеєю (яку розділяли практично всі предстаники релігійної філософії від ранніх слов'янофілів до О.Лосева) про те, що дух індивідуалізації і відчуження, який домінує в сучасній Європі, має бути замінений духом нової органічної епохи людства[5, с.591].

Соборність України як об'єднаність, цілісність, неподільність суспільства і держави, має кілька вимірів: соборність її земель; державності; громадськості; правової, політичної і громадянської культури, духовності тощо. Українська ідея соборності почала набувати сучасного змісту ще в епоху нової і новітньої історії, у ході національно-визвольних змагань, етнонаціональних консолідаційних процесів, розв'язання національно-державних проблем. Історичні коріння та передумови соборності, на думку дослідників, вимальовуються вже в ході об'єднання земель України-Руси у княжу добу, в період формування українського козацтва як консолідаційного ядра становлення української нації[25, с. 27-34], національно-визвольної війни українського народу в другій пол. XVII ст.(Богдан Хмельницький)[3; 14, с.286-288; 15, с.40-50; 18, с.138-144 ;27, с.124-135].

Нових барв і глибини ідея соборності України набуває в сер. XIX – на поч. XX ст.: українофільство Кирило-Мефодієвського товариства[20, с.23-26], «Руська трійця»[21, с.13], ідеї Т. Шевченка

[10], П. Куліша [13, с.249-263], М. Драгоманова [6, с.86-88], І. Франка [8, с.217-224], В. Антоновича, Д. Донцова, М. Міхновського [12, с.45-46], В. Липинського [11, с.50-58; 17, с.108-112], М. Грушевського [9, с.74-75], діяльність громад, Наукового товариства ім. Т. Шевченка [16, с.264-269], українських національно-демократичних партій, Центральної Ради, Української Народної Республіки.

Центральними проблемами у ході реалізації української ідеї соборності протягом багатьох століть виступали формування національної самосвідомості, об'єднання українських етнічних територій, які протягом тривалого часу були роз'єднані кордонами сусідніх держав (Росія, Польща, Литва, Австро-Угорщина, Румунія, Чехословаччина), створення незалежної, самостійної держави[3; 2]. Рух за соборність, тобто об'єднання українських етнічних земель у незалежній державі, особливо посилювався на поч. ХХ ст. Значною історичною подією став Акт соборності УНР і ЗУНР 1919 р.[7, с.53-57], проголошення якого відзначається щороку 22 січня як офіційне свято – День соборності України. Важливим етапом у реалізації ідеї соборності стало входження у 1939 р. західноукраїнських земель до складу УРСР. Процес формування нових кордонів України завершився після Другої світової війни, коли до УРСР ввійшли також споконвічні українські землі – Північна Буковина і Закарпаття[1]. У 1954 р. до складу України було передано Кримську область. Ідея соборності знайшла політико-правове закріплення в Акті проголошення незалежності України 1991 р., і Конституції України 1996 р.

В нових умовах реалізації ідеї соборності України постають і нові проблеми, пов'язані передусім з теоретичним і методологічним осмисленням найважливіших факторів, що визначають механізм цього процесу. До практично-політичних чинників реалізації ідеї соборності в умовах демократизації слід віднести формування етнічної, міжетнічної та соціально-класової єдності громадян України, [29, с.70-99; 30, с. 148-175] збереження цілісності території держави[22, с.152-160; 23, с.333-344; 24, с.239-254], зважену внутрішню і зовнішню політику, толерантне ставлення до всіх політичних партій, громадських рухів і угруповань, визнання єдиної, соборної української християнської церкви та уважне ставлення до інших релігійних конфесій, руху екуменізму.

В умовах повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну нового розуміння та осмислення вимагає сутність феномену соборності, національної та політичної єдності, консолідованості суспільства у відстоюванні територіальної цілісності країни, бо тимчасово окуповані Крим, частини Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської, Харківської, Миколаївської областей - це теж Україна. В умовах деокупації цих територій, що виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності[4, с.1-224].

Отже, політико-правовий дискурс соборності української державності означає, що Україна має свою єдину, вільну, суверенну, демократичну, правову і соціальну національну державу, яку створив сам український народ. Соборність – це державна, територіальна, суспільна, духовна консолідація всіх громадян України. Соборність залишається актуальним національним завданням, а День Соборності є приводом нагадати про єдність і неподільність українських земель, зокрема, тимчасово окупованих. В нових історичних умов реалізації ідеї соборності важливу роль повинно відігравати формування у громадян України правової, політичної і громадянської культури системою продуманої гуманітарної політики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гай-Нижник П.П. Українська держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940-1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.
2. Горбань Т.Ю. Еволюція ідеї національного самовизначення в українській суспільно-політичній думці кінця XIX – першої чверті XX століть – К.: ІІІЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – 381 с.
3. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (відідеї до Акту Злуки). - К.: ІІІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2009. - 467 с.
4. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]: матеріал Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права,

Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. – 224 с.

5. Кіхно О. Соборність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С.591.

6. Макаровський І., Медвідь Ф., Мельник Є. «...Од азбуки дл оружного громадянського повстання» // Михайло Драгоманов: доба та ідеї. Всеукраїнська наукова конференція. Івано-Франківськ: ПУ, ІФТУНГ, 1996. – С.86-88.

7. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. ІУ Універсал і Акт Злуки в контексті національної безпеки України: уроки історичної пам'яті і сучасні реалії // Ідентичності та політичні інститути. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / За заг. ред. В. М. Циби. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016.- С.53-57.

8. Медвідь Ф.М., Курчина Т.О., Твердохліб А.І. Українська державницька ідея Івана Франка: сучасне прочитання // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2017. - Ч.28.- С.217-224.

9. Медвідь Ф.М., Курчина Т.О., Твердохліб А.І. Політико-правова доктрина державотворення М. Грушевського // Українське право й законодавство за доби Української революції (1917 – 1921 рр.): збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 30 листопада 2017 року/ ред. кол. І.С. Гриценко, М.І. Мірошніченко, П.П. Захарченко, І.А. Мацелюх та ін. – К.: «PrintDay» Ltd., 2018.-С.74-75.

10. Медвідь Ф.М. Пророк національного відродження. Політико-правова доктрина Тараса Шевченка // Юридичний Вісник України. Загальнонаціональна правова газета. – 2014. - № 9 (974). – 1-7 березня.

11. Медвідь Ф.М., Баран В.В. Геополітичні візії В'ячеслава Липинського і Юрія Липи: спроба порівняльного аналізу // Наукові праці МАУП/Редкол.:А.М.Подолька (гол.ред.) [та ін.]-К.:МАУП, 2001. – Вип. 3 (34). – К.: «Вид-дім «Персонал», 2012. – С.50-58.

12. Медвідь Ф.М. Микола Міхновський як речник української національної ідеї // Мандрівець. Видання «Наукових записок Національного університету «Києво-Могилянська Академія». – Тернопіль: Мандрівець, 2001. - № 3-4 (32-33) – С.45-46.

13. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Історіософська концепція Пантелеймона Куліша в контексті українського національного відродження // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2019. – Вип.29. – С.249-263.

14. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Руднівська Л.А. Богдан Хмельницький як творець Української козацької республіки // Проблеми

модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: МАУП, 2008 - Вип. 9: Матеріали звітн. наук.-практ. конф. “Проблеми розвитку демократичної державності в контексті світових модернізаційних процесів формування національних громадянських суспільств (політичний, юридичний, економічний, соціальний, психологічний та управлінський аспекти)”, присвяченої пам’яті борця за незалежність України, Героя України Левка Лук’яненка, 28 листопада 2019 р.; V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції”, 13 листопада 2019 р. / редкол. : М. Н. Курко (голова) [та ін.]. — 2019. — С.286-288.

15. Медвідь Ф.М. Українська козацька республіка Богдана Хмельницького: національні інтереси і геополітичні пріоритети // Гетьманська Україна між Польщею, Росією та Туреччиною. Монографія. – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2019.-С.40-50.

16. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Історико-філософські дослідження в Науковому товаристві імені Т. Шевченка // Філософські діалоги’2019 // Філософія в Академії: її досягнення, проблеми, перспективи (до 100-річчя НАН України). Збірник наук. праць. – К., 2019.- С.264-269.

17. Медвідь Ф.М., Трачук В.О. Елітарна концепція в’ячеслава Липинського: сучасне прочитання // Літопис Волині, Всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк, 2008. – Ч.4. – С.108-112.

18. Медвідь Ф.М., Урбанський М.В., Давидюк П.М., Марченко Р.О. Запорозька Січ як праобраз української держави // Проблеми модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. - К.: МАУП, 2008 -Вип. 11: Матеріали Звітної. наук.-практ. конф. “Теоретичні та прикладні проблеми розвитку громадянського суспільства і євроінтеграційних процесів державного будівництва” м. Київ, МАУП, 20 листопада 2020 р. / редкол. : М. Ф. Гончаренко (голова) [та ін.]. - 2020. –С.138-144.

19. Медвідь Ф.М., Кутузов В.А., Давидюк П.М., Токарев В.Є. Українське право: деякі питання історії та теорії // Будівельне право: теорія та практика містопланування та містобудування. Зб. наук. пр. Вип. IV. За матеріалами Четвертої Міжнародної наук.-практ. конф. «Будівельне право», (Київ, 20 листопада 2020 р.)/ Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : КНУБА, «Економічна думка», 2020.-С.119-126.

20. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Урбанський М.В. Проект слов’янського союзу Кирило-Мефодієвського товариства: історіософсько-правові засади (до 175-річчя заснування) // Круглий стіл з наноди 175-річчя

заснування Кирило-Мефодіївського товариства, 17 грудня 2020 р. Тези доповідей. – Київ: ІН НАН України, 2021. –С.23-26.

21. Медвідь Ф. Проблема «нація - людина» в духовній спадщині «Руської Трійці» в контексті українського державотворення // Шашкевичівські читання – 2000. «Руська Трійця» і християнська традиція в духовному житті України. Львів, 2000. – 15 с.

22. Медвідь Ф.М. Мурдій А.В., Шаповалова О.В. Українська державність: питання теорії та історіографії // Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть : зб. наук.пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2022. – Вип. 15.–С.152-160.

23. Медвідь Ф.М. Мурдій А.В., Шаповалова О.В. Консолідація правової системи України: питання теорії та історіографії // Консолідація правової системи, як шлях до зміцнення державотворення: Матеріали ХІІ Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ДУІТ, 2022 –С.333-344.

24. Медвідь Ф.М., Бурлака А.А., Шаповалова О.В. Консолідація українського суспільства: гуманітарні виміри (питання теорії та історіографії)// Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.). – Івано-Франківськ, 2022. –С.239-254.

25. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний як фундатор геополітичної доктрини України (до 400-річчя Хотинської битви) // Боротьба українського народу за ідентичність та державність через призму століть (до 400-річчя Хотинської битви та 100-річчя національно-визвольного руху на територіях Поділля початку 20-х років ХХ століття)/ Матеріали міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції. 3 грудня 2021 р., м. Бар Вінницької області. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2022. –С.27-34.

26. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Урбанський М.В. Філософсько-правовий вимір ідеї соборності України // Соборність як фундаментальна складова ідеології українського націоналізму. Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 16-17 квітня 2021 р./ О.М. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2021.-С.93-98.

27. Медвідь Ф.М. Українська козацька держава Богдана Хмельницького: система національних інтересів та геополітичних пріоритетів // Ювілейний збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Кульчицького з нагоди 100-річчя від дня народження/ Редколегія: І. Й. Бойко(голова), Б. Й. Тищик, М. М. Кобилецький, А.В. Кольбенко., М. Федущак-Паславська, Л.Е. Шевчук; за редакцією доктора

юридичних наук, професора І. Й. Бойка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. –С.124-135.

28. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Твердохліб А.І. Формування і розвиток ідеї соборності України: історико-правовий вимір // Проблеми модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. - К.: МАУП, 2008 - Вип. 9: Матеріали звітн. наук.-практ. конф. “Проблеми розвитку демократичної державності в контексті світових модернізаційних процесів формування національних громадянських суспільств (політичний, юридичний, економічний, соціальний, психологічний та управлінський аспекти)”, присвяченої пам’яті борця за незалежність України, Героя України Левка Лук’яненка, 28 листопада 2019 р.; V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції”, 13 листопада 2019 р. / редкол. : М. Н. Курко (голова) [та ін.]. - 2019.-С.171-174.

29. Правові механізми врегулювання етнополітичних конфліктів в Україні: Наукова записка / Кресіна І.О. (кер.авт.кол.), Кубальський О.Н., Стоєцький С.В., стойко О.М., Шемшученко Ю.С., Явір В.А. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – 104 с.

30. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року: науково-аналітична записка / Кол. авт.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. С. 148-175.

31. Сацевич В.А. Политико-правовые взгляды А.С. Хомякова. Автор. Дисс. ...доктора философии в области государственного управления. – К.: МАУП, 2013. – 19 с.

32. Сич О. Соціально-консервативний націоналізм: теорія і політика. – Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея НВ», 2019. – 544 с.

33. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4-х т.: Т.ІІІ. Рік 1919. – К.: Світогляд, 2010. – 453 с.

Олійник Ю.В.,
кандидат історичних наук
(м.Хмельницький)
Олійник А.Ю.
здобувачка вищої освіти
(м.Кам'янець-Подільський)

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА ПОДІЛЛІ В 1917 Р.

В статті досліджуються питання становлення в подільському регіоні української школи, законодавчі засади її відродження, націоналізація, матеріальне забезпечення педагогів.

Ключові слова: *вчительська спілка, націоналізація, педагоги, повітові з'їзди, українська школа.*

Одними з першочергових завдань української влади доби Української революції було вирішення проблем в освітній сфері. Такі дії диктувалися тим, що загальний освітній рівень населення був невисоким. На початку 1917 р. з 35 млн. українців більш як 75 % не вміли читати [1, с.25].

Зважаючи на такий стан речей, вже з весни 1917 р. спочатку на громадських засадах, а потім і на законодавчих, Українська Центральна Рада (далі – УЦР) намагалася збільшити кількість українських (насамперед україномовних) закладів освіти, починаючи зі створення початкових шкіл, потім гімназій, училищ і закладів вищої освіти. Голова УЦР М. Грушевський так висловлювався про створення української школи: „Всі інші народи, які дійшли до добробуту, освіти, доброго ладу, дійшли тільки завдяки тому, що мали просвіту на своїй рідній мові... І наш нарід не іншою дорогою виб'ється з теперішніх злиднів, як тільки тримаючись свого, розширюючи освіту на рідній мові, а освітою доходить і всякого ладу і права” [2, с.15].

Основні напрями своєї діяльності в галузі освіти УЦР відобразила у відозві до українського народу від 22 березня 1917 р. та в резолюції Українського національного конгресу (квітень 1917 р.). Центральна Рада не оминала фактично жодної освітнянської проблеми.

Зокрема, розглядалося питання про обов'язкове безкоштовне навчання; українізацію школи і всієї системи освіти; організацію початкової, середньої, вищої і професійної школи; дошкільне виховання й позашкільну освіту; забезпечення шкіл і освітніх установ підручниками, навчальними посібниками; підготовку вчителів і працівників у галузі народної освіти тощо.

До активної роботи з реформування освітньої системи долучилися й свідомі українські вчителі. Так, I Всеукраїнський з'їзд українських учителів і професорів, організований Товариством шкільної освіти 5–6 квітня 1917 р., ухвалив рішення просити УЦР створити Головну шкільну раду, якій мали б підпорядковуватися куратори трьох шкільних округ в Україні, та яка б здійснювала роботу з організації рідної школи і освіти.

15 червня 1917 р. було створено Генеральний секретаріат. Генеральним секретарем освіти призначено І. Стешенко (голова Товариства шкільної освіти), його помічником обрали П. Холодного. У декларації Генерального секретаріату від 27 червня 1917 р. було намічено програму в справі реформування народної освіти. У ній зазначалося, що секретаріат має на меті об'єднати в своїх руках усе керівництво шкільною освітою, зокрема, зайнятися доглядом за проведенням на місцях „українізації” школи, підготовку вчителів для шкіл та допомогу у згуртуванні їх у професійні товариства.

Не залишилися осторонь освітянських проблем педагоги Подільської губернії. Вони губернський з'їзд провели 27-28 травня 1917 р. у Вінниці [3, с.10].

Інформуючи громадськість на шпальтах „Нової ради” про його роботу С. Іваницький зазначив, що в його засіданнях брали участь представники з десяти повітів, (12-ти існуючих) в Подільській губернії [4, с.1].

Освітяни у гострій дискусії обговорили питання щодо необхідності окреслення політичної платформи вчительства. Вінничани наполягали на суто професійному позиціонуванні педагогів, не роблячи жодних декларацій, навіть з такого чутливого питання як українізація шкіл. Натомість їхні опоненти вважали необхідним бодай зазначити політичний „minimum”. У результаті було ухвалено компромісне рішення, яке містило шість пунктів [5, с.11]:

1) Учительство всього Поділля повинно зорганізуватись на підставі політично-професійної платформи.

2) Домагатись національно-територіальної автономії України в федеративно-демократичній Російській республіці, при забезпеченні прав національних меншостей.

3) Подільська учительська організація, одержала назву „Всеподільське Учительське Товариство”, яке складалося з окремих автономних учительських товариств.

4) Об'єднуючим органом цього товариства стала рада товариства, до якої увійшли представники окремих автономних товариств.

5) Рада товариства вибирала з своїх членів управу товариства, як виконавчий орган.

6) З'їзд делегатів учительських організацій вибирає тимчасову управу Всеподільського Учительського Товариства, яка складається з 4 осіб: голови, двох товаришів та писаря й засідає в Кам'янці - Подільському.

У подальшому програмний документ планувалося передати на розгляд та обговорення повітових організацій і, врешті, затвердити на черговому губернському вчительському з'їзді.

До тимчасової управи делегати з'їзду обрали С. Іваницького, В. Злотчанського, Буткевича й Ганжія [6, с.135].

Над концепціями діяльності освітньої галузі та ролі педагогів в суспільно – політичному житті працювали вчителі повітів. Так, першого серпня цього ж року педагогами Вінницького повіту проведено третій вчительський з'їзд. В його роботі взяло 80 делегатів з інших повітів, що засвідчує про важливість даної події для життя педагогів. Вчительське зібрання ухвалило наступну резолюцію:

- встановити тісний зв'язок між школою та населенням;
- школою керує шкільна рада, до якої входять педагоги школи, представники місцевого населення, батьки учнів. Представників від місцевого населення делегували сільські зібрання;
- педагогічні справи покладалися на педагогічну раду, до складу якої входять вчителі школи;
- шкільна рада обирає також бібліотекаря.

З'їзд також рекомендував об'єднати зусилля педагогів для вирішення навчальних питань у тих селах, де діяли два навчальні заклади: земські та парафіяльні школи.

Збільшення мережі шкіл потребувало й забезпечення їх кваліфікованими кадрами – учителями. Для цього, навесні 1917 р. в містах почали відкриватися курси. На прохання Генерального секретаря освіти І. Стешенка з фронту було демобілізовано близько 13 тис. учителів українців. До підготовки учителів долучилися українські гімназії, педагогічні інститути, університети, Педагогічна академія, товариства «Просвіти».

Розпочали роботу аналогічні курси з 1 липня у Вінниці. Їх слухачами стало 300 осіб, переважно жінок. До їх роботи було задіяно С.Русову. Відома громадська діячка читала для слухачів географію України.

В урочистій обстановці аналогічні курси було відкрито у Балті. Навчатися зголосилося 300 слухачів. Навчання проводилося в дві зміни [7, с.292].

Злагоджені дії влади по підготовці педагогічних кадрів дали можливість уже в 1917/18 навчальному році розпочати широку українізацію, у якій було задіяно 62 тис. учителів.

Від перших кроків молодій державі, що виникла на хвилі Української революції, постало питання про відродження освіти українською мовою і на українських засадах.

Ініціативу українізації шкіл підхопили вчительські з'їзди. Скликаний у Проскурові повітовий вчительський з'їзд ухвалив що мовою викладання в початковій школі (семирічній) по селах повіту має бути українська. Також на з'їзді було засновано Українську вчительську спілку та реорганізовано вчительську раду, куди ввійшли представники від учительства.

Не менш важливою була постанова про відкриття чотиритижневих курсів підготовки вчителів для навчання дітей рідною мовою. Для їх успішної роботи направлено листи у земство з асигнування коштів та Центральну Раду для направлення лекторів.

Проукраїнським було ухвалення Гайсинського учительського з'їзду, який працював з 23 по 25 квітня 1917 року. За три дні роботи педагогами ухвалено більше двадцяти постанов, які стосувалися роботи шкіл в повіті. Але найголовнішою була постанова: „...школа в

Україні повинна бути і формою, і змістом українська. Всі предмети навчання повинні викладатися на українській мові. Московська мова, як предмет, вводиться з третього року навчання” [8, с.2]. Постанова такого змісту свідчить про те, що педагоги повіту без компромісів взяли за українізацію школи.

Людним був зїзд педагогів Ямпільщини. Участь у форумі взяло 200 осіб. Нажаль, повітова влада участі у роботі зїзду не взяла, а навпаки робила все щоб він не відбувся. Причиною стала надрукована українською мовою обява про відкриття зїзду.

Перед початком засідання проведено маніфестацію з промовами та музичними номерами. Цей захід зібрав до двох тисяч глядачів. Форум проходив під гаслом «...вчитель одна із культурних сил, повинен взяти найактивнішу участь в проведенню в життя цього ладу, його місце серед народу та з народом». Доповідачі в промовах озвучували найболючіші питання, які хвилювали освітян. Зокрема, було озвучено необхідність створення пересувної бібліотеки та педагогічного музею. З метою українізації школи в повіті, педагогів зобов'язали під час літніх канікул відвідувати курси з української мови та активно займатися самоосвітою.

Педагогічна спільнота одногосно скасувала посади директорів та інспекторів. Керівництво навчальними закладами покладалося на осіб, які будуть обрані під час голосування. Зїздом ухвалено постанову про матеріальне забезпечення вчителів. Вона передбачала, що заробітна річна плата педагогів повинна складати 1200 крб. Через кожні п'ять років оклад педагогів зростає на 20%. Було також встановлено граничну межу перебування вчителів на посаді. Вона склала 25 років виробленого стажу [9, с.2].

Педагогічний форум справив позитивне враження на делегатів. Один із його учасників в газетній замітці написав наступне: „...вчителі цілком зацікавлені українізацією школи і з щирим українським серцем ідуть їй на зустріч, тому зїзд можна назвати цілком українським”.

Педагогои Ольгопільщини на повітовому зїзді ухвалили об'єднати в повіті школи всіх типів, їх націоналізувати та створити товариство взаємодопомоги вчителям – українцям. Також було розглянуто питання матеріального забезпечення педагогів. Делегатами було ухвалено постанову, що педагоги отримують в рік 1500 крб., а кожних п'ять років заробітна плата повинна збільшуватися

на 300 крб. На пенсію вчитель мав право виходити після 25 – ти років трудового стажу на шкільному поприщі. Також було ухвалено максимальну кількість учнів на одного вчителя. Для цього повіту вона складала не більше 50 дітей.

Деякі повіти через пресу запрошували до педагогічної праці досвідчених вчителів. Так, Ольгопільська повітова земська управа запрошувала на вакантні посади педагогів із окладом в 4800 крб в рік та можливістю роз'їздів на земських конях.

Проводили з'їзди також вчителі церковно – парафіяльних шкіл. 23 травня на з'їзд зібралися педагоги шкіл цього типу Ольгопільщини. Головою з'їзду делегати обрали директора Ольгопільської духовної семінарії Петра Левченка. Педагогічна спільнота виробила та ухвалила патріотичні рішення:

1. Перехід церковно – парафіяльних шкіл у підпорядкування Міністерства народної освіти.

2. Ведення навчання українською мовою.

3. Створити вчительські курси з таких програм: українська мова та література, етнографія, українознавство [10, с.25].

Значущим для освітян губернії та українізації навчальних закладів стало надзвичайне засідання Подільського губернського земського зібрання, проведене 29 квітня 1917 року у м. Кам'янці – Подільському. Воно озвучило ключові моменти та бачення освітніх процесів на теренах краю:

1. В школах губернії навчання ведеться українською мовою.

2. Націоналізація школи, тобто викладання українською мовою починається з наступного 1918 року в школах усіх типів: міністерських, земських та парафіяльних.

3. Об'єднати школи цих типів в одному відомстві – міністерстві народної освіти.

4. Для підготовки вчителів організувати влітку в Кам'янці – Подільському, Вінниці та Балті курси української мови, педагогіки та інших наук. На організацію курсів асигнувати 16800 крб.

5. Прохати губернське земське правління звернутися до Міністерства народної освіти для виділення 26800 крб та такої ж суми Святійшим Синодом.

6. З осені 1917 року запровадити в вчительських семінаріях губернії викладання української мови, письма та історії України.

7. Приступити до видання підручників українською мовою [11, с. 2].

Активно допомагала долати труднощі відроджена *Всеукраїнська вчительська спілка* діяла від 1905 року, але через переслідування невдовзі розпалася. Відродилася в березні 1917 року як профспілкова організація вчителів. Очолила її громадська і культурно-освітня діячка, педагог, засновниця українського жіночого руху в Східній Україні Софія Русова.

Спілка брала участь у відстоюванні прав освітян, вимагала збільшення заробітної плати, піднімала питання про перерозподіл функцій державних органів, місцевого самоврядування та шкільних рад. Утворивши структури на місцях, займалася заснуванням бібліотек, музеїв, учительських домів, де організовувалися лекції, бесіди, курси.

Влаштували „довідкові бюро” для консультацій з питань навчання та виховання. Спілка оплачувала вчителям курси і відрядження на з’їзди. Домагалася відкриття шкіл, дитсадків рідною мовою, відслідковувала факти перешкоджання створенню української національної школи.

Таким чином, з часу створення Українська Центральна Рада взяла курс на українізацію навчальних закладів. З цією метою було створено Міністерство Народної Освіти. Рух за створення національної школи в регіонах очолили відомі громадські діячі. На Поділлі становлення національної школи відбувалося через проведення повітових з’їздів, які ухвалювали відповідні постанови.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зубалій О. Д., Рященко, Д. С. Освітній рух в Україні у добу національно - державного відродження (1917–1920 рр.). Український історичний журнал, 1998. №3. С.24-30.

2. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу Київ: Веселка, 1991. 45с.

3. Завальнюк О.М. Подільська інтелігенція у реформуванні загальноосвітньої школи в добу Української революції (1917–1920 рр.): Історичний нарис. Кам’янець-Подільський: «Медобори–2006». 62с.

4. Іваницький С. Подільський учительський з’їзд. //Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 7 червня. № 57. С. 1.

5. Постанова про Українське Міністерство Народньої Освіти // Подільська воля (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 12 червня. № 4. С. 11–12
6. Завальнюк О. М., Телячий Ю. В. Будівництво української загально-освітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. 212 с.
7. Поділля в добу Української революції. Рік 1917: Документи та матеріали /ред.кол.: І.М. Шоробура (відп.ред.), В.Р.Адамський, В.Г. Байдич, Ю.І. Блажевич та ін. Кам'янець – Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 847 с.
8. Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 2 травня.
9. Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 19 травня.
10. Подільська воля (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. №2-3. 23 травня. С.25.
11. Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 29 квітня.

Павліченко О.О.,
кандидат історичних наук
(м.Харків)

В.К.ЛИПІНСЬКИЙ – ДИПЛОМАТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Історія української дипломатії представлена багатьма яскравими діячами, які своєю працею відстоювали незалежність та інтереси нашої держави на різних її історичних етапах. Серед визначних дипломатів доби національно-визвольних змагань українського народу чільне місце посідає діяльність В.К. Липинського – посла до Австро-Угорщини Української Держави П.Скоропадського.

В.К. Липинський належить до видатних представників української історії. Він є засновником державницької школи в історіографії та автором української консервативної ідеології. Поляк за походженням та римо-католик за віросповіданням вчений все своє життя відстоював ідею створення незалежної української держави.

Свої політичні настанови В.К. Липинський намагався втілити у життя через активну наукову та громадсько-політичну діяльність, яка ще напередодні революції була добре відома українській інтелігенції. Важливим внеском у розбудову незалежної Української Держави стала дипломатична діяльність видатного вченого. На цьому поприщі В.К. Липинський виявив себе як справжній захисник національних інтересів українського народу.

В.К. Липинський не брав участі в квітневому перевороті 1918 р., внаслідок якого був установлений Гетьманат, але зміну політичного режиму зустрів прихильно. На той час він вже був достатньо відомий своєю державницькою позицією, що імпонувала українському політичному істеблішменту, тому склад свого уряду представники Української Гетьманської держави не уявляли без його участі. Саме це відзначав Д. Дорошенко, характеризуючи його як авторитетну особу тогочасного політикуму: «Його авторитет стояв так високо у всіх українських національних партіях взагалі, що ім'я В.К. Липинського незмінно фігурувало в усіх комбінаціях зложення нового складу Кабінету міністрів» [7, с. 105].

Вчений відхилив, запропоновану йому Д. Дорошенком посаду міністра, але погодився на його ж запрошення зайняти посаду посла Української Держави у Відні.

В.К. Липинського було призначено на посаду посла Української Держави в Австро-Угорщині 21 червня 1918 р. [11, арк. 35]. На той час це був один з ключових напрямів української зовнішньої політики, зважаючи на те, що Австро-Угорщина мала у своєму складі українські землі. Це вимагало від Української Гетьманської держави сильної й активної дипломатії у даному регіоні. Обізнаність вченого з польською проблемою, його авторитет у впливових галицьких колах і серед українців гетьманської орієнтації говорили про те, що він був найбільш вдалою кандидатурою на цю важливу дипломатичну посаду [3, с. 449]. До того ж кандидатура В.К. Липинського як повноважного посла Української Гетьманської держави влаштовувала й віденський уряд, що готовий був його визнати: «... не тільки як акредитованого при уряді, але й при віденськім дворі» [5, с. 55].

Згадуючи про призначення В.К. Липинського, П. Скоропадський у своїх спогадах відзначав: «В Вену поехал

Липинский, украинец щырый, но без той узости, которая отличает этих господ от простых смертных» [9, с. 266].

Учений зі всією відповідальністю взявся до своїх обов'язків. Перш за все він серйозно поставився до формування штату, куди увійшли освічені й бажаючі служити Українській Державі люди. Серед них були І.С. Токаржевський-Карашевич – радник посольства, В.І. Полетика – старший секретар, М.А. Біленький – секретар, С.С. Ванькович – аташе, А. Марцинчик – аташе, А. Жук – відповідальний у справах українців-репатріантів, М. Троцький – співробітник, В. Щербаківський – аташе у справах освіти та М.П. Савур-Ципріянович – ст. урядовець, майбутній особистий секретар В.К. Липинського й секретар Українського наукового інституту в Берліні [11, арк. 35] Склад посольства було високо оцінено Є.Х. Чикаленком: «... здається всі люди поважні, розумні, свідомі українці, а під керуванням Липинського, якого я вважаю після Грушевського одним з найталановитіших українців напевно незабаром будуть добре розбиратись в польсько-українських відносинах» [14, с. 58].

29 червня 1918 р. українське посольство на чолі з В.К. Липинським виїхало до Відня й вже наступного дня розмістилось в місцевому готелі «Брістоль» [12, арк. 23]. В.К. Липинський одразу приступив до обов'язків, зустрівшись, перш за все, з міністром закордонних справ австро-угорського уряду графом С. Буріаном. Йому він передав вірчу грамоту. Потім було проведено низку зустрічей з представниками Німеччини й Австро-Угорщини з питань ратифікації Брестського мирного договору. Одним з основних завдань В.К. Липинського на посаді посла Української Держави у Відні було проведення обміну ратифікаційними грамотами з усіма країнами, що уклали Брестський мир. Всі держави (Болгарія, Німеччина, Туреччина), окрім Австро-Угорщини, без вагань провели цей обмін.

Питання обміну ратифікаційними грамотами з Австро-Угорщиною, виявилось набагато складнішим. Під час підписання Брестського миру між Австро-Угорщиною й Україною було укладено таємний договір, згідно з яким відбувався поділ Галичини на польську й українську територію. Українська частина, з'єднавшись із Буковиною, повинна була утворити український коронний край. Розповсюдження цієї інформації серед української дипломатії

призвело до того, що уряд Австро-Угорщини потрапив під тиск польських політиків, які не могли змиритися з поверненням Україні її етнічних земель Холмщини та Підляшшя. Реагуючи на вимоги поляків, австро-угорський уряд звернувся до Німеччини з проханням змусити Українську Державу відмовитись від цих територій і анулював таємну угоду. 4 липня 1918 р. граф Й. Форгач, посол Австро-Угорщини в Україні, офіційно повідомив про це П. Скоропадського [6, с. 151].

Отже, молода українська держава опинилась у складній політичній ситуації, спричиненій одностороннім анулюванням таємного договору. За таких складних умов В.К. Липинський проявив себе як вмілий політик і дипломат, що принципово відстоював інтереси та авторитет своєї держави. Він вважав за необхідне вдатися до низки заходів, які б запобігли анулюванню договору та прискорили б ратифікацію Брестської мирної угоди Австро-Угорщиною. Для цього було запропоновано виконувати економічні умови Брестської мирної угоди відповідно до виконання таємного договору. Причому ключовим у цій ситуації було питання Галичини, що мала стати міцним державним кордоном не тільки з територіально, а й національно, оскільки саме вона повинна була стати ідеологічним форпостом для майбутньої боротьби з Росією.

Дізнавшись про заяву Й. Форгача в Києві щодо анулювання договору, В.К. Липинський склав ноту протесту австро-угорському уряду, у якій зазначалось про твердий намір Української Держави ратифікувати Брестський мир та встановити українську владу на території Холмщини, яка була зайнята австро-угорськими військами [4, с. 187].

Представник Австро-Угорщини граф С. Буріан відмовився її прийняти, мотивуючи тим, що все вже зроблено в Києві. Така позиція не влаштовувала представників українського посольства у Відні.

В.К. Липинський мав тверду позицію у вирішенні територіальних питань Української Держави, одним з яких була Холмська проблема. Розмірковуючи над переговорами із польськими політиками з приводу Холмського питання, у листі до Д. Дорошенка він писав: «... мій плян такий: 1) таємне анульоване і наш тайний протест проти цього анулювання; 2) ратифікація Берестейського миру без тайного договору; 3) Комісія в Холмській справі і знов переговори

про тайний договір, який не існуючим вважати не можна буде, бо єсть наш протест» [2, с. 588]. Незважаючи на те, що за умовами Брестського миру територія Холмщини з частиною Підляшшя відходили до України, австро-угорський уряд, військові частини якого перебували на цих землях, сприяв колонізації цих територій. Саме на Холмщині було проголошено статус-кво на користь Польщі: дозвіл на вибори до Польської Регентської Ради з обранням винятково поляків, заборона повертатися на цю територію воєнним біженцям з подальшим її заселенням поляками [4, с. 185]. Таке явне порушення умов Брестського договору спонукало В.К. Липинського до рішучих дій. На його думку, треба не тільки скласти ноту протесту та відмовитися ратифікувати мирний договір з Австро-Угорщиною, а й відкликати посольства в разі прилучення Холмщини до Польщі. Такі свої думки він висловлював Д. Дорошенку: «Наша мовчазна згода тепер на відданя Холмщини – се база, на якій остаточно в нашу некористь вирішиться ся справа на майбутнім міжнароднім конгресі. Отже наша (зокрема Ваша і моя) позиція в сій справі мусить бути, в разі ультимативних кроків Австрії, дуже виразна, тверда і рішуча. Протест наш (крім, розуміється, нот і інших писаних протестів) я уявляю собі або: а) в відмові з нашого боку ратифікувати мир з Австрією, з огляду на одностороннє порушення цього миру з боку Австрії, або-ж б) коли Холмщина буде прилучена до Польщі насильно, без ратифікації миру Австрією, то, думаю, треба-б відкликати з Відня наше посольство, оставивши одного урядовця, акредитованого при Міністерстві, для полагоджування біжучих справ» [2, с. 594-595]. Останній крок мав більші негативні наслідки для австро-угорського уряду, ніж для українського, оскільки він був зацікавлений в економічних зв'язках з Україною.

Окрім вирішення політичних проблем В.К. Липинський займався питанням створення українських консульств на місцях. За його пропозицією мали відкрити генеральне консульство у Відні та Будапешті, консульство у Львові, Трієсті, Празі та віце-консульство у Чернівцях [2, с. 592]. Всі кандидатури на ці посади український посол підбирав та рекомендував Д. Дорошенку особисто, враховуючи відповідність особи особливостям регіону.

Складна міжнародна ситуація змушувала В.К. Липинського розмірковувати не тільки над долею українських представництв, а й

Української Держави в цілому. Її порятунок від зазіхань Антанти як на частину Росії він бачив у створенні національного уряду на чолі з гетьманом, відкриття українського представництва в Польщі, та визнання нею самостійності України. Про необхідність таких заходів посол Української Держави і у Австро-Угорщині наголошував у листі до Є.Х. Чикаленка [10, с. 131].

Одночасно з дипломатичною діяльністю В.К. Липинський розгорнув активну інформативну діяльність з метою пропагування ідей української державності, про що свідчать його зустрічі з польським письменником Л. Кульчицьким та інтерв'ю кореспонденту місцевої газети «Neue Freie Presse», яке він дав майже відразу після приїзду до Австро-Угорщини. У ньому В.К. Липинський коротко змалював соціально-політичну ситуацію в Українській державі та висловив побажання щодо побудови найвигідніших економічних відносин для обох держав [1, с. 3].

Крім того В.К. Липинський зумів налагодити зв'язки з місцевими українськими політичними силами. Він зустрівся з головою української партії в австрійському парламенті Є. Петрушевичем (голова Українського парламентського представництва в австрійському парламенті) та депутатами фракції М. Васильковим (член Загальної Української Ради, сприяв виробленню умов Брестського миру 1918 р.) та професором С. Смаль-Стоцьким (депутат Австрійської державної ради).

Перебуваючи на посаді посла, він опікувався збереженням маєтків Поділля та Волині, власники яких виїхали за кордон. Їхні цінні бібліотеки, колекції, родинні архіви представляли собою культурну та історичну цінність. Проте спроби вжити заходів щодо врятування культурних цінностей не завжди мали успіх через брак коштів і транспорту [13, с. 204-205].

Як посол Української Держави В.К. Липинський не залишився байдужим до проблем українських громадян, що перебували на території Австро-Угорщини. Він сприяв в оформленні необхідних документів для повернення додому, допомагав також і тим, хто з різних причин намагалися виїхати з України. Серед таких громадян опинився й М.С. Грушевський зі своєю родиною. Їм було видано своєрідне посвідчення, в якому містилося прохання до урядів інших держав не перешкоджати переміщенню [8, с. 137].

Велику увагу В.К. Липинський приділяв проблемі українських військовополонених, які знаходилися в таборі Фрайштадт. Умови їх утримання були досить важкими, що призводило до постійних втеч з табору. Про важке становище, а також про нестачу продуктів харчування в таборі було поінформовано Українське посольство, реакцією якого стала нота протесту відповідним відомствам Австро-Угорщини. З метою вирішення цієї проблеми при військовому міністерстві Української держави була створена спеціальна Комісія. Внаслідок її діяльності покращилось становище полонених українських громадян в Австро-Угорській державі [8, с. 137].

Проте деякі відомства порушували умови угоди про використання полонених на військових роботах. Така ситуація викликала ноту протесту з боку В.К. Липинського, що втрутився в ситуацію. Він розробив проект вирішення цієї справи й надіслав його до Міністерства закордонних справ Австро-Угорської держави. Проект передбачав збір усіх полонених громадян України в одному таборі та їх обмін між Українською Державою та Австро-Угорщиною в максимально короткий термін, незалежно від обміну з Росією. Під час знаходження полонених на території Австро-Угорської держави мали встановити контроль з боку австрійської влади та українського посольства. Отже, на початку листопада 1918 р. за три дні з табору Фрайштадт було переправлено до Української держави близько 3000 полонених [8, с. 137].

В.К. Липинський, продовжував виконувати свої обов'язки дипломата й після повалення Гетьманату П. Скоропадського. Незважаючи на своє незадоволення діяльністю нового уряду, вчений погодився залишитися на посаді посла і при новій владі, оскільки вірив, що вона, врахувавши політичні помилки Української Центральної Ради та Української Держави П. Скоропадського, зможе побудувати міцну національну українську державу.

Отже, В.К. Липинський з усією відповідальністю поставився до своїх дипломатичних обов'язків. На цій посаді вчений як дипломат відстоював не тільки політичні, територіальні та економічні інтереси Української Держави, а й приділяв увагу проблемам громадян України, що опинилися у Австро-Угорщині, збереженню культурних цінностей, які лишилися на території України. Очоливши українське посольство в Австро-Угорщині, він зміг досягнути значних

результатів та справив позитивне враження про діяльність своєї держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. В Австрії // Родной край. – 1918. – 26 червня-8 серпня. – С.3.
2. Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії: Архів. Листування. – Київ – Філадельфія: Смолоскип, 2003. – Т.1. – 958 с.
3. Вячеслав Липинський та його доба / Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – Кн. 1. – 544 с.
4. Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України: Монографія / І.Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2008. – 254 с.
5. Донцов Д. Рік 1918, Київ / Д. Донцов / Упоряд.: К.Ю. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 208 с.
6. Дорошенко Д. Історія України, 1917 – 1923 / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 351 с.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле, (1914-1920) / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 543 с.
8. Патер І. Вячеслав Липинський – політик, дипломат / І. Патер, Є. Франчук // Вячеслав Липинський в історії України (до 120-річчя з дня народження). – К., 2002. – С. 125-140.
9. Скоропадський П. Спогади кінець 1917 - грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ-Філадельфія, 1995. – 492 с.
10. Старовойтенко І. Є. Чикаленко: людина на тлі епохи: Монографія / І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 544 с.
11. ЦДАВО України. – Ф. 3766. Міністерство закордонних справ Української держави. м. Київ 1918 р. – Оп. 1. – Спр. 27. Листування з послами в Австро-Угорщині і Турції про трати і персональний склад, по адміністративним і громадським справам (копії наказів посла). 9 травня-6 листопада. – 73 арк.
12. ЦДАВО України. – Ф. 3766. Міністерство закордонних справ Української держави. м. Київ 1918 р. – Оп. 1. – Спр. 106. – Ч.2. Доповіді і листування посла у Відні по політичним і адміністративним питанням, посольські щоденники. – 90 арк.
13. Черкаська Н. Вячеслав Липинський і Йосип Потоцький / Н. Черкаська // Молода нація: Альманах. – 2002. – № 4. – С. 202 - 212.
14. Чикаленко Є. Щоденник (1918-1919). У 2-т. / Є. Чикаленко. – К.: Темпора, 2004. – Т.2. – 464 с.

Погоріла Ю.С.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

Науковий керівник:

Кузьменко Г.О.,
доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування
(м.Київ)

ПИСЕМНІСТЬ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Погляд на киеворуську писемність як на політичне явище передумовою виявлення певних її властивостей, серед яких виділяється коло тих, без яких воно не може розумітися як політичний феномен. Вони названі в даному дослідженні атрибутами.

Завдяки ним писемність продукувала складні форми маніпуляції суспільною думкою та реалізовувала владу дискурсу. Будучи, з одного боку, регламентованою політичними порядками, з іншого, вона володіла самостійними інтенціями, що самі по собі поклали політичні смисли і перетворювали її у дієву політичну реальність. Політичні смисли і перетворювали її у дієву політичну реальність [3]. Писемність, звісно, мала дуже важливе інструментальне значення, відіграючи значну роль у виникненні дипломатії, права, найперших політико-адміністративних установ, що базувалось на її здатності долати простір і час, передавати владні накази на значно більші відстані і значно більшій кількості людей, ніж це можна було б зробити в родинній спільноті за допомогою усного мовлення [1].

Окрім того, писемність у часи Київської Русі: була важливим засобом створення ієрархічної диспозиції діяльності в межах політичних утворень, володіла, у порівнянні з усним мовленням, більш акцентованою претензією на політичну істинність оскільки осмислювалась як певна сакральна практика, причетна до створення Святого Письма, і це, безумовно, мало вирішальну роль в ідеологічному утвердженні та сакралізації інститутів князівської влади та киеворуської держави писемність, звісно, мала дуже важливе інструментальне значення, відіграючи значну роль у виникненні дипломатії, права, найперших політико-адміністративних установ, що

базувалось на її здатності долати простір і час, передавати владні накази на значно більші відстані і значно більшій кількості людей, ніж це можна було б зробити в родинній спільноті за допомогою усного мовлення [2].

Таким чином, завдяки важливій ролі писемності скриптор набував особливого політичного статусу, а наявність таких атрибутів писемності, як закладена у неї від початку влада публічності і, одночасно, певна втаємниченість писемного ремесла, її аксіологічність, а також ряд символічних властивостей, що асоціювались із ознаками політичної влади (непорушність інвектив, “претензія на вічність” тощо), особливий статус шрифту і матеріалу, на якому відтворювалось писемність, – все це робило його важливим політичним ресурсом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія української культури: У 5-ти т. Історія культури давнього населення України. Т. 1. НАН України. Патон Б. Є. /голов. ред. / . К.: Наук. думка, 2016.
2. Киричок О. Писемність як політичний феномен: зміст, атрибути, форми репрезентації 2018 року
3. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. № 3, 2012 року

Попенко Я.В.,

*кандидат історичних наук, доцент
(м. Мелітополь, Запорізька обл.)*

Гольнікова Н.О.,

*здобувач вищої освіти
(м. Мелітополь, Запорізька обл.)*

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ (СІЧЕНЬ 1919 – СІЧЕНЬ 1920 рр.)

Поваливши уряд гетьмана П. Скоропадського і прийшовши до влади, лідери Директорії опинилися перед проблемою пошуку стратегічних союзників, які б підтримали новий уряд на міжнародній арені та надали б військову допомогу для боротьби проти

більшовиків. Проте перші кроки Директорії засвідчили, що у новому керівництві відсутній єдиний погляд на це питання. В. Винниченко відстоював соціалістичний шлях розвитку України, навіть ціною втрати суверенного статусу. С. Петлюра відстоював позицію необхідності військово-політичного союзу з Антантою. Зрештою, перемогла саме його позиція, але початок нового 1919 р. продемонстрував, що із західними країнами практично відсутні реальні політико-економічні відносини. Тому перед урядом постало досить складне завдання – добитися міжнародної підтримки УНР з боку країн-переможниць. Саме це завдання було визначено перед українськими дипломатами, які мали відстоювати інтереси УНР на конференції в Парижі.

29 грудня 1918 р. РНМ ухвалила вислати «Надзвичайну Дипломатичну місію до Парижа. Головою було призначено Г. Сидоренка. Загальна чисельність представництва становила понад 80 чоловік [1, с. 62]. Водночас, професійний рівень делегації значною мірою не відповідав тим завданням, які були поставлені перед нею. Пізніше О. Шульгин писав: «Делегація в Парижі була непотрібно численною, дуже дорогостоючою і маловартісною в цілому» [2, с. 80]. За кілька днів після сформування складу делегація виїхала до Франції, але через те, що французька влада не визнавала УНР лише наприкінці січня Г. Сидоренко зміг прибути в Париж, решта – 17 квітня.

Відзначимо, що «українське питання» як окреме не розглядалося на конференції. Воно обговорювалося в контексті задоволення політико-територіальних інтересів інших держав: «Країни західної демократії «не помічали» Україну, не бажали рахуватися не тільки з її інтересами, а й з її існуванням як такої» [3, с. 10]. Наголосимо, що на Паризькій конференції чимало говорилося про демократичний лад у повоєнній Європі, а по суті – проводилася, часто безкомпромісна, боротьба між переможцями за захоплені території. Фактично лідери держав Антанти в 1919 р. виявилися не готовими сприйняти принципи демократії щодо права народів на самовизначення. Це право розглядалося у повоєнній Європі лише крізь призму власних політико-економічних інтересів. Фактично конференція замість очікуваного світового парламенту з вільним волевиявленням всіх народів виявилась по суті «зібранням вибраних торгашів, які мали на меті нещадно помститися переможений

Німеччині» [4, с. 17–18]. Для активної роботи у таких умовах українська делегація виявилася невідповідною, оскільки більшість її членів мали недостатній фаховий потенціал та професійний досвід.

12 січня відбулася перша нарада керівників конференції. Саме на ній Рада Десяти негативно сприйняла проект Д. Ллойд-Джорджа щодо проведення спільного засідання всіх без винятку урядів колишньої Російської імперії як рівноправних членів. 22 січня на засіданні Ради Десяти вперше обговорювалося питання щодо правового статусу Східної Галичини. Всупереч позиції Франції, яка послідовно відстоювала право Польщі на цю територію [5, арк. 37], член англійської делегації А. Бальфур заявляв: «Східна Галичина не хоче бути польською» [6, с. 126]. Не виробивши спільної позиції, Рада Десяти винесла рішення розглянути питання після детального ознайомлення з ситуацією. 29 січня була створена спеціальна комісія з «польської проблеми». Її очолив Ж. Камбон.

Слід зауважити, що розгляд східно-галицького питання відбувався без участі дипломатів УНР. Незабаром до Польщі була відправлена спеціальна військова місія Ю. Бартелемі (січень-березень), а у квітні місія Л. Бота (квітень-травень). Головним їх завданням було вивчення ситуації в регіоні та підготовка звітів для конференції. У свою чергу Г. Сидоренко подав до відома керівників конференції низку нот, відозв та меморандумів, зокрема, 10, 12, 25 лютого, 5, 12 березня, 7, 11, 19 квітня 1919 р. Ці документи містили прохання визнати державну суверенність УНР, офіційно допустити делегацію до участі в засіданнях конференції, протести стосовно анексії Польщею Східної Галичини та Румунією Буковини. Також була представлена інформація про боротьбу українців за незалежність та «зраду гетьмана П. Скоропадського» [7, арк. 8–14 зв.]. Так, у меморандумі, складеному Г. Сидоренком 12 лютого 1919 р., зазначалося, що УНР разом із Фінляндією, Естонією, Латвією, Литвою, Білоруссю та Грузією є «міцний бар'єр», який відокремлює Росію від Німеччини [8, арк. 4]. Загалом делегація в Парижі проводила хоч і не досить виважену, але активну роботу щодо ознайомлення лідерів Антанти з українською боротьбою за незалежність. Так, Г. Сидоренко, В. Панейко, А. Петрушевич та ін. мали низку зустрічей з Ж. Клемансо, С. Пішоном (Франція), Ф. Керрром, Л. Гардінгом (Велика Британія), Д. Торетто (Італія) та ін. Підсумовуючи наслідки

всіх цих аудієнцій, А. Петрушевич зазначив: «Усі лише інформувалися про українську справу, деякі цікавилися нею жвавіше, однак позитивної відповіді не давали» [9, арк. 2]. Представники Антанти давали зрозуміти дипломатам, що питання державного статусу УНР сприймається досить неоднозначно у політичному середовищі Європи. За звітами делегації, підтримували суверенність України італійці, однак вони були «заслабі супроти інших членів Антанти, щоб виступати окремо». Англійська делегація, мотивуючи свою необізнаність в «українській проблемі», займала позицію політичного вичікування. Хоча і в самій делегації Великої Британії не було спільної думки щодо цього питання. Так, Л. Гардінг заявляв: «Допуск представництва України на Конференцію є безпідставним» [9, арк. 3–4].

Натомість, французькі політики займали відверто ворожу позицію стосовно української незалежності. Але і у Франції були прихильники УНР. Зокрема, виступаючи в палаті депутатів 24 березня 1919 р., депутат Ф. Буйон відзначав: «Вже рік, як Україна веде війну; їй достатньо дати зброю, і вона буде врятована. Вся російська проблема таким чином зміниться» [10, с. 49]. Дослідник М. Бомон охарактеризував тогочасну політику Франції наступним чином: «Рішуче спрямована на надання допомоги молодим націям: Польщі, Чехії, Румунії, Югославії, щоб стримати німецький блок, тому вона намагалась передати їм на Паризькій конференції якомога більше територій» [11, с. 169]. Політичні причини, через які Франція активно підтримувала Польщу, «озвучив» Ж. Клемансо. Він неодноразово заявляв, що особисто не зміг пробачити українцям «ганебного миру у Брест-Литовську» [12, с. 21]. Крім того, не слід забувати і суто економічний інтерес Франції у Центрально-Східній Європі. С. Пішон підкреслював, що державні інтереси повинні спонукати всю французьку дипломатію домагатися об'єднання усієї Галичини із Польщею.

30 квітня відбулися повторні слухання, присвячені статусу Східної Галичини. Схожі засідання було проведено 8, 12, 17, 19 та 21 травня. Як і на попередніх нарадах дипломатам УНР не була надана можливість виступити.

У травні 1919 р. українським МЗС були виділені додаткові кошти (10 млн. крб.) на утримання дипломатичних представництв у

країнах Європи. Значну частину з них отримала делегація в Парижі. Більша частина коштів призначалася на інформаційну діяльність. Делегація мала спростовувати неправдиву інформацію про Україну та об'єктивно представляти визвольні змагання європейським політичним та громадським колам [13, арк. 13]. Інформаційна діяльність мала винятково важливе значення для УНР, оскільки європейська преса досить прохолодно ставилася до визвольної боротьби українців. Для прикладу, французька газета «La Victoire» (7.04.1919 р.) називала С. Петлюру «головним ворогом Росії, Франції і Антанти». Отже, пресові видання делегації УНР мали нейтралізувати подібні виступи. Дипломатам вдалося розпочати випуск власного журналу «France et Ukraine» [14, с. 235].

21 травня С. Петлюра особисто звернувся до Г. Сидоренка з проханням передати ноту президенту конференції з протестом проти невинуватених дій союзників стосовно української влади [15, арк. 31–32]. У документі містилося прохання вплинути на політику Румунії та Польщі стосовно УНР. Того ж дня Г. Сидоренко та В. Панейко виступили на конференції. Головні тези доповіді дипломатів були присвячені українській боротьбі за незалежність та історичній єдності Східної Галичини і Великої України. Виступ дипломатів дав певною мірою позитивний результат. Він змусив Ж. Клемансо прийняти делегацію УНР та безпосередньо ознайомитися з «українським питанням». Аудієнція відбулася 22 травня, однак жодних прийнятних для УНР рішень не принесла. Питання про визнання уряду УНР навіть не обговорювалося, як і можливість військової допомоги українській армії у боротьбі з більшовиками. Прем'єр-міністр Франції особисто вважав «УНР присудженою долею на смерть» [16, с. 27]. Зустріч з Ж. Клемансо мала і негативні наслідки для делегації, зокрема у питанні внутрішньої консолідації. Західноукраїнські дипломати, розуміючи, що питання суверенності УНР в етнографічних межах не знаходить підтримки, звітували про це керівництву ЗО УНР. 25 травня Українська Національна Рада прийняла постанову, згідно якої проголошувала, що у випадку, коли Найвища Рада Паризької конференції вирішить передати Східну Галичину під протекторат іншої держави – то галицьким дипломатам у Парижі слід відстоювати приєднання до Чехословаччини. Цим документом був покладений початок розколу делегації.

Тим часом 26 травня Найвища Рада надіслала на ім'я О. Колчака ноту, в якій заявила про свою готовність визнати його «Верховним правителем Росії». Рада Чотирьох давала згоду надати допомогу уряду О. Колчака і тим, хто з ним об'єднався [17, с. 73].

У свою чергу, 30 травня Г. Сидоренко звернувся до керівництва конференції із проханням: «Взяти до уваги єдину та тверду волю українського народу віднині жити незалежною державою». Офіційної відповіді на свій він не отримав. 16 червня голова делегації УНР надіслав до голови конференції ноту з вимогами: визнати суверенність УНР; визнати Директорію верховною владою України; надати УНР реальну допомогу для боротьби з більшовиками [18, арк. 57]. Однак і ця нота залишилася без відповіді.

В цьому контексті відзначимо наступне. Досить «своєрідно» виглядає сам тон офіційних звернень Г. Сидоренка до керівництва конференції. Фактично у всіх меморандумах він постійно вимагав поступок від Антанти. Всі зустрічі закінчувалися наполяганням «негайного визнання» суверенності УНР та «надання матеріальної підтримки». Натомість дипломат обмежувався лише запевненнями боротися проти більшовиків. Фактично його поведінка була продовженням переговорів між УНР і Францією в Одесі. «Одеський досвід» не навчив ні Директорію, ні МЗС, ні, зрештою, дипломатів, що УНР була не в тому військово-політичному становищі, яке могло дозволяти постійно вимагати, взамін не пропонуючи нічого.

Необхідно звернути увагу на те, що в українських дипломатів було досить спрощене уявлення про особливості європейської політики, тому часто представники УНР просто не знали, як себе поводити в різних ситуаціях. Крім того, з першого дня перебування у Парижі стало зрозумілим, що нейтралітет та «бажання мирного співжиття з усіма народами та країнами» не сприймалися політичними колами Антанти, для яких Україна продовжувала перебувати у статусі об'єкта, а не суб'єкта міжнародної політики. Для виправлення ситуації, у якій опинилася делегація, А. Марголін запропонував створити спеціальний дорадчий орган. Головна його мета була об'єднати представників усіх делегацій колишньої Російської імперії на конференції для вироблення спільної стратегії діяльності на переговорах у Парижі. Цей проект був відкинтий делегатами російського монархічного руху. Але, не менш прикрим було те, що

ідея А. Марголіна не зустріла підтримки і МЗС УНР. Так, міністр закордонних справ В. Темницький 18 липня зазначив: «Правительство стоїть непохитно за суверенність і самостійність України. Всякі балачки ... в сторону федеративної Росії, не мають найменшого ґрунту» [19, с. 157]. Невизначеність державного центру щодо чітких міжнародних політичних орієнтирів призвела до незбалансованості у діяльності дипломатичних представництв за кордоном. Іноді представники однієї місії, поділялись на різні політичні табори, які відстоювали винятковість та правильність своєї власної зовнішньої політики, абсолютно незважаючи на державну лінію. О. Доценко з цього приводу відзначив: «Хто їх знає, як воно там є ... Сидоренко одно, Панейко друге ... Сидоренко українець і самостійник, Панейко теж українець, але мріючий про федерацію Галичини в російській державі» [20, с. 141].

17 червня комісія з польських питань запропонувала Найвищій Раді розглянути два варіанти проекту вирішення статусу Східної Галичини. Згідно першого варіанту Львів мав належати українській автономії, за іншим – Львів та навколишній регіон по видобутку нафти відходив до Польщі. Члени комісії також наголошували, що саме цей варіант є більш життєздатним. Керівник комісії Ж. Камбон заявляв: «Коли дотримуватися, головним чином, етнографічних міркувань, кордони Польщі треба провести на захід від Львова» [21, с. 252]. Проте такі тонкощі мало кого цікавили. Важливим було те, кому будуть належати нафтові родовища Східної Галичини. Комісія також висловилася за проведення плебісциту, саме він мав остаточно вирішити правовий статус Східної Галичини.

Заслухавши звіт комісії, 25 червня Найвища Рада конференції запропонувала остаточний проект вирішення питання. За ним Антанта визнавала право Польщі на Східну Галичину з метою захисту цивільне населення. Польська армія мала закріпитися на р. Збруч; в ході операції полякам заборонялося використовувати армію Й. Галера; політичний статус регіону мав бути вирішений пізніше. Коли голосували за цю постанову, англійська делегація на чолі з А. Бальфуром відмовилася її підтримати: «Цинізм французької дипломатії ніколи не проявлявся так яскраво, як у ставленні французів до польської розв'язаності» [22, с. 271]. Ф. Нітті писав з цього приводу: «Нові польські патріоти мріють тепер про Польщу

грандіозних розмірів. Вони натхнені бажанням захопити величезні регіони України і мріють про панування на все більшій і більшій території» [23, с. 121]. 30 червня В. Панейко та А. Марголін виступили на засіданні американської делегації на конференції з приводу питання Східної Галичини, але позитивних результатів їх промова не мала.

Отже перший етап діяльності української делегації на конференції, завершився безрезультатно. Дипломатам не вдалося переконати політичні кола Антанти у необхідності існування незалежної України.

Враховуючи допущені помилки, 16 липня 1919 р. РНМ УНР вирішила переформувати склад делегації. Головою було призначено М. Тишкевича. Поки йшло реформування представництва, «українське питання» ще більш ускладнилося. Не останню роль у цьому відіграла інформаційна антиукраїнська пропаганда у Парижі. 16 серпня М. Лозинський відзначив, що «російські круги в Парижі при кожній нагоді інформують французів, що самостійницьке становище не має за собою одностайності українських діячів» [24, арк. 8 зв.]. 15 вересня відбулося засідання Найвищої Ради конференції, на якому було прийнято рішення про невтручання у внутрішні справи Росії. До «внутрішніх справ» відносилися і українські визвольні змагання. Навіть це рішення не змусило українську делегацію мобілізувати свої зусилля для досягнення головного – визнання суверенності УНР. Навіть окремі французькі політики, які постійно підтримували Україну, відзначали невдалий склад українського представництва. Зокрема, Ш. Дюбрей у вересні 1919 р. відзначив: «В склад її входить багато членів некомпетентних... Немає єдності в напрямку, ні дисципліни. Кожен член місії бажає удавати великого дипломата і провадити свою персональну політику» [25, с. 35]. Депутат Ф. Буйон писав особисто С. Петлюрі, що прихильники УНР прагнули говорити з одним представником, а не з кількома [26, с. 215]. До речі, дипломати своєю внутрішньою ворожнечою та відсутністю єдності давали антиукраїнським силам у Парижі вагомий аргумент для критики. Так, на прикладі української делегації російські кола доводили, що УНР неорганізована державна сила. За їх твердженням Україна стала новою Мексикою, захопленою анархією. «Ваше Правительство, робило своїми різними виступами враження, що

Український уряд сам не знає, чого бажає», – неодноразово зазначалося у зверненнях до делегації [27, арк. 5 зв.].

Наприкінці вересня 1919 р. М. Тишкевич прибув у Париж. Незабаром він дав інтерв'ю місцевій пресі, в якому представив мету та завдання делегації УНР на конференції. Його інтерв'ю було надруковане в тридцяти виданнях, зокрема: «Le Temps», «Figaro», «Le Petit Parisien», «Gasette de Lausanne», «L'home Libre», «Democratie Nouvelle», «Le Peys», «La Construction», «La Petite Republique», «Journal d'Orient», «L'Europe Nouvelle», «Paris Midi», «La Croix», «Le Libre Parole», «Le Gaulois» [28, арк. 2]. Під час зустрічі з кореспондентами газети «Le Petit Parisien» М. Тишкевич заявив, що уряд УНР готовий визнати 30 % російського боргу Франції. До речі, французькі інвестиції в економіку колишньої Російської імперії були розміщені переважно в Україні. За даними англійського посла у Франції Л. Берті вони становили близько 800 млн. франків [29, с. 170]. Загальний же борг царської Росії Франції становив 14 712 998 649 франків.

З перших днів свого перебування у Парижі М. Тишкевич розпочав активну роботу. 2 та 6 жовтня він надіслав до відома керівництва конференції меморандуми. У цих документах дипломат надав вичерпну інформацію про українську боротьбу, її мету та завдання, склад Директорії та уряду. Був висловлений протест стосовно дій армії А. Денікіна в Україні. Крім офіційних звернень, М. Тишкевич проводив приватні зустрічі з європейськими політиками. Зокрема, він мав розмову з Ф. Фошем. Після аудієнції останній висловився позитивно щодо УНР. «Треба щоб самостійність України була визнана», – заявив французький військовий [28, арк. 3]. З призначенням нового голови активізувалася й інформаційна діяльність представництва. По-перше, на кінець 1919 р. було випущено 92 номери власного бюлетеню. По-друге, матеріали делегації друкувалися і у французькій пресі («La Petite Republique», «La France», «Libre», «Le Journal des Debats», «Le Figaro», «L'Eclair», «Le Temps», «L'Homme Libre», «L'Humanite», «Journal du Peuple», «Le Radical», «La Bataille», «Le Soir», «L'Ordre Public», «Le Salut Public» та ін.) [30, арк. 59].

Аналізуючи помилки та досягнення дипломатії у Парижі, 29 жовтня М. Тишкевич звернувся до МЗС УНР з пропозицією. На

його думку, першочерговим завданням для уряду було вирішення спірних питань з Румунією та Польщею. У разі позитивного їх розв'язання – діяльність дипломатів УНР у Франції значно полегшилася б. Думка голови представництва була досить слушною та своєчасною. Франція підтримувала Польщу та Румунію, тому налагодження продуктивних відносин з ними було б прихильно сприйняте французькою владою. Весь листопад 1919 р. делегація проводила переговори про можливість визнання УНР. Однак жодних позитивних змін вони не принесли. У грудні 1919 р. у середовищі делегації виник новий конфлікт. В результаті якого представники ЗО УНР вийшли зі складу спільної делегації.

27 грудня на засіданні конференції англійський прем'єр-міністр заявив, що союзники досягли повного порозуміння і проголосили принцип цілковитого нейтралітету щодо питання вирішення військових конфліктів на території Росії. Натомість 29 грудня М. Тишкевич висловив голові конференції прохання про допомогу українській армії з боку країн Антанти у боротьбі з військами більшовиків. Однак відповіді не отримав.

19 січня С. Петлюра, звертаючись до М. Тишкевича, писав, що українська делегація має зацікавити політичні та підприємницькі кола Європи можливістю розпочати економічні відносини з УНР. Однак, зважаючи на катастрофічний стан української влади, делегації було поставлено надскладне завдання. Уряд УНР вже не контролював власну територію, тому реально не міг забезпечити виконання своїх економічних зобов'язань. 21 січня 1920 р. військовий радник української делегації в Парижі зазначав військовому міністерству УНР, що прем'єр-міністр Франції А. Мільєран та міністр закордонних справ позитивно ставилися до ідеї самовизначення націй: «Слід щоб версальський мир не був для нас ударом, позаяк народності бувшої Росії дивляться на нас як заступників. Ми повинні визнати їх самостійне політичне життя». Водночас ставлення до УНР характеризувалося скептично: «Мала віра в талант і здібність української інтелігенції і урядових кіл здобувати самостійну державу» [31, арк. 12 зв., 15].

Підсумовуючи перебіг переговорів між УНР та Антантою під час роботи Паризької конференції, зазначимо, що від самого початку переговорного процесу Україна перебувала у стані

внутрішньополітичної кризи та мусила самостійно відбивати зовнішньополітичну агресію з боку більшовиків. Уряд УНР не зміг чітко визначити свою позицію на міжнародній арені у відповідності з тогочасними політичними реаліями. В 1919 р. шлях до визнання української державності залежав значною мірою від успішної діяльності делегації УНР на конференції в Парижі. На жаль, робота українського представництва (віддаючи належне зусиллям низки дипломатів УНР) професійно не відповідала тим завданням, що були перед ним поставлені. Варто зазначити, що значна провина у невизнанні Паризькою конференцією суверенності УНР лежить на українському керівництві. За відсутності чітких вказівок від державного центру щодо дій на конференції, дипломати УНР просто не могли оперативного реагувати на зміни ситуацій та настроїв європейських лідерів стосовно України.

Взагалі політичний провід УНР часто відставав від розвитку подій, як в середині країни, так і за кордоном. Так, під час проведення Паризької мирної конференції демократичні лозунги про принципи «самовизначення націй» та інші досить швидко відійшли у «тінь», оскільки Франція, Велика Британія, Італія відстоювали власні стратегічні інтереси. Декларація президента В. Вільсона, у якій зазначалося, що «кожну територіальну угоду після війни треба перевести в інтересах і на користь відповідного населення», також була знівельована іншими політичними лідерами Антанти. Це, зокрема, чітко виявилось при вирішенні міжнародного правового статусу Східної Галичини. Були враховані інтереси лише Польщі. Нове керівництво УНР не змогло вчасно зреагувати на такий розвиток подій і не приділило належної уваги для зацікавлення політичних та промислових кіл держав-переможниць у необхідності існування суверенної УНР.

Список використаних джерел та літератури:

1. Матвієнко В.М. Зовнішньополітичне відомство УНР за доби Директорії. *Вісник міжнародні відносини*. 2001. Вип. 20. С. 60–63.
2. Шевченко І. Біля витоків. Становлення української дипломатії доби УНР. *Політика і час*. 1995. № 9. С. 76–82.

3. Віднянський С.В. Україна в Європі у минулому столітті: від об'єкта до суб'єкта міжнародних відносин. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2001. Вип. 10. С. 9–21.

4. Вальницький К.М. От Версаля до Генуї. Львов, 1923. 64 с.

5. Вирізки із зарубіжних газет про положення на Україні (1921 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 1429. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 1–38.

6. Штейн Б.Е. Из истории Парижской мирной конференции 1919 года (Вопрос о Восточной Галиции). *Известия Академии наук СССР*. 1947. Т. IV. № 2. С. 123–140.

7. Друковані видання, офіційні документи, відозви, декларація уряду УНР 1920 р., нота до голови мирної конференції в Парижі (10 лютого 1919 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 160. Арк. 1–29.

8. Фотокопії нот делегації Директорії в Париже президенту мирової конференції о необхідности признания со стороны союзных государств и США независимости Украинской Народной Республики (10 февраля – 5 марта 1919 г.). *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 57. Оп. 2. Спр. 354. Арк. 1–7.

9. Звіт секретаря делегації УНР Петрушевича Антона про діяльність дипломатичної місії УНР в Парижі (25 жовтня 1919 р.). *ЦДІАЛ* (Центр. держ. істор. архів України, м. Львів). Ф. 681. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–6.

10. Гончар Б.М., Городня Н.Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.). *Український історичний журнал*. 2000. № 3. С. 44–52.

11. Ачкіназі Б.О. Ставлення до «принципу національностей» у політичних колах Франції (1918–1919 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2000. Вип. 9. С. 169–186.

12. Ададуrow В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 р. *Україна в минулому*. 1995. Вип. VII. С. 18–32.

13. Проекти законів та постанов уряду Української Народної Республіки про діяльність Міністерства закордонних справ та його місій за кордоном (квітень 1919 р. – вересень 1920 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 1–256.

14. Животко А. Історія української преси. Мюнхен, 1989-1990. 334 с.

15. Дело правительства У.Н.Р. Заключение по делу и фотокарточки обвиняемых (27 июня 1936 г.). *ДА СБУ* (Держ. Архів Служби Безпеки України). Спр. 69270. Т. 2. Арк. 1–117.

16. Веденєєв Д.В. Українська делегація на мирній конференції в Парижі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 1993. Вип. 4. С. 21–31.
17. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : в 7 т. Скрантон, 1965-1966. Т. 6 : Криза на всіх фронтах. 247 с.
18. Листування з департаментом чужоземних зносин про виїзд української дипломатичної місії до Франції, про діяльність французького консула в Києві; звернення комерційної місії УНР до Франції і інших держав про постачання товарів на Україну та відношення до УНР (15 грудня 1918 р. – жовтень 1919 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 1–57.
19. Лозовий В. Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба). Київ ; Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. 224 с.
20. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1922 : в 2 т. Київ ; Львів, 1923. Т. 2. Книга 4. 362 с.
21. Бондарчук В., Чорній Л. Проблема ЗУНР на Паризькій мирній конференції. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Вип. 6. С. 252–255.
22. Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных договорах : в 2 т. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1957. Т. 1. 656 с.
23. Нитти Ф. Европа без мира. Москва ; Петроград : Изд-во Петроград, 1923. 222 с.
24. Матеріали Ради Народних Міністрів, протоколи та копії протоколів засідань кабінету Ради Народних Міністрів (26 травня 1920 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 3933. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1–24.
25. Веденєєв Д. З досвіду побудови дипломатичної служби України. *Розбудова держави*. 1993. № 3. С. 30–36.
26. Головченко В. Соборна Україна на міжнародній арені 1919 р.: надії і втрачені шанси. *Українська соборність: ідея, досвід, проблеми*: (До 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.). Київ, 1999. С. 212–220.
27. Статті і замітки про діяльність дипломатичної делегації УНР в Парижі (серпень 1919 р. – жовтень 1920 р.). *ЦДАЛ* (Центр. держ. істор. архів України, м. Львів). Ф. 681. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1–44.
28. Спогади Тишкевича Михайла про його діяльність як голови делегації УНР в Парижі (1919-1920 рр.). *ЦДАЛ* (Центр. держ. істор. архів України, м. Львів). Ф. 681. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1–8.

29. Берти Л. За кулисами Антанты. Дневник британского посла в Париже 1914–1919. Москва, 1927. 232 с.

30. Бюлетені українських прес-бюро в різних країнах (січень – грудень 1920 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 1–102.

31. Звіти та доповіді військових та дипломатичних місій УНР (в Англії, Чехії, США) про зовнішні та внутрішні відносини до України (22 листопада 1919 р. – 16 липня 1920 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України). Ф. 1429. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 1–89.

Рибаченко В.Ф.,

заслужений працівник культури України

ORCIDID 0000-0002-5808-2446

(м.Київ)

ІМІДЖЕВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОНЯТТЯ «УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ»

Українська державність як поняття і системна багатоаспектна реальність є об'єктом численних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких можна назвати, наприклад, не тільки таких класиків як М. Грушевський, Д.Яворницький інші, але й сучасних дослідників Аніщук Н, Бойко О., Борисову О., Верстюк В., Горелов М., Дзюба О., Климова А., Кралюк П., Моця О., Рафальський О., Репринцев В. Ф. Хвіст В. інших.

В цьому об'єкті різні автори предметом своїх досліджень обирають не тільки політико-правовий зміст та ієрархізовану структуру Української державності, але й її іміджевий аспект. Зокрема це роботи Барна Н., Поцелуйко А., Почепцова Г., Семченко О., інших.

Мета нашого дослідження – спробувати системно проаналізувати іміджеві аспекти поняття «Українська державність» у їх можливій повноті, хоча б на рівні ключових її елементів.

Виходячи з того, що усталеним визначенням поняття «Державність» є державно-політична організація суспільства, [4, с. 205]. проаналізуємо його іміджевий аспект як в цілому, так і по окремим складовим в контексті України. Є чимало визначень іміджу,

але ми будемо виходити з авторського визначення поняття: «Імідж є образ, який формується та існує в інформаційному просторі взаємодії носія іміджу з цільовими аудиторіями його сприйняття та інтерпретації» [3, с. 64]. В цьому визначенні долаються крайнощі двох підходів, в яких акцентується належність іміджу то його носієві, то аудиторіям його сприйняття та оцінки.

Імідж державності формується в результаті, як цілеспрямованих зусиль самої держави, так і в результаті сприйняття її різноманітних дій чи бездіяльності різними аудиторіями. Важливо зазначити, що є внутрішній імідж держави (у сприйнятті населення та громадської думки країни) та міжнародний імідж, що формується у сприйнятті різних інших держав та міжнародної спільноти в цілому. Ці іміджі динамічні, вони формуються, розвиваються, змінюються (іноді радикально) і цей процес є постійним. Отже стійкість іміджу держави є відносним моментом рівноваги між більшістю усталених та більшістю змінних оцінок цього іміджу.

Імідж будь якої держави, у тому числі й України, є інтегральним феноменом, який формується сукупними іміджами (іміджевими оцінками) структурних елементів та форм діяльності й існування даної держави.

Перше питання, яке виникає щодо будь-якої держави є міра її суверенності. [6]. Тільки суверенна і міжнародно офіційно визнана в такій якості країна може вважатися повноцінною державою, а не частиною якоїсь іншої держави. В цьому аспекті імідж сучасної Української держави має міцний міжнародно-правовий базис, оскільки Україна є визнаним членом ООН і низки міжнародно-правових організацій. Однак суверенність кожної держави має різні ступені свого розвитку і міцності. Найвищу іміджеву оцінку має повний суверенітет держави, коли вона може самостійно, силами однієї на цій території публічної влади забезпечити свою безпеку, недоторканість територій, міцність кордонів, фінансово-економічний, політичний та гуманітарний сектори свого функціонування, право та повноваження на укладання міжнародних договорів, участь у міжнародних глобальних проєктах тощо. Недостатній рівень розвитку будь-якого з цих компонентів, тим більше декількох, послаблює суверенітет держави, робить його неповним, частковим – що, відповідно, знижує її імідж, як внутрішній, так і міжнародний.

Природно-географічний аспект іміджу держави складається із іміджевих оцінок її території, рельєфу, ландшафту, багатства її природних ресурсів. Цей аспект детально досліджує так звана імажинальна або образна географія, в рамках якої аналізуються географічні образи як цілої країни, так і її складових, формується імідж території. [11]. Територія України є у Європі найбільшою, вона є морською державою, має розвинені мережу річок, включно з рікою стратегічного значення Дніпром, озер, корисних копалин великої частини спектру таблиці Менделєєва. Усі види геосфер, що утворюють географічну оболонку України – гідросфера, біосфера, атмосфера, літосфера – мають достатньо високу іміджеву оцінку внаслідок своєї розвиненості, хоча й зі значними зональними відмінностями – наприклад, атмосфера крупних промислових міст має значно нижчу іміджеву оцінку, ніж в гірських, лісових, степових, сільських, приморських районах. Загалом антропогенне забруднення довколишнього середовища через підвищення радіації, зливи промислових та каналізаційних відходів у води, хижацьку вирубку лісів, варварський приватний видобуток бурштину тощо в цілому знижує природно-географічний імідж України. До того ж анексія Росією значної частини міжнародно визнаної території України, втрата контролю над частиною кордону, заблокованість доступу до Азовського та частини Чорного моря, неоголошена, але повномасштабна війна РФ проти України завдали тяжкого удару по природно-географічному іміджу України, як і по іншим аспектам її іміджу, наслідки якого будуть відчуватися в довгостроковій перспективі.

Кожну територію населяє сукупність людей, що в якості об'єднаної спільноти проходять стадії свого становлення – від населення, до народу і нації. Найвищу іміджеву оцінку на шкалі такого становлення має політична нація – як сукупність самосвідомих мешканців даної території, яка любить свою Батьківщину, має міцні патріотичні почуття, віддана їй і готова захищати, розвивати та прославляти працею та звитягою. Етнічна титульна нація об'єднує навколо себе інші етноси, що живуть в даній країні і міра такого етнопсихологічного об'єднання визначає міцність і розвиненість політичної нації даної держави. Рівень міжнаціонального миру і злагоди етносів у державі визначає міру сформованості народу, з

якого і виростає політична нація.

Іміджева оцінка українців в історичному плані і станом на сьогодні є високою – як спільноти розумних, працелюбних, душевних людей. Недарма відомий український філософ Памфіл Юркевич, розвиваючи свою філософію серця, виділяв кардіоцентричність як визначальну рису українців. Історичні випробування актуалізували в українцях такі риси як мужність, хоробрість, високий бойовий дух, незламність, готовність боронити свою землю і державу, працелюбність, що визнано світом і складає предмет гордості всередині країни, формує високу національну самооцінку і внутрішній імідж.

Кожна історична етноспільнота на своїй території рано чи пізно створює систему владної ієрархії та її органів, з чого і проростає державність даної країни і проходить різні етапи свого становлення. Не звертаючись до ранніх етапів протодержавності на землях нинішньої України, прокреслимо історію Української держави від Київської Русі через Галицько-Волинське князівство, Запорозьку Січ та Українську козацьку державу (Гетьманщина). через УНР періодів Центральної Ради, П. Скоропадського, Директорії та ЗУНР. Долаючи тяжкі і тривалі періоди бездержавності, Україна в результаті національно-визвольної боротьби та історичних процесів у 1991 році внаслідок розпаду СРСР постала як незалежна суверенна держава, отримавши на початку Незалежності високі іміджеві оцінки свого потенціалу та перспектив.

Іміджевими здобутками історії України можна вважати ті періоди, коли спільними народними зусиллями державність у тій чи іншій формі відроджувалася, утверджувалася і неодноразово поставала знову і знову після ряду тяжких поразок, поневолень, намагань її знищити різного роду окупантами та асимільаторами. Незнищеність національного духу, моральна стійкість українців, збереження ними народних традицій, мови, культури, пісні попри багатовікові утиски стали етнопсихологічною основою процесу виборювання своєї державності і її утвердження, особливо в останні десятиліття ХХ і початок ХХІ століть.

У той же час українцям ще належить подолати усі внутрішні політико-економічні та гуманітарні слабкості і проблеми, пройти всі тяжкі історичні випробування, включно із війною, яку РФ веде проти

Української держави, щоб не тільки відвоювати, а й зміцнити свою державність у всіх аспектах, котрі потребують такого зміцнення і розвитку та зайняти своє гідне місце в історії Європи і світу.

Політичний імідж сучасної України складається передусім із сукупних іміджів Президента як гаранта Конституції і Глави держави, та трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової, а також іміджу політичних партій і державних інституцій. Іміджеві оцінки їх можна вивести, ґрунтуючись на результатах соціологічних опитувань протягом усіх трьох десятиліть періоду Незалежності. Їх коливання в різні роки показує, що становлення іміджу політико-державної влади України було і є складним процесом, оскільки формування національної державницької еліти відбувалося повільно і важко. Нині намітилось покращення цього процесу.

Соціологи фіксують [5,7,12], що покращилися оцінки співвідношення досягнень та невдач України за часи її незалежності. Якщо наприкінці 2021 року більше половини опитаних (53%) вважали, що починаючи з 1991 року і до сьогоднішнього дня переважали невдачі, то в травні 2022 року їх кількість зменшилася до 30%. В той же час, з 4% до 18% збільшилися кількість тих, хто зупинився на перевазі досягнень, а також з 34% до 44% зросла кількість тих, хто вважає, що невдачі й досягнення компенсували одне одного. Доволі цікавим є те, що найбільша кількість негативних оцінок характерна для мешканців центрального регіону, а найменша — для мешканців сходу. У віковому вимірі оцінки мають тенденцію дещо погіршуватися зі збільшенням віку респондентів.

В період війни значно покращилися оцінки ефективності української держави. Якщо наприкінці 2021 року лише 5% вважало, що центральні органи влади справлялися майже зі всіма своїми обов'язками, то у травні 2022 їх кількість зросла до 54%. Симетрично зменшилася група тих, хто вважає, що органи влади майже не справляються зі своїми обов'язками – з 44% до 4%. Кількість респондентів з проміжною оцінкою (справляються частково) майже не змінилася. В регіональному розрізі дещо більш стриманими є оцінки мешканців Сходу. З точки зору вікових груп порівняно вищі оцінки характерні для молоді.

Найбільшою довірою в Україні продовжують користуватися Збройні сили, і за останній рік (між груднем 2021 і груднем 2022

років) рівень довіри зріс 72% до 96%. Баланс довіри-недовіри ЗСУ (тобто різниця між часткою тих, хто довіряє, і часткою тих, хто не довіряє) становить +96% (у грудні 2021 році було +60%). Далі йде довіра до Президента України і довіра волонтерам. У грудні 2021 року 27% довіряли Президенту (і баланс був від'ємним -23%, тобто було більше тих, хто не довіряв, ніж довіряв), проте за рік показник зріс до 84%, а баланс наразі становить +80%. У випадку волонтерів довіра зросла з 68% до 84%, а баланс покращився з +57% до +81%. Простежується значне покращення довіри і двом іншим силовим структурам у списку: довіра до СБУ зросла з 29% до 63% (баланс зріс з -7% до +54%), а до Національної поліції – з 30% до 58% (баланс зріс з -14% до +45%). Також значно покращилося сприйняття Уряду та Верховної Ради. Довіра до Уряду зросла з 14% до 52% (баланс зріс з -46% до +33%). У випадку парламенту хоча загалом показники довіри не є високими, але також має місці значний ріст довіри: з 11% до 35%, а баланс зріс з -56% до +2%.

Цього року до переліку інституцій соціологи додали дві, які більшою мірою асоціюються із забезпеченням верховенства права в країна – це прокурори та суди. Як виявилось, це єдині українські інституції, які мають негативний баланс довіри-недовіри і до яких українці ставляться найбільш критично. Так, судам довіряють 25%, не довіряють – 34% (решта не мають визначеного ставлення) (баланс становить -9%). Прокурорам довіряють 21%, не довіряють – 32% (баланс становить -11%). У 2021 році у нас у списку не було аналогічних інституцій, то ми не можемо прямо говорити про динаміку. Утім, у 2018 році в іншому опитуванні КМІС 12% довіряли судовій системі, а 78.5% – не довіряли. Скоріше за все, порівняно з 2021 роком також відбулися помітні покращення в ставленні до судів та прокурорів, хоча все одно зберігається значний скепсис.

Довіра до українських ЗМІ за останній рік зросла з 32% до 57% (баланс зріс з -7% до +43%). Довіра до російських ЗМІ і раніше була відсутньою, а наразі ця відсутність стала ще більш виразною: з 3% до 1% стало ще менше тих, хто довіряє, а баланс знизився з -76% до -92%.

Ці дані свідчать про те, що як внутрішній, так і міжнародний імідж Української державності значно зміцнюється попри всі труднощі і проблеми.

Фінансово-економічний аспект іміджу державності визначальною мірою залежить від розвитку економіки, обсягів роздержавлення виробничих потужностей, рівня ВВП, міцності фінансової системи, стабільності національної валюти стосовно провідних валют світу, обсягу бюджету і раціональності бюджетної політики, рівня розвитку банківської системи тощо. Треба визнати що імідж цього сегменту державності України з причин об'єктивного та суб'єктивного порядку є вкрай низьким і не гідних загального іміджу держави Україна. Такі явища як тіньова економіка і корупція, технологічна відсталість значно гальмують розвиток цієї сфери і знижують її іміджеві оцінку.

Гуманітарний імідж держави складається з іміджевих оцінок стану розвитку вітчизняних освіти, науки, медицини, охорони здоров'я, соціальної забезпеченості тих верств населення, які це потребують, культури, мистецтва, спорту. Кожна з цих вкрай важливих сфер державності функціонує в суспільстві, але значною мірою є сферою і державності, оскільки державна політика в кожній з них сфер, рівень їх фінансування визначальною мірою залежить від держави.

Найвищі іміджеві оцінки в цьому секторі державності, у тому числі і міжнародні, мають культура, особливо народна, окремі успіхи науки, спорту вищих досягнень. Загальновідомо, яким колосальним успіхом користуються виступи по цілому світу наших музичних, пісенних, хорових, танцювальних колективів, а імена багатьох діячів вітчизняної культури відомі в світі.

Однак іміджевий потенціал вітчизняної гуманітаристики далеко не розкритий і ще менше розпіарений. Такі феномени як український іконопис, українське гончарство, українське барокко, писанкарство, петриківський розпис, малярство, зокрема і мистецтво Марії Примаченко, старовинна і сучасна музика театральні та кіно здобутки, література – тобто практично увесь масив вітчизняної культури недостатньо відомий світові, хоча є всі підстави стверджувати що в кожній галузі вітчизняних культури, мистецтва, літератури, музики, хореографій – народної і сучасної – маємо зразки найвищого гатунку, проте недостатньо розпіарені нами самими.

Що стосується таких брендових імен в спорті великих досягнень – таких як Валерій Лобановський, володарів «Золотого

м'яча» кращого футболіста Європи Олег Блохін, Олександр Заваров, Ігор Беланов, Андрій Шевченко, а також брати Клички, Олександр Усик, Василь Ломаченко, кийвське «Динамо», донецький «Шахтар», дяких інших то їх імідж у світовому спорті займає почесне місце серед найвищих брендів імен. Залишається актуальним завданням підняти рівень олімпійських видів спорту та впроваджувати масову фізичну культуру серед населення.

Підводячи підсумок скажемо: інтегральний імідж Української державності в цілому є високим, має тенденцію до подальшого підвищення та потребує вдосконалення в певних аспектах.

Список використаних джерел та літератури:

1. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №423/2021. Про День Української Державності. <https://www.president.gov.ua/documents/4232021-39917>

2. Аніщук Н. В. А676 Історія і перспективи української державності : навчально-методичний посібник / Н. В. Аніщук. — Одеса : Юридична література, 2021. 88 с. (Серія «Навчально-методичні посібники»). ISBN 978-966-419-390-7

3. Андрущенко В. Суспільство // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с.700 ISBN 978-966-611-818-2

4. Бойко О. Державність // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. с.205 ISBN 978-966-611-818-2

5. ДВНАДЦЯТЕ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНЕ ОПИТУВАННЯ: ДИНАМІКА ОЦІНКИ ОБРАЗУ ДЕРЖАВИ (18-19 ТРАВНЯ 2022)

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvenadcatyy_obschenacionalnyy_opros_dinamika_ocenki_obraza_gosudarstva_18-19_maya_2022.html

6. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, 7. перспективи: монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — 656 с.

7. ДИНАМІКА ДОВІРИ СОЦІАЛЬНИМ ІНСТИТУЦІЯМ У 2021-2022 РОКАХ <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1>

8. Імідж і репутація. Сучасна корпоративна репутація, бренд, ідентичність та імідж: міфи, проблеми, рішення: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України; М-во культури України; Київ.нац. ун-т. культ. і мистецтв. Київ: вид. Центр КНУКіМ, 2016. 172 с.

9. Історія української державності. Підручник у 2-х томах. Київ. 2018
10. Кралюк П. Історія України «без брому». Розвиток державності 11. на українських землях. К.: Фоліо, 2020-432 с.
11. Основи суспільної географії: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. І. Шаблій ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2-ге вид. Л. : Вид-во ЛНУ, 2012. 296 с. : іл. Тит. арк. парал. укр., англ. Бібліогр.: с. 283 (14 назв). ISBN 978-966-613-955-2
12. Підсумки-2022: Під синьо-жовтим прапором свободи! Результати опитування у макрорегіонах України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки програми МАТРА з 13 по 21 грудня 2022 року.
<https://dif.org.ua/article/pidsumki-2022-pid-sino-zhovtim-praporam-svobodi>
13. Pospeljko, A. O. (2015). Імідж держави: поле концептуальних визначень у соціально-психологічних студіях. Науково-теоретичний альманах Грани, 18(5), 68-74.
<https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/206/192>
14. Семченко О. А. ІМІДЖ ДЕРЖАВИ: СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ - http://perspektyvy.pdpu.od.ua/2_2012/21.pdf
15. Хвіст В. О. Історія української державності: практикум. — Київ, 23. 2017. — 520 с.

Самойленко І.М.,
старша викладачка
(м.Кременець, Тернопільська обл.)

АКТ ЗЛУКИ 1919 РОКУ – КУЛЬМІНАЦІЯ ПРОЦЕСУ УСВІДОМЛЕННЯ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Соборність не абстрактне поняття. Це, передусім, люди – українці, мешканці українських земель на Сході і Заході, на Півночі і Півдні, громадяни нашої держави і українці у світі. Це і є одна велика соборна українська родина.

У новітній історіографії Соборності можна виділити три етапи: перший – 1991-2004 рр.; другий – між двома революціями – Помаранчевою і Революцією Гідності, третій – сучасний, який триває. Дану проблематику серед інших досліджували: Іван Патриляк, Руслан,

Пиріг, Ярослав Дашкавич, Ігор Соляр, Володимир Сергійчук, Олег Павлишин, Станіслав Кульчицький, Іван Рибалко, Іван Дробот, Ігор Соляр, Микола Кугутяк, Олександр Добжанський, Орест Красівський, Владислав Верстюк.

Якщо говорити про змістовний вимір опублікованих праць, а їх понад 700, то можна виділити щонайменше три важливих тенденції нагромадження знань. Перша – це перехід від висвітлення Соборності як події, пов'язаної з ухваленням Акту Злуки, до трактування її як тривалого, транзитного процесу, який не завершився й продовжується сьогодні. Друга – соборність, як наукова проблема, з урахуванням енергетичного бачення набула міждисциплінарного характеру, в її осмисленні поряд з істориками беруть участь політологи, правознавці, філософи, етнологи, географи, культурологи, психологи, демографи, економісти. І третя – найбільш нова. Нині дослідження соборності розгортається на засадах цивілізаційного та антропологічного підходу і переходу від студіювання історії подій до історії людей, супроводжується подоланням негативних наслідків комунікації науки, формаційного і партійно-класового трактування історичного процесу.

В умовах сучасних викликів і загроз соборності України нової актуальності набуває ідея всеукраїнства, висловлена М. Грушевським на початку ХХ ст: «Всеукраїнство, або український універсалізм – тісне єднання всіх частин української землі і підпорядкування всіх ріжниць, які їх ділять, спільній і єдиній цілі – національному розвоєви, являється кінець кінцем не тільки бажаним само для себе – ідеально, так би сказати, але й для потреб місцевого життя її частин, для її близьких цілей і завдань» [3, 186-187].

Об'єднання навколо спільного стрижня, яким є українська державність, українська ідентичність. Термін «соборність» включає в себе єдність і згуртованість. І хоча різний зміст вкладають у поняття «соборність», «національна єдність», «консолідація нації» чи «національна безпека», однак спільним для них є наявність викликів і загроз в усі історичні періоди. У питанні соборності України варто говорити про символізм цієї дати і розглядати її більш символічно, ніж реалістично. Акт Злуки був актом символічним, декларативним, актом символічності проголошеної 22 січня 1918 р. незалежності та 22 січня 1919 р. – соборності. Однак варто пам'ятати й те, що «символ є

така реальність, яка більша за саму себе». Більше того, символ є «цілком визначеним, речовинним фактом», адже «хто здатен збагнути і прийняти символ, не потребує балансу розрахунку покарань, заохочень, вказівок і виправдань» [7, с.31-32].

День Соборності України – символ національного єднання українського народу. Символом єдності східних і західних земель став «живий ланцюг» від Києва до Львова 21 січня 1990 р., який був однією з найбільших у Центральній та Східній Європі масових акцій. Щороку 22 січня на мосту Патона до Дня Соборності та річниці з дня проголошення Незалежності України «живим» ланцюгом об'єднуються два береги Дніпра. «Живі ланцюги» як символи єднання української нації відбуваються у багатьох містах України [10].

В умовах сучасних викликів і загроз соборності України нової актуальності набуває ідея всеукраїнства, висловлена М. Грушевським на початку ХХ ст: «Всеукраїнство, або український універсалізм – тісне єднання всіх частин української землі і підпорядкування всіх ріжниць, які їх ділять, спільній і єдиній цілі – національному розвоєви, являється кінець кінцем не тільки бажаним само для себе – ідеально, так би сказати, але й для потреб місцевого життя її частин, для її близьких цілей і завдань» [8, с.193].

Варто зазначити, що на відміну від російської імперської свідомості, де соборність дотепер пов'язується із «собиранням» земель, передусім чужих, свідченням чого і є путінська анексія АРК, окупація частини Донбасу і повномасштабне вторгнення, в українській традиції – соборність – це єдність людей, духовна цілісність України [12]. Багато хто пам'ятає роман Олеся Гончара «Собор». Так от, Собор - це наш храм, духовний символ, єдність наших душ, нашої історичної пам'яті, нашого майбутнього. Сакральності цього храму, нашій Соборності, її духовності неминуче служитиме об'єднана Православна церква України, яка отримала Томос та автокефалію. Як зазначає митрополит блаженніший Епіфаній, вона утверджуватиме у суспільстві любов, а не ворожнечу і ненависть. У зв'язку з цим згадалась думка Любомира Гузара: «Україна не ділиться на Схід і Захід, вона ділиться на тих, хто її любить, і хто її не любить» [2, с.467].

Ідея української соборності ґрунтується на генетичному корінні, носить природній і транзитний характер, вона передавалася

від покоління до покоління і на всіх етапах історії наштовхувалась на спротив ворогів, зацікавлених у розмиванні єдності українства, доказом чого й є нинішня війна РФ проти України.

Соборність ґрунтується на спадкоємності усіх поколінь борців за волю і самоствердження України, яку Тарас Шевченко визначив як кровну і генетичну єдність «мертвих, живих і ненароджених». Наші предки і їх нащадки упродовж віків освоювали і закладали цілісність етнічної території України, захищали і відстоювали її неподільність забезпечували безперервність української історії, зберігали і плекали рідну мову як головний ідентифікатор нації, сформували етнонаціональну ідентичність українців, унікальність їх характеру, ментальності, культури, освіти, науки та духовності, християнські цінності, почуття нескореності, та нездоланності українського духу, єдності цивілізаційних устремлень української нації [6, с. 327-328].

Звертаючись до поборницьких подій сторічної давності, історики дедалі більше говорять не лише про Акт Злуки та Універсал Соборності, але й дошукуються відповіді на питання: кому конкретно належала тоді головна місія у Злуці двох гілок одного народу, роз'єданого імперською політикою Росії та Австро-Угорщини, хто ініціював і проводив перемовини про об'єднання двох українських держав, які постали на розвалинах метрополій, хто опрацював Передвступний договір, хто створював проект Універсалу про Акт злуки і зачитував його текст у ті, буремні дні, і, зрештою, хто благословив його [4,с. 226].

Дослідники встановили, що ідея Соборності набула нового звучання в добу Української революції і державотворення 1917-1921 рр., а процес безпосередніх консультацій і перемовин щодо можливого об'єднання обох українських держав був започаткований на початку осені 1918 р. при Павлу Скоропадському з ініціативи Української Національної Ради на чолі з Євгеном Петрушевичем. Соборницьку позицію галичан активно підтримували лідери відомого Листопадового зриву у Львові Дмитро Вітовський, Степаг Горук, петро Бубела та ін. Гетьман зустрічався з представниками ЗУНР Осипом Назаруком і Володимиром Шухевичем, які висловилися за об'єднання і отримали запевнення, що для допомоги галичанам буде надіслано полк січовиків Є Коновальця. Через декілька днів до гетьмана відправилась офіційна делегація у складі заступника

міністра закордонних справ ЗУНР буковинця Тедота Галіпа та Івана Поповича, але поки вони добиралися до Києва, вже була підписана відома федерацій на грамота з білою Росією [5, с.116].

У другій половині листопада ЗУНР направила нову місію у складі Лонгіна Цегельського і Дмитра Левицького, яка зупинилася у Фастові, де на короткий час знаходилась столиця Директорії УНР. У так званому петлюрівському вагоні (тепер це «Музей – вагон Злуки УНР та ЗУНР») 1 грудня 1918 р. вони й підписали Передвступний договір про наміри об'єднати населення і території обох утворень в одній державі. Дмитро Вітовський – на той час уже державний секретар ЗУНР – негайно повідомив про це керівництво УНР. Від імені Директорії підписи поставили Опанас Андрієвський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра і Федір Швець. а від уряду ЗУНР – Василь Стефаник (очільник), Лонгін Цегельський, Дмитро Левицький, Андрій Шмігельський, Тимотей Старух. Важливо зазначити, що Всенародні збори українців Закарпаття під головуванням Михайла Брайцака теж ухвалили рішення про з'єднання із соборною Україною. Саме, Фастівський догові, який започаткував процес об'єднання УНР та ЗУНР, 3 січня 1919 р. був ратифікований Українською Національною Радою в Станіславі спеціальною ухвалою «Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою». Президент ЗУНР Євген Петрушевич наголошував, що по лінії об'єднання не було між нами двох думок, але проглядалися розбіжності щодо механізму реалізації договору та його перспектив. Галичани найбільше побоювались, щоб лідери Директорії не пішли на угоду з російськими більшовиками [9].

Майже всі дослідження Актів Злуки побудова на позитиві. І це, очевидно, правильно. Та принципи об'єктивності орієнтують істориків підходити системно, персоніфікувати не тільки симпатиків Соборності України, але й зовнішніх та внутрішніх її ворогів, назвати імена тих персонажів які були проти і доклали не мало зусиль, щоб зашкодити єднанню українського народу. Хто вони ? Усіх не перерахуєш, але декілька відомих прізвищ все ж варто назвати. У війні проти незалежності УНР фактично спільним фронтом виступили адепти Білої і Червоної Росії. З одного боку Корнілов, Денікін, Врангель, а з другого – вожді російського більшовизму і їх агенти в

Харкові та інших містах України, включаючи й Східну Галичину, де діяли осередки комуністичної партії. Це вони були диригентами повалення Директорії, окупації України, проголошення спочатку так званої УССР, а відтак Галицької соціалістичної радянської республіки. Проти Злуки українських держав виступили лідери відновленої Речі Посполитої. Не без їх участі була знищена ЗУНР. Не залишились осторонь і державні діячі Угорщини та Румунії [1. с.43].

Слід відзначити, що була ще одна – внутрішня перепона, яка завадила підкріпити Акт злуки конкретними діями. Це залишки малоросійства, москвофільства, австрофільства у свідомості багатьох тогочасних політиків, брак національної ідентичності українців Сходу і Заходу, взаємна недовіра і підозр. які російська і Австро-Угорська імперії насаджували і підігривали упродовж століть у суспільній свідомості наддніпрянців і галичан, формуючи відчуття «іншого» як «ворога».

Соборність – творіння людей для людей. Соборність України – це величина постійна, а для українських істориків завжди актуальна проблема. Соборність перебувала і залишається сьогодні в епіцентрі загроз, ідеологічних маніпуляцій Кремля, який під прикриттям парадигми «руській мір», «одін народ», «общая історія», «каноническая територія», ще і ще раз публічно демонструє, що Росія не відмовилася від імперських зазіхань, вона була і залишається ворогом незалежності і соборності України, а після повномасштабного вторгнення у 2022 року й поготів.

Ось чому Соборність – це наша спільна справа і найбільша сила, яка потребує реальної підтримки, неухильного відстоювання і захисту, оскільки в ній один із чинників нашого майбутнього. Потрібна також додаткова аргументація Соборності не тільки як ціннісного, духовно-політичного явища в житті української нації і держави, але й як закономірного процесу, що охоплює всю багатовікову історію України і є невіддільним від боротьби за її самостійність, а його утвердження відбувається на основі осмислення історичної пам'яті, спільних інтересів українського соціуму, єдиного інформаційного простору.

У розбудові та утвердженні української державності потрібно керуватися Шевченковим: «В своїй хаті, своя й правда, і сила, і воля! «Також на противагу трагічним подіям 1918-1919 рр., коли численні

повстанські загони анархістських отаманів не проявили відповідної «державної дисципліни» (вислів Симона Петлюри), не підтримали законний український уряд – сьогодні необхідно усе зробити, щоб країна не збилася з наміченого курсу на входження у європейські та євроатлантичні структури, відвоювала свою територію та відновила територіальні межі.

Список використаних джерел та літератури

1. Великочий В., Українська історіографія про значення і наслідки Акту злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 рр./Савчук Б., В. Великочий//Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2008.-№1. С. 43-48.
2. Гошуляк І. «Тернистий шлях до Соборності (від ідеї до Акту Злуки). Київ: ІПЕД, 2009. - 467с.
3. Грушевський М. Галичина і Україна // «І». Незалежний культурологічний часопис. 2002. Ч. 23. С. 186–187.
4. Калакура Я.С. «Людинознавче осмислення Соборності України». Науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис «Галичина», Івано-Франківськ – 2019. с.226.
5. Калакура Я.С. Соборність України як концепт новітньої історіографії. Історична пам'ять : наук.зб. Полтава, 2015. Вип.33. С.116-125.
6. Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУН: політико-правовий аспект (кінець 1918 – перша половина 1919р.). Вісник Львівського університету, 2002. Вип. 37. с.327-349.
7. Реєнт О.П. Соборність України як наукова проблема і виклик часу. Історія України: маловідомі імена, події, факти. Київ, 2005. вип.29.С.31-39.
8. Розумний М. М. Виклики національного самовизначення: монографія. Київ : НІСД, 2016. – 196 с.
9. Соборність як чинник українського державотворення/ упоряд. Р. Пиріг. Київ: ПУ НАНУ, 2009. 229с.
10. Шляхи та механізми консолідації українського суспільства, утвердження ідеалів соборності, свободи та демократії. Київ: КНЕУ, 2012. 294с.
11. Всеукраїнський круглий стіл до Дня Соборності України. URL: <https://www.ipkkk.in.ua/kruglyi-stil-sobornist-01-17>.
12. Круглий стіл «Загрози та виклики соборності України».22.01.2015.URL: http://phmzosh1.at.ua/news/kruglij_stil_zagrozi_ta_vikliki_sobornosti_ukrajini/2015-01-22-14

Сердунич Л.А.,
НСЖУ, НСКУ, НСПУ, ВТ «Просвіта»
(смт Стара Синява, Хмельницька обл.)

ОЛЕКСАНДР ГРЕХ. 13 РОКІВ НЕВОЛІ У ГІТЛЕРІВСЬКИХ І СТАЛІНСЬКИХ КОНЦТАБОРАХ

Свідок радянських голодоморів, політв'язень німецьких і радянських концтаборів, поет, Олександр Васильович Грех народився

22 жовтня 1923 р. в селі Терешівці Меджибізького району Кам'янець-Подільської області (нині – Хмельницький р-н Хмельницької області) у селянській родині. Зовсім юним пережив важкі роки колективізації та страшний голодомор 1930-их років, які глибоко травмували дитячу душу. Після закінчення 7-го класу Терешівецької неповно-середньої школи юнак навчався у Меджибізькій середній школі. 1941 року закінчив перший курс історичного факультету Чернівецького пединституту, але почалася Друга світова війна, яка перервала навчання і

принесла йому понад тринадцять років неволі у гітлерівських і сталінських концтаборах.

У травні 1942 р. О. Грех потрапив до рук «нової влади», «відправлений на примусові роботи до III Рейху (м. Штейнбляйс біля Цвікау (Саксонія), де гарував близько року. Працював на паровозоремонтному заводі в м. Цвікау «на різних самих тяжких і брудних роботах. ... 1944 року був звільнений із Дрезденської

в'язниці і направлений у концтабір на Радсбергерштрассе, де перебував до лютого 1945 року» [1, с. 144, 149)].

1943 і 1944 роки – арешт і перебування у Дрезденському гестапо (за непокору, читання віршів і порушення табірної режиму). Там юнакові довелося випити повну чашу фашистської гіркоти. 1945 року, з 13 на 14 лютого, пережив пекельну ніч загибелі м. Дрездена, коли за кілька годин старе і нове місто знищила англійсько-американська авіація. Як згадував пізніше, ця жахлива ніч забрала понад 150 тисяч людських життів [2, с. 147].

9 травня 1945 р. радянські війська звільнили м. Дрезден. А що Олександр Васильович знав німецьку мову, то його залишили працювати перекладачем у військовій комендатурі. Та уже в серпні О. В. Греха заарештувала контррозвідка «СМЕРШ». Слідчий «Смершу» «підливав у їжу касторове масло, застосовував тортури (бив, рвав волосся на голові, тиснув пальці між дверцями стола, ставив до стіни лицем і бив кулаком по голові або ж ребром руки по нирках, відбиваючи їх». Там йому сказали: «К нам безвинные не попадают, а коль ты уже попался, то все равно выхода отсюда нет. Так или иначе, попавший к нам становится виновником только потому, что он увидел увиденное и сам испытал его», – говорив слідчий капітан Коба» [3, с. 153].

«Я навіть не встиг розкрити рота, як мені винесли вирок: 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав за зраду Батьківщині», – згадував О. В. Грех. І військовий трибунал позбавив його волі «за зраду Батьківщині»... А це – ГУТАБ («ГУЛАГ») і його філії: РИБЛАГ, будівництво Рибінського водоймища. Далі найстрашніше дітище сталінізму: ГОРЛАГ, Норильськ, вічна мерзлота за полярним колом, будівництво заводів. «Ось таке комуністичне правосуддя вершили наді мною смершівці. І тут немає нічого дивного, адже комунізм і фашизм – це два брати-близнюки...» [4].

У виправно-трудовах таборах перебував із 1945-го по 1955 рік. Відбував покарання у Норильському особливо-режимному таборі на будівництві житлового комплексу міста і мідноплавильного заводу. В ці роки: у слідчому ізоляторі й на засланні в Хакасії – О. Грех мав довгі й пишні козацькі вуса, оптимістично закручені доверху, наче вияв-ознака спротиву режимові [5].

«Оглядаючись назад, – писав О. Грех, – навіть важко збагнути, що цей страшний голод 1945 – 47 років, ці жахливі муки і страждання відбувались не десь у коричневих фашистів, а у нас, у червоних комуністів. Адже це вони так палко і завзято боролися за світову революцію, щоб захистити людство від експлуатації, не бачачи людину як індивідуум, з його звичками та потребами. Вони самі, через партійну диктатуру, жорстоко експлуатували всі верстви населення і навіть своїх партійних соратників, прирікаючи їх на самі неймовірні знущання, муки й поневіряння і навіть голодну смерть. То що це? Хіба ж не партійно-державний цинізм червоної диктатури? Думаю, що так: це був якраз той жахливий голод-геноцид, створений компартією більшовиків на брутальне знищення передової частини «імперської нації» (і в першу чергу, українців)» [6, с. 160].

1945 – 48 роки – О. В. Грех ув'язнений на будівництві Рибінського водоймища, де від голоду, холоду та 10- – 12-годинної каторжної праці був доведений до дистрофії, став збалансованим дистрофіком, пізніше – інвалідом І і II груп. При зрості 170 см важив 37 кг. Таких доходять у концтаборі налічувалося близько 400 осіб, їх було фактично списано із загальної чисельності, позаяк вони дуже скоро помирали. А на прохідній щодня відправляли знесилених і напівголодних в'язнів на роботу під урочисту мелодію «Широка страна моя родная...».

Красномовний його спогад про ті часи. Взимку їх завантажили у холодний товарняк. Усі тісно попритулялись одне до одного, аби було тепліше. Так гріються тварини, птахи, так і люди. Трохи вгрілися. І тут конвоїр впустив ще одного в'язня. Він став, дивиться, де б сісти. А всі не хочуть навіть ворухнутися, так змерзли. Так сиділи колом, а він стояв. Ніхто не посадив його. Після деякої павзи О. Грех сказав йому: «Йди сюди сідай». І впустив у це коло. Так вони познайомились. Це був лікар... Пізніше знесилений непосильною роботою і хворобами Грех потрапив у барак для «доходять». Потім був у такому стані, що його перенесли до барака для безнадійних. Коли це приходить якийсь начальник і з ним лікар, оглядають хворих безнадійних. «О, а ти, Саша, што здесь делаешь?». – «Як «що»? Відпочиваю...», відповів О. Грех. Це був лікар, уже знайомий йому з товарняка. І він перевів О. Греха у барак для «доходять». Дав йому сухаря і сказав: «Якщо будеш смоктати сухар три дні – будеш жити. А

ковтнеш – помреш». Через три дні перевів його у лікарню, де лікували, бо в попередніх бараках ніхто вже не лікував. Так він вижив. Врятував, можна сказати, сам себе, проявивши милосердя до незнайомої людини, яка опинилась у таких само умовах. Про цей випадок розповів мені К. І. Матвіюк, теж колишній репресований, голова Хмельницького обласного відділення Всеукраїнського Товариства політв'язнів і репресованих. Якось він же спитав О. В. Греха: «Ви були і німецьким в'язнем, і радянським. А яке було страшніше?». О. Грех довго думав, згадуючи та зважуючи пережите, і сказав: «Спільного дуже багато, але різниця теж була. В німецьких таборах наглядачі (німецькі комуністи) мали такі шкіряні нагайки, що всередині сталний прутик, а зверху ще й дві металеві кульки. Хребта вона не перебиває, але емоції великі. А «наші» підсипали в їжу касторку, яка виснажувала тебе до крайности. Тоді я важив близько сорока кілограмів»...

У 1948 – 55 роках О. Грех відбував покарання у Норильському особливо режимному таборі на будівництві житлового комплексу міста і мідноплавильного заводу. 1953 р. – учасник Норильського повстання, після придушення якого був відфільтрований і в числі 200 – 250 осіб знаходився у слідчому ізоляторі. А далі – заслання в Хакасію на золотовидобувні копальні. У листопаді 1955 р. – амністія: «звільнений із заслання на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р., і 10 листопада того ж року я від'їхав в Україну» [7, с. 168].

У рідне село, до рідної домівки Олександр Грех із заслання через 13 з половиною років фашистської і комуністичної каторги повернувся інвалідом. Але хлопець не опустив рук. У 1956 – 57 роках працював бухгалтером цеху Хмельницького міськмолзаводу і навчався у 10 класі вечірньої школи. Отримав атестат і вступив до Львівського торгово-економічного інституту. Після його закінчення був направлений у Молдавію, де працював заступником директора Тирновської міжрайбази Молдавсоюзу.

Аж 1963 року О. Греха реабілітував воєнний трибунал Московського ВО. Дивне рішення дивної влади після знедолених, викреслених із життя стількох років... Одружившись зі студенткою з Кіровоградщини, оселився на Хмельниччині, де працював у системі

«Хмельницькоблспоживспілки» і в комбінаті «Хмельницькпромбуд» старшим інженером, а згодом – начальником відділу УВТК.

Із 1983 року – пенсіонер. Олександр Васильович займався домашнім господарством, плекав сад на дачі, турбувався про онуків, а ще писав вірші та спогади, видавав їх у власних і колективних збірках. О. В. Грех – автор книжок «Пам’ятаймо про них» (2000 р.), «Душа болить» (2004), «Людська доля» (2007), «Ти осінь, осінь...» (2012), де вміщено вірші, а також (найбільше – у збірці «Душа болить») документальні повісті та спогади про своє життя, про голодомори та Другу світову війну як нагадування, про те, що не повинно повторитися. «Щоб рови-могили і страшні душоубки не поросли травою забуття, ми, люди, не повинні мовчати», – заповідав О. В. Грех [8, с. 197].

Проживши довге, але дуже нелегке життя, Олександр Васильович Грех відійшов у вічність на 98-му його році: 11 лютого 2021 року.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грех О., «Людська Доля» (Поезії, документальна повість, спогади). – Хмельницький: Цюпак А. А., – 2008.
2. Грех О., Там само.
3. Грех, Там само.
4. Сайт «Present5»: <https://present5.com/oleksandr-vasilovich-grex-velikij-golod-doviv-lyudej/>
5. Сайт «Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека»: http://ounb.km.ua/news/2018/2018_04_26_3/2018_04_26_3.php
6. Грех О., Там само.
7. Грех О., Там само.
8. Грех О., Там само.

Сердунич Л.А.,
НСЖУ, НСКУ, НСПУ, ВТ «Просвіта»
(сmt Стара Синява, Хмельницька обл.)

ДО ПИТАННЯ «НАРОДНИХ РУХ УКРАЇНИ – ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ». ЗАРОДЖЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ НА СТАРОСИНЯВЩИНІ

Анотація. Стаття дає загальне уявлення про передумови та причини виникнення РУХу на Старосинявщині Хмельницької області.

Ключові слова. Народний рух України, рухівці, Старосинявщина.

Завдяки демократизації та плюралізму наприкінці 1989 р. в Україні почали створюватися нові політичні партії. Цьому процесові сприяли скасування статті 6 Конституції СРСР (березень 1990) про «керівну і спрямовуючу роль КПРС», постанова Верховної Ради республіки «Про порядок реєстрації громадських об'єднань». Упродовж 1990 – 91 р. в Україні виникло 20 опозиційних партій, однак їхній вплив на політичне життя був незначним. Проте явно найпотужнішою в масштабах України опозиційною силою став Народний Рух України. Метою Руху була українська демократична самостійна держава, в якій усі громадяни користувалися б політичними правами й самі визначали б напрям економічного і політичного розвитку держави, відкрито критикували б офіційну ідеологію та політику, поширювали б позацензурну літературу, самвидав.

Кінцем політики Перебудови став путч т. зв. Державного комітету з надзвичайного стану (московинською – ГКЧП («Государственный комитет по чрезвычайному положению») 19 – 21 серпня 1991 р. у Москві, після якого стався розпад державно-політичної системи СРСР. Дії ГКЧП призвели до остаточної дискредитації КПРС. Скориставшись цілковитою деморалізацією Компартії України, 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила історичний документ виняткового значення для українського народу:

Акт проголошення незалежності України, який мав підтвердити референдум 1 грудня 1991 року. В Акті зазначалося: «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави: України. Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність винятково Конституція і закони України. Цей Акт набирає чинності з моменту його схвалення». За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. Таким чином було покладено край юридичному існуванню УРСР. На геополітичній карті світу постала нова самостійна держава: Україна.

Після проголошення незалежності України «рухівці» залишались активними громадськими діячами з високим моральним авторитетом. Рух засвідчив неперервність поривань українського народу до незалежності: вони в нових формах і новими методами продовжили найшляхетніші традиції українського національно-визвольного руху.

Діючи в рамках тодішньої системи, рухівці відновили основні соціально-психологічні риси інтелігенції: природну самоповагу, індивідуалізм, орієнтацію на загальнолюдські цінності, подолання провінційності, неприйняття несправедливості, повагу до етичних норм, права й законності.

Як народився Рух на Старосинявщині? Про це розповідав перший голова РО НРУ Петро Семенович Кицун: «У березні 1989 р. у Стару Синяву приїхали з Києва відомі письменники, які разом з відділом пропаганди та агітації райкому Компартії проводили зустрічі у колективах. Зайшли до нас, у колгосп «Здобуток Жовтня», де я працював інженером із газифікації, аби створити осередки Руху у колгоспі. Вони вже тоді побачили в мені організатора, майбутнього голову РО. Спочатку в організації було 68 осіб, потім деякі застрахалися і відійшли» [1].

Старосинявські рухівці активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за

збереження української мови та культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя у районі, виступали проти омосковщення й національного поневолення та за розширення свободи художньої творчості, за оновлення й демократизацію суспільства. Намагалися відновити традиції української інтелігенції 1960-их років, якій були притаманні прагнення духовної незалежності, взорування на ідеали громадянського суспільства та служіння народові.

У своїх статтях і виступах рухівці порушували болючі питання, замовчувані за доби сталінізму, які хвилювали тодішнє українське суспільство. Їхнім публікаціям і виступам були притаманні протистояння штампам соцреалістичної догматики, сповідування свободи творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, естетична незалежність, індивідуалізація, обстоювання свободи митця, інтелектуалізм, єдність національних і світових звичаїв та новаторства, увага до історично-національної тематики, реалістичне зображення дійсності, а головне – просвітництво місцевого населення, пробудження в нього громадянської активності. Старосинявські рухівці розвивали активну культурницьку діяльність: влаштовували неформальні патріотичні читання та зустрічі, вечори пам'яті репресованих митців.

Кількість активістів Руху в районі спершу була малочисельною. До активу входили переважно представники інтелігенції (вчителі, митці, журналісти), пенсіонери, переважно – безробітні, з малим відсотком молоді та жінок.

1989 року старосинявський осередок рухівців складала такі особи:

Кицун Петро Семенович (пенсіонер, який і створив напівлегальну районну організацію НРУ й очолював її з квітня 1989-го до 1996 року), Гордичук Микола Петрович (журналіст, тодішній кореспондент районної г-ти «Колос», другий голова РО НРУ), Омельчак Петро Онисимович (агент Держстраху), Віталій Васильович Грохольський (голова РО НРУ з 1996 р.), Щуров Володимир (учитель англійської мови Старосинявської середньої школи). До РО НРУ входили й ті, хто обіймав державні та радянські посади, хоча й не завжди зізнавався у своєму патріотизмі. До Руху входили й такі країни: Віктор Трохимович Романенко (с. Паплинци), Григорій

Демчишин (Стара Синява), Анатолій Петрович Хоменко (ЦРЛ, Ст. Синява), Олександр Васильович Хоменко, Тетяна Козій (вчителька-пенсіонерка, с. Мшанець), Павло Іванович Гайдук (Ст. Синява), Валерій Іванович Рудик (с. Паплинці), Олександр Стасюк (медпрацівник, Ст. Синява), Пилип Васильович Кривіцький (с. Нова Синявка), Тадик Чуандухуї (уродженець Бангладешу), Микола Телендій (фермер, с. Бабине) та інші люди з різних сіл району. Пізніше доєдналась учителька рідної словесности, поетка Любов Андріївна Сердуніч. Основу Руху краю склали й інші старосинявці.

Збирали літературу для школярів, зокрема, разом з відділом освіти зібрали машину українських книг для українських шкіл Придністров'я й через півроку отримали подячні слова від учнів і вчителів. Інша форма діяльності Руху – проведення творчих вечорів, демонстрацій, поширення листівок, які передавали з Хмельницького, збір підписів за єдину державну мову: українську...

Культурницька діяльність, яка не вписувалась у рамки дозволеного, спричинила незадоволення влади. Перед рухівцями були недоступними сторінки місцевої газети, посипалися звинувачення у «буржуазному націоналізмі». Влада розпочала кампанію цькування рухівців у пресі, на партійних засіданнях і різноманітних зібраннях. Партійні та каральні органи забороняли літературно-мистецькі зібрання. Патріотів було позбавлено можливості видавати свої твори, рухівців звільняли з роботи, проти них влаштовували провокації. У відповідь ідеї рухівців стали поширюватися у рукописах та машинописах: у самвидаві. Влада розуміла, що рухівці – це середовище, в якому формується політична опозиція.

У своєму протистоянні владі рухівці апелювали до внутрішнього законодавства, покликалися на Конституції СРСР і УРСР, на міжнародні правові документи, насамперед – Загальну декларацію прав людини ООН. Поширювали правду про советські голодомори та репресії, саме завдяки Рухові велика частина людей довідалася про репресії й арешти інакодумців.

Деякі рухівці пішли на компроміс із владою, наштовхнувшись на опір партапарату. Але більшість не змиралась і обстоювала свої переконання.

Таким чином, протягом 1989 – 90-их років старосинявські патріоти відігравали значну роль в організації в Україні Руху опору

московинському великодержавному шовінізмові й омосковщенню, відстоювали громадянські права та свободи, сприяли виготовленню й поширенню самвидаву. Так було розпочато формування політичної опозиції комуністичному режимові. Й незабаром рухівці стали активними учасниками правозахисного дисидентського руху в Україні.

Після проголошення в 1991 році незалежності України рухівці залишались активними громадськими й політичними діячами з високим моральним авторитетом. Рух засвідчив неперервність поривань українського народу до незалежності: вони в нових формах та новими методами у 1990-их роках продовжили найшляхетніші традиції українського національно-визвольного і правозахисного руху. Небажання влади порушувати нагальні культурні, мовні, національні й суспільно-політичні проблеми спричинило відповідну протидію рухівців, які шукали шляхів поширення власної думки. Ця плеяда активістів, митців і літераторів виступила за розширення свободи творчості, на захист національної культури, проти омосковщення, за оновлення й демократизацію суспільства, внаслідок чого сформувалося середовище, у якому зародилася політична опозиція.

Володіючи монополією на засоби комунікації, радянський режим усіяко перешкоджав поширенню інформації серед громадськості. Влада намагалась ізолювати активістів від суспільства й, застосовуючи до них методи дедалі більшого тиску, змусити їх каятись або мовчати.

У діяльності рухівців домінували три теми: національна, духовно-культурна й громадянська. Головним завданням було подання об'єктивної інформації про приховувані процеси і явища у громадському, літературному й культурному житті. Український самвидав майже завжди зосереджувався на національній проблемі, так він стимулював пробудження національних, волелюбних настроїв інших поневолених народів і відкривав всесоюзному читачеві проблеми, які мусили в майбутньому вирішувати, насамперед проблему деїмперіалізації свідомості панівної в СРСР нації: московинської...

Так було і на Старосинявщині. Згодом влада надала старосинявським рухівцям маленьке приміщення поруч із райкомом

профспілки райагропрому, ветеранською організацією і майстернею з ремонту взуття.

Публікації рухівців перестали бути анонімними. Це період поширення переважно публіцистичних статей з авторськими підписами, документів, автори яких не приховували своєї причетності до них. Це час відвертого спротиву системі, коли автори, ставлячи власний підпис під своєю статтею з цитуванням самвидавничого документа, знали, на яку небезпеку наражають себе і свою родину, але все-таки прагнули не ховатися за псевдонімами.

На Старосинявщині активними дописувачами на просвітницькі патріотичні теми (себто просвітителями і будителями краян) стали такі рухівці: Кицун П. С., Сердуніч Л. А., Грохольський В. В. Із 1989 до кінця 1990-их у районній газеті «Колос» з'явилося близько 200 різних досліджень і статей із політичних, патріотичних, літературних та економічних питань, у яких рухівці критикували історичний досвід соціалістичного будівництва в СРСР, внутрішню і зовнішню політику КПРС, висували програми опозиційної діяльності [2]. У пресі вперше автори відверто висловлювали свою думку, порушували питання незалежності України, гостро критикували радянський суспільний й політичний режим, висвітлювали замовчувані сторінки української історії, публікували патріотичну поезію, виступали зі зверненнями до мешканців району.

Кицун Петро Семенович – пенсіонер (нині покійний), який і створив районну організацію НРУ (спершу – напівлегальну) і очолював її 7 років: з квітня 1989-го по 1996 р., брав участь у роботі всіх з'їздів, обласних і всеукраїнських конференцій Народного Руху. Після 7-ох років головування в РО НРУ був заступником голови. Без нього не обходилась жодна районна акція, жоден патріотичний захід. За його наполегливості й активній підтримці відновлено історичну справедливість щодо загибелі на території села Ївки чотирьох козаків-повстанців, де 21 червня, у день 60-річчя їхньої загибелі, насипано курган та встановлено пам'ятний знак патріотам України, відбулись урочистості. І щороку відбувалися вшанування загиблих. Це за його наполегливості районна газета «Колос» змушена була публікувати матеріали, думки яких не поділяла. П. Кицун оприлюднив близько двохсот різних статей і заміток. Крім інших (Любови Сердуніч, Віталія Грохольського), тільки за авторства П. С. Кицуна було

оприлюднено більшість цих статей. П. Кицун не обмежувався лише місцевою пресою: його статті виходили у ще вісьмох виданнях: у г-ті «Скриня», «Вісник Дубенщини», «Дзеркало», «Подільські вісті», «Подільський кур'єр», у виданні Хмельницької ОО НРУ «Голос громади», г-ті ОО НРУ Рівненської області «Волинь», у Здолбунівській райгазеті «Нове життя», інших [3, с. 7].

Формою поширення нелегальних документів стала «офіціалізація» самвидавних творів через оформлення їх у вигляді заяв, звернень, скарг, прохань, листів, повідомлень до офіційних інстанцій.

Рухівці у своїй роботі керувалися працями «шістдесятників» щодо захисту української мови, культури, найбільшу його частку складали інформаційно-протестні та правозахисні документи: меморандуми Української Гельсінської Групи, листи-протести, заяви, петиції, інформація про переслідування й умови утримання політв'язнів у тюрмах, виправно-трудовах таборах і психіатричних лікарнях. Документи передавали з рук у руки, через однодумців, знайомих, поштою, підкиданням у людних місцях, у поштові ящики. Ці праці були затаєним голосом громадської думки, вони явно вирізнялись від звичних провладних, адже були новим кроком до нового суспільства: без цензури, обмежень, остраху, що й було вираженням моральної сили Народного руху.

Поширенням самвидаву займалися переважно свідомі, передова інтелігенція, а також найактивніші діячі Руху: частина опозиційно налаштованого суспільства різного соціального стану й віку. Їхні публікації виконали свою історичну місію, ставши одним із важливих чинників формування суспільно-політичного життя 1990-их років і заклавши основи свободи слова й творчості незалежної України. Незважаючи на рішучу протидію владних структур, ці дописи залишалися помітним фактором, який впливав на суспільно-політичну ситуацію у краї, сприяв консолідації та взаєморозумінню національно-патріотичних сил в умовах тоталітарної системи, показував конкретні шляхи реалізації національної ідеї, які полягали у збереженні й відродженні багатовікових народних звичаїв, пропаганді кращих зразків культурної спадщини, створенні необхідних умов для ствердження української державності. Після часів спустошення соціалістичного реалізму рухівці повільно, але наполегливо

поверталися до справжнього мистецтва слова, намагаючись вести інтелектуальну дискусію з режимом. Це сприяло поборенню державної монополії на поширення правдивої інформації [4].

У 1980-і роки суспільно-політичне життя в Україні розвивалося надзвичайно суперечливо. З одного боку – наступ партапарату, його ідеології, з іншого – виявлення національної свідомости. Освіта перебувала у стані постійного експериментування, політизації, пристосування до потреб «комуністичного будівництва». На жаль, неписане, але чітко запроваджене гасло тих часів: «Школа – поза політикою!» – для деяких директорів шкіл діє досі, варто тільки патріотам поткнутись у школу.

23 вересня 1990 р. з участю старосинявських рухівців на полі Пилявецької битви відбулося відзначення річниці переможної битви, там сталося політичне протистояння. Здви́г народу був до того не бачений. Дата була зовсім не кругла: 342 роки з часу славетної події. Але рік був такий, коли Україна повірила у своє відродження і нарешті насмілилась відкрито, вголос, сама собі зізнатися в цьому. 1990 рік був ознаменований доленосною подією: Декларацією про державний суверенітет України, прийнятою депутатами Верховної Ради УРСР 16 липня [5].

Того дня звучали козацькі, стрілецькі, давно не співані або й зовсім забуті пісні. Потім була врочиста хода до насипаного того літа Пагорба Пам'яти: Кургану козацької слави. Й одразу ж розділились учасники свята, котрі щойно майже відчували себе єдиним Народом, на офіційну і «неформальну» колони. Перша пішла під червоними, а друга – під жовто-блакитними прапорами. Міліція щільним колом оточила Курган. І стало зрозуміло, що тут хай не два війська, але два ворожих табори, з яких одні прийшли сюди на поклик Пам'яти, а інші – з посадового обов'язку і з важливим завданням: не допустити до виступу жодного рухівця: «щоб усе пройшло спокійно».

А 1991 рік приніс Незалежність. Пізніше було 355-річчя із часу битви під Пилявою. А згодом – взагалі розкішна дата: 360-річчя битви. І тоді, й тепер на Старосинявщину прибувають гості. Ми проводили й були учасниками науково-краєзнавчих конференцій, на яких були відкриття і навіть сенсації. Та щоразу так сподіваєшся, що в день чергового відзначення річниці битви виявиться ще більше патріотів. Проте, крім кількох десятків патріотично налаштованих

громадян, активістів національно-демократичних партій, свідомих не додається.

П. С. Кицун створив і «Літопис боротьби Старосинявщини за свободу і незалежність України, 1989 – 2008 роки», оформивши багато матеріалів (копії публікацій) у своєрідний альбом-теку зі вкладними файлами, який вів майже 20 років. Сам виготовляв копії публікацій. До «Літопису» увійшли, крім публікацій місцевих авторів, вирізки з патріотичних видань, публікації на історичні, патріотичні й політичні теми, про відомих борців за волю і незалежність України. Альбом-літопис передав на зберігання авторці цієї статті. Пізніше доповненням «Літопису...» стала його власна книжка «Петро Кицун: штрихи життя і роздуми», яка побачила світ 2005 року [6].

Масштаби Руху викликали занепокоєння влади. Ідеологічний і адміністративний тиск на радикальну частину рухівців не давав результату. Чистка торкнулася не тільки наукових і культурних закладів, а й сільської інтелігенції, партійних і радянських працівників. Великих масштабів набуло таємне і явне стеження, перехоплення листів, прослуховування телефонних розмов. Знайшлися нові сексоти, які були й на Старосинявщині. За окремими особами прослуховування телефонних розмов триває досі (понад 30 років).

Протестний рух в Україні став невід'ємною частиною загальнолюдської боротьби за дотримання прав і свобод. Він виник на ґрунті національно-визвольного руху та опозиційного комуністичній ідеології інакодумства, поставленого тоталітарною державою поза законом, із суспільної необхідності захищати права людини від постійних порушень їх з боку держави у різних сферах. Саме Народний Рух України, якому з часу створення виповнилося 30 років, став основою проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України та створення самостійної держави: України. «Рух» став особливим періодом національно-визвольного руху, його роль в утворенні сучасної української незалежної держави була основною й вирішальною.

Список використаних джерел та літератури:

1 Сердунич Л., «...Я віддавався роботі і вірив в ідеали» // Колос, ч. 54 (7374), 10 липня 1999.

2. Омельчук П., з усних спогадів по телефону для Любови Сердунич, 16 вересня 2019 р.
3. Гординчук М., Вірний послідовник української ідеї // Колос, 9 липня 2005.
4. Обертас О., «Рух опору в Україні 1960 – 1990». Енциклопедичний довідник. 2-е видання.
5. Кабачинська С., Поле битви, Пагорб Слави, трава забуття. – 14 листоп. 2003: https://dt.ua/SOCIETY/pole_bitvi_pagorb_slavi_trava_zabuttya.html
6. Кицун П., «Петро Кицун: штрихи життя і роздуми», 2005.

Свинаренко Н.О.,

*кандидат історичних наук, доцент,
(м.Харків)*

Добрунова Л. Е.,

*кандидат історичних наук, доцент,
(м.Харків)*

ПРОБЛЕМИ ЗРОСІЙЩЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УРСР У 70-80-Х РР. ХХ СТ.

Анотація. У статті дана характеристика процесу зросійщення у часи правління тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Щербицького у 1970-х – пер. пол. 1980-х рр. Важливими складовими її були відкриття в 1971 р. в Інституті мовознавства імені Олександра Потебні Академії наук Радянської України відділу російської мови, котрий повсюдно контролював процес зросійщення. Зазначено, що робота вчителів російської мови та літератури оцінювалася більше на 15% на законодавчому рівні. Узагальнено, що сукупність усіх державних заходів у 70-80 -ті рр. призвела до найвищого рівня зросійщення українського народу.

Ключові слова: русифікація, український народ, Інститут мовознавства імені Олександра Потебні АН УРСР, російська мова.

Зросійщення на нашій українській землі – це процес тривалий, коріння його сягає століть. Як відомо, воно відбувалося довгий час через релігію, через вплив російської літератури та мови, згодом – через прямі зрозумілі державні заборони (типу Емського указу, Валуєвського циркуляру та ін.). В кожен історичну епоху знаходилися свої важелі контролю та насадження російських наративів на життя українців. У цій же роботі дана характеристика процесу зросійщення у часи правління тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Щербицького у 1970-х – першій половині 1980-х років.

Однією з найважливіших характеристик так званого «радянського зросійщення» було заснування в 1971 році в Інституті мовознавства імені Олександра Потебні Академії наук Радянської України відділу російської мови. У багатьох університетах функціонували кафедри російської мови. Зазначений відділ і кафедри продовжують працювати в Україні до сьогодні, що усуває потребу заснування якогось нового Інституту російської мови. За радянської епохи названий вище відділ виступав центром ідеологічного забезпечення процесів зросійщення українського населення і контролю за дотриманням норм засвоєваної українцями російської мови її нормативним стандартам.

Важливою датою історії русифікації українського народу є 11 листопада 1978 року, коли Міністерство освіти Української РСР видало директиву про «Удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки». 1970-ті роки – той період, коли русифікація стала найактивнішою, а її результати – дуже високими. На той час продовжував відбуватися масовий перехід шкіл і вишів на викладання російською мовою. Наслідки зросійщення були такими: кількість учнів, які вивчали українську мову, зменшилася до 49%, хоча українців у республіці було 73%.

Важливим етапом радянського етапу зросійщення слід також назвати матеріальне стимулювання вчителів російської мови. Зокрема, радянський уряд у 1980 роки, знайшов та запровадив матеріальні стимули заохочення вчителів російської мови – вони, на відміну від своїх колег, отримували більшу за розміром заробітну платню на 15%.

Учнів у школах повсюдно на перервах стимулювали розмовляти російською мовою, у сільській місцевості на час зимових свят здійснювали педагогічний контроль за учнями та наголошували на тому, що щедрувати, колядувати не можна. Бо на той час пріоритетним було інтернаціональне виховання, а російську мову презентували саме як мову міжнаціонального спілкування.

Через активне зросійщення відбувався занепад української культури: у художній та науковій літературі, періодичних виданнях, театрі та кіно переважала російська мова. Україномовних книг, через які можна було виховувати україномовне покоління – у 1970-ті роки було лише 38%, у 80 роки – 21%; газет – з 80,9% стало 70,3% [1].

Процесу зросійщення також сприяла і тодішня демографічна політика СРСР: відбувалося в «велике переселення народів» (внаслідок закінчення та отримання дипломів і направлень на роботу, служби в збройних силах СРСР, одружень та переїздів) з 1970 р. по 1989 р. кількість українців у Росії зросла на 6%, а росіян – в Україні на 24% [2].

У відповідь на постанову ЦК КПРС від 31 серпня 1978 року «Про дальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» Міносвіти УРСР, Держплан УРСР, АН УРСР, Держкомвидав УРСР ухвалили низку заходів з організації виконання цієї постанови, заходи від 31 серпня 1978 року мали гриф «Цілком таємно», а постанова від 10 червня 1983 року – гриф «Не для преси» [1]. Ці факти яскраво засвідчують злочинний характер законів радянської влади, спрямовані на зросійщення українського народу.

Законотворча діяльність щодо зросійщення українців у СРСР в той період була досить активною. 10 червня 1983 року була ухвалена ще одна постанова ЦК Компартії України і Ради міністрів УРСР «Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 р. №473 «Про додаткові заходи по поліпшенню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік». Обов'язкові для виконання заходи в цій постанові містили 30 пунктів, що мали на меті охопити російщенням всі ланки освітньої системи. Наведу лише деякі з них: «До кінця 1984 р. розробити рекомендації для вихователів дитячих садків і батьків по вивченню російської мови дітьми старшого шкільного віку» [2].

«Розробити на 1 листопада 1983 р. для представлення Держпланові УРСР пропозиції по збільшенню щорічного прийому до аспірантури за фахом «Російська мова та література» і «Методика викладання російської мови та літератури» до 25 осіб». Загалом, фактично за два десятиліття перед тим, як наша держава здобула незалежність, в її закладах вищої освіти було підготовлено цілу армію або російськомовних українців, або двомовних. Це і є поясненням того факту, що освітні заклади в більшості міст України, за винятком західних областей, не стали впродовж усіх років незалежності середовищами українськомовного виховання й спілкування, а досі лишаються двомовними.

Список використаних джерел та літератури:

1. Активна русифікація почалася в період застою: URL: https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aktivna-rusifikaciya-pochalasya-v-period-zastoyu/803105
2. Русифікацію України здійснювали під грифом «Цілком таємно».URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30833701.html>

Стеньгач Н.О.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ДО ПИТАННЯ СОБОРНІСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРОБЛЕМИ КОНСОЛІДАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Лише в роки Української національної революції середини XVII ст. у самосвідомості нашого народу виник і почав здійснюватися суттєво революційний перелом: у ньому вперше після загибелі Київської держави постала державна ідея, вирощена на полях великого гетьмана Богдана Хмельницького. Передбачалося створення незалежної національної держави, до складу якої мали б увійти всі етнічно українські землі. Ця державницька ідея стала визначальною у визвольній боротьбі народу протягом наступних століть.

Сам Богдан Хмельницький робив усе можливе для її реалізації. Він зміг побудувати Українську козацьку державу. Перспективи возз'єднання всіх українських земель у її межах і здобуття повної незалежності не були втрачені, і лише вкрай несприятливий для України стан міжнародних відносин, доповнений низкою внутрішніх факторів, не дозволив Хмельницькому досягти своєї мети. На думку В. Степанкова, вперше гетьман висловив ідею поширити свою владу на західноукраїнський регіон після здобутої у вересні 1648 року блискучої перемоги над польською армією під Пилявцями - «відняти польські володіння до Вісли» [1, с.40], а вже в лютому 1649 року чітко висловив польським комісарам своє бачення права українського народу на створення власної держави в етнічних межах його проживання. Його реалізацію гетьман усвідомлював як основну мету своєї діяльності : «...виб'ю з лядської неволі народ весь руський... Досить нам на Україні і Подолю і Волині; тепер досить достатку в землі і князстві своїм по Львов, Холм і Галич. А ставши на Віслі, скажу дальшим ляхам: сидіте, мовчіте ляхи» [1, с.50] . Український посол Мужилівський розповідав у Москві, що тепер Україна «стала вже їх козацька земля, а не польська і не литовська» і що «козаки будуть далі наступати в польські землі і для визволення християнської віри будуть з неприятелими своїми поляками боротися всією силою, щоб їм всі ті місця, де живуть люди православної християнської віри, від поляків визволити, щоб люди православної віри , були вільні, а полякам щоб до цих міст не було діла [1, с.50] Старшинська рада, скликана Богданом Хмельницьким на початку 1657 року, відмовилася підписати запропонований послом Г. Веллінгом проект договору із Швецією, бо як він повідомляв Карлу X , старшина вирішила «не вступати з королем у жодні переговори, поки в[аша] королівська в[еличність] не визнає за ними права на всю стару Україну або Роксоланію, де є грецька віра та існує їхня мова аж до Вісли» [1, с. 91]

Еволюція ідей соборності відбувається за часів правління І. Виговського. В Гадяцьких пактах вперше документально наголошується на створенні Великого князівства Руського на козацькій території. Гетьман Виговський, говорячи про князівство Руське в правовій федеративній формулі: «Уся Річ Посполита народу польського і Великого князівства Литовського і Руського»,–

наголошує на ідеї соборності, акцентуючи увагу як на етнографічних межах, так і на власних правах і свободах : щоб ці народи «в своїх межах і свободах непорушно, як були перед війною, згідно прав, описаних у радах, судах і вільної елекції панів своїх, королів польськимх, і Великого князівства Литовського, і руських» [2, с. 189]. Його наступник на гетьманській посаді, Юрій Хмельницький, також наголошував, що «без другої сторони Дніпра ми не складаємо Війська Запорозького, рівно як і та сторона без нас [3, с.159]

Як не дивно, але надзвичайно важливим етапом в утвердженні ідеї соборності у свідомості українців був один із найважчих періодів нашої історії – доба Руїни, наступна за Національною революцією. Саме в цей час, за афористичним висловом козацького літописця Самійла Величка, у масовій свідомості українського населення формувалося відчуття козацько-руської вітчизни. Хаос і сум'яття в політичному житті, постійне протистояння політичних сил, братовбивчі конфлікти породжували почуття протесту в гетьмана, церковного ієрарха, простого козака, селянина. Зокрема, Сомко відстоює ідею міцної державної влади, міцної гетьманської руки. Його мрія – об'єднати Україну: "Зложити до купи обидва береги Дніпрові, що обидва... прислонились під одну булаву! Виженем недоляшка (Тетерю) з України, одженем ляхів до самої Случі – і буде велика однастайна Україна" [4, с.49]

І.Брюховецький, який після Андрусівського перемир'я кардинально змінив погляди на союз з царем, у своїх листах-закликах до боротьби з Московією на початку 1668 року заявляв про наявність домовленостей щодо спільного виступу з Правобережжям: «...Оскільки з братією нашою тієї сторони нам вчинилася згода». Відомо, що до складу Правобережжя він включав не лише Поділля, але й Волинь, «Підгір'я» та інші «Малоросійські землі» [4, с.114-121].

Пропонуючи свої варіанти здобуття військово-політичної протекції для Гетьманщини, саме ідеєю соборності намагалися повернути до себе союзників і гетьман М.Ханенко, і «гетьман військ Запорозьких» П.Суховій. З цінністю соборності узгоджував свою політичну діяльність й П.Іваненко (Петрик), котрий у статтях з кримським ханом наголошував: «...І чигиринська сторона з усіма містами має бути під владою війська запорозького доти, доки Хмельницький з ордою завоював від поляків». До того ж, Петрик був

єдиним з усіх представників політичної еліти того часу, хто висловлювався за включення до складу України-Гетьманщини й Слобожанщини [4, с.141].

Орієнтації на соборність себе проявляли й у чіткому географічному визначенні українських територій. Приймаючи протягом грудня 1667 - квітня 1668 рр. російських послів, П.Дорошенко підкреслював, що під тим боком України слід розуміти не лише території, підвладні його регіменту, але й ті, на яких розмістилися «Перемишль, Ярослав, Львів, Галич, Володимир, тії головні міста князівства Руського». У договорі з турецьким султаном він вказував, що український – «руський народ» живе не лише під його гетьманським регіментом, «але й в інших межах та кордонах, це з одного боку Перемишль, Самбір і від граду Києва і далі навіть на 12 миль, а з другого боку від річки Вісли, а з іншого третього боку, від Німана, а з четвертого боку, це від Сівська і Путивля , все є козаки; сподіваємося, що і вони незабаром ці постанови приймуть і з нами згодні будуть». [5, с.168-169]. Таким чином, можна стверджувати, що для Петра Дорошенка соборна Україна ототожнювалася з Київською Руссю «від Путивлі за Перемишлем і Самбором аж до Сянок»: «оба берега Дніпра» з'єднуються «в первісній згоді і братерській любові». [6, с.470]

Прикладом, що підтверджує високе місце соборності у системі тогочасних цінностей та норм, може слугувати звинувачення, висунуте на початку 1677 р. І.Самойловичем проти П.Рославця, котрий здійснив спробу передати Стародубський полк у безпосереднє володарювання російського царя, за зразком слобідських полків. Отже, вибудовуючи своє звинувачення, І.Самойлович не називав наміри стародубського полковника найстрашнішим злочином щодо себе як особистості чи як гетьмана. Найбільшу провину того він вбачав у підриві єдності та спокою суспільства: «... А що більше, і всю Малу Росію Україну, яка нині, промислом Божим і щастям вашим государським, у бажаній вже процвітає єдності, до шкідливого заколоту, і військо запорозьке, у розділенні того часу бувше, і весь народ малоросійський до більшого кровопролиття привести хотіли, явно і найявніше...». Як засвідчує сумнозвісна "Чолобитна генеральних старшин на Самойловича", він, незважаючи на укази монарші та статті Вічного миру, не віддавав Польщі сіл

«посожських», «поки самі Поляки за велінням Государським відібрали» [7, с.168].

На широкі й достатньо чітко зафіксовані географічні кордони України І.Самойлович вказував, відрядивши наприкінці 1682 р. посольство до Москви, і зобов'язав його керівника В.Кочубея нагадати, що Україна піддалася царю, перебуваючи «в досконалії своїй повноті не тільки від Польської землі по річку Случ і по місто Кам'янець, а від Волоської землі по річку Дністро широта її простягалася, але і від Литви вглиб свої широко мала кордони». Окремо він підкреслював, що до "тогобічної Дніпра сторони" мають належати «Поділля, Волинь, Підгір'я, Підляшшя і вся Червона Русь, в яких славні і старовинні міста Галич, Львів, Перемишль, Ярослав, Люблін, Луцьк, Володимир, Острог, Ізяслав, Корець та інші знаходяться». Очевидно, що гетьман не полишав сподівань, принаймні в історичній перспективі, повернути ці території до складу України. Тому й включив до інструкції фразу: "Проте залишаємо тее до щасливішого часу» [4, с.173-175].

Досягнення єдності українських земель неможливе без об'єднання навколо цієї ідеї різних прошарків українського суспільства.

Дану вимогу Б.Хмельницький розглядав як запоруку визволення з-під влади Речі Посполитої, що і фіксує його лист від 28 жовтня 1648 р. до шляхти та міщан Замостя: «Але тепер ми всі в одному гурті і не допоможе вам більше Господь Бог на нас їздити». [8, с.124] Тема згуртованості суспільства за доби Гетьманщини була настільки ваговою, що її у своїй пропаганді активно використовували як визнані авторитетні лідери, так і політичні авантюристи. Прикладом останнього може бути одне із звернень П.Суховія від 7 жовтня 1668 р.: «... Закличним всіляким грамотам і словесним закликам спокусити якими і від з'єднання і союзу братського з тим боком Дніпра розірвати і відлучитися не піддавайтесь, і в нерозірваній згоді і любові і милості однодумно і однодушно вкупі перебуваючи, всіма силами на допомогу закликаючи, за себе стійте до смерті...» Дану умову - сконсолідованість - він подавав як запоруку подолання «тяжкого рабства єгипетського», «лютої пагуби», «всього зла» та здобуття жаданих «миру», «тиші», «всілякого благополуччя». [4, с.189-190]

Протилежною стороною теми консолідації виступало засудження внутрішнього протистояння, конфліктів, громадянської війни. Блискучим зразком риторики на вказану тему вважаємо лист І.Брюховецького до новгородського сотника від 15 березня 1668 р. Коли гетьман-боярин відчув, що політичний ґрунт під ним захитався, він насамперед звернувся саме до теми консолідації суспільства: «...Кожному даємо на розсуд: чи зручна то справа неприятеля у вітчизні маючи і його однодушно не виганяючи, між собою один одного воювати і свою єдиноутробну братію, як неприятелів, гонити, чого сам Творець наш Ісус терпіти і кожного, хто на братню кров наступає, благословляти не буде; оскільки ж не від іншого лише від домової незгоди і внутрішнього розрізнення, які протягом минулих літ між нами існували, Україна вітчизна наша милая винищена і пишне людське життя розорилося?» [5, с.420]

Зазначимо, що як в даному випадку, так і в багатьох інших, підкреслювалася думка про корисність такого стану справ ворогам України: «Чи не раділи і не сміялися навколишні наші вороги, коли бачили, що ми самі кров свою проливали?» Роз'єднаністю І.Брюховецький пояснював і перемоги цих навколишніх ворогів над Україною. [5, с.389]

Як видно з даного та багатьох інших документів, орієнтації на консолідацію включали й тему національної єдності. Так, І.Брюховецький намагався підкреслити абсурдність описуваної ситуації використовуючи образ «єдиноутробного братства», що нехтується перед лицем зовнішньої загрози. Закликаючи до згуртування, повсталий гетьман наставляв: «...Щоб всяк, перестав від недружби й від переслідування на свою братію, любов і згоду між собою берегли, і своїй старшині належну віддаючи повинність...» [5, с.360] Як бачимо, темою національної єдності (її присутність тут засвідчує вказівка на «братію») гетьман хотів компенсувати й соціальну проблему недостатньої згуртованості народу й старшини.

Тема консолідації чітко перекликається з темою національної єдності й у листі наказного гетьмана Я.Лизогуба та інших правобережних полковників від 29 січня 1670р. до лубенських жителів: «...Тільки ви самі не бажайте добровільно від війська запорозького і від природної вітчизни в чужоземний народ відриватися; оскільки єдиноміслия тримати не будемо між собою, то

якої вольності і якої безпеки будь-хто з народу нашого потім сподіватися може?» [9, с.67]

За часів воєнних лихоліть сконсолідованість, цілком природно, передусім бачилася запорукою перемоги над ворогами. На цьому наголошував у листі до Д.Многогрішного П.Дорошенка від 30 січня 1669р.: «... Коли будуть всі разом по-колишньому в згоді і братерстві жити, то кожна справа міцніше і статечніше уgruntована буде, і жоден ворог, ховай Боже, не здолає нас подужати і це ми самі добре дознали, що нам за останні роки наше роздвоєння принесло: неприятелям нашим користь, а нашій змученій отчизні непрестанну згубу.» [6, с.256]

Дану ж тему, очевидно, сподіваючись на її значимість для Д.Многогрішного як представника української еліти, П.Дорошенко розвивав і через тиждень, 5 лютого 1669 р.: «...Що справило доброго нашому краєві тривале через кілька літ розірвання, хіба не бачимо обох боків страшну пустелю, хіба [замало]... нашої братії по Сибіру та інших Московських державах, хіба не натерпілися великих кривд приниження і незгубних звірств» . Лише консолідацію він бачив запорукою успішності курсу «проти спільних неприятелів і проти Москви».[6, с.291]

Згуртованість уявлялася й передумовою вирішення багатьох інших загальносуспільних питань і проблем. Так, на думку наказного гетьмана Я.Лизогуба в уже згадуваному листі до лубенчан, сконсолідованість розглядалася не тільки засобом гарантування, запорукою вольностей та безпеки. Вона б дозволила вирішувати всі внутрішні питання без залучення зовнішніх сил та чинників: «На що нам чужі війська на допомогу закликати? Самі б, як потрібно, могли тих присмирити, коли б лише всіх ваших милостей на те було істинне одностумство з нами» [9, с.189]. Та ж сама орієнтація чується в емоційній реакції А.Дорошенка 1 лютого 1669 р. на повідомлення про обрання Д.Многогрішного гетьманом: «...1 з себе зірвав шапку, і ударив об стіл і казав: багато ж стало гетьманів, не далеко ж і знову по орду посилати» [6, с.311]

Ю.Хмельницький у листі від 15 травня 1677 р. до І.Сірка, сподіваючись на його підтримку, тему сконсолідованості пов'язував з відновленням колишньої могутності держави: «... Але і мила вітчизна наша, овдовіла і дуже осиротіла, могла б прийти до першої відради і

виправлення, коли б милість ваша, пане кошовий гетьмане, зо всім товариством низовим запорозьким, жаданну нашу дружбу до досконалості привести хотіли, і на розірвану братську любов, як бажали б ми з милістю вашою, єдинодушно порадившись, бажали оголосити...» [10, с.278]

На фоні таких, скажемо, мобілізаційних закликів до єднання окремо виділяється конкретна пропозиція П.Дорошенка Д.Многогрішному. В ситуації, коли Україна як єдиний політичний організм була розділена між польською та московською коронами, правобережний гетьман запропонував лівобережному, за виникнення нагальної потреби, допомагати один одному, незважаючи на підданство різним монархам: «...Якщо захоче його милість в такому приятельстві перебувати, щоб був кожному нашому приятелеві приятелем, а хто захоче проти нас воювати, то з ним як на спільного неприятеля відряджених давати, і у всьому часто переписуючись і таємниць не приховуючи, приятелем бути. А я оголошую, що взаємно приятелем його приятелям, а неприятелем його неприятелям будемо і за всілякої потреби, відряджених давати хотітимемо». [6, с.489]

Сконсолідованість як вимога до суспільного життя розглядалася, наприклад, І.Мазепою як запорука здатності суспільства вирішувати складні політичні завдання. Саме посилаючись на роз'єднаність українського суспільства, він відмовляв Станіславу Лещинському у негайному приєднанні України до шведського табору: «...В Україні і начальнії, і підначальнії, і духовнії, і мирськії, як різні колеса, не в однодумній є згоді». [9, с.109] Та ж думка, але висловлена на адресу виключно політичної еліти, звучить у відомому вірші «Всі покою широ прагнуть»:

Не маш любви, не маш згоди,

От Жовтої взявши води;

През незгоду всі пропали,

Самі себе звоювали...

Жалься, Боже, України,

Що не вкупі має сини!

Єден живе із погани...

Другий ляхам за гріш служить...

Третій Москві юж голдує І їй вірно служить». [9, с.110]

Врешті, гетьман закликав до єдності, яка зображалася можливою лише за умови підпорядкування окремих політичних інтересів загальносуспільним, що у творі постають у образі Матері-Вітчизни;

І ви, Панство Полковники,
Без жодної політики,
Озьмітеся всі за руки,
Не допустіте гіркої муки
Матці своїй більш терпіти! [9, с.110]

Політико-культурна зорієнтованість української політичної еліти на консолідованість знайшла своє відображення і в літературі військових канцеляристів. Відповідні маніфестації без труднощів виявляються практично у всіх творах даного жанру. Ми можемо натрапити навіть на схожі формулювання, дарма що розділені багатьма десятками років. Так, наприклад, у С.Величка ми знайдемо у однаковому консолідаційному контексті вжите євангельське висловлювання: «І ми бачимо, як завжди буває, що всякий народ і Царство, «на ся розділене, не вистоїть, а всяк дім, який розділився, в запусті». [11, с.360]

Потреба вирішувати загальносуспільні справи, приймати і реалізовувати політичні рішення відповідного масштабу спонукала старшину до консолідації як всередині своєї верстви, так і з іншими станами українського суспільства. Саме консолідація як ідея національної єдності і соборності розглядалася як запорука подолання усіх труднощів та деструктивних факторів, вирішення суспільно-політичних завдань.

Сьогодні наше завдання – зберегти та примножити державно-будівний потенціал ідеї соборності як запоруки нерозривності та єдності державного організму, поступального соціально-економічного та духовно-культурного розвитку України. Державність України у сучасному, багатоаспектному розумінні простягається від територіальної цілісності до громадянської консолідації. Україна обрала свій шлях – шлях непохитної національної згоди та безумовного та постійного суспільного діалогу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. Київ : Альтернативи, 1997, 368 с.
2. Пономаренко О. В. Ідеї державності і соборності в політичній думці Гетьманщини. / Гілея (Науковий вісник) : Політологія . Випуск 12, 2008, С.187-197
3. Савчук Н. О. Українська держава за гетьманування Ю.Хмельницького (1659 - поч.1663). Кам'янець-Подільський : Каліграф, 2001, 236 с.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией : [в 15-ти т.]. СПб., 1861–1892. Т. 8 1659–1665. СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1867. 335 с.
5. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией : [В 15-ти т.]. СПб., 1861–1892. Т. 9: 1668–1672. СПб. : Тип. М. Этингера, 1877. 988 с.
6. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. Нью-Йорк : УВАН у США, 1985, 702 с.
7. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией : [В 15-ти т.]. СПб. : Тип. П. А. Кулиша, 1853. Т. 12. 276 с.
8. Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657 / Нац. акад. наук Ус.країни, Ін-т історії України ; упоряд. *І. Крип'якевич, І. Бутич* ; ред. кол. *В. Смолій* [та ін.]. К. Альтернативи, 1998. 383 с.
9. Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. Москва : В. унив. тип., 1858. Ч. 1. 339 с.
10. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654-1665. Київ: Інститут історії України НАН України, 2001, 533с.
11. Летопись событий в Югозападной России в XVII веке : [в 4 т.] / сост. Самоил Величко. – Киев : Врем. комис. для разбора древ. актов, 1848 - 1864. : Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке. Загл. обл. : Летопись событий Самоила Величка Т. 4 : Приложения / С. Окольский. Киев: в Тип. Федорова. 1864. XI, 407 с.

Тенькова З.Ю.,

викладач

(м.Полтава)

Проніна А.І.,

студентка

(м.Полтава)

СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах сьогодення, коли триває загарбницька війна на території України дуже актуально постає питання становлення головного документа держави, так званого обличчя за яким країну зустрічають на світовій арені. На щастя Україна, є демократичною державою, адже всі права та свободи закріплені в Конституції.

Наразі, коли не залишається жодних сподівань на критичне мислення, ясну голову та елементарну чутливість у деяких народів, а для когось наявність Конституції виявилася другою пілтдаунською людиною, нам як ніколи потрібно звернути увагу на власну історію і чому б не почати з того, як і ким творилися закони по яким ми живемо, чим керувалися люди, які забезпечували наші права перед обличчям громадськості. Історія творення конституції України почалася задовго до подій 1991 року. Насправді маховик конституційного процесу самодержавства нашої країни почав розкручуватися ще у Період Української революції 1917-1921 р.

Проголосивши УНР суверенною державою, «самостійною і ні від кого незалежною» ми зробили крок до вільного майбутнього наших прав, обов'язків та свобод. Не варто і забувати, що Конституція - один з основних факторів розвитку демократичного суспільства і держави, тому важливо розуміти, що Основний закон УНР мав низку недоліків : перш за все – символіка. Мова майже не ішла про затверджену законом народну ідентичність. До того ж закріплення національно-персональної автономії кожної нації несло в собі загрозу сепаратизму з боку певних національно-етнічних меншин, які проживали на території УНР. Хоча зокрема конституція Української народної республіки здійснила не декларативне закріплення саме демократичних ідей , що значно вплинули на нижче описані події. [1]

Тим часом, поки в 1936 році радянська Україна боролася з наслідками геноциду-голодомору, колективізацією, репресіями та байдужістю світу, на тлі мільйонів життів постала нова “сталінська” конституція, що закріпила панування соціалізму над демократією, а новий зміст основного закону від 1937 року мав на меті максимальне обмеження прав республіканських органів. Як не дивно, але смерть Сталіна, як і руйнування культу його особи розв’язала руки демократичним течіям, оскільки партійний апарат втомився від непередбачуваності катку репресій КІРС. [2]

Творення Конституції незалежної України почалося з прийняття Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. Каталізатором у даній справі став розпад СРСР, який і приблизив подію 24 серпня 1991. Ось Україна вже визнана більшістю країн суверенна, окрема держава, залишилось лише якнайшвидше створити максимально актуальну, демократичну, патріотичну та національно ідентичну конституцію, за яку проголосують парламент та президент. Комуністичні сили ще мали великий вплив на владу і намагалися саботувати прийняття конституції. У верховній раді 1 склику Опозицією були сотня депутатів народної ради, а решта була або комуністами, або захоплювалася ідеологію Росії, мали прорадянську, проімперську позицію, тому відбувалася боротьба за ключові аспекти державного устрою, мову та державні символи.

Спираючись на декларацію, ВР УРСР затвердила 24 жовтня 1990р. склад першої Конституційної комісії, перед якою стояла задача розробити макет конституції. Вже в 1991 року парламент ухвалив один з семи макетів концепції. У 1992 році відбулося всенародне обговорення і 26 жовтня 1993 року прийшли до узгодженого варіанту, але через протистояння між парламентом і президентом жоден з проектів Конституції не був прийнятий, це мало свої наслідки. Відсутність узгодження протягом чотирьох років призвела до підписання Конституційного договору між парламентом на чолі з О. Морозом та президентом Л. Кучмою, який як де-факто так і де-юре став тимчасовою конституцією. Однак вже в 1996 році ситуація загострилася, а верховна рада вимушена була прийняти постанову про «Про процедуру розгляду проекту Конституції України в другому читанні». Цей Закон відповідно до принципу народовладдя, на забезпечення реалізації права народу визначати і змінювати

конституційний лад в Україні. Всі протиріччя вирішила доленосна для України, так звана «конституційна ніч». Найбільшу проблему становили суперечки стосовно мови, державних символів та Криму. Врешті Праві та Ліві дійшли компромісу: ліві голосують за тризуб у якості герба та жовто-блакитний прапор, а праві у свою чергу за автономію Криму. Коли у 1996 році востаннє голосували за поправки О.Мороз запропонував лишити мандатів тих депутатів, що не явилися на засідання. І ось минули останні найважчі 14 годин і вже станом на 9 ранку 28 червня 1996 року Україна отримала нову Конституцію. Так, ми отримали документ, на який чекали 5 довгих років, але насправді та конституційна ніч не закінчиться ніколи.[3]

Світ змінюється надзвичайно швидко, іноді нагадує циркулюючу вихрову ентропію, тому його потрібно тримати у міцних кордонах свідомості. Іноді спроби деяких особистостей загарбати якомога більше влади доходять до елементарного абсурду, але навіть такі ефемерні люди у нашій історії залишили свій слід, які ми не маємо забувати. Реформування політичної системи завжди буде потребувати вдосконалення форми державного управління, перерозподілу конституційних повноважень між основоположними інституціями.

Першу зміну конституції, що відбулася за Л.Кучми вже у 2000 році і мала на меті сформувати двопалатний парламент і надати президенту право розпускати його не прийняли. Далі слідувала поправка 2004 року, що обмежила повноваження президента та зробила Україну парламентсько-президентською державою. Спроба зміни конституції за 2007 рік, як і формування нової конституційної ради, не дало результатів. У 2010 році Конституційний Суд України відмінив поправки 2004 року і повернувся до варіанту конституції 1996 року. У 2014 році Верховна Рада проголосувала за повернення конституції 2004 року. Вже у 2015 році Президентом було внесена пропозиція до парламенту щодо централізації. У 2016 році був прийнятий ряд законів у рамках судової реформи. У 2019 році у Конституції офіційно затвердили Європейський напрям. Надалі була відмінена депутатська недоторканість.[4]

Отже зрозуміло що при написанні й ухваленні Конституції комуністи та соціалісти орієнтувалися на ідеологічні концепції та практики радянського періоду, тому безсумнівно така затримка у

утворенні концепцій та макетів майбутнього основного закону була досить не однозначною для народу України. По-перше відсутність поспіху при прийнятті та узгодженні дала людям час щоб розібратися у своїх пріоритетах, позбутися ярма радянського режиму хоча б частково і зануритися у новий світ, але просте робітниче суспільство ще не повністю було готове ефективно діяти після років деспотичного режиму. Не варто забувати, що в суєті суєт ми втратили і ядерне озброєння.

Проголошення Без'ядерного статусу у рівній степені негативно позначилася на сьогодні. Під час процесів багато депутатів не тільки змінювали свої політичні погляди, але і ставлення один до одного, багато хто не отримав посаду, на яку заслуговував, тим самим повернувши подальший розвиток України на 180 градусів. Наразі неможливо сказати чи по вірному шляху розвитку само державності повели українців. Нам зав'язали очі і годували хибними ілюзорними цінностями, ніхто не розумів навіщо, але хотів іще. Все-таки вплив змінюваних режимів не так легко скинути відразу. Чи мав місце бути інший розвиток подій? Звісно. Іноді страшно по думати, до чого могла б призвести перемога на невидимому полі бою комуністичних партій з їх ідеологією.

Цікаво розмірковувати скільки б протрималася влада, якби прийняли конституцію УНР без поправок. Насправді Конституція від 1996 року є справжнім гібридом думок, переконань і показник того, наскільки довго люди могли відтягувати певні рішення, а у потрібний момент дійти компромісу. Це був час-перевірка на патріотизм і міцність ідеї, що мала за підґрунтя національну демократичну боротьбу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мараєв В. Конституційний процес часів Української Центральної Ради // <http://surl.li/wazh/> (дата звернення 25.01.2023)

2. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні // <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%90.%D0%86-%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%>

D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%961.pdf / (дата звернення 25.01.2023)

3. Литвин В.М. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ 1990–1996 // http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsiyny_Protses_V_Ukraini / (дата звернення 25.01.2023).

4. Миронова Наталія Скандали, спроба захоплення влади та тисячі поправок: як президенти змінювали Конституцію України за 25 років // <https://thepage.ua/ua/politics/yak-zminyuvalasya-konstituciya-ukrayini-za-25-rokiv-z-1996-ro-2021> / (дата звернення 25.01.2023).

Тимошенко А.В.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

ВІЙНА ТРАНСФОРМУЄ ЛЮДЕЙ НЕСПОДІВАНИМ ЧИНОМ – ПАРАМЕДИК

Медики - одні з найнеобхідніших людей на фронті. Саме вони рятують життя українських військових та цивільного населення. Найпершими ж із пораненими захисниками працюють парамедики, які мають надати всю необхідну першочергову допомогу, аби постраждалого могли евакуювати.

Про виклик парамедики дізнаються через рацію і одразу виїжджають за пораненими, яких евакуюють до стабпункту. Це місце, де можна нормально стабілізувати бійця, а після – відвести до повноцінної лікарні. Стабпункти – це переважно такі місця, які не дуже схожі на лікарню. Це дуже швидка допомога, 10 хв – і відправили далі, щоб не затримувати. Після стабпункту передають на швидку і везуть до більш професійних лікарень. Під час евакуації головне – швидко забрати з поля бою пораненого. Зазвичай в екіпажі

працюють чотири людини: це парамедик, лікар-парамедик, вогневик і водій. Але можна і працювати “двійками”, наприклад, парамедик і водій, і інший парамедик і водій. Що так значно легше і можна забрати більше поранених. Під час евакуацій на фронті, вкрай необхідними є прилади нічного бачення. Пояснює це тим, що парамедикам з екіпажем доводиться їздити по поранених без фар чи іншого світла, щоб бути непоміченими для росіян, але через це їхні авто часто потрапляють у ДТП [2].

Росіяни регулярно відкривають по них вогонь під час евакуацій, і ситуації бувають вкрай небезпечні. Для росіян червоний хрестик на формі – це ціль номер. Парамедикам доводиться пристосовуватися до нових умов обходитися без води і жити в наметах [3].

Сьогодні фахівці цієї кваліфікації вкрай необхідні в Україні, адже кілька років тому розпочато реформу екстреної медичної допомоги. Відповідно для всіх, хто матиме рівень підготовки парамедика є перспектива успішного працевлаштування, розвитку і професійного вдосконалення в системі екстреної медичної допомоги. Окрім того, ця професія є досить престижною в усьому світі, адже парамедики першими надають кваліфіковану допомогу і рятують життя багатьом людям. Відповідно до урядового наказу, з 1 січня 2025 року фельдшери та медсестри, які працюють у бригадах екстреної медичної допомоги, повинні мати кваліфікацію “парамедик”. До того часу працюватимуть паралельно 3 бригади екстреної допомоги: лікарські, фельдшерські та парамедиків. Бригаду парамедиків складатиме один парамедик та екстрений медичний технік. Медичними техніками стануть водії “швидких”. У МОЗ, екстрений медичний технік – це людина без медичної освіти, яка пройшла спеціалізовану підготовку. Вони допомагатимуть лікарям та парамедикам надавати професійну медичну допомогу пацієнту. Кожен працівник сфери охорони здоров’я, кожен парамедик повинен оперувати теоретичним та критичним мисленням – це питання життя і смерті. Це фактично 3-секундні рішення, що базуються на ситуаційній обізнаності. Парамедики матимуть вищу зарплату, ніж фельдшери та медсестри, і зможуть професійно рятувати життя пацієнтів [1].

Таким чином, треба розуміти, що фронт – це не та історія, де тобі просто вручили автомат і сказали: “Воюй”. Маєш усвідомлювати,

чим ти можеш бути корисним там. Чи ти гарний водій, чи ти можеш круто користуватися дроном, чи ти за фахом артилерист тощо. Парамедик це людина яка евакуює поранених, надає першу медичну допомогу.

Список використаних джерел та літератури:

1. На зміну фельдшерам: хто такі парамедики? *Журнал 20 хвилин. Вип 12* вересня 2019 року. URL: <https://naglyad.org/uk/2019/09/09/na-zminu-feldsheram-hto-taki-paramedik/>
2. Війна трансформує людей несподіваним чином – парамедик *Апостроф*. 29 червня 2022 року. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2022-06-29/voyna-transformiruet-lyudey-neojidannyim-obrazom---paramedik/46453>
3. 30 важких трьохсотих, без рук, без ніг було за день: як парамедик з Нацгвардії рятував військових на фронті. *Радіо свобода*, 21 вересня 2022 року. URL: <https://ngu.gov.ua/>

Тріщук Л.Р.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення на територію України та збройна агресія з боку найбільшої країни-сусіда, змусила весь державний апарат та суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану. Цього ж дня, 24 лютого 2022 року, Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022, затвердженим Верховною Радою України, на території нашої країни введено воєнний стан [1].

Воєнний стан являє собою особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, а також в інших, передбачених законом випадках, та передбачає надання відповідним органам повноважень, необхідних

для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Частиною другою статті 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Слід розуміти, що введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом (стаття 22 Закону № 389-VIII) [2]. Абсолютна заборона катування є імперативною нормою міжнародного права, і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини. Застосування катувань і жорстоке поводження повністю нівелюють принцип людської гідності. Тому їх використання є абсолютною забороною на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли йдеться про війну [4, с. 10].

Згідно з пунктом 3 Указу Президента України № 393 у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України [2]. Також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Важливо пам'ятати, що рішення щодо обмеження прав та свобод населення приймається військовим командуванням разом з іншими органами влади.

Військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов'язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися обов'язкова перевірка документів та огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень. Під час воєнного стану може бути запроваджено комендантську годину, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у певний час доби. Також громадянам, які перебувають на

військовому обліку може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки. В умовах воєнного стану у громадян може примусово відчужуватися майно, необхідне для потреб держави, це можуть бути транспортні засоби, сільгосптехніка, зброя та інше. Вартість відчуженого майна компенсується на підставі документа, що містить висновок про вартість майна. Компенсація може проводитися одразу, або після закінчення дії правового режиму воєнного стану.

На території, де введено воєнний стан може запроваджуватися залучення цивільного населення для виконання робіт військово-оборонного характеру, яка полягає у виконанні робіт, пов'язаних з організацією оборони, та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. Проте, забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я.

Більше того, зазначається, що Конституція України, яка є основним гарантом забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану. В жодному випадку, не можуть бути дані обмеження:

- не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство;

- не можуть бути порушеними невід'ємне право на життя; на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність;

- не підлягає обмеженню право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування;

- не можуть бути обмеженими право на житло, на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї;

- неприпустимим є порушення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження;

– не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді; на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади;

– не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості; право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом [5, с. 111-112].

Окрім того, Законом України № 389-VIII закріплюються гарантії дотримання таких основних стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження [3].

У відповідності до ст. 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості. Майно, що підлягає примусовому відчуженню обов'язково оцінюється в порядку, встановленому законодавством. Саме завдяки цій процедурі і можливе повне відшкодування його вартості власнику [6].

Гідність людини, безсумнівно, є однією із основоположних цінностей людського суспільства. Порушення цього уставу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

Підсумовуючи вище викладене, основоположні права людини і громадянина не можуть підлягати обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим буде існування людини і держави у правовому демократичному полі. Для того, щоб стати на захист своїх законних прав та інтересів в умовах воєнного стану слід звертатися до правоохоронних органів – підрозділів Національної поліції України, прокуратури, Служби

безпеки України, а також до інших органів влади, які продовжують працювати у даній місцевості. Також захистити свої права можна звернувшись до суду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389 - VIII.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. Наука і оборона. 2019. № 2. С. 9-16.

5. Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с.

6. Закон України Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану № 2561-IX від 06.09.2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

Харченко Ю.О.,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
(м.Київ)*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІЙНИ ХХ СТОЛІТТЯ

В Україні зараз триває сучасна російсько-українська війна, яка розпочалася нахабним вторгненням російської федерації на територію нашої держави 24 лютого 2022 року. Однак слід відзначити, що ця війна є певним продовженням тих військових дій, що відбувалися в минулому столітті. Отже, доцільно з'ясувати, які російсько-українські війни були в ХХ столітті.

Історія України – це постійна, невтомна боротьба її народу за незалежність, визнання та соборність, ідея всеукраїнської єдності не

полишала українців протягом багатьох століть. В історії українського народу є події, які відіграли важливу роль у реалізації цих національних ідей. Однією з них є Українська революція 1917-1920 рр. Безперечно, це дуже суперечлива сторінка історії, сторінка, яка, мабуть, найбільше переписувалась і видозмінювалася протягом століття. У своєму неблаганному русі Українська революція принесла з собою чимало явищ, що сприяли розвиткові національно-визвольного руху, але й багато фактів негативного характеру, про які ми не повинні забувати, особливо в наш тяжкий і буремний період, коли ми самі й наші відважні захисники борються за єдність нашої країни, ми творимо історію. Важливо не допустити ті помилки в майбутньому [3, с. 76].

Однак, незважаючи на деякі негативні риси, революція вивела український народ на шлях розвитку, висунула українське питання на перший план, відіграла історичну роль у пробудженні українського народу до власного самостійного життя. Українська революція 1917-1920 рр. здійснила мрію багатьох поколінь українців про об'єднання в єдиній соборній державі. Незважаючи на тривале імперське поневолення, народ знаходив у собі сили тривалий час вести запеклу збройну боротьбу та відстоювати свою державність.

Початок української революції збігається з початком російсько-української війни (1917-1922 рр.). Початком агресивних дій з боку російської влади (в той час радянської) наприкінці 1917 року став Маніфест Ради Народних Комісарів (РНК) до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради. У разі відхилення ультиматуму РНК оголошував Центральну Раду “у стані відкритої війни проти радянської влади в Росії і в Україні” []. 5 грудня Генеральний Секретаріат УНР рішуче відхилив усі пункти ультиматуму “і всякі намагання народних комісарів вмішуватись в справу упорядкування державного й політичного життя в Українській Народній Республіці”. Раднарком ухвалив вважати Українську Центральну Раду в стані війни з радянською Росією – фактично Україні було оголошено війну. 10 грудня 1917 року верховний головнокомандувач більшовик М. Криленко віддав наказ про наступ на Україну [5].

Більшовицькі війська 25 грудня розпочали загальний наступ. Безпосереднє командування червоногвардійськими загонами, що

діяли проти України здійснював М. Муравйов. Розташовані в Україні військові частини Центральної Ради мали у своєму складі близько 70 тисяч вояків, але Український уряд не мав дисциплінованого, готового до будь-яких бойових дій війська. Доволі швидко більшовики захоплювали українські міста: 26 грудня – Харків; наприкінці грудня – Чернігів; 9 січня 1918 року – Катеринослав; 19 – Глухів; 20 – Полтава; 26 січня – Конотоп, а 27 – Бахмач. Найгіршим було те, що більшовикам не потребувало значних зусиль здобувати міста, особливо промислово розвинені, де вони знаходили прихильників серед робітників і молоді [5].

Через декілька років російсько-української війни 9 лютого 1918 року було підписано Берестейський мир. У числі додаткових умов Берестейського договору була збройна допомога Українській Республіці для боротьби з більшовиками. Під тиском військ УНР та німецьких військ більшовики залишили Україну. Отже, спроба більшовиків поширити радянську владу на територію України на початку 1918 року виявилася невдалою, однак вони відновили свої спроби дещо пізніше.

На початку 1919 року, коли означилися перші успіхи у боротьбі більшовиків з Директорією, постало питання про формування в Україні органів радянської державності. 4 січня 1919 року, за рішенням Реввійськради Української Радянської Республіки, з більшовицьких військ, що вторглися на територію України, розрізаних повстанських загонів, що до них прилучилися, та українських частин, що перейшли на бік Червоної армії, було створено єдиний Український фронт під командуванням В. Антонова-Овсєєнка. На запит українського уряду російські більшовики відповіли, що збройна боротьба в Україні є справою рук самих українців і проводиться між військами Директорії та армією Українського радянського уряду, який є незалежним від Москви. В цьому можна простежити сутність всієї радянської влади, котра спочатку розпочинає війну, а потім зазначає, що це внутрішні воєнні розбірки всередині держави, і вона до цього не має жодного відношення. В цьому вся підла сутність російської влади як в минулому столітті, так і зараз. Далі наступ більшовицьких військ тривав і лише 16 січня 1919 року Директорія оголосила війну радянській Росії.

Лише за один місяць на користь радянських військ кардинально змінилася стратегічна обстановка у північних районах України. Причина полягала не стільки в силі регулярних частин Червоної армії, скільки в розкладі військ самої Директорії, які вже були нездатні протистояти натиску. Армія Директорії, що виросла з могутнього спалаху селянських мас у боротьбі за землю й волю, так само швидко почала “розпливатися”, фактично перестала існувати як єдине ціле, щойно цю мету було досягнуто.

Наприкінці січня 1919 року становище Директорії стало критичним. 2 лютого Директорія і уряд покинули Київ і перебралися на Поділля – у Вінницю, де 13 лютого 1919 року був створений новий уряд. Директорію очолив С. Петлюра, Розбитий на різні осередки, уряд не контролював ситуацію. Українські військові частини були деморалізовані. З цього скористалися більшовики та їхні війська, розбиваючи український фронт. 5 лютого радянські війська вступили до Києва. До середини лютого 1919 року уся Лівобережна Україна була в руках більшовицьких армій. Протягом лютого-березня 1919 року радянські війська здійснили наступ на Коростень і Кременчук. Під тиском більшовицьких військ Директорія 6 березня переїхала з Вінниці до Проскурова (нині Хмельницький). 10 березня 1919 року Третій Всеукраїнський з'їзд рад у Харкові оформив юридичне становлення радянської державності на теренах України, прийнявши першу Конституцію УСРР. [5].

18 березня 1921 року у Ризі підписано мирний договір між Польщею та радянською Росією, за яким перша визнавала Українську Радянську Соціалістичну Республіку і закріплювала за собою землі Галичини, Західного Полісся та Західної Волині. З грудня 1922 року і Російська Федерація, і УРСР входили до складу Радянського Союзу.

Проаналізувавши російсько-українську війну в 1917-1921 рр. варто відзначити, що це військові дії між УНР та Радянською Росією за контроль над українською територією та колишніми південно-західними губерніями російської імперії. Ці дії були складовою частиною української революції. Ця війна призвела до значних втрат в українському суспільстві, однак УНР отримала поразку і Радянський союз окупував Україну.

Історичне значення визвольних змагань 1917-1920 рр. полягає в тому, що було збережено і поглиблено процес українського

державотворення, який сягає часів Київської Русі. Українці вкотре нагадали всьому світу, що вони окрема нація з повним правом на власну державу. ЗУНР та УНР і не вдалося відстояти і зміцнити свою незалежність і стати в ряди європейських держав. Накопичений досвід та цінні уроки стали надбанням наступних поколінь борців за Українську державу і знадобилися наприкінці ХХ століття.

Боротьба українського народу за незалежність показала, що однієї ідеї проголошення самостійності недостатньо. Потрібна єдність усіх політичних сил, якої завжди бракувало в Україні. Сходзячись у головному, національні сили різної орієнтації боролися між собою. Невміння захищатися від зовнішніх ворогів, пошуки опори за межами України, боротьба за владу і внутрішні чвари, неефективна соціально-економічна політика, байдужість частини населення до долі держави призвели до поразки української революції [3, с. 83]. Однак це був цінний урок для України, який показав, що боротьба повинна бути згуртованою, об'єднаною проти ворога, не можна допустити його вплив на суспільство в жодному разі, а також те, що армію потрібно зміцнювати, постійно вдосконалювати військові дії, адже це головна опора захисту держави.

Ще однією російсько-українською війною в минулому столітті була боротьба УПА проти радянської армії. У роки війни на території України велася активна національно-визвольна боротьба під проводом ОУН і УПА. Поразка Польщі й напад нацистської Німеччини на СРСР спричинили до активізації дій українських національно-визвольних сил. Ще в серпні 1943 р. «бандерівці» провели III Надзвичайний великий збір ОУН(Б), який проголосив курс на боротьбу проти «московсько-більшовицького та німецького ярма, за побудову Української самостійної соборної держави» [2, с. 556].

Після відступу німецьких військ за межі України керівництво ОУН і командування УПА прийняли рішення продовжити боротьбу проти радянської влади на українських теренах. На базі великих формувань УПА було створено близько 380 невеличких загонів, які, за даними НКВС УРСР, у 1944–1945 рр. провели понад 6 тис. операцій. У свою чергу, військами НКВС з метою ліквідації УПА лише у воєнні роки було проведено більш ніж 26,5 тис. операцій [2, с. 556].

Вирішальне слово належало керівнику ОУН на українських землях, Головному командувачу УПА Роману Шухевичу. Він та його

соратники чітко собі уявляли, що вести боротьбу проти могутніх збройних сил, доповнених добре налагодженою системою масової партійно-політичної пропаганди – вірна смерть. Вони також усвідомлювали, що відступ з поля боротьби був би капітуляцією. Тому Провід ОУН(б), очолюваний на території України Р. Шухевичем, прийняв рішення продовжувати боротьбу за українську справу з радянською владою. Р. Шухевич наголошував, що народ, який піднявся на боротьбу «за свободу свого життя, за повний вияв своїх сил і спроможностей, який дозрів до державного життя, мусить продовжувати визвольну боротьбу аж до остаточної перемоги» [1, с. 129].

На думку Р. Шухевича, держава, про яку він мріяв і за яку він боровся є реальністю доти, доки він відстоює її. Ті його бойові соратники з командного складу та рядові вояки УПА, що залишились в Україні, в тилу радянських військ, взяли на себе весь тягар визвольних змагань і повинні були вести їх до перемоги або смерті. Лише так вони могли передати естафету боротьби новим поколінням. У справі, яку вони розпочали, не могло бути капітуляції, компромісів, не могло бути й сумнівів у доцільності обраного шляху.

Слід відзначити, що ОУН – УПА вели боротьбу методами партизанської війни. Проти них радянське командування змушене було застосовувати частини МВС та регулярні війська.

Прийнявши рішення продовжувати боротьбу проти радянської влади як окупанта України, Р. Шухевич доклав чимало зусиль, розробляючи та впроваджуючи в життя програму цих змагань. Основні настанови такої програми були викладені в «Декларації Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі», виданій у травні 1945 р. Проаналізувавши міжнародну обстановку та становище українського народу, який, на його думку, потрапив у другу більшовицьку окупацію, Провід ОУН наголошував, що головним ідейно-політичним підґрунтям діяльності ОУН та УПА залишається «ідея української самостійної соборної держави, що є точним визначенням поняттям і не може бути відмінена жодними «советськими Українами» чи іншого роду експозитурами чужого імперіалізму» [1, с. 131].

Умови, в яких вела боротьбу УПА в повоєнний час, були надзвичайно тяжкими. Проти неї було кинуте значні спеціальні сили МВС, МДБ, регулярні частини, винищувальні батальйони. В рядах бойових підрозділів УПА спостерігалися значні втрати. З метою уникнення жертв у відкритій збройній боротьбі, тодішня влада України прийняла рішення перейти на підпільні форми діяльності.

Намагаючись ліквідувати повстанський рух, уряд УРСР видали цілий ряд звернень до учасників ОУН – УПА і населення західноукраїнських областей, в яких обіцяли амністію тим, хто зголоситься здатися властям. Поява звернень, як правило, супроводжувалась широкою пропагандистською кампанією. Звичайно, обіцянки амністії щодо учасників ОУН – УПА мали на населення неабиякий вплив. До органів радянської влади зверталися члени оунівського підпілля, УПА, юнаки і чоловіки, які уникали мобілізації до радянської армії або чинили опір колективізації. Партійні і радянські органи розглядали справи кожного, хто прийшов з повинною, найбільш авторитетним пропонувалися адміністративні посади, інших – переселяли у східні райони України. У пресі широко друкувалися заклики тих, хто вийшов з підпілля до членів ОУН – УПА припинити боротьбу. Деякі ставали агентами МВС – МДБ, вказували на розташування повстанських підрозділів, склади з озброєнням і військовим спорядженням, на сім'ї підпільників.

Найбільш доступним методом, що широко практикувався репресивними органами у боротьбі з УПА, було створення та використання так званих груп спеціального призначення, що діяли під виглядом загонів УПА або боївок «Служби Безпеки» ОУН. Метою організації таких провокативно-розвідувальних формувань було проведення агентурної роботи з виявлення керівників ОУН, командирів УПА, їх фізичного знищення, проникнення в середовище ОУН – УПА з метою їх розкладу і дезорганізації, влаштування політичних провокацій, вбивства мирного населення, компрометації національно-визвольних змагань українського народу та дискредитації ідеї боротьби за самостійну соборну українську державу. Подібні групи використовувались у нацьковуванні різних верств українського населення між собою, протиставленні Західної і Східної України з метою розколу, розбрату та ворожнечі серед нашого народу [1, с. 136].

Видаючи себе за бандерівців, члени спецгруп піддавали тортурам місцевих жителів, звинувачуючи їх у зв'язках з органами МДБ, яким вони нібито видавали членів ОУН і УПА.

Для націоналістичного підпілля наступили тяжкі часи. Не вистачало зброї, продовольства, амуніції. Головне те, що не виправдалися сподівання керівників ОУН на розв'язання війни між СРСР і західними державами, адже розгортання повстанської боротьби в тилу радянської влади планувалося в перспективі на підтримку ззовні. Сподівання керівництва ОУН – УПА – УГВР на допомогу зовнішніх чинників було ілюзією. А становище повстанського руху все погіршувалося. 5 березня 1950 р. в с. Білогорща поблизу Львова, оточений спецпідрозділами МДБ, загинув Головний командир УПА генерал-хорунжий Р. Шухевич. Його наступник, полковник В. Кук в умовах постійних переслідувань спецвійськами МВС – МДБ не зміг розгорнути активної боротьби проти радянської влади. З його арештом у травні 1954 р. діяльність націоналістичного підпілля почала затухати. Останні вогнища збройного опору були ліквідовані у 1954 р.

Простежується в цій боротьбі сподівання ОУН-УПА на підтримку західних країн, однак такої підтримки не було. А це свідчить про те, що Україні завжди потрібно розуміти, що в першу чергу, вона сама повинна навчитись протистояти будь-якому зазіханню на незалежність, і постійно працювати над зміцненням оборонної здатності армії. Також важливим є не забувати минуле, не підпускати підлога ворога до себе, адже російська влада це той ворог, що піди на всі аморальні вчинки, порушить всі закони, в тому числі і війни, аби досягти своєї божевільної мети – захоплення України.

Підсумувавши події, що відбувалися під час боротьба УПА проти Радянської Армії, можна зробити висновок, що це останній, найтриваліший і найтрагічніший період історії боротьби УПА на території західних областей України. Так, з відновленням радянського режиму в Україні, УПА в 1944 році вела великомасштабні бойові дії проти радянських військ, а потім, внаслідок важких втрат, поступово перевела дії в партизанську фазу. З 1944 по 1956 роки радянськими військами і органами держбезпеки було вбито близько 155 тисяч повстанців, в тому числі ключові керівники ОУН-УПА: Роман

Шухевич, Олександр Луцький, Дмитро Клячківський, Петро Олійник, та інші.

Програма та ідеї, які висунули ОУН і УПА витримали пробу життя. Їх підтримували народні маси, бо вони були виразниками їх волі і прагнень у боротьбі до незалежності проти антинародних систем – гітлеризму та сталінізму.

Ще однією російсько-українською війною можна назвати холодну війну за Крим. Це події в 1992-1994 рр., що відбувались навколо Кримського півострова, за розподіл Чорноморського флоту ВМФ СРСР між Україною та Росією, що переросло в спробу Росії встановити повний контроль над півостровом. Перші широкомасштабні дії проти України датуються 1992 роком. В той час для росіян було поставлене завдання, що полягало у тому, щоб не допустити поділ Чорноморського флоту. Отже, варто проаналізувати події цієї Холодної війни за Крим.

22 лютого 1992 року українську присягу склав 880-ий окремий батальйон морської піхоти – найкращий у з'єднанні за результатами попереднього, 1991-го року. Головний штаб ВМФ у Москві одразу видав директиву розформувати батальйон.

У ніч проти 8 квітня 1992 року у зв'язку зі складанням української присяги офіцерами штабу Кримської бази до Новоозерного ввели бойову техніку 361-го полку 126-ої дивізії берегової оборони ЧФ: 4 БТР і 2 мотострілецькі взводи з Євпаторії.

До озера Донузлав увійшли два ракетні катери й два корвети, заблокувавши кораблі, особовий склад яких склав українську присягу. При цьому наказ штабу флоту передбачав узяти під охорону бронетехніку й будівлю місцевої ради в самій Євпаторії, але командир 361-го полку його не виконав.

9 липня 1992 року склав українську присягу особовий склад військової комендатури Севастопольського гарнізону – пункту управління Головної бази. 10 липня 1992 о 12:25 у 810-ій бригаді морської піхоти зіграли бойову тривогу, яка перетворилася на бойову готовність «Повна»: особовому складу видали бронезилети й набої. Російська десантно-штурмова група з 25 осіб увійшла до комендатури.

21 липня 1992 року сторожовий корабель СКР-112, піднявши український прапор, здійснив перехід з Кримської бази (зі згаданого вище Донузлава) до Одеси. Протягом 8-годинного переходу корабель

переслідували направлені з командного пункту ЧФ кораблі, застосовуючи попереджувальний артилерійський вогонь і намагаючись висадити на бунтівне судно групу захоплення. На підтримку СКР-112 спрямували українські винищувачі і прикордонні катери. Перед загрозою бойового зіткнення російські моряки не стали виконувати наказ штабу ЧФ зупинити корабель «в будь-який спосіб» [4].

Доцільно відзначити, що Україна ігнорувати російські провокації, але не завжди це вдавалось. У вересні 1993 року відбулася сутичка між українськими піхотинцями й російською береговою охороною. Роздратовані українці атакували танковий підрозділ берегової охорони, троє росіян отримали поранення – у відповідь адмірал Касатов заявив, що Україна намагається «скористатися політичними проблемами у Москві і забрати собі частину флоту» [4]. З цього моменту до питання про розподіл ЧФ додалося кримське. Російська військова розвідка готувала в Криму операцію з відокремлення півострова від України за схемою, вже апробованою в Придністров'ї.

Консульство РФ почало видавати російські паспорти громадянам України, які працюють на об'єктах ЧФ. Прес-служба штабу ЧФ перетворилася на засіб інформаційної війни проти України - її телецентр оснастили сучасною апаратурою, спеціально для того, щоб вести передачі на весь півострів [4].

Розвідка флоту фактично діяла як штаб з координації зусиль усіх сепаратистських сил у Криму. Її стараннями вже починалося створення незаконних збройних формувань, з'явилися російські козаки, етнополітичні організації на кшталт «Русского движения Крыма». Російський міністр оборони Павел Граčov ще влітку 1992 р. оголосив про намір вводити війська до будь-якої республіки з метою «захисту російськомовного населення». На черзі стояла операція з подібного «захисту» Криму.

Наприкінці 1993 р. відбулися перші спільні навчання ВМС України з військово-повітряними силами України. Флагман українського флоту - фрегат «Гетьман Сагайдачний», який повертався з навчань, виявив, що його не пускають на базу. Росіяни створили українським кораблям нестерпні умови, щоб примусити їх піти з Севастополя. Українці готувалися прориватися з боєм. На

«Сагайдачному» відібрали команду з десяти чоловік, видали зброю і готувалися висадитися в баркаси, щоб, за необхідності, захопити буксир і відчинити бонні ворота.

Тоді обійшлося, але з цього моменту в будівництві ВМС України з'явилися нові пріоритети. Замість кораблів головну увагу почали приділяти створенню та вишколу морської піхоти, щоб мати аргументи в суперечках із ЧФ.

Після спроб захопити військові об'єкти й закласти фугаси стало зрозуміло - від «оборонних» навчань час переходити до серйозніших дій. На виїздах із Севастополя поряд з постами міліції з'явилися співробітники СБУ в камуфляжі та з автоматичною стрілецькою зброєю. Зрештою ситуацію на півострові стабілізувало введення в Крим майже 60 тисяч бійців прикордонних військ і Національної гвардії. Згодом провальний штурм Грозного остаточно зупинив кремлівських геополітиків. 10 червня 1994 року сторони досягли прийнятної для всіх угоди про поділ флоту.

З початку січня 1994 р. за наказом штабу російського ЧФ почали відключати навігаційні вогні й світлові знаки у північно-східній частині Чорного моря. Судноплавство до портів України стало неможливим. Одночасно вивозили гідрографічне обладнання. 8-10 квітня 1994 р. через це стався конфлікт довкола гідрографічного судна «Челекен» в Одесі.

Однак командування ЧФ прорахувалося. На цей момент уже вивели до Росії 98-у гвардійську повітрянодесантну дивізію – і баланс сил у південних областях України змінився. Українські десантники захопили 318-й дивізіон кораблів консервації в Одесі, який чинив збройний опір під час подій з «Челекеном». «Дивізіон застосував зброю і виступив проти української влади, тому його дні були скінчені», – говорив командувач ВМС Володимир Безкоровайний. За кілька тижнів на об'єктах флоту по всьому Північному Причорномор'ю підняли українські прапори. Росіяни відступили до Криму [4].

Холодна війна за Крим – була певним чином початком сучасної російсько-української війни, адже вже тоді росія намагалася окупувати Крим, однак чітка дія влади та військових не допустили цього. Це був урок для України – постійно вдосконалювати військову справу, покращувати оснащення військових і ні в якому разі не

показувати росії, що наша країна слабша чи немає достатніх ресурсів для захисту. Це була остання російсько-українська війна XX століття, яка була поставлена на паузу і відновилась через декілька років вже в XXI столітті.

Історія боротьби за незалежність та соборність в Україні має багато трагічних сторін. Завжди були сили, які ніколи не були зацікавлені в українській державності. Бо існування незалежної України докорінно змінило б геополітичну ситуацію на європейському континенті. Але український народ ніколи не припиняв боротьбу за право володіти своєю землею. І в XX столітті ця боротьба відбувалась з постійним окупантом українських земель – росією.

Зокрема, в минулому столітті відбувалися такі російсько-українські війни: російсько-українська війна 1917-1922 рр.; російсько-українська війна 1941-1953 рр.; холодна війна за Крим 1992-1994 рр. Саме під час останньої війни Україна змогла вистояти і не віддати свої території росії, попри постійний тиск на провокації, влада України та військові показали, що будуть боротися за свою землю і нікому її не віддадуть.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дробот І. До літопису боротьби за Українську державність. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. 2009. №. 15(1). С. 129-143.
2. Казьмирчук Г. Д., Коцур А. П., Вербовий О. В. Історія України: підручник К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2009. 695 с.
3. Костенко О. Ю., Виноградов А. Українська революція : концепція, хронологія, періодизація. *Українська національна революція 1917–1921 років крізь призму сучасності (до 100-річчя події) : збірник наукових статей, матеріалів, тез учасників науково-методичного семінару 2 березня 2017 року / Упорядники : Л. Л. Бабенко, І. О. Міщенко*. Полтава, 2017. С. 76-83.
4. Мезенцев Я. Холодна війна за Крим. Як ділили флот у 1990-х. 2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4dc912b6e10d7/> (дата звернення: 12.01.2023).
5. Російсько-українські війни XX–XXI ст.: від Леніна до Путіна. 2018. URL: <https://navy.mil.gov.ua/rosiisko-ukrainski-viiny-khkh-khkh-st-vid-lenina-do-putina/> (дата звернення: 15.01.2023).

Худавердієва В.А.,
кандидат економічних наук, доцент
(м.Харків)

НАПРЯМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

Кабінет Міністрів опублікував Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. Стратегія розроблена на основі стратегічної піраміди розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки з урахуванням SWOT-аналізу національної системи вищої освіти. Вона визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства і економіки країни і її основні характеристики, які повинні бути сформовані до 2032 року. У основу Стратегії покладені прагнення України стати рівноправним членом європейського співтовариства. Для реалізації цієї Стратегії передбачені стратегічні і операційні цілі і завдання на найближче десятиліття з відповідними індикаторами досягнення, механізм, очікувані результати, заходи щодо проведення моніторингу реалізації Стратегії на кожному етапі і ресурсні потреби. На виконання цієї Стратегії уряд затвердив операційний план реалізації в 2022-2024 роках. Також КМУ доручив Міністерству освіти щорічно до 1 квітня уявляти звіт про хід реалізації Стратегії [1].

Якість науки - це імпакт, тобто вплив наукових досліджень на суспільство, корисність та цитованість наукових досліджень та публікацій. Важливо визначити, які чинники впливають на науковий імпакт. Фінансування наукових досліджень, мотивація роботи вчених, наукові кадри та міжнародна науково-дослідна робота - ось основні чинники, передумови становлення імпаکتу української науки. Україна ж за загальним показником цитувань на 47-му місці у світі, а за кількістю цитувань у розрахунку на одну наукову публікацію – на 225-му. Це означає, що було опубліковано чимало наукових результатів, але їхній імпакт, тобто кількість цитувань, був дуже низьким. США, Великобританія, Німеччина, Китай, Франція – саме так виглядає перша п'ятірка країн-лідерів з наукового імпаکتу, тобто кількість цитувань наукових статей учених, які працюють у цих

країнах. Ці ж країни мають найвищий ВВП у світі (табл. 1). Тому що економіка країни та науковий імпакт вчених тісно пов'язані. Таким чином, вкладаючи гроші в розвиток економіки, ми можемо сподіватися на результат лише тоді, коли одночасно вкладатимемо гроші і в науку. Це називається інноваційною економікою [2].

Таблиця 1 . Рейтинг країн за ВВП, по рівню ВВП на душу населення, по темпам зростання ВВП у 2021 році

Рейтин- гове місце	Країна / ВВП (дол. США)	ВВП на душу населення		Темпи зростання ВВП	
		Країна	ВВП на душу (дол США)	Країна	% зросту
1	США (22 996 100 000 000)	Монако	173 688	Гайана	43,50%
2	Китай (17 734 062 645 371)	Люксембург	135 683	Гвінея	7,00%
3	Японія (4 937 421 880 462)	Бермудські о-ви	110 869	Ефіопія	6,10%
4	Німеччина (4 223 116 205 969)	Ірландія	99 152	Коморські о- ви	4,90%
5	Великобританія (3 186 859 739 185)	Швейцарія	93 457	Таджикистан	4,50%
6	Індія (3 173 397 590 817)	Норвегія	89 203	Тувалу	4,40%
7	Франція (2 937 472 757 953)	Сінгапур	72 794	Бенін	3,80%
8	Італія (2 099 880 198 259)	США	69 288	Єгипет	3,60%
9	Канада (1 990 761 609 665)	Ісландія	68 384	Ірландія	3,40%
10	Південна Корея (1 798 533 915 091)	Данія	67 803	В'єтнам	2,90%
	Україна (200 085 537 744) (53 місце)	Україна (106 місце)	4 836	Україна (93 місце)	-4,00%

*Джерело: матеріали складені за даними [3-5]

Ефективність вчених та ВВП на душу населення країни, тобто продуктивність економіки країни, взаємопов'язані. Усі розвинені країни, як великі за обсягом ВВП, і невеликі, об'єднує те, що у науку вони витрачають у середньому близько 2-3%. І протягом кількох десятиліть цей показник має тенденцію до зростання. Тобто саме так у країнах формується економіка інноваційного типу. В Україні ж ВВП на душу населення нижчий у 4-5 разів, ніж у розвинених країнах. Можна припустити, що це пояснює низькі показники наукового імпаكتу наших учених. Тобто наші вчені є заручниками економічної ситуації в країні, а для держави це дуже зручне виправдання низьких обсягів фінансування науки.

Показник рівня науково - дослідницької активності вважається одним із ключових показників науково - технічного розвитку країни і обчислюється як загальна кількість науково-дослідницьких статей, опублікованих у рецензованих наукових журналах та виданнях, що входять в систему Індексу наукового цитування: Science Citation Index (SCI) и Social Sciences Citation Index (SSCI) (табл. 2).

Таблиця 2. Рейтинг країн світу про рівню науково-дослідницької активності

2018 рік			2016 рік		2014 рік	
Р. м.	Країна	Кіл-ть статей	Країна	Кіл-ть статей	Країна	Кіл-ть статей
1	Китай	528 263	Китай	426 165	США	212 394.2
2	США	422 808	США	408 985	Китай	89 894.4
3	Індія	135 788	Індія	110 320	Японія	47 105.7
4	Німеччина	104 396	Німеччина	103 122	Німеччина	46 258.8
5	Японія	98 793	Великобританія	97 527	Велико-британія	46 035.4
6	Велико-британія	97 681	Японія	96 536	Франція	31 685.5
7	Росія	81 579	Франція	69 431	Канада	29 113.7

8	Італія	71 240	Італія	69 125	Італія	26 503.4
9	Південна Корея	66 376	Південна Корея	63 063	Південна Корея	25 592.7
10	Франція	66 352	Росія	59 134	Іспанія	22 910.3
	Україна (39 місце)	10 380	Україна (42 місце)	7 375	Україна (42 місце)	1 726.9

*Джерело: матеріали складені за даними [6]

Джерелом інформації є база даних наукової статистики Thomson Reuters, Національного наукового фонду США та міжнародних наукових організацій.

До війни фінансування науки у нас мало тенденцію до зменшення, зафіксувавши показник на рівні 0,41% ВВП, тоді як інші країни Європи демонстрували значно вищий показник - у середньому 2,5% ВВП. Витрати на наукові дослідження та розробки в Україні - 1282 млн. дол. США у 2013 році проти 631 млн. дол. США у 2020 році. Тобто з початку воєнного конфлікту, яка фактично розпочалася ще 2014-го, витрати на науку у нас зменшилися вдвічі. Витрати на науку необхідно збільшити до 2% ВВП - стільки витрачають розвинуті країни світу. Щодо наукових кадрів простежується негативна тенденція. Лише за 2015–2018 роки кількість вчених у країні зменшилася з 90 тисяч до 58 тисяч осіб, тобто тепер кількість вчених у розрахунку на 1 млн. населення – 1,45 тисяч. Цю погану тенденцію слід зупинити. Слід зазначити, що в Європі цей показник у 2005 році становив 2,8 тисяч вчених, у 2015-му - 3,7 тисяч. З 2013 по 2020 рік кількість молодих вчених в Україні зменшилася з 2984 до 1625 осіб, тобто майже вдвічі. Тобто з 2014 року ми з вами майже втратили школу молодих вчених, що становить велику проблему для країни. Щодо мотивації молодого вченого бути в науці, то її правильно було б назвати «демотивацією», що не сприяє підвищенню якості наукових досліджень. Заробітна плата як академічних, так і університетських учених нижча за середню заробітну плату в країні (14,3 тис. грн.) на 30–40%. Наприклад, у Канаді зарплата професора

дослідницького університету більш ніж удвічі перевищує середню зарплатню. Така сама ситуація і в багатьох інших країнах світу [2].

Спільно це робить нашу науку інертною, тобто нездатною до якісного розвитку міжнародного науково-дослідного співробітництва, результатом якого має бути доступ до науково-дослідних грошей та наукових публікацій з високим імпаком. Світовими лідерами з частки наукових публікацій у міжнародному співавторстві є Велика Британія (50%), Австралія (50%) та Канада (49%). Саме тут ми спостерігаємо цікавий факт: частка наукових публікацій у міжнародному співавторстві у загальній кількості публікацій вчених України за період з 2010 по 2019 рік становить 37,2%. Це навіть більше, ніж середньоєвропейський показник (31%), що потребує додаткового глибокого вивчення, адже більш висока частка наукових публікацій у міжнародному співавторстві, ніж у багатьох країнах Європи та світу, мала б сприяти вищому рівню цитувань наших наукових праць. Тим часом 7,58 цитування з розрахунку на одну статтю авторства вчених з України не порівняти з аналогічним показником країн Європи, який перевищує наш показник у 2–3 рази [6, 2].

Французький науково-дослідний інститут INSEAD, разом з групою Adesco Group та Інститутом лідерства в галузі людського капіталу (HCLI) щорічно публікують звіт про стан ринку висококваліфікованого персоналу у світі. Спеціальний індекс (Global Talent Competitiveness Index) вимірює, наскільки країн здатні конкурувати за найбільш кваліфікованих та талановитих працівників. Крім того, країни оцінюються за здатністю підготувати та зберігати найталановитіших фахівців галузі. Дослідження оцінювало потенціал навчання та утримання кваліфікованого персоналу у найбільших країнах світу та умови, необхідні для реалізації цього потенціалу. Для оцінки Global Talent Index було використано сім незалежних показників: демографія; якість системи обов'язкової освіти; якість навчання в університетах та бізнес-школах; якість середовища для підготовки кваліфікованих кадрів; мобільність та відносна відкритість ринку праці; тенденції в залученні іноземних інвестицій та міжнародних фахівців. Також був оцінений попит на висококваліфікованих фахівців у країні і, власне, наявність в країні таких фахівців. Востаннє звіт був опублікований у 2019 році (табл. 3).

Міжнародна наукова співпраця наших вчених має гарні

можливості у повоєнний час сприяти підвищенню наукового імпаكتу. З початку військового конфлікту багато вчених світу та наукові товариства заявили про підтримку України та наших учених. Наші закордонні колеги хочуть брати участь у відновленні та подальшому розвитку системи наукових досліджень у країні. Це відкриває перспективи для отримання науково-дослідних грошей кожним нашим вченим окремо, але, враховуючи жорстку міжнародну конкуренцію та слабку підтримку вчених нашою державою. Тому нинішня ситуація пропонує нашій державі можливість стати нарешті єдиним цілим із наукою, витягнувши її із багаторічного забуття. У Європейському Союзі витрати на одного наукового працівника (зарплата, інфраструктура, оплата поїздок) становлять 176 тис. дол. на рік, тоді як в Україні – 8,8 тис. дол. [2,3-5].

Таблиця 3. Рейтинг країн світу по рівню висококваліфікованих кадрів у 2019 році

Р. м.	Країна	Умови для фахівців	Залучення фахівців	Підготовка фахівців	Утримання фахівців	Технічні навички	Управлінські, креативні навички
1	Швейцарія	2	5	2	1	1	4
2	Сінгапур	1	1	11	26	7	1
3	США	4	14	1	13	2	3
4	Норвегія	7	13	5	2	5	13
5	Данія	3	17	6	4	10	7
6	Фінляндія	14	15	4	5	4	15
7	Швеція	10	10	7	6	11	10
8	Нідерланди	13	16	3	7	6	17
9	Великобританія	9	9	9	11	27	5
10	Люксембург	17	2	19	8	26	9
63	Україна	96	105	68	66	45	37

*Джерело: матеріали складені за даними [7]

Фахівці Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки розробили метод прогнозування еволюції чисельності дослідників у межах двох сценаріїв. Згідно з першим сценарієм, до 2035 року чисельність дослідників в Україні зменшиться у 4,6 раза, що «можна вважатиметься завершенням остаточної ліквідації

української науки». За іншим сценарієм, щоб до 2035 року наблизитися до європейських показників, Україні потрібно кожні п'ять років подвоювати прихід молоді в науку, не допускаючи при цьому щорічних втрат понад 1% вікових груп від 30 до 59 років та 5% за 60 років. Тому план розвитку науки має включати такі пункти. По-перше, збільшити фінансування науки з 0,41 до 2% ВВП. По-друге, збільшити кількість молоді у науці. Негативний тренд ми маємо змінити на позитивний, повернувши кількість вчених до довоєнного показника 2013 року – близько трьох тисяч молодих вчених. По-третє, підвищити заробітну плату вченим, особливо молодим, до рівня, вищого за середню зарплату в країні, тобто 14 300 грн, на 20–30%. По-четверте, збільшити фінансування закупівлі науково-дослідного обладнання [3-6, 2].

На жаль, під час гострого військового конфлікту освіта априорі не може бути повноцінною. Та освіта, яка зараз є, вона націлена на мінімізацію освітніх втрат через війну, але після нашої перемоги дітям будуть потрібні корекційні програми, потрібно буде визначити рівень кожного учня, тому що хтось зараз займається наживо і втрачає лише навчальний час на тривоги, а у когось немає цієї можливості чи немає навіть доступу до онлайн навчання. Ситуація дуже різна, але однозначно всі діти недоотримують освіту, окрім тих, хто зараз навчається в інших освітніх системах. Проте, ми маємо чудову реформу – «Нова українська школа», вона має високі відгуки батьків. Ця реформа – найбільш підтримувана українським суспільством. Діти, які займалися у початковій школі за програмою «Нової школи», абсолютно класно інтегруються у західні освітні системи. А тому потрібно продовжувати цю освітню реформу і батьки будуть нашими партнерами в цьому процесі [8].

Освіта за умов воєнного стану вимагає як чітких, швидких і своєчасних рішень, а й доступних роз'яснень. 6 липня 2022 року МОН України надало рекомендації щодо організації навчального року 2022/23, в яких визначили першочергові кроки підготовки: усі навчальні заклади мають бути обстежені щодо готовності до організації навчання та забезпечення безпеки учасників освітнього процесу; навчальний заклад самостійно має визначити форму навчання у 2022/2023 роках; навчальні заклади мають забезпечити безпекою всіх освітян на період навчального року 2022/2023 [9].

«В умовах воєнного часу ми впроваджуємо очний освітній процес у приміщеннях навчальних закладів виключно за погодженням з органами влади. У разі наявності небезпеки заклад запроваджує дистанційний чи змішаний формат навчання. Якщо в укритті не вистачає місць для всіх учасників освітнього процесу, є рекомендації щодо поділу навчання на кілька змін», – повідомив Сергій Шкарлет, Міністр освіти та науки України [9].

Ukrainian Global University (UGU) – програма, створена спеціально для координаційної допомоги щодо вступу українців-абітурієнтів за кордон. Ця програма допомагає українцям вступити до іноземних навчальних закладів за умови, що випускники повернуться до України після навчання. Серед ЗВО, що беруть участь у цій програмі: Стенфорд; університет Піттсбурга; університет Торонто; університет Парижа (Пантеон-Сорбонна); заклади Німеччини, Італії, США, Канади та інших країн. Більшість програм - бакалаврського та магістерського рівнів, але є програми PhD (кандидат наук) і навіть для навчання у старших класах. У ЗВО можна вибрати будь-яку програму, але потрібно пам'ятати, що кількість місць на кожному факультеті обмежена від 10 до 20 місць для бакалаврів та кілька PhD на факультет. Навчання відбувається стандартно англійською або іншими мовами (залежно від країни, де знаходиться навчальний заклад) [9].

Закордонні навчальні заклади пропонують для українців:

- Стипендії, що покривають вартість навчання та проживання в країні.
- Спрощену процедуру вступу, продовження термінів вступу для тих українців, які не встигають надати документи у рамках вступної кампанії.

У листопаді 2022 року у Брюсселі відбулася важлива подія: перше засідання Спільного комітету Україна-ЄС з питань досліджень та інновацій за програмою Horizon-Eurore. Головною його темою стала участь українських вчених у перспективних інноваційних європейських проєктах із цифрового та «зеленого» розвитку, як в умовах російської агресії зберегти науковий потенціал України, як у цьому допомагає ЄС, а також яку роль українська наука відіграватиме у повоєнному відродженні України [10].

9 липня Україна завершила приєднання до програми Horizon-Eurore. Це означає, що наші вчені та дослідники можуть мати доступ до всіх елементів програми та отримувати європейське фінансування на спільні дослідження та інновації. Європейські партнери пішли на безпрецедентні кроки через російську збройну агресію. Європейська комісія скасувала річні внески для України, розпочала додаткові конкурси саме з фокусом на українську наукову спільноту, нинішні наші результати участі у європейських конкурсах на довоєнному рівні. Українські вчені вже отримали у цій новій програмі понад 9 млн. євро грантів від Євросоюзу. Наша дослідна екосистема продовжує працювати, незважаючи на скорочення бюджетного фінансування. До того ж, майже 15 відсотків дослідницької інфраструктури було пошкоджено. Значна частина нашої наукової спільноти була змушена переїхати до інших регіонів України чи навіть за кордон. Незважаючи на це, українська наукова екосистема жива, вона продовжує працювати вже в нових умовах та відповідати на запити та потреби країни у боротьбі з російським агресором. Така стійкість справді вражає наших європейських партнерів. Зустріч у форматі Спільного комітету дозволила оцінити перші результати участі України у проектах у рамках Horizon-Eurore, виявити можливості, які ще не були використані, зокрема у здійсненні спеціалізованих програм допомоги для України [10].

Проект Horizon-Eurore охоплює майже всі наукові напрями, зокрема й гуманітарні науки. Найбільша увага приділяється темам так званого сталого розвитку. Тобто це питання екології, зеленої енергетики, ядерної безпеки, питання безпеки морів та океанів. Окремий кластер стосується розвитку інноваційного підприємництва. Велика увага приділяється таким сферам як «чиста» енергія, «чиста» залізниця та «чисті» авіаційні перевезення.

Проект торкається всіх важливих для нас тем, у тому числі щодо зменшення шкідливих викидів, зеленої трансформації, підтримки розвитку відновлюваної енергії та виробництва водню. ЄС визнає, що «зелений перехід» неможливо здійснити без нових технологій та інноваційних підходів. Саме тому європейські партнери зацікавлені в тому, щоб Україна брала участь у цих дослідженнях у рамках програми Horizon-Eurore. Ці проекти здебільшого про майбутнє. Зараз, коли в країні продовжуються активні воєнні дії, ми

стикаємося зі зворотним ефектом: одним із тяжких наслідків війни є забруднення навколишнього середовища, особливо земельних та водних ресурсів. Це стосується орієнтації на «зелену» енергетику, проєктів та досліджень щодо запобігання забруднення води та землі. Окремим кластером розглянули концепцію «зеленого міста». Це такі міста, які відбудуються після військових подій, і де взагалі не буде викидів CO₂ від міського господарства до навколишнього середовища. Вже зараз Об'єднаний дослідницький центр ЄС активно співпрацює з українськими міністерствами для оцінки, аналізу та прогнозів здійснення таких проєктів.

Частина українських учених у результаті війни опинилася за кордоном. Європейська Комісія здійснює певні заходи щодо фінансової підтримки цих людей. Так, за офіційними даними, близько 15 відсотків українських вчених зараз перебувають за кордоном. Це є значною втратою для інноваційного потенціалу в Україні. Єврокомісія надає безпрецедентну підтримку цим українським вченим. Коли ситуація покращиться, українські вчені – з новими знаннями, вміннями та навичками – як члени вже нових наукових команд та консорціумів, повернуться в Україну, і продовжать свої дослідження. Про це йшлося і в Лугано (Швейцарія), де було представлено план відновлення країни. Вже на цьому етапі Єврокомісія розділяла наш підхід, який полягає в тому, щоб ми не втратили своєї наукової складової та приділили особливу увагу розвитку науки та інновацій в Україні та їх ролі під час повоєнного відновлення [10].

Також буде дещо зміщено пріоритети європейської підтримки для України. Фокус допомоги має бути зосереджений на підтримці вчених, які залишаються в Україні, щодня працюють для її перемоги та подальшого відновлення. Варто зазначити, що представники Європейської Комісії чітко розуміють необхідність уникнути відтоку талантів із України та зберегти наш власний науковий потенціал. Саме це стане запорукою швидкого відновлення нашої країни на інноваційній основі.

Україні потрібно, щоби вчені поверталися додому з європейським досвідом. Міністерство освіти і науки розробляє широкий спектр механізмів для стимулювання українських вчених до повернення в Україну. Готується великий пакет стимулюючих заходів для українських учених, який включатиме, зокрема, зміну системи

оплати праці. Це означає, що, наприклад, не можливо допустити, щоб молодий вчений отримував мізерну заробітну плату. Проводиться активне стимулювання грантових досліджень, у тому числі із залученням фінансування ЄС. Зокрема, надається допомога вченим, які перебувають в Україні, щодо отримання більшого обсягу інформації про можливості та конкурси у рамках програми Horizon-Eurore та готувати відповідні конкурсні запити на гранти від ЄС. Міністерство освіти і науки завершує створення мережі Національних контактних пунктів, а Єврокомісія готова сприяти створенню вже до літа 2023 року Офісу програми Horizon-Eurore в Україні. Крім того, навіть під час війни у державному бюджеті на 2023 рік витрати на фінансування Національного фонду досліджень було навіть збільшено на 90 мільйонів гривень. Також йде робота над законодавчою базою, яка стимулюватиме дослідницьку діяльність в Україні, та чітко окреслили партнерам у Єврокомісії наші пріоритети у цьому питанні. Буде розроблено та імплементовано комплексну урядову стратегію розвитку науково-дослідної сфери, яка включатиме поєднання наукової діяльності з економікою [10].

Внаслідок війни за кордон виїхали не лише вчені чи студенти, а й діти шкільного віку. Вони зараз навчаються у школах у країнах перебування. Станом на початок червня 2022 року за кордоном було близько 620 тисяч українських дітей. Нині їх трохи більше 500 тисяч. Європейське законодавство вимагає, щоб повна загальна середня освіта отримувалась у місці тимчасового перебування. Тому українські діти зараховуються до місцевих шкіл на абсолютно безкоштовних умовах, вони отримують підручники та відповідні методичні матеріали. Міністерство створило українську онлайн-школу, щоб діти не втрачали зв'язку з Україною [10].

Робити прогнози розвитку вищої освіти в Україні після завершення військових дій дуже складно, адже це є глибоким і складним процесом переробки більшої частини існуючої системи. «На майбутнє у нас багато роботи і треба розпочинати вже сьогодні. За обмежених ресурсів дуже складно зробити щось добре і швидко, тому потрібно пріоритизувати завдання, що дуже складно» - зазначає Тетяна Вакуленко, заступник директора Українського центру оцінки якості освіти [9]. За досвідом останніх 3-х років актуальність набуває розвитку цифрових компетенцій, освоєння нових інформаційно-

комунікаційних технологій (ІКТ) для учнів, студентів та педагогічних працівників. Це обумовлено пандемією та повномасштабною війною в Україні. Необхідно втілити в життя стратегію освітнього оцінювання, яку розробили у 2017 році. Має бути система оцінювання знань та навичок учнів на різних етапах. Ця система могла б заощадити державі величезні зусилля та кошти.

Список використаних джерел та літератури:

1. КМУ опублікував стратегію розвитку вищої освіти. URL:<https://osvita.ua/news/list/200/15.04.2022>
2. Костюк О. Як має розвиватись українська наука після війни. URL:<https://www.zn.ua>
3. Рейтинг стран по ВВП. Источник данных — Всемирный банк (*World Bank GDP per capita (current US\$)*). URL: <https://www.nonews.co>.
4. Рейтинг стран по уровню ВВП на душу населения. Источник данных — Всемирный банк (*World Bank GDP per capita (current US\$)*). URL:<https://www.nonews.co>.
5. Рейтинг стран по темпам роста ВВП у 2021 році. Рейтинг составлен на основе данных Всемирного банка (*World Bank GDP growth (annual %)*) <https://www.nonews.co>.
6. Рейтинг стран мира по уровню научно-исследовательской активности. Источник информации: база данных научной статистики **Thomson Reuters**, Национального научного фонда США и международных научных организаций URL:<https://www.nonews.co>.
7. Рейтинг стран по уровню высококвалифицированных кадров у 2019 році. Французский исследовательский институт **INSEAD** совместно с Adesco Group и Институтом лидерства в области человеческого капитала (HCLI). URL:<https://www.nonews.co>.
8. Литвин З. Як можна оцінити діяльність Міністерства, чи може вважатися освітою повноцінною і як переконати дітей повертатися та навчатися в Україні. comments.ua
9. Вища освіта в Україні під час воєнного стану. IT Cluster.
10. Шкурко Д. Брюссел. Укрінформ. 22.11.2022. Андрій Вітренко, перший заступник Міністра освіти і науки України. Ми створюємо умови, щоб після війни наші вчені повернулися до України. URL:<https://www.ukrinform/>

Ярова Н.М.,
старший науковий співробітник
(Хмельницька обл.)

ФУНДАТОР МАЛІСВЕЦЬКОГО МАЄТКУ ЯН ОНУФРІЙ ОРЛОВСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗКОЛІ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЙМИКА 1786 р. І ТАРГОВИЦЬКІЙ КОНФЕДЕРАЦІЇ 1792 р.

Сьогодні Україна вчергове змушена протистояти агресії з боку північного сусіда – російської федерації, котра аргументує свій напад на Україну саме тим, що наша земля – це «ісконно русські землі», що у нашої держави немає «справжньої» історії, а отже – немає права на власну державність.

Саме тому вкрай важливо з особливою уважністю відстежити ключові моменти російської експансії на українські землі, а також повернути собі штучно затерті та дискредитовані історичні періоди, зокрема, такі, як майже 200-річне перебування українських земель у складі Речі Посполитої, яке й досі багато українських істориків розглядають суто як період польського панування.

В українському суспільстві укорінилося стійке негативне ставлення до «панів» та їхньої спадщини, що асоціюється із нещадною експлуатацією українського селянства, національним та релігійним гнітом. Свою лепту у розпал ненависті до «польських панів» внесла пропаганда російської імперії, котра, анексувавши частину

українських земель внаслідок поділів Речі Посполитої, проводила агресивну політику самоствердження за рахунок дискредитації всього польського та упокорення шляхти [1, с. 14-17].

Втім, і українські історики, наслідуючи приклад Михайла Грушевського, у своїх працях зайняли позицію селяно- і козакоцентричну, а шляхту, навіть руську, виставили антигероями української історії, зрадниками і запродавцями [2, с. 14, 17-18].

Одного із таких представників польської шляхти на Поділлі, Яна Онуфрія Орловського, власника Малієвець і Ярмолинець, теж скоріше можна віднести до таких антигероїв, причому не лише української, а й польської історії. Адже він став учасником Тарговицької конфедерації, що призвела до знищення Речі Посполитої.

Польська шляхетська родина Орловських гербу «Любич» виводять свій родовід від часів панування короля Владислава II Ягайла, з поч. XV ст. [5, с. 79], з містечка Орлово у Куявсько-Поморському воєводстві (Польща) [5, с. 25].

Першим із Орловських прибув на українські землі Домінік Орловський, гусарський полковник, котрий за бойові заслуги 1763 р. отримав від воєводи брацлавського, князя Станіслава Любомирського, містечко Ямпіль, а також придбав Шимківці на Волині і Миньківці на Поділлі [5, с. 87-88]. А вже його син Ян Онуфрій Орловський не лише примножив подільські маєтності, а й зробив блискучу кар'єру при королівському дворі.

У віці 30 років він став гродським регентом Летичівським, невдовзі – підстаростою Кам'янець-Подільським, а також ловчим Брацлавським. Паралельно був призначений членом багатьох комісій Надзвичайного Сейму 1773-1775 рр., що займалися встановленням меж та майновими спорами, зокрема Потоцьких і Любомирських [5, с. 93].

Завдяки цій діяльності Ян Онуфрій налагодив дружні стосунки зі шляхтою вищих кіл: Станіславом Щенським Потоцьким, князем Адамом Чарторийським, великим коронним маршалком Міхалом Мнішеком.

Вершиною його кар'єри стала посада Великого коронного ловчого при дворі останнього польського короля Станіслава Августа

Понятовського. З його рук був нагороджений орденами Святого Станіслав та Білого Орла [5, s. 94].

Потроху Орловський прикупив маєтності на Поділлі, і серед них – ярмаркове містечко Ярмолинці в 1782 р. та Малієвцький ключ у 1785 р. Саме в Маліївцях у 1788 р. збудував «чудовий клацисичний палац і заклад один із найгарніших на Поділлі садів», де прожило чотири покоління Орловських [4, s. 209].

Ян Онуфрій долучився до найвизначніших подій своєї епохи, зокрема й тих, що призвели до знищення держави Річ Посполита. Так, він разом із принцем Карлом фон Нассау-Зігеном, кам'янецьким комендантом, генералом Юзефом де Вітте та підкоморієм подільським Казімежем Ліпінським, став одним із ініціаторів розколу Подільського сеймика 1786 р.

Розколи сеймиків на період 1770-ті рр. стали поширеною практикою. В разі розколу, представникам обох частин депутатського зібрання доводилося в суді кожному доводити свою легітимність, а це давало змогу більш впливовій групі усунути опонентів. Перед цим сеймом було розколено аж 14 сеймиків, що нерідко супроводжувалося навіть кровопролиттям [6, s. 100]. Цей хитрий політичний прийом особливо полюбився польським королем як елемент політики «керованої демократії».

Зокрема, у 1786 р. останній польський король Станіслав Август Понятовський, плануючи протягнути через майбутній сейм деякі непопулярні серед шляхти реформи, вирішив залучити якомога більше депутатів-роялістів, шляхом розколу сеймиків на Волині та Поділлі та зриву сеймика в Житомирі.

Довіреними особами короля у «спецоперації» на Поділлі стали місцеві очільники роялістів: летичівський підкоморій Ян Онуфрій Орловський та подільський підкоморій Казімеж Ліпінський – обоє представники середньої шляхти, яка завдячувала королю своїм піднесенням.

Головною метою було підірвати позиції головного конкурента – опозиційного до короля генерала подільських земель і власника великих маєтків Адама Чарторийського, в якому місцева шляхта бачила «Поділля і всього краю гідного проводиря». Його підтримували найбільш впливові подільські роди. Розгромна поразка Чарторийського на парламентських сеймиках 1786 р. мала би

послабити його позиції, водночас забезпечивши просування прихильників короля в Подільському воєводстві [6, s. 104].

Розкол Подільського сеймика був проведений дуже ефективно. Опозиціонери на чолі з Чарторийським у призначений день зібралися на засідання у Кам'янці-Подільському, в традиційному місці проведення засідань – кафедральному костелі св. Апостолів Петра і Павла. Роялісти, натомість, у той же час провели власне засідання, із залученням солідного представництва вищих посадовців та представника від короля Ігнація Вітославського – але у Домініканському костелі. Обидва сеймики провели цілком формальні вибори депутатів і намагалися продемонструвати законність своєї діяльності [6, s. 106].

Розкол Подільського сеймика спричинив хвилю протестів і суперечок на сеймі 1786 р. і, як наслідок, король так і не зміг здійснити жодних реформ, а сейм став «аудиторією давно небачених бунтів» [6, s. 108].

У липні 1788 р. Орловський виступив посередником у складних переговорах між Щенським Потоцьким і Адамом Чарторийським у спробах консолідувати магнатську опозицію перед сеймом, що увійшов до історії як Чотирирічний або Великий. Опонентам врешті вдалося досягти компромісу, а Ян Онуфрій був обраний депутатом від Подільського воєводства [5, s. 95].

На сесії 3 травня 1791 р. він виголосив промову, захищаючи вільні вибори, протестував проти звільнення короля від присяги на «*practa conventa*» і вимагав передати справу про право наслідування трону на рішення народу. Цю промову було видано друком [5, s. 96].

Разом із подільськими депутатами Антонієм Злотницьким, Яном Свейковським, Бенедиктом Гулевичем і Каєтаном Аксаком Орловський належав до «непримиренних», котрі підбивали подільську шляхту проти конституції Третього травня, а в 1792 р. він став учасником Тарговицької конфедерації. Своє рішення він згодом нащадкам оправдовував бездіяльністю влади, котра залишила без забезпечення фортеці, що мали б захищати кордони України від турків і татар [5, s. 97].

Фактично ж це була змова консервативної шляхти проти реформ, спрямованих на послаблення позицій магнатерії, на посилення королівської влади і зміцнення становища РП щодо

російської імперії. При цьому самі тарговичани заручилися військовою підтримкою російської цариці Катерини II.

Наслідком перемоги Тарговицької конфедерації, при активному втручанні російських військ, став другий поділ РП, за яким Поділля, Східна Волинь, Київщина і Брацлавщина відійшли під владу російської імперії. За два роки третій поділ довершив ліквідацію РП як держави, а Тарговиця для поляків стала символом національної зради.

Участь Орловського у конфедерації стало потрясінням для його дружини Анни зі Стажинських, котра *«будучи в тривозі за чоловіка в день революції»*, померла у Варшаві, маючи лише 32 роки [5, s. 96].

Прикметно, що зведений брат Яна Онуфрія – Юзеф Вавжинець Орловський за 23 роки до того став учасником Барської конфедерації 1768 р., і був особистим помічником маршалка конфедерації Юзефа Пуласького [5, s. 91].

В обох конфедераціях ми спостерігаємо втручання третьої сторони – російської імперії, котра, підігруючи внутрішні протиріччя серед аристократії Речі Посполитої і розколюючи суспільство, успішно добивається задоволення власних інтересів – привласнення земель РП, а отже, і українських земель, що перебували в її складі. З наслідками тих далеких подій Україна змушена боротись і до сьогодні.

Орловські таким чином стали підданими російської імперії, і Ян Онуфрій виявив цілковиту лояльність до нової влади, завдяки чому зберіг і статус, і свої маєтності. Хоча, справедливості ради, слід зазначити, що наступні покоління Орловських мали інакші політичні погляди, а останній малієвський нащадок – граф Ксаверій Орловський – навіть активно долучився до відновлення державності Речі Посполитої уже в 1918 р. [5, s. 145].

Отже, лише поверхневий погляд на діяльність одного із представників шляхетського стану в Україні дає нам зрозуміти, яку важливу роль вони відігравали в нашій історії. Адже саме шляхта у XVIII – на поч. XX ст. (а це на Поділлі, за різними даними, 8-10% населення [3, с. 111]) була тією найбільш освіченою, матеріально спроможною і активною верствою, що формувала внутрішню і зовнішню політику, економічну і культурну сферу держави – чи то

була Річ Посполита, чи російська імперія, а наслідки її позитивних чи негативних дій, так чи інакше, визначали і нашу, українську історію. Без їх розуміння і переосмислення неможливо скласти повної і об'єктивної картини всіх історичних процесів, що відбувалися на українських землях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сумишин Я. Польська ідентичність та російське самодержавство. Подільський зріз // Кам'янець-Подільський: «Рута», 2022.
2. Старченко Н. Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію // Київ: «Laurus», 2021.
3. Субтельний О. Україна. Історія. // Київ, «Либідь», 1992 р.
4. Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji. Część II / Ziemia Ruskie Korony. T. IXa. Dawne województwo Podolskie // Warszawa, 1992. Str. 209-232.
5. Orłowski Karol Stefan. Orłowscy. Historia jednej rodziny // Warszawa: AgArt, 2002.
6. Stroynowski A. Cele i skutki rozdwojenia sejmiku podolskiego w 1786 roku // Wieki Stare i Nowe 8 (13) / Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015. Str. 99-114.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент; доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Атаманчук Олександр Іванович – викладач історії ВСП «Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж державного торговельно-економічного університету» (м. Хмельницький).

Артюх Вадим Віталійович – здобувач освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Багмут Інна Віталіївна – студентка 2 курсу Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Бобокал Олена Миколаївна – викладач-методист, викладач правових дисциплін Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства (м.Київ)

Борисенко Дмитро Миколайович – здобувач освіти другого магістерського рівня спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Гребенюк Антон Ігорович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Григоренко Вадим Володимирович – учень Хмельницької гімназії №2 (м.Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, член правління Хмельницької обласної організації НСКУ, Почесний краєзнавець Хмельниччини (м.Хмельницький).

Діхтяренко Катерина Валеріївна – учениця 9-Б класу Ірпінського ліцею № 3 (м. Ірпінь, Київська обл.).

Добрунова Людмила Едуадівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (м.Харків)

Дробот Д.Б. – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4-го курсу спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Дудченко А.В. – студент НРЗВО (Навчально-реабілітаційний Заклад Вищої Освіти) «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м. Кам'янець-Подільський)

Дудченко Володимир Степанович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності НРЗВО (Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти) «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м. Кам'янець-Подільський)

Єсюнін Сергій Миколайович – кандидат історичних наук. Учений секретар Хмельницького обласного краєзнавчого музею (м. Хмельницький).

Жорник Анна Дмитрівна – студентка 2 курсу факультету Економіки і права, спец. 051 «Економіка», освітня програма «Управління персоналом та економіка праці» Харківський національний економічний університет ім.С.Кузнеця (м.Харків).

Ігольнікова Наталя Олександрівна – здобувач вищої освіти II курсу навчання спеціальності 081 Право Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Запорізька обл.).

Ірха Анастасія Вячеславівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Каширська Ірина Сергіївна – магістрантка кафедри публічного адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Керасюк Мар'яна Миронівна – кандидат історичних наук, доцент. Завідувач кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Львів)

Козлова Олена Олександрівна – вчитель історії Ірпінського ліцею № 3 (м. Ірпінь, Київська обл.).

Коржик Світлана Анатоліївна – вчитель географії Летичівського ліцею №1 Летичівської селищної ради Хмельницького району Хмельницької області, голова Летичівської територіальної організації Національної спілки краєзнавців України (Хмельницька обл.)

Косенко Євгеній Леонідович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Кудрявцева Наталія Анатоліївна – старший викладач кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м.Харків).

Кузьменко Ганна Олександрівна – доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, доцент кафедри публічного адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Кулікова Ганна Ападіївна – викладач кафедри філософії Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба (м.Харків).

Кучак Олена Євгеніївна – викладач-методист, викладач правових дисциплін Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства (м.Київ)

Лиса Катерина – здобувачка фахової передвищої освіти І курсу ВСП «Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж державного торговельно-економічного університету» (м. Хмельницький).

Лозовий Віталій Станіславович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу суспільних процесів центру внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень (м.Київ).

Лямцев Максим Сергійович - старший солдат, курсант 512 навчальної групи факультету Радіотехнічних військ протиповітряної оборони Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м.Харків).

Матюшко Людмила Іванівна – кандидат історичних наук, доцент. Доцент кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Львів).

Магурчак Андрій Миколайович – кандидат історичних наук (Київська обл.).

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, професор МКА. Професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Мурдій Андрій Володимирович – здобувач Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Олійник Юрій Васильович – кандидат історичних наук. Начальник відділу Державного архіву Хмельницької області

Олійник Анна Юрївна – здобувачка вищої освіти історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Павліченко Олена Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м.Харків).

Погоріла Юлія Сергіївна – студентка 4го курсу спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Поліщук Олександр Сергійович – доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Попенко Ярослав Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Запорізька обл.).

Проніна Анна Ілївна – студентка гр. ЕН-1-1 Відокремленого структурного підрозділу Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м.Полтава).

Рибаченко Віктор Федорович – доцент кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики Київського національного університету культури і мистецтв. Заслужений працівник культури України (м.Київ)

Рубльова Раїса Іванівна – старший викладач кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил ім.Івана Кожедуба (м.Харків).

Самойленко Ірина Миколаївна – старша викладачка кафедри історії та методики навчання Кременецької гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка (Тернопільська обл.).

Свинаренко Наталія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент. Доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (м.Харків).

Семенець-Орлова Інна Андріївна – доктор наук з державного управління, професор. Завідувач кафедри публічного адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Сердунич Любов Андріївна – спілчанка Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України, Асоціації дослідників голодоморів в Україні, ВТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка (сmt Стара Синява, Хмельницька обл.).

Стеньгач Надія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент. Професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Тенькова Зоя Юрївна – викладач відокремленого структурного підрозділу Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»; аспірантка II року Університет Григорія Сковороди в Переяславі (Київська обл.)

Тимошенко Антоніна Володимирівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Тріщук Лідія Русланівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ)

Харченко Юлія Олександрівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Худавердієва Вікторія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент. Доцент кафедри туризму Державного біотехнологічного університету (м.Харків)

Ярмоленко Вадим Миколайович – магістрант Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Ярова Наталія Миколаївна – старший науковий співробітник Малієвецького обласного історико-культурного музею (Хмельницька обл.).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДЕНЬ СОБОРНІСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

128. День Соборності України: історико-політологічні дискусії : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. Вип. 10. 302 с.

За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела, дотримання принципів академічної доброчесності відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 63-03-05, 63-70-24
Ел. адреса: hitaup@ukr.net
www.maup.km.ua

**Здано в набір 09 лютого 2023 р. Підписано до друку 09 лютого 2023 р.
Формат 60x84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.**

РАЗОМ З ВЛАСНОЇ ВОЛІ З 1919 РОКУ

